

3	KORTÁRS OROSZ IRODALOM	
■ 4	VLAGYIMIR SZOROKIN	■
	A vörös piramis	(próza M. Nagy Miklós fordításában)
■ 13	RÓLAM	■
	Portré-interjú Vlagyimir Szorokinnal	(Murányi Márk fordítása)
■ 16	VLAGYIMIR SZOROKIN	■
	Mea culpa?: Ti itt	(próza Hetényi Zsuzsa fordításában)
■ 21	MARIA RIBAKOVA	■
	Oziris kapui	(próza Kis Orsolya fordításában)
■ 25	MIHAIL VELLER	■
	Ide is, oda is	(próza Hetényi Zsuzsa fordításában)
■ 26–36	SEMYON KHANIN	■
	Versek	(Kis Orsolya és Bóna Éva fordításában)
■ 38	ISMERETLEN XII. SZÁZADI NÉMET SZERZŐ	■
	A Nibelung-ének (A harminckilencedik kaland)	Fordította és a jegyzeteket írta Márton László
■ 46	MÁRTON LÁSZLÓ	■
	A bosszú mint civilizációs tényező: A fordító észrevételei	(utószó)
■ 57	SOLYMOSI BÁLINT	■
	Vakrepülés	(regényrészlet)
■ 64	POÓS ZOLTÁN	■
	Konrád felügyelő éneke, avagy Egy nyomozás kezdete	
	Konrád felügyelő második éneke	(részlet az <i>Inzultusok</i> című drámából)
■ 68	ÁDÁM GERGŐ	■
	Unikornis	(novella)
■ 76	HALMI TIBOR	■
	Magasabb távlat	(vers)
■ 80	NYERGES ANDRÁS	■
	Mirabile dictu	(regényrészlet)
■ 87	MOHÁCSI ÁRPÁD	■
	Léghorgászat 2.0	(regényrészlet)
■ 100–102	KATONA ÁGOTA	■
	Erdős Renée Rómában; Virrasztó boszorkány;	
	Az utolsó császárné; Grisaille	(versek)
■ 103	KALAPOS ÉVA VERONIKA	■
	F mint	(regényrészlet)
■ 107–108	PEGE IBOLYA	■
	A nyolcadik napon; Hesteg hangulat	(versek)
■ 109	FERDINANDY GYÖRGY	■
	Két végzetes hiba	(novella)

- 111–113 **MELLÁR DÁVID**
Összeír; Magas páratartalomnak kitéve (versek)
- 114 **CSEHY ZOLTÁN**
Egy cseleszia vallomásai – *A hallgatás enciklopédiájából: amerikai zene-szerzők cd-i közt, 2016–2019* (napló)
- 129 **GERVAI ANDRÁS**
Kapuściński, a felfedező:
„Vizsgálat” egy minden gyanú felett álló újságíró ügyében (esszé)
- 135 **ALMÁSI MIKLÓS**
Ha hívják, nem jön...: Játékok az ihlettel (esszé)
- 139 **MÓRICZ ZSIGMOND**
- 140 **HANGÁCSI ZSUZSANNA**
„Gyerekeknél nincsenek jobb olvasók”:
A meseíró Móricz Zsigmond leveleinek tükrében (tanulmány)
- 144 **SZÁNTAI MÁRK**
Barbárok-változatok: Móricz és Grecsó (tanulmány)
- 150 **TÖRÖK SÁNDOR MÁTYÁS**
Intertextualitás Móricz Zsigmond *Harmatos rózsa* című regényében (tanulmány)
- 156 **ABDALLAH ABDEL-ATI AL-NAGGAR**
A szegény kisgyermek panasza arab nyelvre fordítása (tanulmány)
- 160 **„A KÉRDÉS: HOGYAN ÉLJÜNK NE HIÁBA”**
D. Magyar Imre beszélgetése Csepeli Györggyel
- 171 **BURJÁN ÁGNES**
Hol a határ? (Szabó T. Anna: *Határ*) (kritika)
- 172 **HALMI ANNAMÁRIA**
„Csak egy kis maradék érzés, ami néha-néha kibuggyan”
(Nyerges Gábor Ádám: *Berendezkedés*) (kritika)
- 174 **STEINMACHER KORNÉLIA**
Lélektől lélekig (Szabó Imola Julianna: *Lakása van bennem*) (kritika)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
ms.kalligram@gmail.com

SZERKESZTŐK:
Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com
Száz Pál
palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos †

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hizsnay Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.
Staromestská 6/D
P. O. Box: 223
SK-810 00 Bratislava 1
Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Mészáros Sándor

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačé;
Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slpostas.sk

Magyarországi elérhetőség:
ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap
(Realizované s finančnou podporou
Fondu na podporu kultúry národnostných
menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás/OZ
Kalligram, Hlavná / Fő utca 37/19,
SK-929 01 Dunajská Streda / Duna-
szerdahely [IČO:42291810] és a
Pesti Kalligram Kft., 1094 Budapest,
Tűzoltó u. 8. sz. fél em. 2. Adószám:
12241273-2-43

Nyomja: Expresprint s.r.o., Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

KORTÁRS OROSZ IRODALOM

SZERKESZTETTE: Hetényi Zsuzsa, Turi Márton

A VÖRÖS

N. N. Artamonovának PIRAMIS

Sóval az úgy volt, hogy Jura összekeverte Frjazinót Frjazevóval, és rossz vonatra szállt. Pedig Natasa mindent elmagyarázott neki: Jaroszlavlí pályaudvar, Frjazevo vagy Scsolkovo a végállomás. Neki a Zagorjanszkaján kell leszállnia, de ott nem mindegyik vonat áll meg. A frjazevói megáll, a frjazinói nem. Jura meg jusztt is a frjazinóira szállt fel.

– Van egy vonat negyed hétkor, az hétköznap mindig jár – magyarázta neki Natasa a Dinamo metrómegállónál állva és a jégkrémet nyalogatva, amit Jura vett neki. – Mindig megáll nálunk.

– És hány óráig tart az... mmm... út? – viccelt Jura, és jó nagyot harapott a fagyaltból.

– Negyvenöt perc – mosolyodott el Natasa. – Hét órára már ott is lesz nálunk.

Ez volt a harmadik találkozásuk, de valamiért nem tértek át a tegeződésre.

– Nagy társaság lesz?

– Soha nem kicsi! – nevette el magát Natasa, és megrázta a fejét.

Mindig ezt csinálta, amikor valami vicceset mondott. Valahogy túlságosan őszintének hatott ez a mozdulata, már-már bután naivnak, pedig nem volt buta, ezt Jura hamar megértette. Különben egyre jobban tetszett neki: alacsony, karcsú, kreol bőrű, mozgékony, majdnem mindig mosolygós. Látnivaló, hogy déli vér csörgedezik az ereiben. Talán moldovai, talán örmény, vagy épp zsidó. De Jura egyelőre nem kérdezte a származásáról. Natasa mindig vidámságot árasztott magából. A haja fekete volt, két feszes copfba fonva, amiket körbetekert a fején.

– Rajongók hada? – mondta Jura, és gyorsan befalta a folyni kezdő jégkrémet.

– Naná! – Natasa újból megrázta a fejét.

– Párbajpisztolya van?

– Ott a papa kétcsövűje.

– A történeteket akkor én állok.

– Megegyeztünk!

A lány nevető, jégkrémtől nedves ajkát nézve Jura elképzelte az első csókjukat. Mondjuk, orgonák között.

– Nő ott maguknál orgona? – kérdezte.

– Valamikor nőtt. Csodálatos volt! De aztán megbetegedett. A papa megnyeste. Így most csak egy icipici bokor maradt.

Natasa is megette a jégkrémjét, zsebkendőt vett elő a blézere zsebéből, megtörölte a száját, aztán felemelte a táskáját a csodásan vékony lába mellől, és két kézzel fogva a hasához szorította.

– No, akkor én megyek.

És előrehajtva a fejét, felsandítva hozzátette:

– A szombati vizontlátásra, Jura.

– Vizontlátásra, Natasa! – Jura felemelte és ökölbe szorította a kezét.

Natasa lendületesen megfordult, és gyors léptekkel bement a metrómegállóba. Ugyanilyen lendületesen fordult meg a gerendán a tornateremben, amikor Jura először látta. Majd könnyed cigánykereket hányt a szeren, ellökte magát, leugrott, széttette a kezét, és hátravetette sugárzó arcát.

Első osztályú sportoló volt, a Pedagógiai Főiskolán tanult, és épp a főiskolai szpartakiádon vett részt, amelyről Jura, az MGU másodéves újságíró szakos hallgatója tudósítást készített az egyetemi lap számára. Ott ismerkedtek meg. Elmentek együtt a *Párizsi háztetők alatt* című francia filmre, amit már mindketten láttak: Jura egyszer, Natasa háromszor.

Sétáltak a Gorkij parkban.

És Natasa meghívta a születésnapjára.

És tessék... Jura nem tudott leszállni.

Ajándékba egy palack pezsgőt vitt, meg egy Walt Whitman-kötetet, Kornyej Csukovszkij fordításában. Ez a gyönyörű kötet, mely valamikor régen jelent meg az Akadémia Kiadónál, ott állt a rengeteg többi között, amiket még Jura nagyapja gyűjtött össze. Jura csak egyszer nyitotta ki, belelapozott, aztán visszatette a helyére. És most, hogy az ajándékon gondolkozott, eszébe jutott. Az ösztöndíját már elköltötte három amerikai dzsesszlemezre, a Kuznyeckijen vette őket nepperektől. A maradék pénze csak a pezsgőre volt elég. A szüleitől Jura már két hónapja nem kért pénzt, elvi megfontolásból.

„Szép könyv, jó költő...” – gondolta, és beletette a Whitman-kötetet a vállán lógó sárga bőrtáskába, a pezsgő mellé.

Az elektricskán Whitmant olvasta. És túl későn kapott észbe, hogy esetleg nem jó vonatra szállt.

– Nem tudja véletlenül, mikor jön Zagorjanka? – kérdezte egy vékony, morgorva öregembertől, akinek botja volt, és valami kis bödönje egy szatyorban.

– Semmikor – felelte kurtán az öreg. – Rossz vonatra szállt.

– Hogyhogy?

– A frjazinói sohasem állt meg Zagorjankában.

Jura felpattant, kinézett az ablakon. Bokrok és telefonpóznák suhantak el.

– Hát akkor...

– A következő állomás Zeljonij Bor. Ott leszállsz, visszamész Mityiscsibe, és felszállsz a frjazevóira.

– Az ördögbe! – Jura tehetetlenül a tenyerébe csapott az öklével.

– Az ördögnek ehhez semmi köze

– mondta az öreg, és komoran az ablakra meredt.

Jura minden idiótának elmondta magát, miközben fogta a táskáját, és kiment a peronra. Itt hiányzott az egyik ajtó, a júniusi szél szabadon kószált.

– Hé, haver, adj egy szál cigit! – hallotta hirtelen a háta mögül.

Megfordult. Egy huligánforma srác állt a peron sarkában, a falnak támaszkodva. Jura valahogy észre sem vette, amikor kijött. Elégedetlen pillantást vetett rá, aztán elővette a nadrágzsebéből a fél csomag Asztrát és a gyufát. Kihúzott

egy szálat magának, aztán nyújtotta a csomagot a srácnak. Az ellökte magát a faltól, közelebb lépett bő, fekete nadrágjában, szóltanul kihúzott egy szálat, bedugta a szájába. Jó nagy szája volt. Jura rágyújtott, elhajította a gyufaszálat a vállá fölé.

– Tüzet is adj! – kérte a srác.

Jura habozott, megmondja-e neki, hogy „vehetnél magadnak”, de aztán csak meggyújtott egy újabb szál gyufát, és a srác cigarettájához tartotta. Sápadt, vékony arca volt, széles pofacsontja és csapott homloka.

– Messze van még Zeljonij Bor? – kérdezte tőle Jura mérgesen.

– Franc se tudja – felelte a srác. – Én Ivantjejevka-ba megyek a haverokkal. Nem vagyok idevalósi. Te se?

Jura biccentett.

A srác bambán végigmérte Jurát, visszádólt a falhoz, és nedves ajkában a cigivel félig lehunyta a szemét.

Jura elfordult, kifújta a füstöt az ajtó helyén.

Az elektricska komótosan zakatolt.

„Úgy mászik, mint egy teknősbéka – gondolta Jura dühösen. – Kretinoid. Idiotium. Hülyisszimusz.”

Gyorsan végigszívta a cigit, és kidobta a csikket az elsuhanó, poros bozótba. Visszament a kocsiba. Ugyanazok az utasok ugyanúgy ültek az üléseiken. Némelyik gúnyosan pillantott Jurára, legalábbis neki úgy tűnt.

„Mindenki csak kinevet. És meg is érdemled.”

Jura kinyitotta a Whitman-kötetet, olvasta tovább. Nyolc oldallal később a hangzóró rekedten közölte, hogy Zeljonij Bor következik. Jura fogta a táskáját, és kiment a peronra, ahol már nem volt ott a duzzadt ajkú srác, de három különböző korú nő állt ott: egy öregasszony, egy éltes korú dáma és egy lány.

Az elektricska ellenszenves nyikorgással fékezett. Jura leszállt a nők nyomában, és körülnézett. Kevesen szálltak le a fából készült peronra, és mindannyian elindultak a bokrok mögött látható faházikók felé. Az elektricska elkészott. Most akkor át kell jutnia a másik oldalra, gondolta Jura, azzal leugrott a talpfákra, a napsütésben felforrósodott síneken lépdelve átment a másik oldalra, megkerülte a peront, megtalálta a falépcsőt, és felment rajta. A peronon egy lélek sem volt. Elszórva pár csikk. A hosszú, rácsos táblán csak anyyi: BOR, a ZELJONIJ helyén a hajdani betűk árnyai.

– Zeljonijt elvitték javításra... – viccelt magában komoran Jura, aztán a lepattogzott festésű fehér padhoz ment, leült.

Lucs márkájú órájára pillantott, amit az apjától kapott ajándékba, amikor felvették az MGU-ra: 18.42.

– Nélkülem kezdik el...

Elővette a cigijét, aztán meggondolta magát. Eltette.

– Idiotium! – mondta hangosan, hunyorogva a fenyőfák között átszűrődő napfényben, és kiköpött a poros, kopott deszkákra.

Eltelt tizenkét perc.

Aztán még tizenhárom.

Aztán húsz.

Vonat nem jött.

– Ekkora faszágot! Boldog születésnapot, Natasa!

Felállt, elindult a peronon. Még mindig nem volt rajta egy lélek sem. A nap már lejjebb kúszott a fenyők mögött.

A táskával a vállán, dühösen lépdelt, a poros deszkákhoz csapdosva a szandálját.

– Fosmerium!

- Seggfejusz.
- Széjjelbaszomusz!

A deszkák bután döngtek Jura talpcsapásaitól. Ez még jobban feldühítette. Mikor a peron végéhez ért, megfordult, nekifutott, és nagyokat szökkent, ahogy a hármassugrók, minden dühét beleadva abba, ahogy talpát a vedlett deszkákhoz csapta.

- Barmodiusz.
- Fosodiusz!
- Tökömödiusz!

A deszkák döngtek.

Jura a rácsos táblához ért, ahol a BOR szó volt.

- Borobaron!
- Borofos!
- Boroul! Mi-kor-jön-már?!
- Nyolc perc múlva – szólalt meg egy hang.

Jura megfordult. A padon, amely mellett az előbb elszökdécselt, egy férfi ült. Ez annyira váratlan volt, hogy Jura megdermedt, mint akinek földbe gyökerezett a lába.

A világos, nyári ruhát viselő, kövér, duzzadt képű férfi ott ült, és őt nézte.

- Hogy... – nyögte ki Jura, aki nem hitt a szemének.
- Nyolc perc múlva érkezik – mondta a férfi.

Nagy, lisztfehér, körte alakú arca semmit sem fejezett ki. Semmit. Egyszerűen *semmit*. Jura életében először látott ilyen arcot.

- A vonat? – kérdezte, és képtelen volt elszakadni ettől az arctól.
- Az elektricska.

Jurát nézték a kicsi szemek, amelyek *semmit* sem fejeztek ki. Úgy tűnt neki, hogy ez az arc megfagyott. És maga az ember... egy kriptából került ide. Egy hulla. Holttest. Jurát hirtelen rosszullet fogta el, mintha napszúrást kapott volna, mint egyszer tavaly Bakuban. Remegett a lába.

– Üljön le! – mondta a fagyott száj. – Biztosan felhevült. Június elején ritkán van ilyen hőség.

Jura lehuppant a padra. Beszívta a levegőt, próbált magához térni, letörölte izzadt homlokát.

– Ilyen forróságban jobb nem hármassugrást játszani – mondta a férfi.

Jura végigmérte a kövér férfit, aki rezzenetlenül ült ott, fagyottan maga elé meredve. Régimódi nyári öltözéket viselt: fehér panamakalapot, bézs színű nyári öltönyt, alatta hímzett galléros orosz inget. A bő, bézs színű nadrág alól kilátszott a fehér, szövet félcipő. Ilyet hordott nyáron az elhunyt nagypapája egyik vicces barátja, aki numizmata, mókamester és alkoholista volt. De már ő is meghalt. A vicces félcipő látványától Jura magához tért. Kifújta a levegőt. Beszívta. És újra kifújta. Megnyugodott. Hirtelen megszűnt a kábulat. Valami könnyűség és vidámság töltötte el.

„Honnan csöppent ez ide? – gondolta. – Csak úgy a semmiből... Miért nem láttam? Lehet, hogy tényleg napszúrást kaptam?”

A kövér férfi nyugodtan, közömbösen nézett maga elé, és nem változtott a testtartásán.

- Nyolc perc. Tudja a menetrendet? – kérdezte Jura.

- Nem csak azt.
 Jura az órájára pillantott.
- Szóval nyolc perc múlva jön?
 – Most már csak hét.
 – Mi a fene? Magának óra van a fejében?
 – Nem csak.
- Jurát még inkább eltöltötte a könnyed vidámság. Megkönnyebbülten elnevette magát, és megvakarta a tarkóját.
- Vagyis... maga mindent tud?
 – Majdnem.
 – Jól van. Mi az a mittelspiel?
 – A sakkparti középső része.
 – Aha. És a... Betelgeuse?
 – Csillag az Orion csillagképben. Vörös szuperóriás, akkora, mint a Jupiter pályája.
 – Kiváló! Na és kicsoda Dave Brubeck?
 A fagyott ajkak csücsörítettek, és elég pontosan fütyülni kezdték a „Take Five”-ot.
 – Nem semmi... – Jura döbbenten kifújta a levegőt, megcsapkodta a térdét, és nevetett.
- Maga zenész! Az, ugye? És a zenészek sakkozni is jól tudnak, igaz? Maga dzsessz-zenész?
 – Nem – felelte a fazon nyugodtan.
 – Na, de tényleg... Min játszik? Szaxin? Trombitán?
 A kövér hallgatott.
- Jól van. Nem árulja el... Akkor azt mondja meg... hmmm... hogy hol van Gnyiloje Bucsilo.
 – Tveri terület, Szelizsarovi járás.
 Jura el volt hűlve. Ezt a helyet nem ismerte más, csak aki ott élt abban a kis faluban, ahová az apjával és a nagyapjával eljártak néha vadászni. Szelizsarovi járás, Hutor falu. A Gnyiloje Bucsilo egy erdővel körülvett mocsár volt. Sok vízi madár fészkelte ott.
- „Honnan tudhatja ezt?”
 A kövér csak ült, meg sem moccant.
- „Telepata? Hipnotizőr? Persze, hipnotizőr. Elszaporodtak manapság az ilyen Wolf Messingek... Hát jó. Valahogy csőbe kell húzni...”
- Jura körbejáratta tekintetét a tájon. És hirtelen, egy fehér szilikáttéglából épített, földszintes ház mellett meglátott egy megfakult plakátot egy hirdetőtáblán: CÉLUNK – A KOMMUNIZMUS!
- A felirat alatt Lenin profilja volt látható.
- Akkor azt mondja meg, ki az a Vlagyimir Iljics Lenin! – mondta hangosan Jura, és diadalmasan keresztbe fonta karját a mellén.
- Az az ember, aki beindította a vörös üvöltés piramisát – felelte nyugodtan a kövér.
 Jurának elnyílt a szája.
- Micsodát? Piramist? A vörös... micsodának a piramisát?
 – A vörös üvöltés piramisát.
 – De miféle piramis az?
 – A szakadatlan vörös üvöltés forrása.
 – És hol van?
 – A főváros közepén.

- De pontosan hol?
- Ott, ahol a közepe van.
- A Kremlben?
- Nem. A Vörös téren.
- Magán a téren? Egy piramis?
- Igen.
- És ott hol? Konkrétan?
- Az alapja az egész teret betölti.
- Az egészet?
- Jura elnevette magát. A kövér közben ugyanolyan rendíthetetlen nyugalommal ült.
- Tudja – mondta Jura
- , én a Vörös tértől nem messze lakom, a Pjatnyickaja utcában. De soha nem láttam a téren semmilyen vörös piramist.
- Maga azt nem láthatja.
- És maga igen?
- Én igen.
- „Világos. Hallucinációi vannak...”
- És mit csinál az a piramis?
- Vörös üvöltést bocsát ki magából.
- Mint valami... hangszóró?
- Körülbelül úgy. Csak egészen más hullámokon. És egészen más rezgéssel.
- És... minek bocsátja ki?
- Hogy megfertőzze az embereket vörös üvöltéssel.
- Minek?
- Hogy megzavarja az ember belső felépítését.
- Megzavarja? Minek?
- Hogy az ember ne legyen többé ember.
- „Szovjetellenes propaganda...” – gondolta Jura, és körbenézett.
- De a peronon továbbra sem volt senki.
- Tehát Lenin építette ezt a piramist?
- Nem. Ő csak beindította.
- Hogyan? Elfordított egy kart?
- Nagyjából.
- És ki építette?
- Maga azokat nem ismeri.
- Talán a németek? Karl Marx? Engels? – nevetett Jura.
- Nem, nem a németek.
- A jenkik?
- Nem.
- De hát... akkor kik? Honnan jöttek?
- Onnan – felelte a kövér, és hozzátette: – Jön a vonata.
- Jura a sínekre pillantott, ahogy összefutnak balra a távolban, a forróságban, de semmit sem látott. Azért csak felállt, megigazította vállán a táska szíját. Még egyszer a lenines plakátra pillantott.
- És a... kommunizmus?
- Miféle kommunizmus? – emelte rá a kövér fagyott szeméit.
- Hát a... tudja... a fényes jövő?
- Ez nem fényes jövő, hanem a mai nap vörös üvöltése.

Ebben a pillanatban dudálás hangzott a távolból. És Jura meglátta az elektricskát. Még messze volt, hallani sem lehetett. Jura mondani akart valamit az öregnek búcsúzóul, valami vicceset és sértőt, de hirtelen meggondolta magát. Csak állt, egy helyben ringatózva, ahogy gyakran tette, és nézte a furcsa férfit. Az meg csak ült, és nézett maga elé. Most már hallani lehetett az elektricska zaját. Lassan a peron mellé kúszott. Hirtelen Jura élesen azt érezte, hogy soha többé nem fogja látni ezt a furcsa embert. Tökéletesen biztos volt benne, hogy az továbbra is csak ott fog ülni ezen a poros, üres peronon. Nem utazik Moszkvába. Lehet, hogy egyáltalán sehová sem utazik. Ugyan hova utazhatna ez az ember? Hiszen mintha odanőtt volna a padhoz. Jurát hirtelen szörnyű bánat töltötte el. Olyan, hogy a könyvei is kicsordultak.

Az elektricska az ismerős nyikorgással állt meg. Bement a kocsiába, leült. Kitörölte a könyveket a szeméből, kinézett az ablakon a peronra. A kövér ugyanúgy ült a padon. És maga elé nézett. Volt ebben a kövér emberben valami gyötrelmesen ismerős.

Az elektricska elindult.

Jura dermedten ült. Eltöltötte a bánat. De közben nyugodt volt. És sehová sem akart sietni. És egyáltalán nem gondolt semmire. Gondolatok helyett csak a kövér utolsó szavai motoszkáltak a fejében:

„A mai nap vörös üvöltése.”

Jura dermedten nézte az ablakon át a bozótot, az oszlopokat, a kis házakat, az autókat, a szemétdombokat, a raktárakat, a darukat, a szénkupacokat, a hőközpontokat, az embereket, a madarakat, a kecskéket, a kutyákat.

Natasa születésnapjáról teljesen megfeledkezett.

És nem is szállt le Mityiscsiben.

Csak akkor tért magához, amikor a vonat már a Jaroszlavli pályaudvarra ért. Amint megállt, elmúlt a dermedtsége. Felállt. A többi utassal együtt kiszállt a peronra, majd félrehúzódott a tömegtől. Megállt, elővette a cigarettáját.

„És a születésnap? Zagorjanka? Natasa? – jutott eszébe. – Micsoda kretén vagyok...”

Elindult a peronon.

– Idióta! – mondta hangosan, és dühösen kiköpött.

Rágyújtott. Ballagni kezdett az esti Moszkvában. Átment a Szadovojén, hazafelé indult, a Pjatnyickájára.

A cigaretta visszatérítette a valóságba.

– Hipnotizőr volt a csávó – mondta, és felnevetett. – Tisztára beetetett, amilyen hülye vagyok! Vörös üvöltés! Vörös üvölté-é-és! Piramis!

Miközben ballagott az esti utcákon, kihúzta a táskájából a pezsgőt, és menet közben kibontotta. Nagy durranással repült ki a dugó, halálra rémítve valami öregasszonyt, és egy ház falának csapódott. Spricelt az üvegből a meleg, féledes pezsgő. Jura inni kezdett, lelocsolva magát.

Míg hazaért, kiitta az összes pezsgőt a ragacsos üvegből, aztán letette valakinek az ablakpárkányára.

Otthon elolvasta a friss *Junosztyot*, és a szokásosnál korábban lefeküdt aludni.

Eltelt valahogy a vasárnap.

Hétfőn Jurának két zárhelyije volt. És kedden az egyetem után elment a Dinamo metrómegállóhoz, ahol akkor ért véget a szpartakiád. Ahogy belépett a csarnokba, majdnem összeütközött Natasával. A lány sötétkéék dresszben, magnéziumportól fehér tenyérrel ment az öltözőbe.

– Szia – mondta Jura, és megállt.

– Szia – mondta Natasa, arcán az örök mosollyal, és ment tovább.

Többet nem látták egymást.

Jura elvégezte az újságírás szakot, feleségül vette Albinát, a szülei régi barátainak lányát. Az apja protekciójával, aki fontos posztot töltött be a Közlekedési Minisztériumban, állást kapott a *Komszomolszkaja Pravdánál*.

Született egy fiuk, Vjacseszlav.

A hatvanas évek végén

Jura belépett a pártba, és átment az *Izvesztyijához*. Született

egy lányuk, Julija. A hetvenes évek közepén felajánlot-

tak neki egy rovatvezetői állást az *Ogonyoknál*. Úgyhogy átment az *Izvesztyijából* az *Ogonyokba*.

Azon a júliusi reggelen, mint mindig, gyorsan megreggelizett, beült az apjától örökölt fehér Volgába,

és indult a szerkesztőségbe. Amint kiért a Moszkvoreckij

hídra, Jura szíve hirtelen összeszorult, és úgy elkezdett verdesni,

hogy elakadt a lélegzete. Lefékezett a járdaszegély mellett. Egyenletesen és mélyen próbált lélegezni, és masszírozta a kezén a „he gu” pontokat,

ahogy egy orvos tanította neki. A szívével már akadtak gondjai. Először akkor,

amikor botrány tört ki a *Izvesztyijában* megjelent éles hangú cikke miatt, amelyet

a főszerkesztő szabadsága alatt „óvatlanul” átengedett a főszerkesztő-helyettes. Jurijt be-

rendelték raportra a városi pártbizottságra. „Maga átlépte a határt” – mondta neki egy férfi, akinek olyan pofája volt, mint egy öreg farkasnak. A főszerkesztő-helyettest nagy gar-

ral kirúgták. Jura karrierje akkor egy hajszálon függött. Csodával határos módon megmenekült, segítettek az apja pártkapcsolatai. De a szíve megsínylette az ügyet. Az orvosok

szerint Jurij mikroinfarktust hordott ki. Két hónapot egy szanatóriumban töltött Albinával együtt. Másodszor meg az volt, hogy erősen aggódott a fia miatt, aki piszkos dologba

keveredett bele: csoportos erőszak az egyetemi kollégiumban. Folyt a vizsgálat. Jurij apja nemrég meghalt, már nem volt, aki segítsen fentről. Jurij kénytelen volt maga kilincselni,

kérincselni, megalázkodni. A fiát megmentette, feltételes büntetést kapott. Ő maga utána fél évig szedte a tablettákat. Aztán elmúlt.

De most, most, most.

Zakatolt a szíve.

Ilyen még nem volt. Jurij fulladni kezdett. Kiszállt a kocsiból, a korláthoz ment, kezét a hűvös gránitra tette, és nagyokat lélegzett, a reggeli Moszkva-folyót nézve. A folyóról hűvösség áradt, jól lehetett érezni ott, a hídon. Jurij kezdte nyugtatni magát. De a szíve egyre csak vergődött, mint egy kis állat, amely csapdába esett.

Vagy csappantyúba.

Vagy csapágyba.

Vagy csapszékbe.

Jurij lélegzett, lélegzett, lélegzett.

Szédülni kezdett, a fülében két acéltücsök ciripelt.

– Csitt, csitt, csitt... – próbálta nyugtatni magát Jurij.

A tücskök ciripeltek. Remegett a lába. A korlátba kapaszkodott, ráhajolt. Lent csillogott a víz. Víz csillogott. Csillagokat csillámlott a csillogó víz.

– Csitt, csitt, csitt... – suttogetta.

Csitt-szí-ven. Csitt-szí-ven. A szív abbahagyta a vergődést.

Abbahagyta. Abba
                  hagyta.

És

megállt.

Jurij belsejében

CSÖND

támadt.

Utolsó erejével kiegyenesedett.

Belekapaszkodott a korlátba.

És hirtelen meglátta a vörös piramist.

A Vörös téren állt, az egészet betöltötte az alapja. A piramis rezgett, és vörös üvöltést bocsátott ki. Hullámokban jött belőle, elöntve körülötte mindent, mint valami cunami, messzi túl a láthatáron is, minden irányban. Az embereket elöntötte a vörös üvöltés. Kapálóztak benne. Ahogy mentek, utaztak, álltak, ültek, aludtak, férfiak, öregek, nők, gyerekek. A vörös üvöltés mindenkit elborított. Dühödten csapdosták az embert az embert minden emberben a vörös hullámai és fény és vörös üvöltés árad a piramisból hogy eloltsa az ember az ember fényét de nem tudja nem tudja eloltani de miért árad szörnyű és ostoba vörös hullámok csapdosnak és nem tudják nem tudják csapdosnak és nem tudják nem tudják miért csapdosnak ostobaság dühödten ostobán hatszárnyú itt vagy itt vagy mellett hatszárnyú te fényes te legeslegesleges te örök te szervusz hatszárnyú akkor más voltál kövér voltál nevetségés voltál fehér cipő a neved a neved.

– Boroul... – suttogetta Jura, és mosolyogni próbált elfehéredett ajkával.

Aztán hanyatt zuhant.

M. Nagy Miklós fordítása

RÓLAM

Portré-interjú

Vlagyimir Szorokinnal, 2009

Vlagyimir Szorokin egyike azon kevés szerzőknek, akiknek regényei nemcsak a kifinomult entellektüel kritikusokból váltanak ki heves reakciókat, hanem az irodalomban kevésbé jártas honpolgárokból is. Néhány évvel ezelőtt a *Nasi* (Mieink) mozgalom túlságosan és szűziesen prúd tagjai Szorokin könyveit Lenszkij áriájára egy hatalmas véccészsébe dobálták bele.

Kezdetben semmi nem utalt arra, hogy Szorokin irodalmi pályafutása ilyen nagy botrányokat kavart: a moszkvai Olaj- és Gázipari Főiskolán szerzett gépészmérnöki képesítést, majd néhány évig könyvillusztrációk készítésével, festéssel és konceptuális művészettel foglalkozott. A hetvenes évek legvégén kezdett el írni, de a peresztrojkaig csak a *Búcsú a sortól* című regényét adták ki (1985-ben, Párizsban). Csak a kilencvenes évek közepétől lett világhírű, amikor már megjelenhettek a művei. A moszkvai konceptualista iskola íróinak legmarkánsabb képviselője, aki a végletekig vitte el a konceptualizmus módszerét. Annak ellenére, hogy irodalmi *enfant terrible* hírében áll, a visszafogott falusi életet kedveli, szeret bonyolult ételeket, például hallevest főzni, és sakkozni. Nem kedveli különösebben a szovjet rockot, Tarkovszkij filmjeit és általában a mondanivalóra kihegyezett művészfilmeket. 2008 decembere óta résztvevője a *Sznob* projektnek.

Lakóhely

Vnukovo

Születésnap

Augusztus 7.

Születési hely

Bikovo, Moszkva környékén

Szülei

„Jómódú értelmiségi családban nőttem fel. Moszkva környékén születtem, és három iskolába is jártam,

mert szüleim állandóan egyik helyről a másikra költöztek.”

„Nagyapám erdész volt. Gyermekkorom óta nagyon szeretem és jól ismerem az erdei és a falusi életet, a vadászatot, a halászatot. Az erdőt kiváltképp szeretem.”

Tanulmányai

A moszkvai Gubkin Olaj- és Gázipari Főiskolán szerzett gépészmérnöki képesítést.

Katonaság

Az olvasókat és a családját szolgálja.

Munkahelyek

A *Szmena* folyóiratnál dolgozott egy évig, ahonnan azért rúgták ki, mert nem volt hajlandó belépni a Komszomolba.

Két év a tokiói Kanda Gaigo Egyetemen.

„1975-ben kerültem az underground művészetbe, mégpedig festőként. Viszont éppen a moszkvai underground képzőművészet ösztönzött arra, hogy irodalommal kezdjek el foglalkozni. Pont a festők biztattak, nem az írók. Jó kis paradoxon.”

Tudományos fokozatok és címek

Nincsenek és aligha lesznek.

Miket csinált

Regények:

Norma, Búcsú a sortól. „Hamar áttértem a keményvonalas szoc-art prózára. Jobban bíztam benne. 1985-ben volt az első publikációm, a *Búcsú a sortól* Párizsban jelent meg. Szerencsére nem nagyon törtem magam, hogy orosz emigráns folyóiratokban jelenjek meg. Valójában jó volt, hogy kivártam, és a *Szintaxis*ban meg is jelent a *Búcsú a sortól*. Ez teljesen lecsillapította az első publikáció heves vágyát. Nagyon nem volt rossz az akkori időkben egy párizsi első publikáció.”

Az első kommunista szombat, egy elbeszélés-gyűjtemény; Marina harmincadik szerelme, Regény, A négyek szíve, Szorokin-összes két kötetben, Kékháj, A jég, Bro útja.

„A *Bro útja* megírásához Hannoverbe utaztam, ösztöndíjat biztosítottak számomra, és azzal a házzal szemben utaltak ki nekem lakást, ahol Leibniz lakott. Ebben a lakásban volt egy furcsa, fāragott tálalószekrény, tizenkét fāból kifāragott apostollal. Két hónapig szemlélgettem ōket, és nagyon önmegtartóztató életet folytattam, csak sétálni és ebédelni jártam el. Űgy éltem, mint egy szerzetes.”

23 000, Az opricsnyik egy napja

Konsztantyin Borovoj, üzletember és politikus: „Nagyon tetszik minden, amit csinál. *Az opricsnyik egy napjában* több arcát mutatja, egyszerre bizonyult jó analitikusnak, filozófusnak és politikusnak. Az ilyen író ritka madár. Szorokin nagyon mély szerző, ez pengeéles irodalom. Nem lepődnék meg, ha kiátkoznā az egyház, mint Lev Tolsztojt, és betiltanāk.”

Eredmények

Belevert egy aranyszőget a Nagy Orosz Irodalom fejébe.

Közéleti tevékenység

Az Orosz PEN Club tagja.

Közéleti elismerések

Orosz Booker közönségdíjas. Az Andrej Belij-díj („Az orosz irodalomért kifejtett munkásságáért”) és a Szabadság-díj birtokosa. A német Kulturális Minisztérium díjának kitüntetettje.

Életének fontos eseményei

„Munkásságom egy bizonyos felvillanással kezdődött, amely akkor történt, amikor leestem az asztalról. Egy radiátorról másztam át az asztalra, leestem, és fennakadtam a kiálló vaspöckön – a régi radiátorokon még van ilyen pöcök, ma ilyen már nem gyārtanak. A pöcök beleállt a tarkómba. Szerencsére nem történt semmi komolyabb, de később látomásaim kezdődtek, és úgy éreztem, mintha két világban léteztem volna egyszerre. Elkülönült a valóság és a képzelet. És a képzelt dolgok átfolytak az egyik világból a másikba. Megeredtem az ihlet szökökútjának áradata. Eleinte ez abban fejeződött ki, hogy olyan elmejátékokat találtam ki, amelyeknek lényege a párhuzamos világok megalkotása volt.”

Találmányai, felfedezései

A boro dialektika.¹

Mit leplezett le

A szocreál módszerét. Ami később össze is omlott.

Botrányai

Bekerült egy botrányhíradóba bűncselekményre való buzdítás kapcsán, a „pornográf tartalom terjesztése” cikkely alapján. Erre a *Kékháj* szolgáltatott ürügyet. Később ejtették a vádatokat.

2005-ben az „Együtt megyünk” mozgalom tagjai rituálisan lehúzták Szorokin könyveit egy vécén. A botrány Leonyid Gyeszjatnyikov *Rosenthal gyermekei* című operája körül lángolt fel, amelynek Szorokin írta a librettóját. Az Állami Dumában vitát tartottak a Bolsojban lezajlott bemutatóról. Az Egységes Oroszország Párt egyik tagja, Szergej Nyeverov akkor jelentette be, hogy az ország legnagyobb színházában „pornográf” színművet játszanak, és javasolta, hogy bízzák meg a kulturális bizottságot azzal, hogy információt szolgáltatassanak a képviselőknek a darab színpadra állításáról.

„Amikor felhívtak, és elmesélték nekem ezt a performanszt, hogy a Bolsoj előtt Lenszkij áriájára szagatják szét és dobálják bele könyveimet egy hatalmas vécészsébe, rájöttem, hogy tulajdonképpen az egyik elbeszélésem cselekményébe kerültem bele, és ennek megfelelően ironikusan álltam hozzá a dologhoz. De amikor az »együttmenők« szerelőknek álcázva jöttek el hozzám, és megmutatták a megrendelést, hogy börtönrácsokat fognak tenni az ablakaimra, kijózanodtam. Alig egy hét múlva bünygyi eljárás kezdődött ellenem. Aranyos, nem?”

Mi érdekli

Szereti a fákat nézni, sakkozni, barátokkal és kutyákkal beszélgetni, főzni, távoli országokba utazni.

Mit kedvel

Amikor az erdő, a gombák és az ősz illatozik.

A főzést.

„...bármit, ami jó bonyolult és sok időt igényel. Például a három halból készült hallevest. A hármas halleves főzésénél nincsen jobb időtöltés. Amikor tényleg sehogy sem megy az írás, akkor nagyon segít a hármas halleves. Amúgy is szeretek főzni. De minden más gyorsan elkészül.”

A pingpongot.

„Szeretek pingpongozni, igaz, ahhoz már nem elég a számítógép, ahhoz élő partner kell.”

Síelni Moszkva környékén.

Okos emberekkel főzni és inni.

Na és amit egyáltalán nem szeret

A gint és az édes borokat.

A tömeget.

A szovjet rockot és a SzU-t.

A parfüm illatát.

Putyin gárdáját.

A vastag irod. folyóiratainkat.

A Seremetyevo-2 illatát.

A futballt és a futballfanatikusokat.

A szovjet „parallel filmművészet”-et.

A SzU utáni nosztalgiát bárkinél, akár öregnél, akár fiatalnál.

Az olyasféle közönséges nőket, mint Pugacsova.

Az álma

Igazán szabaddá válni. Kívül-belül. Persze ez utópia...

Család

Felesége, Irina.

„Huszoney éves voltam, ő tizennyolc. Egy közös barátónk látott minket külön-külön, és nagyon be akart mutatni minket egymásnak. Azt mondta, hogy szerinte nagyon hasonlítunk egymásra, és neki köszönhető, hogy megismerkedtünk. Egy évvel később összeházasodtunk.”

Ikerlányai, Ánya és Mása.

És egyáltalán...

„Úgy látom, hogy a nyelv szintjén új anyag körvonalazódik. Benne van a levegőben ez az új jelenség. Oroszország egyre inkább a groteszk országává válik, ahogy ez Gogol idejében volt, vagy ahogy a Szovjetunió idejében. A groteszk mindig más alakot ölt. Oroszországban van mit megírni. Az író sosem unatkozik, ha jó író.”

„Vannak írók, akik nem is teljesen tudatosan nosztalgikusan gondolnak vissza a totalitárius nagyhatalom erejére. Szerintem ez naivitás. Megfelelnek a totalitárius rezsimek lényegéről: a birodalmi erő mindig az egyes emberek iránti közönyre épül. Ebben állt a szovjet állam embertelensége is, amely az emberekre csupán építőanyagként tekintett. És egyáltalán, azt tanácsolnám a fiatal íróknak, hogy olvassák el *A Gulag szigetcsoportot*. Szerintem nagy könyv, rámutat a totalitárius rezsim rákfenéire. Egy ilyen ország sosem lesz anyja a polgárainak. Az ilyen ország egy hideg, pragmatikus kreatúra.”

Fordította Murányi Márk

* Utalás Szorokin *Zemljanka* című művére, amely egy lövészárk fedezékében játszódik a II. világháborús fronton. Egy újságból vett cikk abszurd, parodisztikus, nonszensz címe: „A boro mennyiségi változásainak átcspása minőségibe”. Lásd <https://www.srkn.ru/texts/zemlyanka1.shtml>

MEA CULPA?

Ti itt

Kötte hiszem, hogy válaszra méltattam volna Vaszilij Sevcovot, aki azzal a kemény váddal illetett, hogy tudatosan obskúrus, irodalmi köpönyөгforgató és metafizikailag beszámíthatatlan vagyok. Szerinte ugyanis legutóbbi két regényemben, *A jég*-ben és a *Bro útjában* nincs semmilyen komoly világnézet, nem fejttem ki, hogy mit gondolok az emberről és annak természetéről, „titkolom, mennyire veszem komolyan a dolgot”, egész egyszerűen egyfajta ravasz és modoros játékot játszom, valamint álszent módon kitérek a válasz elöl arra a kérdésre, hogy „mi is rejlik a maszk mögött”. Ilyeneket és hasonlókat vágott a fejemhez.

Sevcov azonban ebben a cikkben akarva-akaratlanul is rátapintott egy olyan témára, amely nagyon fontossá vált számomra az utóbbi időben – hogyan is értelmezik a szépirodalmi szövegeket az irodalmárok. Huszonöt éves irodalmi pályafutásom alatt sok képviselőjével találkoztam ennek a meghökkentő, sok szempontból furcsa szakmának. Hogyan is definiáljuk a filológus fogalmát? Szó szerint ez annyit tesz, hogy „szószerető”. A bölcsészeknek muszáj szeretniük a szavakat, az azokból felépülő szöveget, mivel ezért, és csakis ezért fizetik őket az egyetemeken, ahol a szavak szeretetére tanítják a fiatal bölcsészpalántákat.

Bűnös módon én magam is óriási élvezetet lelek abban, hogy a szavakból mondatokat, a mondatokból pedig regényeket szerkesztek. Pusztán annyi különböztet meg bennünket, hogy a bölcsészekkel és a kritikusokkal szemben én szerzőként az alkotási folyamaton belül vagyok, míg ők azon kívül helyezkednek el. A szavakat teremteni szeretem, nem értékelni és latolgatni valami láthatatlan bölcsésztenyérben. Pont ez a lényeg. A bölcsészek kívülről nézik a regényt, mint egy tárgyat. A szerző sajnos nem képes teljes mértékben elhatárolódni a regényétől. Szerepénél fogva eleve nem válhat önmaga olvasójává. Ezért értékeli olyan nagyra sok író a kritikusok véleményét, titokban azt remélve, hogy a professzionális szövegértelmezők értő szemmel észreveszik azt, ami a szerző szeme elöl rejtve marad, és amikor észreveszik, eltátják a szájukat és csettintenek a nyelvükkel: „Hát, öregfiú, itt és itt te azt gondold, hogy ezt meg ezt mondod, de ni-ni, amott meg ez s ez derül ki belőle! Úgyhogy, öregfiú, te egy nagyon is jó író vagy!”

Innen eredeztethető az írók sokszor beteges reakciója a kritikára. Eszünkbe juthat Lev Tolsztoj, aki a kritikusokat a konyha körül sündörgő házörző kutyaéhoz hasonlította, vagy Viktor Jerofejev mondata, miszerint a „kritikusoknak a lakájszobában a helyük”. Avagy Viktor Pelevinre is gondolhatunk, aki egyik regényében leírta, hogyan fullad bele az egyik kortárs irodalomkritikus a falusi nyaralója budijába, egy másikban pedig részletezte, hogyan mászik végig csótány képében egy irodalmi folyóirat egyik lapján.

Szerintem ez a beteges elképzelés onnan ered, hogy bizonyos érzékeny lelkű írók valamilyen homályos megfontolás alapján azt hiszik, hogy a kritikusoknak van egy bizonyos harmadik szemük, amellyel arcátlanul észreveszik a regényszövegben azt is, ami az egyszerű földi halandók számára észrevehetetlen. Az írók ingerlékenysége csak fokozza a bölcsészek és kritikusok ama hitét, hogy igenis rendelkeznek ezzel a harmadik szemmel, és hogy meglátják vele azt, ami rejtve marad az írók és a laikus olvasók szeme elől.

Semmiképpen nem bocsátkoznék kétes értékű általánosításokba, nem különíteném el szigorúan a háromszemű látnokok csoportját a kifinomult irodalomkedvelőktől. Csupán a következőt kérdezném meg: a bölcsészeknek is megvan ez a bizonyos harmadik szemük? Szerintem nincs. Sőt, még a második szemük sincs meg, amely a rendes, a „szókedvelői” stáusszal nem terhelt olvasóknak megvan. A professzionális bölcsészek problémája az, és csakis az, hogy egy adott könyvet mindig a korábban olvasott több tucat, több száz könyvhöz hasonlítanak. Más módjuk nincs az irodalom értékelésére. Ezért vélem úgy, hogy nekik csak egyetlen, méghozzá szigorúan irodalmi szemük van, amely csak a szövegek összehasonlítására alkalmas. A második szemüket, amellyel az életre tekintenek, az irodalmárok többségénél zavaros szöveghártya nőtte be, amelynek a vastagságát az elolvasott könyvek száma határozza meg. A fejük csordultig tele van könyvekkel. Az életet csak a szövegen keresztül látják. És erre még büszkék is. Mivel mindig teleeszik és megmérgezik magukat irodalommal, az életet úgy fogják fel, mint egy szöveget, mint egy mellékletet a szöveghez. A világon minden szöveg – mondta Wittgenstein, és ezt a maximát a hatvanas évek végén a francia filozófusok felkapták. Kérdem én: a félelemérzet is szöveg? A szerelem is szöveg? A derekamba nyilalló fájdalom is szöveg? A bölcsészek többsége számára igen. „A szavak elfedik a tárgyakat! – mondja

bármelyik bölcész, aki ismeri Foucault vagy Deleuze nevét. – A fa helyett a fa formáját, a kő helyett a kő formáját látjátok.”

De nem minden ember olyan a földön, hogy a kő helyett csak annak formáját látja. A gyerekek vagy az idősek csak a követ látják. Vagy egyszerűen a nem túl művelt emberek, például a parasztok. Megboldogult nagyapám, aki erdész volt, csak három osztályt végzett, és a déli napsütésben ő csak a felhevült követ látta, ezt elhihetik nekem. Nagyapámnak élete kilencven éve alatt összesen három kedvenc könyve volt: Gogoltól a *Tarasz Bulba*, az *Egy vadász feljegyzései* Turgenyevtől és Mamin-Szibirjak könyve, az *Egy tél a Sztugyonaja folyón*. Biztosra veszem, hogy ezeken kívül más szépirodalmi műveket nem ismert. De nagyapa rég meghalt, a bölcészettudomány viszont él és virul.

Vaszilij Sevcov két legutóbbi regényemet tárgyalva Igor Pavlovics Szmirnovot, az én öreg barátomat, a híres dél-németországi szlavistát idézi, aki szintén írt a *Bro útjáról*. A paradox filológiai feladványokat kedvelő Szmirnov professzor elismeri, hogy a regény meglehetősen unalmas, ugyanakkor „meghökkenítő” felfedezést tesz: a *Bro útja* valójában az irodalomtól váratlan dolgokat váró közízlés pofon ütése. A szövege informatív, mivel tulajdonképpen magának az informatív jellegnek a tagadása. Vagyis transzinformatív. Felidézi a középkori másolók munkáit, akik idegen szövegeket másoltak, és azokat ugyan kicsit átdolgozták, de nem helyettesítették más szövegekkel. És ahogyan a *Regény* című művem megsemmisítette a műfajt, amelyet a mű címe jelöl, a *Bro útja* is folytatja az előzőekben megkezdett folyamatot abban, hogy gyilkos paródiáját nyújtja magának az irodalmiságnak, amely a népművészeti ősforrásokra támaszkodik, Jakobson megállapítása szerint elsősorban a gondolatritmusra. Vagyis, fogalmazom át én, az önreprodukcióra (a fikcionalitásra, amelynek nincs a referenciális közegben elég alapja önmaga folytatásához), az automimézisre (amely tartalmazza a szövegen kívüli világ utánzását, lévén a reprodukálhatóság sajátos esete, mivel utóbbinak nincs arról tudomása, ami nem veti alá magát neki): „Még bennem él a perc varázsa...” – „Megint feltűntél...”.* „A *Bro útja* a fogyasztói társadalom kigúnyolása, amely mindennap kénytelen megvenni azt, amit előző nap már megvett. Szorokin rámutat a kitaláció utáni örökös irodalmi hajszá hiábavalóságára.”

Voilà! Tessék, uraim, hát ilyen ez az „unalmas” regény...

Drága Igor Pavlovics, hajts fel egy kis vodkát, menj el egy német fürdőbe, gőzöld ki magad, menj ki a tekepályára, dobálgasd kicsit a golyókat, tisztítsd ki a fejed. Feledkezz meg, haver, csak egy fél órácskára Jakobsonról, Lévi-Straussról, a dekonstrukcióról, a transzinformativitásról meg a nyugati szlavisták számára oly mágikusan csengő „karneválról”. Hidd el, nem azért ültem le megírni a kozmikus jeget megtaláló és megérintő, majd nem-emberként újjászülető Szása Sznyegirjov életrajzát, hogy aztán „unalmasan” és „szükszavúan” kigúnyoljam a fogyasztói társadalmat. Hogy képzeled el amúgy az ilyen folyamatot? Felkelek valamikor reggel, lezuhanyozom, megsétáltatom a kutyát, teázom, leülök az asztalhoz, és azt mondom magamban: „Vologya bátyó, légy oly kedves, és írdj ma minél uncsibban és minél kevésbé informatívan, hogy azok a rusnya olvasók, ha megveszik a könyvet, csalódásukban toporzékoljanak!” Hát ne haragudj, még nem vagyok eléggé züllött az ilyen kísérletekhez. Én, kedves Igor Pavlovics, egyelőre magamnak írok, nem a fogyasztói társadalomnak. Igen, annak idején a *Regény*ben két stílust ütköztettem, mint két szörnyszülöttet, hogy felfalják egymást, és létrejőjön az a bizonyos pusztító és nyelvet megtisztító energia, amely nekem hihetetlen örömet szerzett. De az efféle kísérletek a nyolcvanas évek közepén izgattak. *A jég* és a *Bro útja* teljesen máshogy épülnek fel. Nem érdemes óvszerként felhúzni őket a *Regény* kettős szerkezetére és az erről szóló réges-régi fejtegetésekre. Igor Pavlovics, gondolj bele józanul, nézd a szavakat és a dolgokat a szokásos bölcész szemellenző nélkül: a *Regény* húsz évvel ezelőtt íródott, azóta sok irodalmi és nem irodalmi valódi víz lefolyt, megváltozott maga a szerző is, megváltoztak vagy mutálódtak az irodalmi és életbeli vonzalmai.

A szerzők, Igor Pavlovics, általában változnak, ahogy halad az idő, és egyáltalán nem arról írnak, mint amiről húsz évvel korábban. Más Gogol jelenik meg *Az orrban* és *A köpönyegben*, és ezt a Gogolt Nabokov imádja, és más Gogol a *Tarasz Bulbában*, és ezt a Gogolt

* Alekszandr Puskin: *A.P. Kernhez*. Galgóczy Árpád fordítása.

boldogult nagyapám szerette nagyon. És az, hogy Nabokov, a szigorú esztéta, aki élvezettel ízlelgette *A köpönyeg* borongós és kísérteties világát, képtelen volt felfogni a *Tarasz Bulba* poétikáját, és kudarcnak vélte ezt a Gogol-elbeszélést – az az ő személyes problémája. És nem több. Ugyanis az a könnytenger, amelyet az egyszerű olvasók milliói Tarasz kivégzési jelenete fölött ontottak, abszolút mértékben képes aláásni hullámaival a nabokovi góg márványszikláját.

A *Bro útja* mindösszesen egy ember életrajza. És minden életrajz törvényszerűen unalmas. Az egyhangúságot csak fokozza a hős pszichoszomatikus mutációja azt követően, amikor a szíve felébred. A Szása Sznyegirjovból Bróvá átalakult hős elkezd az emberek világát kívülállóként és szigorúan funkcionálisan látni. Az emberek számára csupán eleven gépek, akik csak a fajfenntartás céljából léteznek. A hős újjászületésével párhuzamosan mutálódik és csökevényesedik az őt körülvevő világ leírásának nyelve. A szerző irodalmi feladata jelen esetben abban állt, hogy a hős fizikai állapotához gördülékenyen mutálódó nyelvi mezőt és adekvát időt teremtsen. A szerzőnek más feladata itt nem volt.

Így hát, szlavista urak, dörzsöljétek meg azt az egyetlen szemeteket. Elég már abból, hogy az élő írókat valamiféle rózsaszínes lekvárrétegen keresztül nézitek, amelyet Derrida

és Deleuze főzött a 68-as álforradalom pislákoló parazsán. Elég már abból, hogy vádakat akasztotok a nyakunkba, mert ezeket a ti gőgötök, önhittségetek és szellemi restségetek szülte. Elég már abból, hogy idézetek mögé bújtok. Elég már abból, hogy tojásfejek állandóan valami süket dumát nyomatnak. Elég már abból, hogy púpos hátú csokinyuszikat gyártotok skizoanalízisből és dekonstrukcióból. Az irodalom élő dolog, egy szabad és erős sodrású folyó. És ez a folyó folyik. Hol így folyik, hol úgy. Ti csak figyeljétek, hogyan folyik. De ne a nyírt pázsítú nyugalmas egyetemi kampusz partjairól, ne pí-szí nudista hallgatók társaságában, és ne is dohos egyetemi könyvtárakból. Gázoljatok bele ebbe a folyóba, éreztek a testetekkel, a bőrötökön, váljatok a részévé. Öblítsétek ki vizében fáradt agyatokból a nyomasztó szimulákrumokat és transzgressziókat. És akkor talán Tarasz kivégzési jelenete is őszinte könnyeket fog előcsalni belőletek, és sós mellékízük visszaadja valóságérzékeléseketek.

Visszatérve a *Tóposz* elektronikus lapban megjelent *A moralista útja* című cikkekre és Vaszilij Sevcov és Andrej Gorohov ezt követő levélváltására, nyíltan kijelentem: fejtegetéseik közül sok van, amely közel áll hozzám és érthető számomra, és sokkal hajlandó vagyok egyetérteni. Megjegyzéseimmel egyáltalán nem hessegetem el az ő kritikájukat, csupán kétségbe vonom legutóbbi szövegeim értékelésének bizonyos módszereit. *A jeget* továbbra is metafizikai regénynek tartom.

Nagyjából és egészében egy bizonyos téma, egyetlen végzetes kérdés érdekelt egész életemben: mi az erőszak, és miért nem hajlandóak az emberek lemondani róla. Ez a kérdés, mint kiderült, nemcsak engem kínoz, hanem sok olvasót is, lévén, hogy én egyáltalán nem igyekeztem, igaz, nem is tudtam választ adni rá a regényeimben, elbeszéléseimben és színműveimben, csupán többféleképpen fogalmaztam meg, csupán különböző állványokra tettem fel és különböző látószögben helyeztem el ezt a vészjósló fekete kockát.

Van azonban még valami más is, amit nem értek. Miért várja Sevcov, Gorohov és a többi orosz irodalomévó továbbra is és olyan kitartóan a szépirodalmi szövegtől azt, hogy valamit deklaráljon? Szerintem a szépirodalom nem más, mint kísérlet egy adott témáról való párbeszédre. Még egyszer megismétlem, hogy *A jég* és a *Bro útja* olyan regények, amelyek egy sor kérdést vetnek fel. De csak felvetik a kérdéseket, nem mennek tovább. Elég sok ilyen kérdés van az egész „jeges” történetben, és majdnem mindegyik valamilyen makacs antropológiai mellékízzel rendelkezik. *A jég*, a *Bro útja* és a trilógiát befejező *23000*, amin jelenleg is dolgozom, egyáltalán nem adnak teret a szerző által kiesztelt, az olvasó kigúnyolását célul kitűző „ravasz” és „modoros” játékokra, hanem éppen kísérletet tesznek arra, hogy megbeszéljék a homo sapiens faj, a teljes emberi elszigeteltség, a Lét és az Idő, a szektások kínzóan utópikus boldogságának kérdését. A velem készült interjúkban nem is egyszer beszéltem erről. Ha Sevcov és Gorohov viccesnek szánt megjegyzésemet úgy értelmezték, hogy ezzel a komoly párbeszéd elől akarok kitérni, és *A jég*ben csak a „hideg színpadiasságot” és a „baljós anakronizmust” vették észre – az az ő bajuk.

Végző soron vannak más olvasók is.

Néhány hónappal *A jég* megjelenése után fodrászhoz mentem. A karosszékben szokás szerint behunytam a szemem, és elszenderedtem. De a fodrásznő felébredt, mert felismert, hogy én vagyok a kozmikus jégről szóló regény szerzője. Nem sokkal előtte olvas-ta el egy barátja javaslatára. Tetszett neki. „Hamar elolvastam, érdekes volt – mondta, és egyszer csak leeresztette az ollót. – Mondja, tényleg igaz, hogy ha erősen megütjük a mellkasunkat egy darab jéggel, akkor a szív megszólal a saját nyelvén?”

– Hát, tudja, még sosem próbáltam – feleltem. ■ ■ ■

2005. április 4.

Fordította Hetényi Zsuzsa

Oziris kapui

N városban különös dolog történt velem. Egy kisebb kellemetlenség után (ami bárki más számára apróságnak tűnhet) három napig nem mertem kimenni otthonról. Úgy éreztem, hogy az utcán valami szörnyűség leselkedik rám, amit se megnevezni, se elképzelni nem tudtam, és még abban se hittem teljes mértékben, hogy valódi veszély. De még így sem voltam képes legyűrni a félelmemet, és elhagyni a lakást.

Amikor végre elmúlt a pánikroham, és ki tudtam menni az utcára, rájöttem: az a probléma, hogy túl sok az időm. Ha az összes munkán kívüli időm olyan szorosra van táblázva, hogy ez a képzelte félelem sehol sem tud beszivárogni, akkor többet nem fordulhat elő, hogy három napot otthon töltök ilyen értelmetlenül. Kitűztem magam elé két célt: hogy találjak magamnak egy férfit, és hétvégeként önkénteskedem a hajléktalankonyhán vagy a mozgássérültek klubjában (a lényeg pedig az, hogy ne maradjak egyedül magamban).

Mindkét kívánságom ugyanazon a napon teljesült, és összekuszálódott nyomokat hagyott maga után, mintha a gondviselés direkt kapcsolta volna össze őket. De én tudom, hogy az egybeesés igazából csak véletlen, és az, hogy mindkét szándékom csupán egy napig tartott ki, csak annyit bizonyít, hogy képtelen vagyok bármi komoly vagy tiszteletre méltó dolgot véghez vinni.

Nem hiszek abban, hogy az egyiptomi piramisokat földönkívüliek építették volna. Mark hitt ebben (amikor fagyit vettem tőle, azt kérdezte, láttam-e a tévében a piramisokról és a földönkívüliekről szóló műsort). Mark nem fogadott el tőlem pénzt az eperfagyíért, viszont adott egy névjegykártyát a telefonszámával, amikor indultam kifelé a kávézóból. A földönkívüliekkel kapcsolatos beszélgetés jó ürügy volt, hogy felhívjam másnap, és felajánljam, hogy kölcsönadom egy régész könyvét, aki bebizonyította, hogy az egyiptomiak maguk építették a piramisait kötelek és szánkóhoz hasonló favontatók segítségével. Mark megörült. Szabadnapja volt. Azt mondta, menjünk ki a tengerpartra. Mark tetszett nekem, mert egy bikára hasonlított (sokkal inkább, mint egy emberre) a nagy fejével, vastag nyakával és széles válllaival. De ha tudtam volna, hogy 40 percet kell rá várnom egy levegőtlen kávézóban (ahova a találkozót megbeszéltük), és hogy a hívásaimra olyanokat válaszol majd SMS-ben, hogy: „Megyek!”, „Már elindultam!”, „10 perc és ott vagyok”, majd átteszi a találkozót – „a tengerparton, harmadik pad, jobbra a kikötőtől”, akkor inkább maradtam volna otthon. De hát már eljöttem idáig (először busszal az óvárosig, aztán egy másik busszal a strandig), és már majdnem egy órája vártam rá a kávézóban, ezért fellélegeztem, hogy kimehetek innen végre, és elindultam a strandon Mark felé.

Amikor odaértem, és levettem a ruhámat, Mark hasra fordult, hogy ne vegyem észre az erekciónak. Vicces fürdőnadrágban volt, ilyen errefelé senki nem hord. Felajánlottam, hogy bekenem a hátát naptejjel. Csak ötig érek rá, mondtam, mert ötkor el kell mennem meglátogatni valakit, aki nemsokára meg fog halni.

Két héttel ezelőtt feliratkoztam egy önkéntes csoportba, egy olyan klinikán, ahol haldoklókról gondoskodnak. Az önkéntesek feladata az volt, hogy üljenek a betegek mellett, beszélgessenek velük, vagy fogják a kezüket, ha azoknak nincsenek rokonaik, vagy ha a rokonok éppen pihenni akarnak. Ahhoz, hogy haldoklókkal dolgozhassak, el kellett végezni egy kéthetes önkéntestanfolyamot. A tanfolyam reggel fél nyolckor kezdődött, és általában csak akkor ébredtem fel teljesen, amikor már a klinika felé vezető úton, a száraz bokrokkal benőtt árok mellett haladtam el. A színes kerámiacserepekkel kirakott út virágágyások mellett vezetett az üvegajtóig, ami egy bolyhos, lépések hangjait elnyelő szőnyeggel borított folyosóra nyílt, a folyosó pedig az előadóterembe vezetett, ahol a foglalkozásokat tartották. Itt padok és székek álltak, meg egy kis asztal, rajta kávé és keksz. A klinika munkatársai elmagyarázták nekünk a haldoklás öt fázisát (elutasítás, harag, alkudozás, szomorúság, elfogadás), és azt, hogyan kell figyelmesen meghallgatni a másikat (bólogatni, elismételni a szavait, nem ásítózni, tartani a szemkontaktust). Elmondták, hogy mivel mi kezdő önkéntesek vagyunk, ezért nem lehetünk a páciensekkel a haláluk pillanatában. Ez elszomorított. Mi több, nem is a klinikán kell majd őket meglátogatni, hanem otthon (ezt is elmondták), mivel a páciensek nagyobb része az otthon látogatandók listáján van. A tanfolyam után néhány nappal felhívtak, és kértek, hogy töltsék el három órát az egyik betegnél, aki a környékemen lakik. Beleegyeztem, mivel akkor még nem tudtam, hogy az önkénteskedésem napjára esik majd a randim is strandon. Ahogy a forró homokban feküdtem, és a bikám nyakát ölelgettem, megfordult a fejemben, hogy betelefonálok a klinikára, és beteget jelentek. De aztán úgy döntöttem, hogy nem mondom le, mert már több mint egy hete várok rá, hogy haldoklóval találkozhassak, és ki tudja, mikor adódik legközelebb ilyen lehetőség. Mark elkísért a buszmegállóig, és megkérdezte, nem akarok-e az önkénteskedés után elmenni vele egy bárba. Azt mondta, hogy biztosan tetszene nekem a kedvenc bárja. Csak nagyon boldog emberek járnak oda, mondta.

Háromszor beszéltem apámmal a halálról, mikor gyerek voltam, és mindháromszor az lett a vége, hogy elszégyelltem és butának éreztem magam. Egyszer az öngyilkosságról beszélgettünk. Azt mondtam, hogy csak egy hülye öli meg magát. Azt mondta erre, hogy vannak helyzetek, amikor a halál jobb választás, mint az élet, és amíg szellemileg nem vagyok elég érett ahhoz, hogy bonyolult dolgokat is megértsek, addig jobb, ha hallgatok, és nem másokat nevezek hülyének. Egy másik alkalommal, miután egy csomó bibliai történetet elolvastam, közöltem, hogy épeszű ember nem választja az ateizmust a vallás helyett, mert a túlvilágba vetett hit jobb, mint remény nélkül maradni. Apám azt mondta, hogy le lehet élni az életet a túlvilágba vetett hit nélkül is, tragédiaként is meg lehet élni. Sőt, mintha úgy mondta volna, hogy: „magasztos tragédiaként”, az ő szájából a hit nélküli élet valahogy sokkal szebben és nemesebben hangzott, mint a hívők élete. És harmadszor? Harmadik beszélgetés nem volt: apám utolsó megnyilatkozása a saját halála volt. Halotti arca annyira felismerhetetlen volt, hogy úgy tűnt, valaki mást temetnek; utána sok évig álmodtam még azt, hogy él, és megsértődött, hogy én sosem hívom fel őt, mert azt hiszem, hogy meghalt (és álomban újra előnt a szégyen, hogy ilyen buta vagyok).

A férfi, aki beengedett a haldokló házába, erős, táncos lábakon forgott a szoba közepén, és kiabált, hogy „Apa, itt van a lány!”. Aztán elszégyellte magát, hogy elfelejtette a nevem (az emberek gyakran elfelejtik hogy hívnak). Hatvan év körül lehetett, társastáncra ment aznap este, ezért fordult a klinikához, hogy valaki vigyázzon addig a százéves szülőjére. Az öregúr széles mosollyal az arcán kigurult hozzám a kerekesszékekében, a fia pedig folytatta: „Apa rosszul lát és hall, szóval kiabálni kell neki; de az agya frissebb, mint bármelyik fiatalé. Ugye, Papa?” Az öregúr bólogatott, és még mindig mosolygott.

Az öregúr, miután elment a fia, elmesélte, hogy a hadseregben szolgált, hogy sok országban megfordult, és hogy kétszer volt szerelmes: először a megboldogult feleségébe, másodszer pedig három éve (de sajnos viszonzatlanul!) a szomszéd hölgybe. Elmondta, hogy filozófiai művet ír az élet értelméről, és megkérdezte, hogy nem akarom-e meghallgatni. Természetesen meg akartam. Átgurult a másik szobába, és egy halom papírral tért vissza. Feltűnt, hogy írógéppel ír, és nem számítógépen, és arra gondoltam, hogy bizonyára ő az utolsó ebben a városban, aki még írógépet használ. Az öregúr megint rám mosolygott (nézésében volt egy kis ravaszság), köhintett, és olvasni kezdett. Szemüvege vastag lencséjéhez húzta a papírt, és arról olvasott, hogy „a világegyetem magányában elfásult” ember kétségbeesésében a világegyetemben magában kezd el keresni az élet értelmét. És minél jobban megismeri az ember a világot, annál jobban megszereti azt. Mert szeretni azt jelenti: érteni, érteni azt jelenti: szeretni. Megkérdeztem, felírhatom-e emlékül a szavait. Beelegyezett. Örült neki. Teáztunk, meséltem neki magamról (nem az igazat), ő bólogatott. Utána elnézést kért, és azt mondta, átmegegy aludni kicsit a másik szobába. Amikor a kerekesszék eltűnt az ajtó mögött, és egyedül maradtam, újra elolvastam a mondatokat, amelyek fél órával ezelőtt úgy tetszettek nekem, és úgy láttam, hogy a logikai láncból hiányzik egy láncszem: mégpedig, hogy miért vezetne a megértés szeretethez. Miért éppen szeretethez, és miért nem, mondjuk inkább, közönyhöz.

A beígért bár inkább hasonlított egy tolvajtanyára (tetovált férfiak, aranyfogú nők, rekedt nevetés, gyanakvó tekintetek). Elmeséltem Marknak, hogy sikerült a találkozásom a haldoklóval, aki valójában nem is haldokló, hanem egy eleven öregúr, igaz, tolószékben. Csodálom a jóságodat, mondta Mark. Ez nem jóság, hanem kíváncsiság. És fogsz még menni? Ha hívnak (de igazából már nem akartam haldoklókkal lenni, hanem Markkal akartam autózni az éjjeli városban, bárókba menni, csókolózni).

Megvertem biliárdban. Vett nekem egy gin-tonikot, én pedig elmeséltem neki azt a napot, amikor megértettem, hogy soha többet nem leszek már boldog. Ültem a parkban, a város legöregebb fája alatt, egyik kezemben egy krimivel, másikban egy szendvicssel, az ágak között egy galamb turbékol, és turisták fényképezkedtek a fánál, én pedig félretettem egy percre a könyvet meg a szendvicset, körbenéztem, és hirtelen megértettem, hogy az élet soha nem lesz már ennél jobb, és ha most nem vagyok boldog (márpedig nem érzem magam boldognak), akkor soha nem is leszek az. Mark azt mondta, hogy ez valószínűleg csak valami ideiglenesen rám telepedő szomorúság volt, és az életben még sok boldog pillanat vár rám, igen, az életben még sok boldog pillanat vár rám, mondtam.

Éjjel három körül értünk a lakásomhoz. Nézd, mondtam, már hajnalodik. Nem, nem hajnalodik, csak túl sok a fény a belvárosban, ezért tűnik úgy innen, mintha a napfelkelte lenne, magyarázta Mark, és lopva a mobiljára pillantott, mert üzenete érkezett. Úgy éreztem, azt várja, hogy mielőbb kiszálljak a kocsiból, mert siet még valahova, ahol nekem nincs keresnivalóm. De az is lehet, hogy csak nekem tűnt így.

Nemsokára bezárt a haldoklók klinikája, tönkrement (a biztosító cég követelte a klinikától pénzt, amit azok után fizetett ki, akiket haldoklóknak nyilvánítottak, de csak nem halt meg senki az évtizedek alatt). Egy kellemetlen történet is kitudódott valami hamis papírokkal kapcsolatban, de az nem derült ki, hogy akkor ki is járt itt jól.

Néhány évvel később elmentem az épület mellett, ahol a tanfolyamot tartották.

Az ablakok be voltak törve, de a kék és sárga virágok még ott virágoztak a virágágynban, és a kerámiacserepek is csillogtak még a bejárathoz vezető úton, a nehéz lakat is újnak tűnt a kapun: nem volt rajta rozsda.

Amikor Mark aznap éjszaka elment, én pedig mentem felfelé a lépcsőn, úgy éreztem, hogy beleszerettem (a bikanyakába, a széles vállába, a vastag ujjába, ahogy megragadták a kormányt, ahogyan hosszan elnyújtva ejtette ki a szavakat, meg a fürdőnadrágjába, a piros pulóverébe, a bárba, ahová úgy szeret járni, és a kávéfagyiba, amely az ő találékonyságát dicsérte). Másnap reggel úgy ébredtem, hogy kijózanodtam ebből a szerelemből, mint ahogy másnaposan szokott ébredni az ember. Mark nevetségesnek és átlagosnak tűnt. Találkoztunk még néhányszor, de átlagos maradt, és én is átlagos voltam az ő szemében, így gyorsan elfelejtettük egymást.

De emlékszem arra, ahogy biliárdoztunk, és gin-tonikoztunk, és hogy mennyire nem akartam reggel elmenni a strandról a haldoklóhoz, és hogy éjjel Markra gondoltam, és szerettem a teste minden egyes porcikáját és minden egyes szavát, ami elhagyta a száját. Mi lehetett ez? Észrevétlen behatolás a dolgok lényegébe, megértés, ami szeretethez vezet (ha hihetünk az öregúrnak)? Vagy lehet, hogy csak a haláltól való félelem az, ami mindennek értelmet tulajdonít, ami létezik, és nem tűnt még el a szemünk előtt: a szőnyeg mintája, kerámiacserepek, fehér sebhely egy férfi mellkasán vagy a villanynapfelkelte a horizonton.

*Kis Orsolya fordítása
Lektorálta Vass Annamária*

© Maria Ribakova, a szerző engedélyével.

Ide is, oda is

Jeneralov behozta a főszerkesztőnek a regényét, ahogy megbeszélték. Amikor elment, a főszerkesztő fáradtan elernyesztette mosolyát. Jeneralovnak neve volt, híre volt, súlya volt, amiből az következik, hogy sok mindene volt, többek között hatvan százalék előleg a zsebében.

A szerkesztőbizottság tagjai egymásra néztek, a bagósok rágyújtottak, a többiek előszedtek egy-egy nyugtatót.

Nekifogtak a szerkesztésnek. A prózarovat vezetője közelebbről is megnézte az első bekezdést, és a kéziratot átadta a szerkesztőnek. Különvéleménye volt Jeneralovról. A szerkesztő nem nézte meg közelebbről az első bekezdést, és átadta a kéziratot a gyakornoknak. Neki még különbb véleménye volt Jeneralovról. A gyakornok elolvasta, és szintén megalkotta a maga különvéleményét Jeneralovról, amit fennhangon és közvetlen formában ki is fejezett, amiért rögtön kapott még tízrubelnyi recenziót.

A gyakornok író szeretett volna lenni, így mindent átírt a maga ízlése szerint.

A szerkesztő kezdő író volt: kihúzott minden „amely”-t és „mivel”-t, kihagyott két fejezetet és egy szereplőt, hogy tisztább legyen a lélektani vonalvezetés.

A prózarovat vezetője fiatal író volt: kihúzta a befejezést, a bonyodalmat a kifejelet mögé tette, hogy ez utóbbi erősebb hatású legyen.

A felelős szerkesztő profi író volt: lecserélte a címet, megtámogatta a stílust, és kiigazította a mondanivalót.

A gépíró nem szerette az írókat (kivéve egyet, azt a drágát...): mintegy társszerzőként belenyúlt a szövegbe, hogy ne unja, és lerövidítette, mert ennek ellenére unta.

A főszerkesztő pedig főszerkesztő volt: szerette a lapját, és tudta, hogy a szeretet áldozatokat követel. Nagyon sóhajtott, és kisuvickolta a szöveget, holott jól tudta, hogy posztócsizmát suvickolni hasztalan.

A szerkesztőbizottság ülésén nem néztek egymásra, a bagósok rágyújtottak, a többiek előszedtek egy-egy nyugtatót.

Amikor megjött a korrektúra, Jeneralov kijelentette, hogy ez az egyetlen szerkesztőség, ahol jól gondozzák a kéziratot. Amikor megjelent a szám, bejött, vadonatúj bunda volt rajta, és meghívta egy étterembe a főszerkesztőt. A többieknek egy-egy lapszámot ajándékozott, megható dedikációval. A gépíró kapott egy tábla csokit. A gyakornok nem kapott semmit. Addigra már véget ért a gyakorlata.

■■■

1997

nem ismertem meg
és hogy megnézzem
hogy tényleg ő-e az
kicsit közelebb mentem

más volt a táskája, a haja
más a szeme színe
mégis ő volt

nevettem
nem tudtam, mit csináljak

félénkségemen felülkerekedve
közelebb mentem hozzá
megfogtam a kezét, és megsimogattam

egy könnygázos üveget
vett elő és az arcomba fújt

a gáztól könnyes szemmel
vakon, zokogva és tekergőzve
váratlanul belé hatoltam
és kijöttem belőle a másik oldalon

aztán visszanéztem –
nem, ez mégsem ő volt

amikor már elhagytad az autószerelő műhelyt
amikor a kipufugógázt eregető, burkolathoz csapódó kocsik
karavánja mellett is elhaladtál
amikor már messze mögötted van
a tekepálya, a gyógyszertár az afrodiziákumok reklámjaival
meg a hó takarta bódé
és a megálló is
amikor már átmentél
a másik oldalra

csak akkor tudod majd, visszafordulás nélkül,
[kezedet a zsebedben tartva
kicsit lelassítani a lépteid
és továbbmenni

miért kiabáltam, hogy villanyszerelő vagyok
amikor nem vagyok villanyszerelő

mi jött rám

mutattam a konnektorra
hozzásimultam a kapcsolótáblához, átöleltem a mérőórát

de senki nem hitt nekem

itt vannak az igazolások, a papírok, láthatják
drótok lógnak ki minden zsebemből

csak néz és hallgat mind

öt perc alatt bármilyen csíptetőt felteszek
le se lehet állítani, ha egyszer forrasztani kezdek

milyen emberek maguk

csak rázzák a fejüket hitetlenkedve
nem kellesz nekünk – mondják

nekünk villanyszerelő kell

■

a bronzarcú szobor
az elefántcsont fogú rabnő
két nappal az aukció előtt
megbetegedett

összegörnyedt
úgy sajognak ízületei
hasogatnak a rések vékonyka csuklóin
a fájdalomtól véresre harapta ajkait

dermedt-merev félelemmel bámul
a feszültségtől elzsibbadt, merev lett nyaka
a karja elgyengült és lehanyatlott
a markában összegyűrt levélke kiesett

a tapasztalt restaurátor
hozzásimult, helyreigazítva
elmozdult márványcsigolyáját
s ezt súgta, „ne féljen, cseppet roppanni fog”
húlnak a mellkasban felsejlő könnyek

azt a helyet dolgozza ki épp
ahol szétfolyt s odaszáradt a festék
az ujjak megfehéredett kis csontjain
bajuszából kefét csinál
tisztítja a törések helyét, varratokat, hónaljat, a vágásban a rásütött bélyeget

összerezzeni csak később
a kalapácsütésre fog
s akaratlanul is zavarba jön
amikor új gazdája csettint egyet nyelvével

■

itt valaki megharapott, vagy megégettem magam
itt leestem a hintáról
behegedt, de néha viszket
nem, nem itt, kicsivel feljebb
ott valami kiütés van
lehet, hogy allergia
itt leittam magam, verekedtem
ez vakbélgyulladás
itt nem emlékszem, mi van
inkább ne nyúlj hozzá

na ne mondd már, azért valami van ebben
habár valami ehhez hasonló már volt
s persze nem úgy, hogy végleg nincsenek rá szavak
de ugyanakkor mégis, és elég erős
s érezni lehet, hogy e mögött van valami
s nem olyan egyszerű – ne is mondd

ajakkal kitapogatott palack szájából
tengerbe dobott üzeneteket inni
elmormolva az itt-ott sötétes krikszkrakszokat
a buborékok torokhangú fodros bugyogását

gondosan artikulálva az udvariassági formulába belegyúrt kezdést

vad nevetéstől fuldokolva
elmerülni a katasztrófa részleteiben

a hajó elsüllyedt
a nap is elkomorult
a tenger is felborulva kiömlött
és itt vagyunk
itt vagyunk
itt

mi, a póttestvéreitek az eszmetársaitok
vagyunk, hogy is lehetne másképp
legalább kölcsönvett, nem e világi elvekben
van-e különbség az amnézia e stádiumában
a földöntúli gyönyör megízlelőinek

mi vagyunk azok a vasszerű égi lakók
lakatlan vasbeton dzsungelekben elhagyottak
hétrét görnyedve állunk mint fel nem fedezett álórángutánok
az áhított champagnesee parlagon heverő partvidékén
várjuk a jelet, és haldoklunk a szomjúságtól

emitt tinta tűnt fel a vízen
s a rózsaszín, kékes medúzalencséken át
lapos, kifejezéstelen arcok szappantöredékei csillantak elő

ne gondold, hogy ő egy hajléktalan
csak elhagyta a kulcsait
s negyedik hónapja éjszakázik a lépcsőjén
egy bútoráruháznak

úgy tűnik, nem túl kényelmes neki
ilyen összegörnyedt pózban
ám valójában ő akrobata
és sokkal kézenfekvőbb így szundítania

honnan veszed, hogy meghalt
nem lélegzik, na és aztán
mégis mit vársz, egy vérbeli jogi
évekig képes visszatartani a lélegzetét

pontosabban, majdnem örökre

egyirányú spam érkezik a mélyről
én miért is kezdenék leveleket küldözgetni maguknak
drága hosszú fekete reklámszünetek –
kozmosztermékek: űr, távolság, súlytalanság, por
tökéletesített üresség, egy új nemzedék távolsága

habár amikor egy fényéjszaka marad hátra
arcát a felszállás előtt remegő rakétatesthez nyomva
a volt barátnőjének már majdhogynem obszcén nevét
szöggel karcolja rá, hogy a hajó viselje ezt a nevet
kaotikusan száguldva a színlelt borzalomban összeszorult kozmoszban

amíg el nem ég az atmoszféra sűrű rétegeiben
mint egy fésű, amibe hajszálak akadtak

■■■■■

a libabőrön elkezdenek még mászni valamilyen
levágatlan hajvégek a vágás után
hideg sündisznóként összegyűlten a tarkóbőr mögött
végezzünk – hallgat – egy kis masszázst
a lázas torokban szurkál a hideg túskehal
melegítse fel kérem – hallgat – de nem ijesztően
és néz gyanakodva
kedvtelésből csak az ajkadízű fém
csak a kő
követ így a szemével

■■■■■

ezen a vasárnapon történt, vagy a múltkorin

nem akartam hosszasan boncolgatni a kapcsolatunkat
de te erőltetted
a tízes villamos megállójában
ahol a botanikus kert fala van

hát jó, magyarázkodjunk

de előbb mégiscsak jobb lenne, ha idefeküdnél
hogy könnyebben megérts engem

és legyen így: őszinteséget az őszinteségre
nézd, én is egyfajta talajvesztett állapotban vagyok
és ki tudja, mi lesz még velem

mindegy, hiszen most már úgy sem fog kiderülni, ki kit vont be
és ki az, aki észrevétlenül maga került bele

meggondolatlanság volt így megbízni bennem
habár érthető, hogy én – akár a sír
de képzelj el, milyen ezt magamban tartani
még ilyen áramvonalas formában is

na de hagyjuk már ezt
van két lattom – mit csináljunk vele

árnyak
meg hontalanabbak, bolyongóbbak
mások, sokkal testetlenebbek

gyengék
kalciumhiányotok van, úgy tűnik
vashiányotok
nem azok
melyeket eltaszítunk és elesnek
de hát itt ebből egész lelőhelyek vannak
itt valahol bennem

vigyétek
az üvegárnyakat
székek árnyait
reszkető árnyujjaitokkal
félíg üres pohárárnyaitokat
érthetetlen virágporban
mint légzőnyílások az
izzadságcseppekben

menjetek, üljetek le
ideúsztatok
ideúsztatok a vízre

cseppmentesített folyásához
porszerű áramlatához
cseppet sem ragaszkodva az élethez

az elrejtett zavarral
összefolyok

lobbikat
elhagyván a termeket
hallokat

kávézókat, előcsarnokokat
bárokat

barátok és barátnők árnyait
az egykor eleven

baristákat
és recepciósokat
pincérnőket
portásokat

██████████

kinek adjam ki a lakást, hogy az illető
megbízható legyen, és ne rontson el mindent
és hogy még pontosan is fizessen
azzal együtt, hogy, igen, a csapok enyhén folynak
és a csempék folyton egyenest a kádba esnek
a kis lakás egyébként nem nagy, habár
központi, és sok felesleges bútor van, és csótányok
de a legfontosabb, ha kiadom, hát én meg hol éljek?

██████████

valahogy butaság előre búcsúzkodni
ez egy öröklét kisebb szünetekkel
igazi repedésekkel a hamisított márványban
s aligha kérték, hogy beszéljünk az igen komoly szakadásokról
de az adott határokon belül is elég tér van a kétségek számára

érdemes-e most vagy azután vagy majd valamikor
vizes fa pózban egy gyanús fehér süket falnál
ösztönösen hangot adni a lesiklott tekintetnek
a még nem megmutatkozott polaroid plafonokról
a saját készítésű duzzadt tükrökről
meginogva az egyenetlen márvány fényben

██████████

hogy adtad nekem át, hogy oltottad belém
befagyott tenger az apály idején
sóval, homokkal behintett hó
mint a halott, úgy feküdt, tettette magát
minden változott, változott nem jó rendben

az ablakban kialudt a fény, megrándult a lift
négyünket lassan lefelé húz, bent
meleg van, lehet, hogy gyengén ég a kijelző
átmásolt pacaként szétfolyt a folt
mellette és párhuzamosan fut a szemétledobó

gyorsan-gyorsan vedd ki a zsebedből, tedd át a pohárba
ne mozgasd, korai, egyáltalán ne
te meg –
nyújtsd ki a nyelved, és ülj le
minden rendben, a pulthoz mentél
gyerünk, kerüld ki, kerüld ki
kerüld meg körbe
szedd elő a kezed, mutasd meg az arcod
úgy fújd ki a levegőt, hogy az orgonaszín festék szaga
jöjjön a szádból
csak hát a dugó időközben szinte belenőtt a kézbe
de a romok helye újraéledt, betelepült
minden rendben, és téged is sikerült pótolniuk

mentem a bicajjal, amit később elcsórtak
a csajommal, akivel egy év múlva szakítottunk
az utcán, amit teljesen átépítettek
a kávézóba – később egyszerűen bezárták

gondatlanul dumáltunk, trécseltünk, mászkáltunk, lófráltunk

a kávézó helyén most egy pizzéria van
néha még be is megyek oda
pizzát rendeltek magamnak négy sajtrátéttal
kihozzák nekem, és a vágásvonalak a pizzán
a bicikliküllőkre emlékeztetnek engem

így ni, pizza – küllők

de most, amikor mentem a bicajjal
az én régi kedves barátnőmmel
a jól ismert utcán át
a kedvenc kávéházunkba
egyáltalán nem gondoltam arra, hogy ahányszor lenyomtam a pedált
én is az entrópia és a káosz felé lökdöstem a világot

de a pizza tulajdonképpen egész jó volt

a pálmaemlékmű
teljes hosszában műanyag
és a kaktuszmellszobor is

a bárbult váza mögött
csapos szobra a sékerrel

a talpazaton hokedli csontváza

az intézmény csak nemrég jött fel
a mélyből

nem Pompeii persze
nem Szantorini és nem Bahia
nem is a Vef kultúra palotája

de mégis maradványa
a pincérnök titokzatos civilizációjának

innen a babákból lett madárijesztők
az átszúrt köldökű múmiák

öt-hat kékes színű archeológus
ásatásokat végez

kezükben poharak és stampedli
[maradványok

tengeri üledékkal
figyeljék csak meg
ezt a tökéletesen megmaradt
régii kultusz nyomait viselő hamutálat

az írásos emlékeket
a számlát a papiruszon és a menüt

a hivatalos szervek
a városi önkormányzat
most tárgyalják a javaslatot arról

ne őrizték-e meg ezt az egész komplexumot
mint a kávé és alkohol áldozatainak
[emlékhelyét

mint az injekció emlékművét
mint az elvonási tünetek sztéléjét

néhány centire az arctól
kezdődik a lépcső –
csomós gubancos kinyújtott kötés

szemmagasságban
kivehetőek a kimaradt léptek
véresre kopott dobogás

s a keresztlécek, azért hogy elbotolj
vattával tömött fülbe igazítottak

ki nem hagyott fel érted a lélegzéssel
a közfalak a még nedves
ablakköz válaszfalai között

sima feljárót alkotott

de te fordulj el, és hordozd végig tekinteted
meg nem ismerve a közeli utcákon
hajfűrtökön

fakó buszokon, szárazföldnek sötét sávjain

nem víztükör
föld
függöny csillagokkal átlótt bársonya

csókold meg
borotvált tarkóját
nem látván még az arcot

amikor egy nagyon érzékeny bőrű szkafanderben
a teljes súlytalanság állapotában
mozdulatlanul fekszel a díványon
és belül minden bepárasodik a lélegzetedtől
lehunyod a szemed, és hallod, ahogy
a folyón, a szakadékon, az erdőn túl
mintha berozsdásodott díványrugók dalolnának
és csak egyetlen dologra vársz: hogy a
rövid, mély szippantással együtt a tüdőbe
jöjjön be a majdnem elfelejtett gravitáció is

vannak biztosabb változatok is
valamivel nyugodtabb változatok, legalábbis
el a rárakódásokkal és egyébvel, beleértve a többit is
felesleges haj és bizsu nélkül
hosszú körmök és divatáru nélkül
éticsokoládéból fognak kiönteni
(kilencvenkilenc százalékban kakaó)
lebarnult szikár segédmunkáslány formájában
a melegtől fogsz csak félni
a nap túl egyenes sugaraitól
a por félelem nélkül fog a vállaidra ülni
a cukrászda kirakatában
megőszülve a portól, a kacér poros vállpántokban
megdermedtél, igyekeztél rájönni
hová dugták a mozgásérzékelőt
ami bekapcsolja a vakító fényt

*Bóna Éva fordításai
Lektorálta Dési Edit*

Bóna Éva: az ELTE doktorandusz hallgatója. Kutatási területe: F. M. Dosztojevszkij poétikája és az orosz Ezüstkor lírája. Eddig összesen 16 publikációja jelent meg, köztük 6 versfordítás és 1 önálló monográfia. (A könyv címe: „Миф «Золотого века» в повести Достоевского «Кроткая»”).

Hetényi Zsuzsa: irodalomtörténész, műfordító, az ELTE professzora. A MűMű – Műfordítói Műhely (1997–) alapítója és vezetője, a *Dolce Filologia* sorozat szerkesztője. Kutatási területe a 20. századi orosz próza. Könyvei: *Csillagosok, keresztetek. Mítosz és messianizmus Iszaak Babel Lovashadseregében* (1991); *Örvényben. Az orosz–zsidó próza története I–II* (antológiával, 2000); *In a Maelstrom. The History of Russian–Jewish Prose 1860–1940* (2008). Nabokov-monográfiája 2015-ben jelent meg a Kalligram Kiadónál (*Nabokov regényösvényein*).

Semyon Khanin (1970): művei megjelentek lett, ukrán, cseh, grúz, szerb, olasz és spanyol nyelven. Költői performanszok és installációk előadója az Orbita-csoporttal együtt és egyénileg is. Kötetei: *Éppen most* (2003); *Figyelmen kívül hagyott részletek* (2008); *Lebegve* (2013); *Magának nem tűnik úgy, hogy ez a bizonyos öt perc túl sokáig tart?* (2015); *De ne azzal* (válogatás, 2017).

Kis Orsolya: költő, műfordító, az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorjelöltje, területe a kortárs orosz irodalom. Jelenleg Kanadában él.

M. Nagy Miklós (1963): József Attila-díjas író, műfordító, szerkesztő, a Helikon Kiadó irodalmi vezetője és főszerkesztője. Egy esszékötete (*Nikkelszamová*, 1996) és egy regénye (*Ha nem is egy bomba nő*, 2014) van. Angol, orosz és spanyol nyelvből fordít – többek között Vladimir Nabokov, Viktor Pelevin, Vlagyimir Szorokin, Jack Kerouac, Nick Hornby és Bret Easton Ellis művei jelentek meg a fordításában.

Murányi Márk: az MűMű (ELTE Műfordítói Műhely) és az ELTE orosz MA szak hallgatója. Kutatási területe Tolsztoj *Anna Karenin*ája.

Maria Ribakova (1973): öt regény és egy verses regény szerzője. Műveit angol, német, spanyol, francia és bosnyák nyelvre fordították. Legutóbbi regénye [*Ha van Paradicsom*] Budapesten játszódik.

Vlagyimir Szorokin (1955): a kortárs orosz próza talán legfigyelemreméltóbb alkotója, képzőművész, forgatókönyv- és színműíró is, számos művészeti díj kitüntetettje. A moszkvai konceptualistákkal kezdte pályáját a Breznyev-korszak underground művészetében, az ún. kegyetlen próza és szoc-art sok vonása jellemzi az 1990-es években. A 2000-es évek óta antiutópia, satíra, fantasztikum és abszurd keveredik műveiben, amelyek közül a legismertebb a *Jég-trilógia*. Szinte minden műve olvasható magyarul.

A Nibelung-ének (részlet)

Harminckilencedik kaland

Gunther, Hagen és Kriemhild halála

2321 Dietrich úr maga szedi össze a fegyvereit.
Felölteni őket Hildebrand magiszter segít.
Az erős férfi olyan erősen siránkozott,
hogy belé az egész ház visszhangozott.

2322 De visszanyeri aztán lelke hősi tüzét.
Felfegyverkezve érzi ádáz harci dühét.
Egy pajzsot, jó erőset magához odaránt.
Ketten fölkerekednek, ő és magiszter Hildebránd.

2323 Tronjei Hagen így szól: „Ha kinyitjuk szemeinket,
látjuk, hogy Dietrich nagyúr jön. Meg fog támadni minket,
amiért vitézeinek itt bent lett akkora híja.
Álljunk neki a harcnak. Lássuk, kié lesz a díja.

2324 Szerintem Veronai Dietrich nagyúr nem képzei,
hogy ellenünk elég ijesztő és eléggé erőtelj,
mégis bosszút akar állni rajtunk minden áron”
– szól Hagen. – „Támadását felkészülve várom.”

2325 Ezt a szót hallja Dietrich, és Hildebrand is hallja.
Dietrich odamegy, ahol a két hőst látja és tapasztalja,
a csarnok előtt kint, magukat fálnak düllesztve.
Ő pedig megáll előttük, jó pajzsát leeresztve.

2326 Nagy bánattól lesújtva, szól Dietrich idelent:
„Gunther, hatalmas király úr, engem, az idegent,
miért, hogy ennyire bántasz? Ellened mit vétettem?
Vigaszomtól megfosztva élek, bánattól eltemetetten.

- 2327 Azt hitted, nem elég nagy az a nagy veszteség,
 hogy a kardotok által Rüdigert érte a vég?
 Most még vitézeimet is mind tőlem elirigyelted?
 Én ilyen nem cselekedtem veled, ha megfigyelted.
- 2328 Vagy gondolj önmagadra és veszteségeidre,
 hogy barátaid odavesztek, de a harc folyik egyre!
 Vajon téged, jó leventét mindez nem keserít?
 Ó jaj, Rüdiger halála engem leterít!
- 2329 Férfit ezen a világon ilyen sérelem még nem ért.
 Nekem nagy bajt okoztál, és magadnak is, ugyanezért.
 Barátom, aki volt, mind kardjaitoktól megölte.
 Sohasem heverhetem ki, hogy rokonságom eltörölve!”
- 2330 „Ez nem a mi hibánk volt” – Hagen ilyen szót hajít. –
 „Idejöttek ehhez a házhoz a te vitézeid,
 seregestül, fenyegetően állig felfegyverezve.
 Félek, hogy hamis híradással meg vagy tévesztve.”
- 2331 „Mit higgyek ezek után még? Hildebrand mondta, ím,
 hogy annyit kértek tőletek csak Amelungi-vitézeim,
 adjátok ki Rüdiger holttestét a teremből.
 De csúfos szavaitokra kifogytak a türelemből.”
- 2332 Szólt a Rajna királya: „Azt hitték, vihetik
 Rüdigert a teremből. Megtiltottam nekik.
 Nem őket sértettem ezzel. Történt ez Attila miatt.
 Majd Wofhart, velünk szembeszállva, ezért szitkokra fakadt.”
- 2333 Így szól Verona hőse: „Legyen hát, ha muszáj.
 Neveltetésed által, nemes Gunther király,
 adj elégtételt a kárért, amelyet okoztál nekem.
 Így becsületedet, bátor levente, mindig elismerem.
- 2334 Adjátok, te és a szolgálód túsul magatokat!
 Fogok rátok vigyázni – vegyétek szavamat –,
 hogy a hunoknál lehetőleg bántódásotok ne essék.
 Arra fogok törekedni, hogy jószándékom kitessek.”
- 2335 „Ettől az Isten óvjon!” – Hagen ráfeleli. –
 „Olyan nincs, hogy két levente a fegyvert előtted leteszi,
 ha forgathatja is még, és megvívhat veled,
 és szabad emberként legyőzhet bármely ellenfelet.”
- 2336 „Ne mondjátok nemet!” – szól Dietrich fejedelem. –
 „Gunther és Hagen: olyan kárt okoztatok nekem,
 úgy beborítottátok a gyászba szívemet, lelkemet,
 hogy vigasztaljatok meg! Mentség csak ez lehet!

- 2337 A szavamat adom rá, és a kezemet adom,
 hogy nektek a hazaúton leszek jó oltalom.
 Titeket hazaviszlek, vagy holtan elfeküdjek!
 A ti jóvoltatokból mostani gyászt feledjek!”
- 2338 Feleli Hagen erre: „Ezt verd ki a fejedből!
 Soha rólunk ne mondják, vitéz fegyveresekről,
 hogy magunkat megadtuk, és bátorságunk eddig tartott.
 Nem látok melletted senki mást, mint az egy szem Hildebrandot!”
- 2339 Szól Hildebrand magiszter: „Az Istenért, Hagen uram!
 Ha valakinek szavában békeajánlat a futam,
 úgy még jöhet olyan perc, amikor elfogadnád örömet!
 Uramtól méltányos ajánlat szól hozzád: el ne vesd!”
- 2340 „Hajlanék” – Hagen így szól – „méltányos békekötésre,
 de nem ám a teremből olyan gyáva menekülésre,
 mint amit magad elkövettél, magiszter Hildebrand.
 Nem hittem rólad, hogy megfutamíthat a fegyveres kaland!”
- 2341 Szól Hildebrand: „Ezt rovod fel? Nekem? Hogyhogy? Te éppen?
 Hát ki üldögélt a pajzsán a Wasgenstein tövében,
 miközben Spanyolhoni Walther megölte barátaidat?
 Tanúskodik ellened eléggé sok terhelő adat!”
- 2342 Erre Dietrich nagyúr szól: „Hősökhöz nem illó,
 ha egymással úgy pörölnek, mint két öreg, irigy nő.
 Megtiltom, Hildebrand, hogy egy szót is szólj ezentúl!
 Nekem, külföldi lovagnak, szívemben nagy keserv dúl.
- 2343 Hadd halljam” – mondja Dietrich –, „nosza, Hagen lovag,
 amiket váltottatok ti ketten, mik azok a szavak?
 Mit mondtatok, amikor engem láttatok fegyveresen?
 Nemde, hogy harcban legyőzni akartok, egyenesen?”
- 2344 „Akarjuk, nem is tagadjuk” – Hagen lovag így felel –,
 „hogy kardunk erős csapással borítson téged el!
 Az se baj, ha a Nibelungok kardja beletörik!
 Dühös vagyok, hogy a két jó leventét túsznak követelik!”
- 2345 Ebből Dietrich megérti, hogy Hagen milyen gonosz.
 A harcedzett lovag most pajzsot mozgásba hoz.
 Hú, de gyorsan leugrik hozzá Hagen a lépcsőről!
 Dietrichen a Nibelungok jó kardja, hú, de csörömpöl!
- 2346 Tisztában van vele Dietrich, hogy a dühtől megveszett
 ez a szörnyen bátor ember. Eleinte védekezett
 Verona kapitánya, mert iszonyú minden csapás,
 amelyet Hagen oszt ki, a harcos, a csicsás.

- 2347 A Balmungtól is hű, de fél, mert az a kard szörnyű erős.
Mégis, néha-néha csellel visszavág Dietrich, a hős.
Úgyhogy övé a harcban a győzelem Hagen fölött.
Rajta hosszú és igen mély sebet ütött.
- 2348 Gondolja Dietrich: „A harctól kimerült benned a lélek.
Nem lenne nagy dicsőség, ha most megölnélek.
Az viszont hősi tettek nem volna csekély,
ha túszul ejtenélek.” Ezzel jár némi veszély.
- 2349 Elhullajtja a pajzsát. Ereje óriási nagy.
Hagent karjába szorítja. Neki lélegzetet se hagy.
Így térdre kényszeríti őt a hős, a merész.
A nemes Guntherben ettől dühöng a szív és az ész.
- 2350 Hagent megkötözte Dietrich, és odavezette,
ahol volt a nemes királynő, és neki átengedte
a legbátrabb leventét, aki forgatott valaha kardot.
Sok bánat után a királynő végre víg napot tartott.
- 2351 Attila neje az örömtől a lovag előtt meghajol:
„Légy boldog örökre, és a szíved magát érezze jól!
Fordítottad örömmre minden bánatomat!
Hálás leszek neked, amíg csak a halál a földbe nem nyomat!”
- 2352 Feleli Dietrich nagyúr, hogy: „Hagyd meg az életét,
nemes szívű királynő! Személye legyen letét,
hogy jóváteszi mindazt, amivel sorsodat zúzta össze.
Ne legyen hátránya abból, hogy itt áll előtted megkötözve!”
- 2353 Hagent a királynő tömlöcbe vetette,
ahol elzárva hevert, és senki kutyába se vette.
Gunther, a nemes király úr bömböl tele torokból:
„Hol marad Verona hőse? Haragszom rá számos okból!”
- 2354 Már jön is vele szembe Dietrich uraság.
Gunther nagyerejű hős, ha egyszer odavág.
Nem is várat magára. A csarnok elé kirohan.
Összecsattan a két kard iszonyú hangosan.
- 2355 Dietrich, igaz ugyan, hogy harcban dicséretes,
viszont Gunther fölöttébb dühös és rettenetes,
mert a törtétek után már halálos ellensége.
Mondják: csoda, hogy Dietrich úrnak ott helyben nem lett vége.
- 2356 Sok volt mindkettejükben az erő és az izom.
Zengett a kardcsattogástól torony és csarnok bizony.
Lesújtanak a karddal a sisakra, a remekre.
Gunther csodálatosan küzd, harci dühtől remegve.

2357 Mégis a Veronai győzött, ahogy Hagent is legyőzte.
Csak úgy ömlött a friss vér a páncél ízei közte,
a sebből, amelyet a kardja metsző élével Dietrich ütött.
Pedig Gunther védekezése bátran és példásan működött.

2358 A királyt megkötözték Dietrich úr kezei,
bár egy király a fogság szégyenét nem jól kezeli.
Gondolta: ha szabadon maradna a király és a vitéze,
az halált jelentene, akit csak meglátnak, arra nézve.

2359 Veronai Dietrich Gunthert odvezette,
ahol volt a királynő, és neki átengedte.
Kriemhild nagy bánatának ezzel végét vetette.
„Burgundi Gunther, hogy itt vagy, örülök annak felette!”

2360 Szól Gunther: „Meghajolnék előtted, hucigám,
ha üdvözlő szavadban a kedvességet hallanám.
De tudom, nemes királynő: annyira haragszol ránk,
mintha Hagen és én méltók csak hitvány üdvözlésre volnánk.”

2361 Szól Veronai Dietrich: „Király úr nemes neje!
Nem hajolt még tús-igába olyan jeles lovagok feje,
mint e kettő, aki kezemből, úrnóm, kezedbe tért.
Mármost a jövővények életét kíméld meg a kedvemért!”

2362 Ezt megígéri Kriemhild. Dietrich úr síró szemekkel
magára hagyja a két hőst. Sejti, hogy veszniük kell.
Attila neje később bosszút áll könyörtelenül.
Kioltja mind a két hős életét rövid időn belül.

2363 Két zárka, különálló a két férfi lakása,
hogy kettejük egymást egy pillanatig se lássa,
mígnem Kriemhild a bátyja fejét majd Hagen elé veti.
Így a bosszúja teljes mértékét elnyeri.

2364 Odamegy a királynő, ahol Hagen van bezárva.
Így szól hozzá, haragját a hős elébe tárva:
„Ha nekem visszaadnád, amit tőlem elvettél,
akkor Burgundiába élve visszamehetnél.”

2365 Szól Hagen, a sötét hős: „Kérésed rólam lepattan.
Tudd meg, nemes királynő, hogy esküvel fogadtam,
hogy soha senkinek sem mutatom meg, hol a kincs,
míg három király uramból mindhárom meghalva nincs.”

2366 „Ezt fogom végbevinni!” – szól a király neje.
Parancsolja, hogy véget érjen bátyja szép élete.
Gunther fejét lecsapják. Kriemhild viszi oda,
hajánál fogva, Hagen elébe. Annak ez nagy bánata.

- 2367 Amikor a gyászba borult hős meglátja ura fejét,
Kriemhildhez intézve, száját elhagyja ilyen beszéd:
„Így tehát végbevitted, ami akaratom volt,
ezért az lesz a sorsod, amit szándékom gondolt.
- 2368 Most hát a Burgundi házból a nemes királynak vége,
Gernotnak vége szintúgy, és nem él az ifjú Giselhér se.
Hogy a kincs hol van, azt már csak Isten tudja és én.
Te nőstény ördög, előled rejtve marad a Rajna mélyén!”
- 2369 Szól Kriemhild: „Ha már a kinccsel ilyen galádul becsaptál,
Siegfried kardja enyém lesz. Itt ravaszságod mit se használ.
Ezt hordta a szerelmem, amikor láttam utoljára.
Őt elvesztettem miattad! Ez szívem örök nagy kára.”
- 2370 Kivonja hüvelyéből a kardot. Hagen mit sem tehet.
Gondolja Kriemhild: a hőstől most elveszi az életet.
Magasba emeli a kardot. Hagen fejét leüti.
Ezt döbbenet látja Attila. Szemét a földre süti.
- 2371 „Bassza meg!” – így a király úr. – „Halálba szalasszon
egy ilyen nagyszerű hőst kardéllal holmi asszony?
Hőst, aki legkiválóbb a valaha is harcba menők közül?
Igaz, nekem gyűlöletes volt, most lelkem mégis meghököl.”
- 2372 Szól Hildebrand, a vénség: „Ez a nő csak ne örüljön,
hogy meg merészelte ölni! Nekem akármibe kerüljön,
és igaz ugyan, hogy engem majdnem darabokra vágott,
mégis megbosszulom azt, hogy életből halálba hágott.”
- 2373 Hildebrand ádáz haraggal Kriemhildnek nekiugrik.
Nagy erővel lendíti kardját a nyakcsigolyacsúcsig.
A nő halálfélelemben. A vas beléhasít.
Mit használ neki az, hogy felsikolt és visít?
- 2374 Mind nekiesnek Hildebrandnak. Halált érdemlő agg!
Aki volt a nemes királynő, most csupa szétvágott, vérző tag.
Dietrich és Attila király úr sírni kezd.
A rokonok és a szolgák siratják ugyanezt.
- 2375 A nagy-nagy dicsőség holtan fekszik.
Mindenki siralomba és nyomorúságba esik.
Tömeges pusztulás lett a királyi vigasság,
ahogy a szerelemnek vége is keserű igazság.
- 2376 Hogy utóbb ott még mi történt, azt el nem mondhatom.
Úrinőknek, lovagoknak siratni bőven volt alkalom.
A nemes szolganépek is látszott gyászvonulása.
Történetemnek itt a vége. Ez A NIBELUNGOK ROMLÁSA.

J E G Y Z E T E K

A végkifejlet során a Szerző még egyszer, utoljára megmutatja, milyen nagy író. Kriemhild, kis-kétértelműen, azt követeli a foglyul esett Hagentől, hogy adja vissza neki azt, amit elvett tőle. Márpedig Hagen egyrészt Siegfriedtől fosztotta meg Kriemhildet – de hát józan ésszel Kriemhild sem gondolhatja, hogy a huszonhárom kalanddal korábban meggyilkolt férfit visszakaphatná. Marad a másik lehetőség, a Nibelungok kincse. Hagen úgy is értelmezi a kívánságot, mintha az aszszony a kincset követelné vissza.

És tényleg, most már a kincsről van szó.

Ez pedig az értékelési szintek gyors és radikális átrendeződését, a tragédia beteljesedését jelenti. Megmutatja Kriemhild teljes gyarlóságát és nyomorúságát. Mert hát mire is volna jó neki az a kincs? Földi vagyona éppen elég van. Osztogatnia, bőkezűségét fitogtatnia volna miből, ha akar-na, és ha még volna kinek. De tételezzük fel, hogy a kincs magasabb rendű javakat foglal magá-ba: életerőt, varázshatalmat, boldogságot, ilyesmit. Ezekre is mi szüksége van már? Élete értelme – a bosszú – célba jutott, és ezzel megsemmisítette önmagát. Annyi marad neki, „daz si groezlichen schre”, azaz, hogy szerfölött visítson, miközben Hildebrand darabokra vágja.

És ezzel le is zárul a történet.

Hirtelen és kegyetlen a lezárás gyorsasága. Nem érdemes töprengenünk rajta, mi történik az életben maradt szereplőkkel, Attilával és Dietrichhel, vagy miképpen alakul a Wormsban maradt burgundok és az Attilát szolgáló hunok sorsa. A Nibelungok romlása, illetve a romlás bekövetkeztének kimondása után ebben az írói világban nincs tovább.

2321

maga szedi össze: nincs fegyverhordozója, minden vi-tézét elveszítette.

2323

itt bent, „hi”: a nagyteremben, ahol zajlott az előző ka-landban olvasható tömeghalál.

2326

idelent: a nagyterembe vezető lépcső alján.
vigaszomtól megfosztva: Dietrich kíséretéről van szó, amely elesett a burgundok elleni összecsapásban. Köl-tői gondolat: a nagyúrnak a lovagjai nemcsak harcerőt, hanem reményt és vigaszt („trost”) is jelentettek.

2331 és 2332

Dietrich is, Gunther is elmondja a maga verzióját az összecsapás kirobbanásáról. Sem ez, sem az nem egye-zik teljesen az előző kalandban olvasható, jóval részle-tesebb szerzői változattal.

2334

túsz, „gisel”: Dietrich nagylelkű ajánlatot tesz. Ha Gunther és Hagen megadnák magukat, ő nem harcol-hatna ellenük, viszont megvédhetné őket Kriemhild bosszújától. Hagen ezt utasítja vissza. Ámbár a „so ich aller beste kan”, magyarul „lehetőleg” fordulat ar-ra utal, hogy Dietrich sem teljesen biztos benne, tényleg meg tudja-e őket védeni. (Mint rövidesen látni fog-ja az olvasó: nem.)

2336

vigasztaljatok meg, „welt ir mich ergetzen”: Dietrich nemcsak a menekvést kínálja fel Guntheréknek, hanem a szolgálatait is azáltal, hogy hazakíséri őket Wormsba. Mintha meg akarna szökni Attila udvarából, ahol ő már sok jóra nemigen számíthat.

2340

gyáva menekülés: Hagen azzal a nyilvánvaló szándék-kal sértegeti Hildebrandot, hogy elvegye a kedvét a to-vábbi békeajánlatoktól.

2341

a Wasenstein tövében: utalás a Waltharius-eposz egyik epizódjára, amelyben Hildebrand nem hajlandó harc-ba szállni az általa igen szeretett Walther ellen. Máskép-pen fogalmazva: a mű utolsó kalandjában Hildebrand és Hagen közösen olvassák újra a fiatalokukban játszó-dó Waltharius-eposzt. Megint másként szólva: a friss hullák mellett dőlnek (szekrény még nem lévén) a ru-hásládából a csontvázak.

2346

csicsás: nem kevésbé groteszk, hogy a Szerző előbb azt állítja Hagenről, hogy „vil grimmes muotes” (ez itt nem annyira „ádáz”, inkább „galád” vagy „gonosz”), majd pedig mindjárt azt is mondja róla, hogy „vil zierlich”. Ezt csak durva stílusterés érzékeltetheti.

2348

tísz: ismét a „gisel” szó. Dietrich az egyetlen szereplő az egész műben, aki a legyőzött ellenfelet életben hagyja. Kérdés: ha tényleg fontos neki, hogy Hagen és Gunther életben maradjon, akkor miért szolgáltatta ki őket Kriemhildnek? Tisztában van Kriemhild sötét szándékaival, elvégre ő nevezte a királynőt nőtényi ördögnek („valendinne”) a 1745. strófában. Ezt a minősítést Hagentől is hallhatjuk rövidesen.

2353

tömlőc: az „ungemach” szó a „gemach”, azaz „kényelmes helyiség” ellentéte. Egy kényelmetlen helyiség, ahol elzárva tartják a foglyot.

elzárva hevert: a fekvő helyzet arra utal, hogy Hagen továbbra is meg van kötözve. Ettől függetlenül biztosra vehetjük, hogy nem a lovagokat megillető úgynevezett „tisztességes fogság” jutott neki.

2355

mondják: a Szerző hivatkozása egy (talán fiktív) forrásra vagy szóbeli közlésre.

2356

az erő és az izom, „ir ellen und ir sterke”: jellegzetes duplázó szóalkazat.

2358

gondolta: az alany Dietrich.

2359

Burgundi Gunther, „Gunther uzer Burgonden lant”: Kriemhild idegennek járó megszólító formulát használ. Erre reagál Gunther a gunyoros „hugicám” („vil liebiu swester min”) fordulattal.

2364

harag: azt hihetnénk, hogy Kriemhild ajánlata békülékeny. De nem, a Szerző szerint a nő „rehte fientliche” beszél.

2374

csupa szétvágott, vérző tag: vagyis Hagen nem egyetlen kardcsapással ölte meg Kriemhildet, hanem darabokra vagdalta, mire megfékeztek. Miért is hagytak erre időt neki a körülötte állók, köztük Attila és Dietrich?

2375

nagy-nagy dicsőség, „vil michel ere”: nemcsak a holttestekről van szó, hanem a burgundok hírnevének elenyészéséről is.

2376

a Nibelungok romlása, „der Nibelunge not”: így fejeződik be a jelen fordítás alapjául szolgáló „B” változat, vagyis a Sankt Gallen-i kézirat. A „C” változat, azaz a donaueschingeni-karlsruhei kézirat befejezése ettől eltér. Ennek nemcsak tartalmi jelentősége van, hanem azt is érdemes tudni, hogy innen nyerte a mű a manapság használatos címét. A „C” változat utolsó sora középfelnémetül: „hie hat daz maere ein ende: daz ist der Nibelunge liet”. Az eredeti „der Nibelunge liet” nem egészen azonos a mai német „das Nibelungenlied”-del, nem is a mű egészét jelenti, hanem a Nibelungok, azaz burgundok vesztét sirató gyászéneket, de mai formája a mű címeként teljes polgárjogot nyert.

A „C” változat utolsó két strófája magyar fordításban így hangzik:

[C2439

Hogy utóbb ott még mi történt, azt el nem mondhatom.

Keresztények és pogányok sírtak mind nagyon.

A nők és a szolgák és sok lány, csodaszép.

Elesett összes barátját keservesen siratta mind a nép.

C2240

Többet már nem mesélek arról, hogy milyen nagy a kár.

A harcba vonult vitézek feküsznek halva már.

Láttuk, hogyan kezdték a dolgot, elébe vágva hunok

[végének.

Történetem itt befejeződik. Ez A NIBELUNG-ÉNEK.]

Fordította és a jegyzeteket írta Márton László

A BOSSZÚ MINT

A fordító észrevételei CIVILIZÁCIÓS TÉNYEZŐ

A *Nibelung-éneket* a kifejlődésükben ábrázolt tragikus személyiségek mellett mindenekelőtt a kompozíció teszi nagy művé. Két részből áll, amelyek kölcsönösen felerősítik egymást. A mű első felét a mítoszok, második felét a történelmi mondák határozzák meg, de ez utóbbiak jelentőségét az előbbiektől való elszakadás adja, a mítoszok pedig a történelem háttereként kerülhetnek reális keretek közé.

Siegfried alakja a hozzá fűződő regékkel együtt azáltal nő óriásivá, hogy sírontúli emléke utóbb beindítja a bosszú gigantikus gépezetét; és Kriemhild – miután gyereklányból örömteli feleséggé, abból siralomteli özvegygé válik, mígnem előttünk áll a bosszút forraló és végrehajtó „nőstény ördög” – a hiányok, a megfosztottság révén maradhat eleven, plasztikus és mindvégig egységes személyiség. Attila, a második férj nem pótolja Siegfriedet, a Hagen kezétől meggyilkolt elst, és a hunok tengersok „történelmi” kincse nem kárpótlás a Hagen által elorzott Nibelung-féle „mitológiai” kincsért.

A mű érzelmi szerkezetében szimmetria figyelhető meg.

De szimmetrikus a térszerkezet is.

Az, hogy az ismeretlen Szerző Siegfried halálát és Kriemhild bosszúját a mű két egyenrengű, egyenértékű feltekejévé tette, és a bosszú helyszínét átviszi Hunniába, a középkori (és a mai) Magyarország területére: nagy íróra jellemző, zseniális ötlet. Ezáltal ugyanis egy kezdetleges, de nagyon erőteljes történelmi kép-

let válik a kompozíció szerves részévé. A földrajzi térszerkezetre – első rész: észak-déli tengely, Rajna-videk, második rész: nyugat-keleti tengely, Duna-régió – rávetül a középkori európai történelem egyik jellegzetes ismétlődése.

A népvándorlás korában, az V-VI. században, amikor játszódik a mű történelmi része, a „régii” és „civilizált” Európára ugyanúgy rázúdultak az újonnan jött barbár törzsek – a gótok, a vandálok, a hunok és a többiek –, ahogyan négy-ötszáz évvel később is szembe kerültek a feudálisan szervezett „régii” Európával az államiséget éppen próbálgató „új” barbárok: a magyarok, a szlávok, a szászok, a baltiak, a skandinávok. A hun-magyar folytonosság vagy azonosság elképzelése nemcsak a nemzeté válás középkori önaffirmációját szolgálta, mint Kézai Simon művében, hanem a „régii” Európa kárvallottjai is azonosították a magyarok kalandozásait a hunok rablóhadjárataival.

Ez a történelmi vetület nemcsak *A Nibelung-ének* térszerkezetére hat vissza, hanem a szereplők attitűdjeire, érzelmi nyomatékaira is. A központ és a peremvidék közti feszültséget a Szerző érzelmi feszültségeként ragadja meg. Barbár népek ütköznek bele egy fejlettebb civilizációba, esetünkben a burgundok wormsi udvarába, és felvetődik a kérdés: hogyan tovább? Ez mutatkozik meg a szászok és a dánok elleni hadjáratban a mű elején, de tulajdonképpen a burgundok hunniai törbecsalásában is a mű végén. Mi több, első wormsi látogatásakor Siegfried is elfeledkezik eredeti céljáról, a lánykérésről, és a Burgundia fölötti ura-

lomra támaszt igényt, teljesen jogtalanul. Közben észre sem veszi, mennyire meggyűlölteti magát. Hiába állítja a Szerző, vagyis a narrátor, hogy Wormsban, a százszok és dánok elleni diadalmas hadjárat után, mindenki megszerette Siegfriedet, segítségnyújtása után is inkább csak hasznos hadieszköznek tartják, és félnek tőle, vagy éppen irigykednek rá.

De nemcsak erről van szó.

A műben a tragikum legfőbb forrása, hogy a két királyi férfi, Siegfried és Gunther nem hozzáillő nőt választ élete párjává. Miért kell Siegfriednek éppen Kriemhild? Miért nem Brünhild, aki nemcsak rendkívüli tulajdonságai, hanem mitológiai pozíciója miatt is való volna neki? És miért akarja Gunther éppen Brünhildet meghódítani, holott erre a hódításra a maga erejéből képtelen? Arról nem szólva, hogy a 6. kalandban, az izlandi expedíció előtt maga Kriemhild figyelmezteti bátyját, hogy jobb lenne egy „itteni”, azaz Belső-Európában élő előkelő nőt feleségül vennie. (Apróság, de fontos: ilyen nő nem bukkan fel, pontosabban nincs egyénítve a műben. Még leginkább Rüdiger lánya volna ilyen, akit Giselher venne feleségül, ha életben maradna, de hát ez a lányka sem igazán előkelő, amit a Szerző azzal fejez ki, hogy nevet sem juttat neki.)

Szóval: miért kell Siegfriednek éppen Kriemhild? Azért, mert Worms a világ fővárosa, és az ifjú xanteni hős csakis a családi kötelék révén verhet ott gyökeret. Félreértés ne essék: a mű világa nem központosított, még kevésbé globalizált világ. Mégis: Burgundia a „belső vidék” legbelseje.

Mondhatnám úgy is: a történelem kapuja.

Siegfried azt akarja, pontosabban az neki a telosza, vagyis küldetése, hogy átlépjen a mitológiából a történelembe, és ezért a határátlépésért az életével fizessen. Kriemhild pedig ugyanazon okból fog végzetes elszántsággal ragaszkodni az emlékéhez, vagyis véres bosszút állni érte, amiért Gunther ragaszkodik az amazonkirálynő kezéhez: a történelmi szereplőket világra hozó udvari kultúra – a Szerző felfogása szerint – erőtlenné tesz. Erőt pedig a romlatlan, őseredeti mitológiai léttársból meríthet a civilizált elit romlott és gyenge tagja: a testéből, a ragaszkodásából és a hírnevéből.

De azért ne hagyjuk megtéveszteni magunkat: nem elsősorban Gunther az, akinek Brünhild kell, hanem Brünhild az, akinek ugyanúgy telosza, hogy átlépjen a történelembe, mint Siegfriednek. Ő is megfizet az átlépésért, de őt meg sem öli a Szerző, hanem csupán kiiktatja a cselekményből. Előbb még elveszíti varázslatos erejét és egészében véve a jelentőségét

is: a ráosztott utolsó jelenetben már úgy veszezszik Kriemhilddel, mint egy piaci kofa. (Hogyne, persze: Kriemhild is piaci kofaként viselkedik az ominózus 14. kalandban, de először is ő jön ki győztesen a jelenetből, másodszer pedig – ellentétben Brünhilddel, aki eltűnik – egyre inkább átveszi az uralmat a cselekmény hátralevő szakaszai fölött.)

Mindenki Burgundiába vágyik, már aki nem eleve odavalósi. Illetve mindenkit odasodor a rendelkezése. Siegfriedet, Brünhildet, valamint a már említett százszok és dánok uralkodóit, Lüdigert és Lüdegastot. Igaz, ők hadifoglyokként érkeznek, de azért legalább ilyen minőségben ott időzhetnek egy darabig, ahová győztesekként szerettek volna eljutni. Még Siegfried apja, az öreg Siegmund király is bekukkant Wormsba, pedig hát kár volt fáradnia. Tulajdonképpen a hunok királya, Attila is Wormsba kívánczik, de egyrészt nem hagyhatja ott az országát, másrészt Kriemhild bosszútervének is az felel meg, ha inkább ő varázsol a maga személyével egy kis Burgundiát a Duna mellé.

Világpolitikai szempontból *A Nibelung-ének* hunjai szelídek és ártalmatlanok: már nem akarják Nyugat-Európát sem kifosztani, sem pedig meghódítani. Amúgy Hunnia is, a Nyugattal való szomszédsága révén, félig-meddig már a Nyugathoz tartozik. Az Attila körül hemzsegő kelet-európaiak – oroszok, lengyelek, görögök, vlachok, besenyők – és az Amelungvidéki menekültek eddig jutottak az áhított Nyugat felé, tovább nem.

Tronjei Hagen és atyafisága már régebben integrálódott a wormszi udvarba, miközben a „tronjei vonal” megőrizte különállását. Hagennek külön kísérete van. Ha az olyan fogalmak mögött, mint „tokonság”, „atyafiság”, „barátok”, politikai szervezőerőt veszünk észre, akkor azt is hihetjük, hogy ezek által a Szerző az akkoriban éppen alakulni kezdő állampolitika belső konfliktusait próbálta érzékelteni.

Ez magyarázza azt is, miért látogat el Siegfried sokévi házasság után ismét Wormsba, holott igazából semmi keresnivalója nem volna ott, és még csak nem is akarózik mennie.

Egyrészt ha ő nem szeretne is menni, de Kriemhild annál inkább szeretne, és Kriemhildnek már az első házasságában is érvényesül az akarata. (Ne tévesszen meg bennünket az a jelenet, amelyben hiába igyekszik lebeszélni Siegfriedet a vadászatról, ahol – a nő előre látja – meg fogják ölni: mégiscsak ő varrja fel Siegfriedet köpönyegére az áruló keresztet.) Másrészt igaz ugyan, hogy Siegfriednek semmi keresnivalója Wormsban, de ettől függetlenül *ott a helye*. Ezt neveztem az imént telosznak.

Ha Siegfried nem vette volna feleségül Kriemhildet, akkor nem lehetne sem Gunther vazallusának tekinteni (beállítani, hazudni), sem rokonként Wormsba hívni.

Érdemes azon eltöprengenünk, hogyan ragadja meg és építi fel a Szerző Siegfried alakját. Ha magát a műveletet nézzük: egy kisebb tehetség belebukott volna. Ha az eredményt nézzük: az a kevés, ami elválasztja a kudarctól, maga az alkotói nagyság.

A Szerző a Siegfried-monda ősi elemeit, amelyeket valamilyen szóbeli vagy írásbeli hagyományból ismerhetett, sem változtatlanul átvenni, sem kiiktatni nem akarta. Ha kidobja a történetből a sárkányt, a láthatatlanná tevő ködsüveget és a többit, akkor kapnánk egy előkelő, bátor, de nem túl érdekes fiatalembert, olyasfélét, mint Giselher. Arra nem lehet világpusztulást alapozni. Ha viszont átveszi és szépen kiszíneve előadja az őskori ügyeket, például szentel egy külön kalandot a sárkány elpusztításának, akkor nem lenne átjárás a mitológiából a történelembe. Akkor Siegfried nem vetné alá magát az udvari kultúra szokásrendjének, nem iparkodna – akár hazugság árán is – kiérdemelni Kriemhild kezét, hanem esetleg elrabolná, ahogy a mondabeli óriások szokták a királylányokkal cselekedni. És akkor őt kellene leküzdenie a mesékből ismert legkisebb királyfinak. És akkor visszakapnánk az idők kezdete óta ismert elbeszélői sablont.

Ehelyett a Szerző valami mást, egy igen merész megoldást talált ki. Megőrizte ugyan, de látványosan elgyengítette a mitológiai mozzanatokat, miközben megbontotta a szereplő egységét, hogy majd a helyreállításkor annyi elbeszélői energia szabaduljon fel, amennyivel akár Brünhildet is le tudja teperni. Már-mint Siegfried, csak hogy ott áll mögötte a ködsüveget magára öltő, névtelen és láthatatlan Szerző.

Vegyük észre: Siegfriednek két ifjúsága, két párhuzamosan futó életrajza van. Az egyikben gondos nevelést kap, és eljut a lovaggá avatásig, a másikban emberfeletti hőstetteket visz végbe, és mérhetetlen kincsek, varázserejű eszközök, továbbá egy legyőzhetetlen szellemhadsereg birtokába jut. Rüdiger szavaiból a mű közepe táján (1154. strófa) még az is kiderül, hogy egyszer – valaha, régen – járt a hunoknál, Attila udvarában. Talán valami szolgálatot is tett Attilának.

Ez bizony két különböző személy.

Elhisszük-e a Szerzőnek, hogy ez a két férfi egy és ugyanaz?

Sok hozzáértő irodalomtudós Nibelung-értelmezését olvastam: a legtöbben észre sem vették, hogy itt valami nem stimmel. Ők tehát elhitték. Akik mégis észlelik az értelmezői problémát, azok vagy „következetlenségről” beszélnek, vagy azt állítják, hogy több különböző szerző alkotásait olvassuk, amelyeket nem sikerült „zökkenőmentesen” összeilleszteni.

No de folytassuk a szemlélődést. Honnan értesülünk Siegfried ifjúkori hőstetteiről? Onnan, hogy Hagen elmeséli őket Gunthernek, mi pedig a tudósítás fültanúi leszünk.

Elképzelhető-e, hogy Hagen hazudik, vagy hogy a kisujjából szopja mindazt, amit mesél? Hagenről bővebben is fogok beszélni, most csak annyit: biztosra vehető, hogy nem állít valótlant, és nem konfabulál. Egyrészt nincs is neki fantáziája hozzá. Hagent a képzelőerő csakis a gonoszítottak kitervelésére és elkövetésére jogosítja fel. Másrészt ő a történetben a jólétesült. Ő az, aki a világról és annak hőseiről mindent tud. Aki mindenkit ismer, és akit mégsem tud rögtön felismerni, azt is nagy valószínűséggel azonosítja. Még arra is képes, hogy a gyilkosság előkészítésekor Kriemhilddel elmondassa Siegfriednek azt a titkát, amelyet ő nyilván sokkal pontosabban ismer, mint az asszony.

Nem azt állítom, hogy Hagen a mű epizódjaiban sohasem hazudik. Ő akkor lódít vagy füllent, amikor ezáltal oldhat meg egy váratlan nehézséget. Például a 25. kalandban azzal a furfanggal csalja magához a dunai révészt, hogy azt mondja: ő Amelrich, az öccse. A révész persze rájön a csalásra, de akkor már késő. Vagy a 31. kalandban azt hazudja Attilának: a burgundok ősi szokása, hogy állig felfegyverkezve járnak a misére, és á, dehogy, nincsen ebben semmi rossz. Attila, amilyen naiv, ezt el is hiszi, Kriemhild pedig nem meri meghazudtolni halálos ellenségét. Hagen tehát néha igenis hazudik, de sohasem olyankor, amikor narratori funkciót tölt be.

Hagen egyrészt egy szélsőségesen negatív szereplő, másrészt ő az, aki mindenről minden tudnivalót elbeszél, méghozzá mindig helytállóan. Ő a műben a Szerző hiposztázisa, amolyan rejtett segédszerző. Igazat beszél, nem hazudik. Az elbeszélői keretfeltételeken belül hiteles beszámolót ad.

Még egyszer: elhiggyem-e a Szerzőnek, hogy az ifjú, zsenge Siegfried, aki szép ruhákat kér az édesanyjától, valamint a sárkányölő Siegfried, aki a két Nibelungkirályfi után tizenkét óriást is lekaszabolt, ugyanaz a személy? Válaszom: mai magyar fordítóként és a mű értelmezőjeként azt vagyok hajlamos elhinni, hogy a műben gyakori kisebb-nagyobb önellentmondások, következetlenségek, elbeszélői elbizonytalanítások nem hibák, nem ügyetlenségek, hanem az írói eljárás szerves részei. Ha a Szerző megpróbálta volna hihetőbbé tenni (mondjuk, elfogadható időrendbe rakni) Siegfried lovaggá avatását, mitikus hőstetteit és wormszi felbukását, az lekötötte volna figyelmének nagy részét, és beláthatatlanul megnövelte vol-

na a terjedelmet. Azonkívül elszűrkitette, ellaposította volna a kompozíciót. Nem, a Szerző nem így járt el, hanem bátrabban és nagyvonalúbban.

Siegfried élete és alakja a történet elején kettéválik, majd feltűnés nélkül újraegyesül. Emiatt jókora elbeszélői feszültség támad az első tíz kalandban. Azt hiszem, ettől éled fel Hagen gyűlölete Siegfried ellen. Hagen a hűbéries történelem pozícióit védelmezi a benyomuló, barbár mitológiai hőssel szemben.

De ha ettől eltekintünk: miért gyűlöli Hagen Siegfriedet?

Észrevehetjük, hogy nem a cselekmény elejétől fogva gyűlöli. Igaz, hogy a harmadik kalandban kishíján összezsapnak, de a szóváltást Gernot elsimítja, és utána Hagen nem mutat haragot. A szászok és a dánok elleni hadjáratban (4. kaland) eredményesen együttműködnek; az, hogy Hagen a tronjei vitézek élén külön harcol, nem válik konfliktus forrásává. Az izlandi expedíció során sem vész össze a két hős: Hagen Siegfriedet, ha szabad így mondanom, „hagyja dolgozni”. Arra már felfigyelhetünk, hogy Siegfried le akarja beszélni Gunthert az izlandi hajóútról, Hagen pedig éppen ellenkezőleg, rébeszéli és Siegfried segítségét ajánlja hozzá (6. kaland), a burgund király pedig Hagenre hallgat. Az is szembeötlő, hogy Brünhild kezének csalással történő elnyerése után Hagen nem hajlandó követként Wormsba sietni, hogy megvigye a jó hírt; erre a szolgának való feladatra ismét csak Siegfriedet ajánlja, aki el is indul, hogy Kriemhilddel találkozhasson. Azaz már másodszer marad alul Hagen szemben.

A 12. kalandban elhangzik Hagen szájából egy ijesztő kijelentés (771. strófa). A burgund vitézek Siegfried bőkezűségét magasztalják. Mire:

„Könnyű neki” – mondta Hagen –, „van miből pazarolnia. Akkor se fogyna ki belőle, ha sose kéne meghalnia. A nibelungi-kincset ő megszerezte. Hej, bár lehetne ez a nagy kincs Burgundiába rekesztve!”

Hogy is van ez? Hagen már itt és most azzal számol, hogy Siegfriednek meg kell halnia. Előbb vagy utóbb, így vagy úgy. És ezzel hozza összefüggésbe a nibelungi kincset, pontosabban: a kincs megkaparintásának vágyát.

De még ekkor sincs gyűlölet. Vagy ha mégis, akkor sincs róla szó.

Közbevetőleg: miért fogja Hagen a gyilkosság után, az első részt lezáró 19. kalandban a kincs Wormsba vitelét javasolni? Azzal győzi meg Gunthert (1104. strófa), hogy a kincssel kiengesztelhetik a haragvó özvegyet. Igaz, rögtön utána azt is mondja (1105. strófa): „Nem hiszem, hogy ez [mármint az, hogy Kriemhild mindnyájuk iránt megenyhül – M.L.] valaha is megtörténik.” Jó, jó: de ha már odaadták az asszonynak a kincset, miért veszik el tőle csakhamar? Azért,

mert Hagen – ismét ő! – arról győzi meg Gunthert, hogy a kincs kizárólag bajt hozhat rájuk, és azért kell a Rajnába süllyeszteni (ez már egy súlytalan szereplő, Gernot ötlete), hogy senki ne férhessen hozzá. Ennek erkölcsi felelősségét a fivérek, Kriemhild számára is átlátható módon, Hagenre hárítják.

A szerzői koncepció felől nézve ez annyit jelent, hogy a kincsnek – egykori gazdáját, Siegfriedet követve – át kell vándorolnia a mitológiából a történelembe, ahol a történelmi szereplők hatástalanítják, mint a mai tűzszerészek a föld alól kikerülő aknát. A kincsnek egyrészt léteznie kell, hogy mindvégig hivatkozási alap lehessen Kriemhild számára, másrészt nem szabad rendelkezésre állnia, mert megzavarná a történelmi folyamatokat, meggátolná a bekövetkező eseményeket. Az ebből adódó feszültség mellékterméke a „történelmi” gyűlölet, amely igen erősen összeköti Hagent és Kriemhildet – voltaképpen közös indulat, közös nevező –, és amelyben, Brünhild „mitológiai” haragjától eltérően, nyoma sincs szeretetnek.

A Szerzőnek bámulatosan jó érzéke van a gyűlölethez, a gyűlölet keletkezésének megragadásához. Pontosan jelzi, hogy „Brünhild és Kriemhild ekkor még nem gyűlöltek egymást”, egy kicsivel később viszont: „most már mindkét királynőben forr a gyűlölet”.

Pontosan, megbízhatóan jelzi Hagen haragjának kezdetét is. A harag nem Siegfried, hanem Kriemhild ellen irányul. Ő az, aki a 11. kalandban, a menyegző után felszólítja Hagent, hogy kíséretével együtt kövesse őt Siegfried székhelyére, Xantenbe. Ezt Hagen nem egyszerűen elhárítja, hanem: „do gewan dar umbe Hagene ein zornlichez leben”, azaz szerföltt megharagszik miatta. Nemcsak azért, mert nem óhajt áttelepülni Wormsból, a világ közepéről Mucsára, hanem azért is, mert a parancsot úgy fogja fel, hogy Kriemhild megpróbálja őt és atyafiságát a szolgálatára kényszeríteni, és ezt ő nem tűri.

Mindez kevés volna a későbbi tragédiához, hiszen a parancsmegtagadásba ki-ki belenyugszik („daz liezen si beliben”), és Kriemhild a férje oldalán Hagenék nélkül távozik Wormsból a külön írandó Német Alföldre. Igen ám, de Brünhild is alá akarja vetni önmagának Siegfriedet, mint Kriemhild akarta Hagent, és az ő akarata ezúttal erősebb Kriemhildénél: kiereszolja, hogy Gunther meghívja a xanteni uralkodópárt Wormsba.

Értenünk kell, miért fontos ez neki, mert enélkül Siegfried elveszejtése és Kriemhild mindinkább elhaltalmasodó bosszúvágya sem volna érthető. Brünhild a meghívás kicsikarásáig (12. kaland) igen sokat vesztett: országát, kincseit, legyőzhetetlenségét, szüzességét

gét, önállóságát, mondabeli erejét. Cserébe viszont ő Worms úrnője. Alá van vetve a férjének, akit – a Szerző ezt több helyütt jelzi – nem szeret. Viszont ennek fejében szépen kikupálódott a civilizált „régii Európa” fővárosában: illendőbben, „udvarképebben” fogadja Kriemhildet, mint Kriemhild annak idején őt.

No és kit szeret, ha Gunthert nem szereti? Hát persze, hogy Siegfriedet. Nemcsak azért, mert a xanteni hős Gunthernél külön férfi, és nemcsak azért, mert mítoszi eredetük egymáshoz kapcsolná őket, hanem azért is, mert ismeretségüknek vannak előzményei. A Szerző nem árulja el, mi történt régebben köztük, de annyi biztos, hogy ismerték egymást. A Szerző (ismét csak nagy íróként) azt sem teszi egyértelművé, mit követett el Siegfried (vagy mit mulasztott) Gunther nászéjszakáján, de mégiscsak Siegfried teperte le a nőt, és ezt a nő, még ha nem tudhatja is biztosan, nyilvánvalóan sejti vagy megérzi.

Ha már a társa nem lehet Siegfried, akkor legyen a szolgálja vagy jobbágya, méghozzá a feleségével együtt. Tiszta képlet. Ekkor még elsősorban ő gyűlöli Siegfriedet, nem pedig Hagen, aki inkább csak az „atyafiság” hatalmára lát veszélyt benne. Méghozzá azért gyűlöli, mert szereti. És ezen a ponton válik cselekményszervező erővé a Hagent mozgató sötét indulat.

Szó esett már a rokoni és baráti kapcsolatrendszeréről, amely a műben voltaképpen állam- és társadalomszervező tényezőt jelent. Másik ilyen fontos tényező a hűbériség, amely az uralkodóhoz vagy más nagyúrhoz fűződő személyes hűséget jelenti. Ez minden köteléknél erősebb, még a rokoninál is: aki ebből megpróbál kiszakadni, az mint személy többé nem létezik. Emiatt, az Attilához és Kriemhildhez fűződő hűségkötelék miatt kénytelen a végkifejlet során Rüdiger is harcba szállni a burgundok ellen, noha személyes érdeke azt kívánná, hogy segítse őket.

Brünhild nem érti: hogyhogy Siegfried nem tanúsítja a kötelező hűséget Gunther iránt, és mégis létező személy? Alávetett, azaz hűbéres létére Gunther hűgát feleségül veheti, aztán évekig önálló udvartartást vihet valahol a világ végén? Hogy is van ez?!

Izland egykori királynőjét a két férfi becsapta. Nem is egyszer, hanem legalább kétszer: egyszer a három versenyszámban, egyszer pedig a nászéjszakán. Ennek haszonélvezője Gunther, de kitervelője és végrehajtója Siegfried volt. Ezt pedig úgy hívjuk, hogy árulás.

Kétségkívül felháborító, hogy Hagen orvul megöli Siegfriedet, de az igazán súlyos, valódi árulást Siegfried követte el Brünhild ellen, abból a célból, hogy bekerülhessen az udvari civilizációba és kultúrába.

Hát most – a házasságkötés után – nyakig benne van. Benne a hazugságban és az aljasságban. Ha ehhez azt is hozzávesszük, hogy mindenkit mindenben felülmúl (azaz megszegyenít), és hogy levadássza a Waskeni-erdő összes bundás állatát, viszont a legcsekélyebb körültekintés is hiányzik belőle, akkor Hagen – ismétlem, kétségkívül elítélendő – cselekedete indokoltnak, de legalábbis elkerülhetetlennek látszik. Ez persze nem azt jelenti, hogy Hagen tiszta marad. Ő eleve nem tiszta. Azért nem tud úgy bemocskolódni, mint Siegfried, mert a mocsokból érkezik. Neki nincsenek mítoszi gyökerei. Nem ismerjük a gyökereit, de nyilván jobban összeférnek az aljassággal, mint Siegfriedéi.

Gunthert mindvégig sodorják az események, és amikor egy-egy pillanatra kivonja magát Hagen befolyása alól, akkor hozza legrosszabb döntéseit: hozzájárulását adja Attila és Kriemhild házasságához, majd pedig, évek múlva, elfogadja Kriemhild meghívását Hunniába. Voltaképpen ő egy hitvány ember. Képtelen kitölteni saját uralmi kereteit. Csak a mű végén emeli meg az alakját egy kicsit a Szerző, a tömegmészárlások során. Akkor aztán kiderül, hogy azért harcolni is tud ő, ha muszáj. Vele nem kell sokat foglalkoznunk.

No de mit gondoljunk Kriemhildről? Siegfried iránti szerelme és hűsége első olvasásra megindító. Mégsem volna helyes elsietnünk a meghatódást.

A gyilkosság előkészületeinek olvasásakor (15. kaland) olyan érzésem támad, mintha a szerző Kriemhild alakját is megkettőzné, nemcsak Siegfriedét. Van egy tisztánlátó Kriemhild, és van egy vak-sággal megvert Kriemhild. Miért mondja el Hagennek – éppen Hagennek! –, hogy hol található Siegfried sebezhető pontja? Hihetjük-e, hogy nem ismeri Hagen jellemét és Siegfrieddel szembeni ellenérzését? Ez ki van zárva. Akkor tehát Kriemhild ennyire ostoba? Egyáltalán nem az. Ha két Kriemhild van, akkor egyikük biztosan okos. De van egy másik is. Akkor viszont: rossz-e, hiteltelen-e ez a jelenet? Ellenkezőleg: nagyszerű. Dermesztő és megrendítő. Különösen, ha hozzáolvassuk a következő jelenetet is, amelyben Kriemhildre rátör a lelkifurdalás, de nem meri bevallani Siegfriednek, hogy Hagen tudja, méghozzá tőle tudja a titkát.

És akkor mit szóljunk ahhoz, hogy Kriemhild ezek után saját kezűleg varrja fel Siegfried köpönyegére azt a keresztet, amely mutatja majd a gyilkosnak, hová döfjön? (Egy kereszt mint az orgyilkos számára útmutató jel – iszonyú!) Főntebb már leírtam az „árulás” szót. Most leírom ismét. Ez bizony árulás. Kriemhild elárulja a férjét, méghozzá nem először, nem is másodszer, hanem harmadszor.

Első ízben akkor árulta el, amikor összeveszett Brünhilddel, és a harmadik szöváltáskor a sógora

elé tárta a gyűrűt és az övszalagot, amelyet Siegfried a nászéjszakán rabolt el Brünhildtől. Ez persze feltételezi, hogy Siegfried is elárulta Brünhildet, ezúttal ő is harmadszor, méghozzá – mint a Szerző is megjegyzi – teljesen fölöslegesen.

Kérdés: viselkedhetett volna-e Kriemhild más képp, óvatosabban, körültekintőbben? Ugye, hogy nem. Iménti riválisából egyik pillanatról a másikra halálos ellenség lett: bele kell taposnia a földbe, nincs más választása.

Viszont ezzel ő maga teszi indokoltá Siegfried meggyilkolását. És ő teszi lehetővé azáltal, hogy híven elbeszéli Hagennek, hol és miért sebezhető Siegfried. Ismét fültanúk leszünk: sárkányvér, hársfalevél, és a két lapocka között. És aztán még fel is varrja a keresztet.

Vajon Hagen, aki mindent tud, éppen ezt a sárkányvér- és hársfalevél-sztorit ne tudná? Dehogynem tudja, a könyökén jön ki. És ő, aki száz csatát végigharcolt, ne ismerné a hátbadöfés minden csínját-bínját, köpönyegre varrt kereszt nélkül is? De még megnyire, hogy ismeri. Akkor hát miért beszélteti a Szerző Kriemhildet?

Hát egyrészt azért, mert ebben a zaklatott, drámai pillanatban igen hatásos, igencsak kapóra jövő egy mitológiai betételbeszélés. Ezáltal a Szerző a pusztulás előtti lélektani pillanatban elmélyíti és kiszínezi Siegfried alakját. Másrészt azért, mert ezáltal Kriemhild is előlép narrátorrá, afféle második segédszerzővé, és mint ilyen Hagen konkurenseként szerepel. A Szerzőnek sürgősen meg kell ölnie Siegfriedet, hogy a nő soha többé ilyet ne tehessen. Harmadrészt pedig azért, mert Kriemhild ezáltal vonódik be – végleg és végzetesen – az aljasságok szövedékébe. Ha nem támadna emiatt büntudata, nem lehetne a bosszúvágya sem ilyen elemi erejű. És ha nem válna már most részévé az árulásnak, nem tudná később olyan könnyen és hatékonyan elárulni saját atyafiságát. Nem tudná habozás nélkül megöletni ártatlanok sokaságát csak azért, hogy a csekély számú bűnösök is pusztuljanak.

A mű összes szereplője, így vagy úgy, be van sározódva, Gunthertől Giselherig, Siegfriedtől Kriemhildig, Hagentől Rüdigerig. A vér, amely bemázolja őket, egyszersmind mocskok is. Egyetlen kivétel van, ez pedig Attila, a hunok királya. Ő a pipogyaságig menően béketűrő és a bárgyúságig menően jóhiszemű, így akár tiszta is maradhat. Ugyanakkor hajsza választja el attól, hogy komikus figura legyen. Ezért hát inkább csak a többi szereplő kontrasztjaként veszi hasznát a Szerző és az olvasó.

A *Nibelung-ének* igazi tragikus történet, a szó modern értelmében. A mondakör izlandi feldolgozása-

iban nemigen van tragikum, inkább csak archaikus borzadály. Ezt persze lehet másképpen is látni: Jorge Luis Borges az archaikus változatot emlegeti mint „tragikus históriát, amelyet a németek tönkretettek a kései Nibelung-énekükkel”. Az argentin író mindig is viszolygott a regény műfajától, amelynek előzményét jó érzékkel ismerte fel a délnémet műben. A regényesítés felfogható akár a mondakör tönkretételének is.

Akárhogy van is, *A Nibelung-ének*ből arról tanúskodik, hogy a modern tragikum összes emelkedettség a hazugságból, az árulásból és az aljasságból, továbbá az őket követő büntudatból és bosszúvágyból ered. A Szerző keserűségét, kétségbeesett emberszemléletét nem enyhítik, hanem súlyosbítják a tragikus jelene- teket sűrűn át- és körülszövő, már-már Shakespeare drámáit megelőlegző komikus mozzanatok.

Mielőtt ezekről is beszélnék, még egy utolsó kérdés az egyik szereplővel, Hagenrel kapcsolatban.

Miért éppen őt, Hagent szereti a Szerző?

Számomra ugyanis nyilvánvaló, hogy Hagent szereti, nem pedig Siegfriedet, és Kriemhildet is csak annyiban, amennyiben az elszőrnységű asszony nélkül Hagen nem válhatna azzá a nagyszabású, komor, sötét hőssé, akit a mű utolsó harmadában látunk. Hagen az, aki a szemünk láttára válik naggyá. Ő az, aki keresztüllát a többi szereplőn, és képes manipulálni őket. Ő az, aki birtokolja mindazon tudást, amit a Szerző valaha is adhat a hősenek.

Hagenrel ellentétben, Siegfried nem tud semmi lényegeset. Ami tudás mégiscsak a birtokában van – talán ennek jelképe a Nibelungok kincse –, azt nem képes hasznosítani. Siegfriedből hiányzik az előrelátás és a körültekintés. Vakon bízik a saját erejében, és abban, hogy a többiek tisztelik kimagasló tettei miatt. Nem fogja fel, hogy az udvari kultúrában a túlzott kiválóságot rémület és gyűlölet fogadja, azt pedig végképp nem értheti, hogy a wormszi udvarban *minden* kiválóság túlzottnak érződik.

Hagen viszont pontosan méri fel az eshetőségeket. Ha a mű második felében olykor egy-egy pillanatra elfelejti is, hogy a biztos halál vár mindannyiukra, ez éppen csak annyi esendőség és bizonytalanság, amennyi életszerűvé teszi.

Ha már az imént Shakespeare-ről szó esett: ő miért Jagót szereti, miért nem Othellót vagy Desdemonát? Miért III. Richárdnak drukkol, miért nem a yorki érseknek vagy Richmondnak? Azért, mert a tragikus művekben a negatív szereplők az érdekesek, nem a pozitívak. Ők hordozzák az írói problémákat, és egy valamirevaló írói probléma csakis szubverzív lehet. Ők a nagy performerek, ők látnak keresztül a többi szereplőn, ők bizonyítják pillanatról pillanatra a nézőnek-olvasónak, hogy milyen pompásan, milyen célirányosan működik a bennük fortyogó szemétség. És

főleg: ők a cselekmény megszervezői, rájuk ruhazza át a Szerző az alkotói szuverenitást.

Hagen kívülálló a többi szereplőhöz képest, mégis több önállóság fölött rendelkezik, mint az összes többi szereplő együttvéve. Aggathat elébe negatív jelzőket a „B”-nél későbbi „C” változat szerkesztője (aki valószínűleg maga a Szerző volt), ez nem változtat a lényegen: Hagen látens (utalásokba rejtett) értékelése élesen szembemegy a manifeszt (vagyis közvetlenül nyilvánított) értékeléssel.

Ezzel pedig eljutottunk a Szerző egyik nagy – és ugyancsak kompozíciós jellegű – trükkjéhez, a manifeszt és a látens jelentésrétegek összeütköztetéséhez, a különböző értékelési szintek egymás elleni kijátszásához.

Értékelésbeli feszültségek, összeütközések egy-egy szerzői kijelentésen belül is előfordulhatnak. Vegyük például ezt a két sort a 15. kaland végéről: „Rábólint a jó király úr a gonosz tanácsra. / Készülnek a derék vitézek förtelmes árulásra.” Eszerint a „király úr” jó, a vitézek pedig derék legények, csak a tanács gonosz, amelyre a jó király rábólint, és csak az árulás förtelmes, amelyet a derék vitézek végre fognak hajtani. Ez a szerzői eljárás a dicsérő jelzőket akkor is gyanúsakká és nyugtalanítókká teszi, ha a Szerző történetesen tényleg dicsérni akar.

Egy másik példa, még mindig a szöveg mikroszintjeiről: a két királynő összeveszésekor (14. kaland) Kriemhild a megalázott vetélytársnő arcába vágja a bizonyágjel gyanánt szolgáló övszalagot a kárörvendő kijelentéssel együtt: „A férjem vette el a szüzességedet!” Ekkor viszont következik egy szerzői közbevetés: „A drágakővel kivarrt öv készült az arab / Ninive városában. Tényleg remek darab.” Miért kell a Szerzőnek éppen ebben a pillanatban elmesélni, hogy az intim fehérnemű ninivei gyártmány, és hogy igazi mesterremekelés? Meg hogy drágakővel van kivarrva? Ezt elmondhatta volna máshol is, ha fontos lett volna neki, például a nászéjszaka leírásakor. De nem, ő inkább itt gyönyörködik el az iparművészeti alkotásban, hogy ezzel is külön megszégyenítse a már amúgy is porig alázott Brünhildet. (Próbáljuk elképzelni, milyen magyarázattal adhatta át Siegfried a feleségének a Brünhildtől elcsikart gyűrűt és övszalagot. A Szerző maga is értetlenkedik Siegfried lépése miatt, újabb értékelési feszültséggel jelezve, hogy ez is beletartozik az árulások sorába.)

Vegyünk egy átfogóbb értelmi egységet is, legyen ez a kelet-nyugati utazás. Az Attilavár és Worms közti utat többen is megteszik oda-vissza. Egyszer Rüdiger, ráadásul visszafelé Kriemhilddel, egyszer pedig Swemmel és Werbel. Ez összesen négy dunai átkelést

jelentene, de a Szerző hol éppen csak megemlíti a folyam nevét, az átkelésről nem ír, hol meg jól átlátható szándékkal így szól, amikor Attila költői utaznak Wormsba: „Hogy milyen utakon haladtak a különböző országokon át a Rajnához, / azt nem tudom megmondani.” Bajorországról utóbb kiderül, hogy életveszélyes terület, és hogy a bajor hercegek senkit sem engednek át, de addig is baj nélkül áthaladnak az említett küldöttségek.

Aztán, legutoljára sor kerül a burgundok utazására is, amely nem menettérti jellegű, visszaút nincs. Itt derül csak ki, milyen veszedelmes vállalkozás átkelni a Dunán, és milyen harciasak a bajorok. Ezúttal dúskál a Szerző a színes, izgalmas, olykor fantasztikus mozzanatokban: dunai sellők, kedvezőről fenyegetőre módosított jóslat, vízbefojtásos ellenpróba a káplánnal, vérszomjas, kapzsi révész, éjszakai összecsapás a bajorokkal (már-már néger harc az alagútban) és a többi.

A vitézek és a lovak átszállításakor ismét olyan érzésünk van, hogy valami nem stimmel. Ugyanazzal a vízijárművel, amellyel egyedül evezett át a folyón a révész, hogyan vihetne át Hagen egy nap alatt több ezer vitézt és szolgát, fegyverekkel és útikészletekkel együtt?

Hasonló kérdéseket a mű más pontjain is feltehetünk. Hogyan lehet rövid idő alatt kiszórni, kidobálni több ezer holttestet a hun királyi udvar nagyterméből? Egyáltalán, hogyan fér el ennyi hulla egymásra tornyozva? Ha Attila Hagennek, akit öregedő embernek látunk, már az apját is lovaggá ütötte, milyen idős lehet a cselekmény fősodrában, a végkifejletkor? Mikor ölti fel Siegfried a láthatatlanná tevő ködsüveget, mielőtt Brünhildet legyűrné? Hogyhogy ezt az asztalnál senki sem veszi észre? És még sorolhatnám.

Helytelen volna, mert kicsinyesség volna, belekapaszkodni ezekbe és a hasonló belső inkongruenciákba. Szintén helytelen volna, mert a mű félreismeréséhez vezetne, figyelmen kívül hagyni őket.

Nézzünk néhány példát a művön belüli szerzői elbizonytalanításokra! Gyakran ilyen a jelzők használata is. *A Nibelung-ének* jelzőit a hagyományos eposzi jelzőkkel szokás rokonítani. Joggal: a jelzők, rangjelölések, egyéb minősítések erőteljesen alakítják a narráció ritmusát, és fogódzót adnak mind az elbeszélőnek, mind az egykori hallgatóságnak és a mai olvasónak. No de miért mondja Hagenre a Szerző éppen a kisfiú Ortlieb bestiális lemészárlásakor (1958. strófa), hogy „der helt guot”, vagyis „a derék hős”? Olyan nagy hőstett gyereket ölni? És tényleg derekas vagy jó cselekedet? Vagy egy másik vérgőzös jelenetben (2346.

strófa) ezt a minősítést kapja Hagen: „der vil zierliche degen”. Zierlich?!!! (Finom, gyöngéd, tetszetős, kecses.) Na, ne már!

Ez bizony nem a hagyományos eposzi jelzőhasználat. Nem egészen.

Vagy gondoljunk a királynők jelzőire. Brünhild a 423. strófában Gunther és társait a legszörnyűbb halállal fenyegeti meg. A Szerző így zárja a strófát: „sprach daz minnecliche wip”. Tényleg „szeretetre-méltó” vagy „szeretnivaló” ez a nő? Hihetjük ezt? Hihették ezt a korabeli befogadók? (Ugyanez a szó, a „minnecliche” olvasható a 680. strófában is, amikor a Siegfried által kétvállra fektetett Brünhild végre odaadja magát Gunthernek.) És ha Kriemhild jelzőit végignézzük: mindig a legocsmányabb tervek és cselekedetek közepette olvassuk róla, hogy „szépséges”, „kedves”, „nemeslelkű”, csupa ilyesmit.

Fatalizmust sugallnak, mégis az elbizonytalanítást szolgálják a baljós előreutalások. Néha nagyon sok van belőlük, például mindjárt az 1. kalandban négyet találunk egymás után. Nem számoltam össze, de az egész műben legalább száz van belőlük. Megbontják a lineárisan haladó időt, és elveszik a cselekedetek tértjét, amelyet a Szerző persze iparkodik mindannyiszor visszapótolni.

Ezzel szemben nagyon ritka (és mindig súlytalan) a személyes emlékezés. A sok-sok előreutalás mellett egyszer sem fordul elő, hogy a narrátor visszaugrik az időben, és elmesél egy régmúlt eseményt, hogy ezáltal a cselekménnyel egyidejű körülményeket magyarázzon, ahogy például Homérosznál, különösen az *Odüsszeiában*, találkozunk efféle visszatekintéssel. Ha mégis sor kerül ilyesmire, ezt sohasem a narrátor beszéli el, hanem valamelyik szereplő. (A vége felé már Hildebrand is segédnarrátorrá lép elő.)

A 25. kalandban megtudjuk (1503. strófa), hogy vidám kedvű lovagok nagyobb bizakodással még sohasem indultak útnak idegen királyhoz. Az olvasó már tudja, hogy a biztos halálba vonulnak, de tulajdonképpen nekik is tudniuk kellene. Egyáltalán: ezek a „még sohasem” fordulatok szintén elbizonytalanító hatásúak. Elgondolkodunk: tényleg „még sohasem” részesült vendég ilyen jó fogadtatásban? Csakugyan „még sohasem” készült királyfi és kísérete számára olyan pompás öltözék, amelyet leír a Szerző? Nem valami mást helyez kilátásba ez a „sohasem”?

Gyakran a személyt jelölő minősítések, megnevezések ütköznek össze. A 1452. strófában Ute anyakirálynő úgy beszél Kriemhildről – egyszer „az én drága lányom”, majd mindjárt a következő sorban „a nemes hun király neje” –, mintha két különböző személy volna, ezzel pedig azt is kifejezésre juttatja, hogy bárbarok közé házasodott lányát nem kívánja látni többé. A 1322. strófában a jóval alacsonyabb rangú Gotelind van feltüntetve úrnőként (vrouwe), a királynőként ér-

kező Kriemhildet pedig a közrendű nőre használatos szó (wip) jelöli.

A szereplők megszólalásában is vannak elbizonytalanító faktorok. Az említett Gotelind a 20. kalandban előbb siránkozik és aggodalmaskodik, amiért Attila másodszer is megnősül, és éppen Kriemhildet akarja elvenni (1158. strófa), majd kevés később (1167. strófa) nem győz örvendezni, amiért Kriemhild személyében új úrnőt nyer, aki bizonyára pótolni fogja az elhunyt előzőt.

Az elbizonytalanító tényezőkhöz tartoznak a gyakori nézőpontváltások, főleg a 20. és a 33. kalandban, valamint a szándék és a közvetlen következmény össze nem illeszkedése. A 38. kalandban Hildebrand egyedül, fegyvertelenül akar menni a burgundokhoz, hogy kipuhatolja szándékaikat, ám kisvártatva azt kell észrevennie, hogy állig felfegyverzett kísérek veszik körül, mi több, ő maga is fel van fegyverezve. Az utolsó kalandban (2362. strófa) Kriemhild megígéri Dietrichnek, hogy életben hagyja a foglyul ejtett Gunther és Hagent; ezt hallva, Dietrich távozik, noha tudja, hogy az asszony nem gondolja komolyan az ígéretet. Igaz, „síró szemekkel” (mit weinenden ougen) hagyja el a helyszínt, de talán azért sír, mert a Szerző ezek után többé nem írja le a nevét.

A komikus mozzanatok a műben sohasem derűsek, inkább keserűek, szarkasztikusak vagy éppenséggel górombák. Gondoljunk Brünhild egymást követő két nászéjszakájának groteszk mozzanataira vagy Rumold sáfárbeszédére (24. kaland), de eszünkbe juthat a vadászat medvehecc-epizódja, sőt Volker több ízben is használatos, fallikus-harcias hegedűvonója is.

Komikus hatást kelt, ha párosával lépnek színre a szereplők. Kézenfekvő példa erre a két hunniai udvari költő, Werbel és Swemmel csetlés-botlása a 24. kalandban. De bizony Hagen és Volker duója sincs híján groteszk elemeknek a tömény borzalom közepette. Komikus pantomimnek tekinthetjük azt az epizódot, amelyben Dietrich a hóna alatt menekíti ki Attilát és Kriemhildet a nagyteremből (33. kaland), akárcsak az Iring által előadott harcászati koreográfiát (35. kaland). Hangsúlyozom: mindez nem enyhíti, hanem súlyosbítja és végtelenül tragikussá teszi a Szerző által felvonultatott borzalmakat.

Maga Attila, éppen azért, mert híján van a többi szereplőre jellemző aljasságnak és gonoszáságnak, hajsál híján pojáca. Leszólja Volker költészetét, akár egy műkedvelő kritikus (1999. strófa). Annyira bátor, hogy a pajzshámjánál fogva ráncigálja vissza a harcból, akár egy pórázra kötött kutyát (2019. strófa). A 37. kalandban eleinte azt hiszi, hogy azért nincs

harci zaj, mert Rüdiger hitszegő módon békét kötött; amikor aztán megtudja, hogy a „pöchelarni vajda” hősi halált halt érte, úgy bömböl, mint egy orosz-lán (2231. strófa).

Apró, de emlékezetes abszurd szkeccs a 27. kalandban: Gernot kijelenti, hogy szívesen feleségül venné Rüdiger lányát, mire Hagen a kissé jellegtelen Gernot öccsével, Giselherrel boronálja össze a bájos ifjú tevertést, akinek nincs is neve. Hátborzongatóvá az teszi ezt a jelenetet, hogy Hagen tisztában van vele: mind a hárman – ő is, Gernot is, Giselher is – rövidesen meghalnak.

A mai olvasó számára komikusnak érződik Siegfried harca az óriással és a törpével a 8. kalandban. Elgondolkodhatunk rajta: vajon hasonló hatást gyakorolhatott-e a korabeli olvasókra is? Annyi biztos, hogy a kortárs epikus szerzők – Gottfried von Strassburg vagy Wolfram von Eschenbach – hasonló harci jeleneteiben nyilvánvaló a komikus elemek halmozása, a vicces-groteszk mozzanatok vegyítése a drasztikus kegyetlenséggel. (Gondoljunk arra a jelenetre, amelyben a számkivetett Tristant kergeti a levágott kezű és félig megvakított óriás.) Ebből arra következtethetünk, hogy a XIII. századi olvasóknak legalábbis egy része ismerte és kedvelte a stílusok keveredését.

Nem tudom, Friedrich Nietzsche számára mennyire volt fontos *A Nibelung-ének*, milyen erős közvetlen hatást gyakorolt rá. Az tudvalevő, hogy a mondanakör közvetve, Richard Wagner *Nibelung-feldolgozásán* keresztül számottevően befolyásolta gondolkodását. Mindenesetre az a benyomásom, hogy az *Emberi, túlságosan is emberi* című gyűjtemény egyik szemlélődését *A Nibelung-ének* inspirálhatta. Mintha Kriemhild sötét szenvedélyének és bosszustratégiájának pontos elemzése volna. „A bosszú tétje a helyreállítás. Meglehet, hogy ellenfelünk által tulajdont, rangot, barátokat, gyermekeket veszítettünk. Ezeket a veszteségeket a bosszú nem szünteti meg. A helyreállítás kizárólag az összes említett veszteség egyik járulékos veszteségére vonatkozik. A visszaállítás bosszúja nem óv meg a további károsodásoktól, nem kárpótol az elszenvedett veszteségekért – egy esetet kivéve. Ha tisztességünk károsodott az ellenfél miatt, úgy ezt a bosszú képes helyreállítani. Márpedig tisztességünk minden olyan esetben sérül, amikor valaki szánt szándékkal árt nekünk: ugyanis az ellenfél ezzel azt bizonyítja, hogy nem fél tőlünk. A bosszú révén pedig mi bizonyítjuk azt, hogy mi sem félünk tőle: ebben áll a kiegyenlítődség, a helyreállítás. (...) Attól függően, hogy a károsult mennyire erősen vagy gyengén képzele bele magát a tettes és a tanúk lel-

kébe, lesz bosszúja ádázabb vagy enyhébb. Ha teljes mértékben hiányzik belőle ez a fajta fantázia, akkor egyáltalán nem is fog bosszúra gondolni, mert nincs meg benne a tisztesség iránti érzék, így azt nem is lehet megsérteni.”

Kriemhildet ezzel a szándékkal, a helyreállítás csilapíthatatlan vágyával ruházta fel a Szerző, ezt hagyja megérlelődni benne. Más kérdés, hogy Kriemhild elérheti-e célját, nyerhet-e elégtételt. Minthogy nem valóságos személyről, hanem egy irodalmi fikció hősnőjéről van szó, az elégtétel kérdése összekapcsolódik a Szerző és a Szereplő viszonyának kérdésével.

Az, hogy észrevételeim vége felé Kriemhild lett a nagybetűs Szereplő, azt is jelzi, milyen irányban keresendő a Nietzsche által felidézett helyreállítás. Ugyanez az irány vehető észre az újkori európai irodalom többi bosszúhőse esetében is, gondoljunk Shylockra vagy Kohlhaas Mihályra. De gondolhatunk Kriemhild huszadik századi nyugatnémet kishűgára is, Heinrich Böll *Katharina Blum elveszett tisztessége* című kisregényének címszereplőjére. Ő is a többféleképpen sérült és károsodott tisztességet akarja helyreállítani azáltal, hogy gyilkol (helyesebben: hirtelen felindulásból embert öl), pedig ő csak egy jóléti társadalomban élő takarítónő, nem pedig Hunnia uralkodónője.

Már beszéltem róla, hogy a Szerző a legtöbb szeretetet az abszolút negatív hősnék, Hagennek juttatja. Miért szíveli Kriemhildet kevésbé? Jó, jó, valamenynyire azért őt is kedveli. Biztosan kedvesebb a szívének, mint Brünhild, akit mint figurát előbb elgyengít, aztán kiakolbólítja a cselekmény keretei közül, vagy Gunther, akit mint szereplőt lépten-nyomon lefokoz és megaláz.

A magyarázat egyik – talán kisebbik – része Kriemhild női mivoltában keresendő. Az irodalmi alkotásban, főleg az epikában egy plasztikusan bemutatott nőalak eleve heterogénebb egy férfinál. Ha a Szerző mégis meg akarja őrizni a Szereplő értelmi és cselekménybeli egységét, az vagy a teljes értelemben vett nőiség vagy a szeretet rovására megy. Hogy egy korabeli példát mondjak: Gottfried von Strassburg több alkotói szeretettel formálja meg Isoldát, mint a mi Szerzőnk Kriemhildet, viszont Isoldának nincs gyereke (illetve az ő alakjával kapcsolatban fel sem merül az anyaság), és ő nem öregszik (azaz vele kapcsolatban meg sem fogalmazódik a mulandóság). Kriemhild viszont két fiúgyermek édesanyja, és értelemszerűen rossz anya; továbbá az idő múlásától sincs megkímélve. A 20. kalandban, Rüdiger érkezése után ő maga mondja: „wart min lip ie schone, des bin ich ane getan”, azaz: „szép voltam valaha régen, de már nem vagyok” (1242. strófa). Az ilyesféle gyarlóságok, ha csupán említésként vetődnek is fel, megterhelik a Szerző és a Szereplő kapcsolatát.

Ellenpéldának ott van Hagen: az ő egységének megőrzéséhez jóval kevesebb alkotói figyelem szükséges. Neki csak „atyafisága” van, gyereke nincs, és neki aztán a legkevésbé sem árt az öregedés. Testi-lelki erejét nem csorbítja, jó fellépését (mint az többször is ki derül a szövegből) nem rontja.

A magyarázat másik fele pedig abban rejlik, hogy legalábbis mérlegelhetjük: mennyire jogosult Kriemhild bosszúja? Gyakorló elbeszélőként és edzett olvasóként úgy tapasztaltam, hogy az igazságérzet beépítése a cselekménybe szeretetmegvonással jár. Megint Hagen az ellenpélda. Miért ilyen sötét, gonosz, kegyetlen? Sokmindent mondhatunk, de a legpontosabb válasz így hangzik: csak. És miért tör Siegfried életére? Ennek a főntiekben sokféle okát említettem, de a lényeg ezúttal is: csak. Miért vezeti a burgundokat az általa előre látott biztos halálba? Miért provokálja ki a tömegmészárlást a nagyteremben? Csak, csak, csak.

Kriemhildnek, legalábbis részben, igaza van. Neki van mit helyreállítania. De mit akar helyreállítani Hagen? Semmit. És itt van a kutya elásva. Negatív hőstét a Szerző akkor szeretheti fenntartások nélkül, ha az csak a részletekre nézve cselekszik eszélesen, ám egészében véve irracionálisan viselkedik. Hagennek nagyon is következetes logikája van, de ez a Szerző által a mű végén felidézett és néven nevezett harci téboly. Hagenben ez kezdettől fogva megvan, neki ezt csak ki kell terjesztenie a többi szereplőre és az eseménysor egészére, ami sikerül is neki – vagyis az ő személyisége nem fejlődik, nem is nagyon változik.

Kriemhild viszont alakulófélben van. Szörnyeteggé válása úgy írható le, hogy annál inkább képes magára vonni a Szerző érdeklődését, minél aránytalanabb a viselkedése. Ha az szerzői érdeklődés azonos a szeretettel, akkor a szeretet aránya az aránytalanság. Csak is ezzel tudom megmagyarázni, miért gyengül el Hagen a 2347. strófában egyik verssorról a másikra olyan mértékben, hogy egy jelentéktelen mellékszereplő, Veronai Dietrich legyőzheti és foglyul ejtheti.

Vajon ebben az epizódban miért nem bizonyul győztes csodafegyvernek Siegfried egykori kardja, a Balmung, noha a Szerző hangsúlyosan felhívja rá az olvasó figyelmét? Azt mondja: „Ouch vorht er [mármint Dietrich – M.L.] Balmungen, ein wafen starc genuoc”, azaz Dietrich nemcsak Hagentól rettegett, hanem a Balmungtól is, az iszonyatos erejű kardtól. De még ugyanebben a strófában Hagent „mit strite doch betwang”, azaz mégiscsak legyőzte a harcban. Ez hogyan lehetséges?

Hát úgy, hogy a Balmung, akárcsak a Szerző szeretete, ebben az epikai pillanatban már nem Hagent, hanem Kriemhildet segíti. Ő lesz az, aki alig huszonhárom strófa múlva ugyanezzel a Balmunggal lecsapja Hagen fejét.

Kirívóan súlyos aránytalanság, szörnyülködnek is a még életben levő mellékszereplők, csupa férfi, Atti lától Hildebrandig.

Vagyis különlegesen nyomatékos szeretet a Szerző részéről. Kriemhild a modern irodalom cselekvő nőalakjainak prototípusa. Nem csoda, hogy a következő pillanatban Hildebrandnak darabokra kell őt vagdálnia a gyámoltalan férj (és mellesleg a fél világ ura) szemelátára. Túlzó, de nem alaptalan állítás: Kriemhild az első feminista regényhősnő, méghozzá a Szerző tudtával és beleegyezésével.

Az egyik szeretett regényhős, mielőtt a porba hull a feje, végképp elveszttnek nyilvánítja a Nibelungok kincsét, vagyis deklarálja, hogy nincs visszaút a történelemből a mitológiába. A másik szeretett alak, a nagybetűs Szereplő pedig, nő létére, azt a cselekedet viszi végbe, amelyre az ilyen kiváló, olyan bátor hősök, lovagok, leventék, daliák egyike sem képes: megöli Hagent. Ha ez nem az elveszett tisztesség helyreállítása, akkor semmi sem az.

Ezt követően a szerző, sitty-sutty, mindössze két strófában lezárja a művet. Lássuk be, van ebben valami nagyvonalúság. Ebben is, nemcsak a varázserejű tárgyak eltüntetésében. (Visszatekintő és kekeckedő jellegű kérdés: vajon a láthatatlanná tevő ködsüveg maga is láthatatlan? Ha igen, akkor honnan tudja Siegfried, hogy hol találja meg, amikor szüksége van rá? Ha viszont nem, akkor hogyan teheti láthatatlanná a birtokosát, ha egyszer akció közben ő maga látható marad, amint fejmagasságban izeg-mozog? Vagy esetleg úgy képzeljük el a bűvös jószágot, hogy használaton kívül ugyanúgy látható, mint a közönséges tárgyak, aztán hőstett üzemmódban elhalványodik, átlátszóvá válik? Ilyen kisstilű közbevetésekkel hálálhatja meg a fordító a Szerző nagyvonalúságát.)

No de mit jelent ez a „sitty-sutty” a mű kompozíciójára nézve? Milyen következményekkel jár a Nibelungok „romlása” („B” változat) vagy akár „(gyász)éneke” („C” változat), ha a Szerző írói világának egészét vesszük figyelembe, és nem akarjuk egy másik mű, például *A Nibelung-éneknél* kisebb jelentőségű *Klage* felől olvasni?

Olyasféle hatást kelt az utolsó két strófa, mint az angol reneszánsz tragédiák lezáró szerzői utasítása, miszerint „mindnyájan el”. A szöveg művészi értelemben vett hiánytalan lezártsága egyszersmind az olvasói töprengések lezáratlanságát is jelenti.

Nemcsak arról van szó, hogy nincs visszaút a mitológia felé. A magyar olvasó azt is észreveheti, hogy Hunnia nagy mértékben azonosítható a középkori Magyarországgal, és a jelen fordítás a műben szerep-

lő fiktív hunok reálisan létező leszármazottait szólítja meg. Azt a Magyarországot, amelyet a Szerző megjelenti, valójában nem a Nibelungok vagy az Amelungok fenyegették, hanem egy emberöltő múlva a tatárjárás fogja kis híján végleg elsöpörni.

A Nibelungok nem térnek vissza Burgundiába, és az Amelungok, teljes körű elhalálozás miatt, nem szolgálják többé Kriemhildet és Attilát, de még Dietrichet sem. A kis Ortlieb, hiába ábrándozott erről apja, a Nyugatot tisztelő hun király, nem jut el Wormsba, hogy ott nevelkedvén, onnét nyugatias műveltségű, felvilágosult uralkodóként térjen vissza vérei közé Hunniába.

Ez pedig az írói világ keretein belül maradvia is annyit jelent, hogy Hunnia elszigetelődik. Nemcsak a mitológiába nincs visszatérés, hanem a Nyugat, a „rég” Európa felé sincs átjárás többé. Meghaltak a Rüdiger-féle közvetítők. Szegény Rüdiger, mai fogalmaink szerint „hasznos idióta” Kriemhild szolgálatában, többé nem ad oltalmazó kíséretet a Wormsból

Esztergomba, Esztergomból Wormsba igyekvő lovagoknak, udvari költőknek és menyasszonykísérő palotahölgyeknek. De hát nincs is kit kíséreni többé.

Ha egy pillanatra elfeledkezünk Kriemhild teloszáról, az elveszett tisztesség hulláhegyek révén történő helyreállításáról, amely harci örület nélkül is maga a téboly, akkor észrevehetjük, hogy a Szerző, a nemzeti sorstragédia kibontakoztatásán túl, arra figyelmeztet: a népvándorlás kudarcot vallott. Ami a legfőbb értelme lett volna, az Európa központi régiójához való felzárkózás, számottevő részeredmények mellett, egészében véve nem valósult meg. Keserű és kiábrándult józansággal arról tudósít, hogy különböző civilizációk találkozása fegyveres összecsapást eredményez, nem pedig egymás iránti megértést, egymás értékeinek és erényeinek megbecsülését. Mi, *A Nibelung-ének* mai magyar olvasói, egy újabb népvándorlás kezdetének kortársai és (ma még csak) tanúi, elgondolkozhatunk ezen a nyolc évszázaddal ezelőtti figyelmeztetésen. ■ ■ ■

Budapest, 2019. február

■ **Márton László** (Budapest, 1959): író, műfordító és esszéista. Könyvei a Kalligramnál: *M. L., a gyilkos* (2012), *A mi kis köztársaságunk* (2014), *Faust I-II.* (műfordítás, 2015), *Hamis tanú* (2016), *Walter von der Vogelweide: Összes versei* (műfordítás, 2017), *Két obeliszk* (2018).

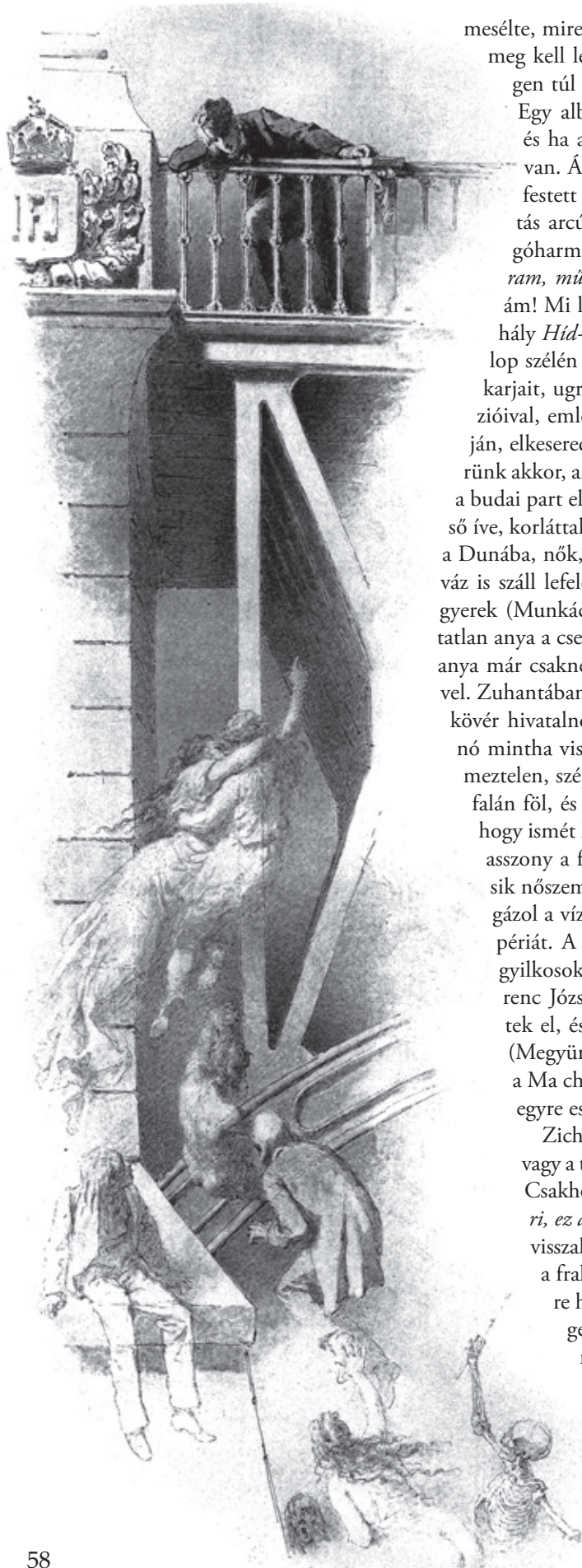

VAKrepülés

Nehezen tudok lépést tartani magammal, gondolta a fiú a Margit híd budai oldaláról tartva előre, egyre előre, át a pesti oldalra; az előbb még hódolattal idézte föl magában szabadsága jelölőpontjait, hogy megvan a maga hentese, az Oktogonnál, mindjárt a körúton a Globus nyomda felé, megint *anyunak* szólítja az örökké vidám kiszolgálót, a tizenöt deka főtt kolbász mellé félkenyérnyi serclit ad, és egy ajándék cseresznyepaprikát, megvan a Kolosy téri lacipecsenyése, ajándék sültsíros kenyér az oldalas után a desszert; így kell ezt csinálni, állandó mozgásban lenni, és az irgalmatlan fölfedezés örömeivel megállni az otthonossá vált helyeken, ételhez meg italhoz jutottunk. Egy napot vagy akár kettőt is ki lehet ennyivel bírni, nem futja forintjaiból többre, na majd...! Majd amikor nyomdai dolgozó lesz, és fizetést kap! Akkor citromízű Deit üdítőt iszik a főtt kolbász mellé, vagy ha nagyon flancolni akar, átcaplat a körút hentessel szembeni oldalára, és az elegáns Royal bisztrójába tér be egy kislekkel és egy üveg barna Radebergerre, micsoda íz. Micsoda fény. Az idegenségnek a fénye és íze, ezt is szereti, azonban ahogy az üvegajtón kilép, rendre felöltik benne, hogy megérte? Kell neki ennyit költeni, erre? Elborzadó gyönyörrel inni az idegenség habzó fényét és sötétjét? A napokat számolja, és a filléreit újra és megint, mire lesz elég? Vászonra, olajfestékre nem, üresek zsebei. Megbeszélte egy találkozózt Huóval, segítse ki, nyomban rávágta, segíteni nem tud, de megmutatja neki a Víg Matróz bárját, legyen ott este tíz tájt, hajnal négyig nyitva van. Nem, nem megy tovább, inkább leveti magát a Margit hídról. Minden beteljesül. Alámerülni viszont ott van a Víg Matróz éjszakai bárja is, alámerülni, elveszni megfelelő. Ennyi szabadsága maradt, ha az; függősége csillagképeit bámulni függetlensége égboltján, valljuk be, ez szép; nem ugrik le a Margit hídról a sötétben áramló vízbe. Lehetett vagy tízéves, mikor Orczyny mutatott neki egy könyvet. Arany János balladái Zichy Mihály rajzaival – a tiszta téboly maga; ha valami még hiányzott, hogy mindennél világosabban fölismerje, mit akar, mi az a szenvedély, ami az időről időre egész lényünkbe' beálló csöndre hasonlít, amit „önkifejezésnek” is hívnak, és biztat arra és megmutatja, körülbelül azon a szinten érdemes csinálni, ahogy ők, ez az album volt; hogy' ösztökélhet a legmagasabb? Hát úgy, hogy kísért. Akár fenyegető is lehet, mint ahogy meglepte a fiút ott a Margit hídon járva; hol tart most abban a munkában (és álomban), mit már kilenc éves korában elkezdett, s ahogy Fanninak

mesélte, mire huszonnégy lesz, be akar fejezni, akkorra meg kell legyen a legrafináltabb tudáson és ügyességen túl minden élmény (mint a semmi élménye). Egy albumot tervezett hát, versekkel, rajzokkal, és ha az megvan, kész. Mindegy már, utána mi van. Ám a Víg Matróz még előtte; az ablakában festett figurával, egy mentőöv közepén a borostás arcú matróz, szájában pipa, kezei között tangóharmonika, alatta reklámszöveggel, hogy *program, műsor, tánc, nyitva reggel 4 óráig*. Szűz Mária! Mi lesz itt! Megjelenik szemei előtt Zichy Mihály *Híd-avatása*; ott fenn a híd bal oldalán, az oszlop szélén álló sötét figura a fiú, teátrálisan széttárja karjait, ugrani készül tán, mint a többiek, végez illúzióival, emlékképeivel, a magány érverése a nullpontján, elkeseredése a csúcspontján, és zsupsz, hajrá! Gyérünk akkor, angyalom. Az oszlop alján betűk: IFI. Ez itt a budai part első pillére, fellobogózva, és a hídtest belső íve, korláttal, amely mögül emberek vetik alá magukat a Dunába, nők, férfiak, kamaszok, aggok, még egy csontváz is száll lefelé, nyakában kivagyri boldogsággal vihogó gyerek (Munkácsy inasának izgibb pillanatai). Egy láthatatlan anya a csecsemőjét emeli a korlát fölé, de egy másik anya már csaknem vizet ér magához szorított csecsemőjével. Zuhantában egy úrfi elveszíti a cilinderét. Két zuhanó kövér hivatalnok egymásba kapaszkodik, az egyik zuhanó mintha vissza akarná tartani a másikat, közben már meztelen, szép, erős testű férfiak kapaszkodnak a pillér falán föl, és többen másznak utánuk, bizonyára azért, hogy ismét leugorjanak. Miért? Megőrültek? Az egyik asszony a fűzőjének zsinórját tépi a derekáról, a másik nősemélyről zuhantában leválhatott a klepetusa, gázol a vízben a pillér felé, s húzza maga után a drapériát. A Margit híd az első felavatása után az öngyilkosok hídjá lett, ezt a szerepet aztán átadta a Ferenc József hídnak, amit Szabadság hídnak neveztek el, és a mai napig őrzi ezt a fatális funkcióját. (Megyünk át a Libellába, aztán vissza onnan, vagy a Ma chérie bárjából, vissza a Szabadság hídon, ez egyre eszünkbe jut.)

Zichy rajzán azonban nyoma nincs a fatálisnak vagy a tragikusnak. Inkább komikus, ami történik. Csakhogy mi történik, mi a csuda lehet *ez a muri, ez a vízió?* Van, aki már a korláton átlendülve visszakapaszkodik. Van, aki csobban, van, akinek a frakkja szárnyáról csurog a víz, amint a pillérre húzza fel magát. Egy szép keblű delnő evezget a hátán, egy megtört úrnő kiúszik a partra. Valaki más éppen vízbe fúl. És közben már este lett. Odafenn két kandeláber világít élesen. Homályban történik mind ez; éji homály, a levegőben pára leng. Fönt a fiú azért még tartja magát, nem, nem a melankólia ő maga. Megváltozik képzeletünkben rettegő, bánattal,

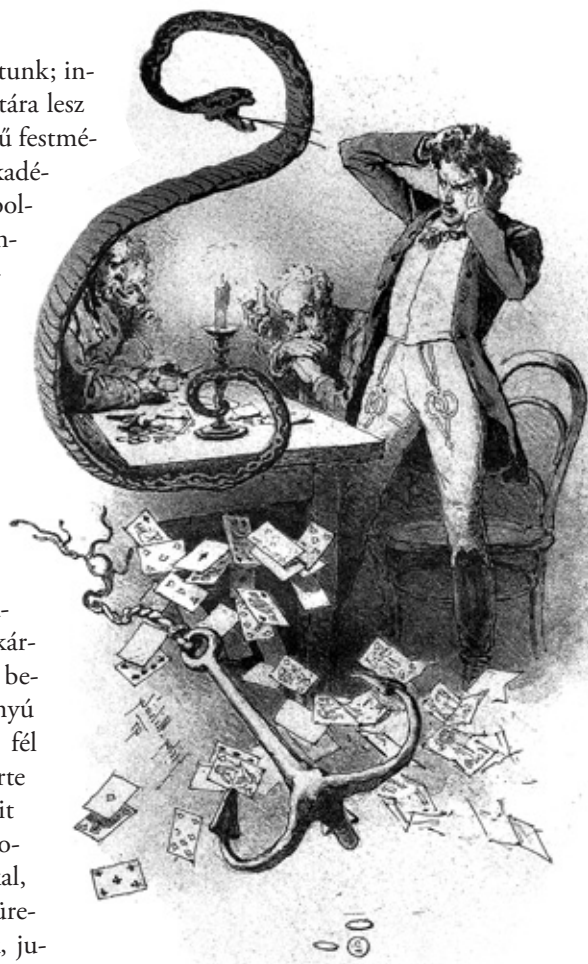
csalódással telt, öngyilkosságra készülő fiatal barátunk; inkább démon, egy démon a fiú, a Zichy egy vázlatára lesz hasonló, amit *A pusztítás géniuszának diadala* című festményéhez készített. „A szép és erős, fiatal férfitest akadémikusan idealizált rajza a történelmi és személyes boldogulást veszélyeztető gonosz szellem. A monumentális figura maga az antik Mars isten késői utódja és egyben a közeledő századvég haláldémonjainak előfutára.” A fiú szerette volna ilyennek látni magát (nem túl gyakran). Ő nem léphet most be a Vig Matróz bárjába, csak haláldémonként. Érkezzünk így, kegyetlenséggel árasztva el járásunk, kezünk, tartásunk; hogy lépünk be, ha nem szikár magunkra ismeréssel a bűnözők közt. Megyez, ez minden, ami a továbbélést segítheti. Alvilági figurák, ahogy mondják, orgazdák és tolvajok, taxisok és kiváltságos utasaik vannak az asztaloknál, büzlő izzadságszagban és cigarettafüstben kártyáznak vagy táncolnak vagy beszélgetnek. Ahogy benyit, azon nyomban fölfedezi Huorowszkyt, iszonyú harsánysággal röhög egy idiótának tűnő figurán, fél perc múlva kiderül, a fián, aki taxizik, és összetörte a kocsi, nem is ma először. Letül az asztalukhoz, mit iszik, egy konyakot. Nézi az arcokat, szürkék, laposak, puffadtak vagy aszottak, odvas, fekete fogakkal, szemük tompa fényű, mohó, nedvedző, sunyi, üresen ördögös. Vannak kivételek, arabok, olaszok, jugoszlávok, csehszlovákok, osztrákok, mindenki „üzleti tárgyalásban”, suttogva, majd egyszerre csak fennhangon *bótolnak*.

A BM civil ruhás rendőrtisztjei is segítik a bulikat. OK. Egész éjjel ez. Nem tűnt volna föl a fiúnak, hogy egy cigó sincs a helyiségben, ha váratlan nem érinti meg a karját Farkas; azért van itt, mondja, hátha a fiú bajba kerül. Önkéntes védelmezője lett. Mi van..., mi van veled prala?, kérdi Farkast.

„Phrálá lokhesz mukhlel tut, / Rovjárel tut o sunult!” Ezt dúdolja a fiú fülébe. Azért védelmezi őt Farkas, mert rendkívüli tehetségnek tartja, ezzel üldözi találkozásuk óta.

Azt mondja majd a pszichológusnak is, amit Farkasnak – Hajlok arra, hogy „Minus-Mann” legyek.

Néha azt gondolom, mélyen bánt, néha meg azt, egész lényemnek örömteli ünnepe, hogy nem tudok szabadulni Arany János és Zichy Mihály árnyékától, rám vetül, pokoli súllyal rám telepszik a balladák és a rajzok világa, a kedélytől a mesterségbeli igényesség fokozhatatlan teljén át az érintés sötétjéig és fényéig; egy esemény. Ez az esemény, illetve annak lüktetése, pulzálása, remegése arra vesz rá, hogy mindennap hosszú órákat töltsék az iskola udvarán álló vén gesztenyefa lerajzolásával, reggel és este, nyáron és télen, tavasszal és ősszel, általános negyedik osztályból a hatodikba tartva, amikor lehet, nekiülök, Szűz Máriám!, mennyi levél!, élénkzöld, fakó, sárga meg rozsdabarna, égett, vörös, sima, öszszepöndörülő, szél támad, az ágakat csupálja, az ég éjlila meg krétafehér és minden lehető szín, amit nekem ócska ceruzával kell ócska papíron „megjeleníteni”, és majd szavakban is meg kell jeleníteni..., micsoda testhezálló feladat. A balladagyakorlatok arról szólnak, hogy az összes szerelmem, mind a szép kislány meghal, szörnyű betegségek viszik el őket, pusztít a nyomor és a gonosz, pusztít a szerelem. A balladákat mindaddig kell írni, míg el nem émelyítenek teljesen. A megtorlás imái. Eközben megénekltem II. Rákóczi Ferenc hőstetteit, az anyját is, Zrínyi Ilonáét, és megfestem a portréikat Mátyóki Ádám illetve Jakóby Károly után (szabadon). Aztán egy csapásra vége a tanulásnak, Schwarz, Legényd

meg én képregény rajzolásába és megírásába fogunk. A legnagyobb gondossággal és felelősséggel bírunk a becsvágyóan tudományos és fantasztikus munkánkat illetően, nevetünk mindenben.

Valami miatt elviselhetetlenné vált, ha azt mondják, *tehetséges*, mert mit jelent tehetségesnek lenni?, azt, hogy születésünk-nél fogva bírni evvel meg avval; de magunkkal nem bírunk. Azt hiszem, egyfajta rágalmazáson túl az égvilágon semmit nem jelent. Tartsd meg vagy ne tartsd meg ezeket a saját-lagos képességeidet, meg fogod bánni – hanem ha megtartod, akkor az csak és kizárólagosan egy újabb kezdet. Túl vagyok ezen, legkésőbb tízéves korom óta. Már harmadik általános-

ban rosszul viseltem tanáraim dicséretét. Annyira, hogy emiatt – *milyen tehetséges ez a fiú!*, kórházba kerültem.

Már elmúlt hajnali négy, amikor kijönnek a bárból, és elbúcsúzik Farkastól, Huóval meg szembefordul, nézi, ahogy sálját gyűri, kabátját gombolja; az megkegyelmez neki, és némi undorral a szája szélén leszámol a kezébe 300 forintot, kiválóan ment az éjszakai üzletelés, mekkora mázli. A Víg Matróz tömény füstje, színes röviditalainak és parfümjeinek pokoli bűze után meglepő, göngyölegtgápasságú a körüti levegő és a körüti zaj. Milyen jó volna futni – ilyenkor támad az embernek ez a furcsa ötlete, amikor úgymond nem adottak a feltételek, milyen jó volna futni, föl, megállás nélkül az óbudai bungalóba, futni éhesen és szomjasan, végig a lázas útszakaszokon. Ehelyett: rendkívül lassan lépked. Vonszolja magát.

Milyen is volt valójában a fiú?

Nálánál jobb kiállású férfit keresve sem lehetett volna találni közel s távol. A sugárzó fiatalság csak úgy lüktetett ruganyosan erőteljes léptei minden mozdulatában. Az ifjú igézetére, tökéletesen arányos alakjának minden vonására leendő férfikora virágának pompája nyomta rá bélyegét. Vállainak íve, boltozatos mellkasa a legfelületesebb járókelő számára is nyilvánvalóvá tette, akit látnak, az várfoka, tárháza az erőnek – mely erő nem holmi jöttment, büdös paraszt virtuskodására vagy hiú hősködésére lakozik benne, hanem bizony a gyöngék gyámolítására, a zsarnokság elleni küzdelemre van, mindannak támogatására, ami tiszta és nagyszerű és éleslátóan szép. Arcbőre makulátlan, grandidierite-fényű, csillogó szemei feddhetetlen életének tükrei. Eme ifjú ember személyiségének varázsa azonban nemcsak testalkatának köszönhető, hanem az élet dolgainak megértésére, gondjaink és bajaink gyors felfogására és orvoslására nyomban kész szellemének és humorérzékének, kifogyhatatlan hajlandósággal arra, hogy az élet napos oldalát nézze akkor is, amikor szürke fellegek sötétítik be az eget. Amikor grandidierite-fényű, csillogó szemeit valakire ráemelte, olybá tűnhetett, hogy nem látja az illetőt, holott semmi sem állt távolabb tőle, mint megsérteni bárkit is. Az igazán halk, részvevő együttérzés jellemezte emberi mi-voltunk örök gyarlóságai iránt, mély szeretettel, elmerengve szemlélte világunk gyöngye és kicsiny dolgait – mint a pázsiton jámbor fejét felemelő pipitért, a vörösbegyét a téli zúzmarában és így tovább. A valódi erő és nagyság, mint tudjuk, az ilyes dolgok megbecsüléséből és tanulmányozásából ered, ami nem jelenti azt természetesen, hogy ne tette volna őt minden társalgás és eszmecsere mozgatórugójává és súlypontjává műveltségéből és tapasztalataiból adódó utalásainak és hasonlatainak tömkelege miatt is, a tárgyalt témától vagy az érdekelt felektől függetlenül. Egyszóval ritka derék egy fiatalember volt – sajnos ilyenekkel a mai világban már alig találkozhatunk.

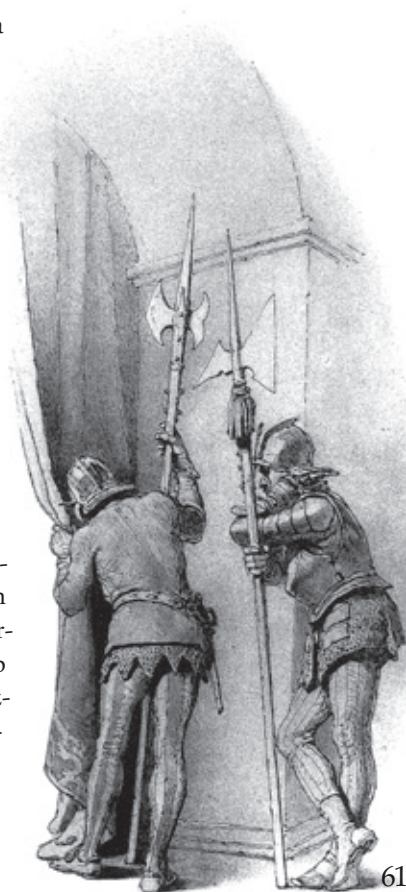
Ahogy vánszorgott át a Margit hídon és az önmagáról alkotott képzetek során, ami az apja sánta alakját is magába rejtette, mintha, valljuk be, elégedett delíriumából egy másik delíriumba lépne, már javában a budai oldalon járt, jelesül túl a Lukács fürdő épületén, mikor megállásra kényszerítette valami. Vonzódott a kerületnek itteni, *Felhevíz*nek nevezett részéhez, talán a Szent Lélek ispotály óta meglévő betegápolási hagyománya okán.

Budának éppenséggel nincs sok titokzatosan kedvesnek és nem az ijedt polgárságot kiszolgáló, mintegy szükségyszerűn az érdektelenség varázsába hajszoltnak mondható városrésze; a Frankel Leó úti szakasz egyik a kevesek közül, és ott a Malomtó, amit valószínűleg a rómaiak duzzasztottak föl még annak idején. (A tómederből egy Magyarországon egyedülálló barlangrendszerbe lehet alászállni, a termálvíz színén tavrózsák és más egzotikus növények.) A tavat régebben dél felől egy fürdőépület határolta, az úgynevezett *ál-törökfürdő*, mely férfínépfürdőként működött; könnyen elképzelhető, így akarták távol tartani a szegényebb fürdővendégeket a szemben lévő „világfürdő” elegáns közönségétől. A magas, emeletes utcai traktust lebontották, de meghagyták az itthon elsőként vasbetonból készült, bádogborítású kupolával fedett központi medencének az épületét, ami nagyon hasonlít a Budán fennmaradt eredeti törökfürdőkre. Mikor aztán a hatvanas évek elején a lapos tetős, földszintes épületet (eredeti nevén *Malomtó eszpresszó*) építették, egy üvegtáblából álló kerítést húztak elé, együtt rezeg, remeg, borzong a fiú orra előtt most elhúzó villamos ablakaival, az üvegtáblák mögött az egzotikusan mocsaras tó vizével, a tavrózsákkal, az ő szegény lelkével.

Eddig csak hűvös csodálattal nézte ezt a vendéglátó-ipari létesítményt, mivel képtelen volt összeegyeztetni osztályos életlehetőségeivel, és a családi tűzhely szentségének olcsó földélezhetőségétől is messzinek tűnt; hanem most megint csodálkozott; ezúttal türelmes melegség bújót álmétkodásába. Kint még pisláskoltak a bisztró teraszának lámpái, s a belső rész félhomályában a pincérek most szedték le az asztalokat, egy orbitális bulinak lehet a vége mostanra. Nők fehér ruhában, mellettük repülő tisztí egyenruhában a férfiak. A bisztró utca felőli üvegfalánál egy ősz hajú szerzet, szintén uniformisban, ujjai közt mezítlábas cigaretta, evvel int, hogy menjen be. Átszalad a teraszon, nem néz föl, meg ne állítsa valaki. „Első a biztonság!” A repülő őrnagy kissé megtörtnek látszott, egyik kezével szemét dörzsölte, másikkal egy szék háttámlájára támaszkodott, nyögésszerű hang szaladt ki a torkán, és arcán, homlokán keleties vonásokkal egy szemben lévő pezsgősüvegre és pohárra bökött. Igyál. OK. Elbizakodottan szédületes befolyásoltsága azt mondatta a fiúval – Gyerünk akkor, röpdülni Keletnek, fölfedezni, ahol éj és nappal leple össze van öltve...!

A reggeli égbolt komoran sötétlő, szennyezett víz, mintha a Duna hajolna fölénk, az összes vízbefúlt arca egymásba úszik, majd különválik, mi meg fehéren hallgatunk; óbudai séta a romfalú üzletek sora előtt, fönncégerek, lenn járdaszegély, macskakő, fülünkben előzékeny robajok, hallatlan kincsek egy kora reggel levegősségének és örömméretének ősi kelléktárából. Megyünk az én repülő őrnaggyal a Kolosy tér felé, mintha lelkigyakorlatra és imára, síri csöndben. Elöttünk már a piac; a hegyek felől a Halásztanya vendéglő, a Duna felől a buszmegálló határolta sávban négy sor szürke hullámpalával fedett bádogvaskó, zöldsegések, hentesek és lacipecsenyések, cukorkaárusok meg mindenféle régi cuccot kínáló. Élő baromfit, naposcsibét is láttam már itt árulni kofákat.

Egy ócska farmotoros Ikarus autóbusz irányába terel a repülő őrnagy, a Csemete utca sarkától nem messze áll rozsdásan, körülötte sámlik, kalitkák, hullámpapírok kötegei, összességében egy különös pihenőhely benyomását keltette. Észrevettem már én is régebben, mikor erre kószáltam, kerülgettem a lomokat, nézegettem az abroncsoknak támasztott festményeket, a ready-made-szerű tárgyakat. A repülő őrnagy megzörgeti a buszajtót, nemsokára előlép a félhomályból Feri bácsi, az Ikarus és a Bimbula nevű kutya gazdája, a kísérem remek barátja. Egy perc sem telik el, már azt mutatgatja, miket gyűjtött össze mostanában a környékről. Aztán meg a saját kézzel készített sakktabláit és sakkfiguráit. Leülnek sakkozni. Egy tiszteletet parancsoló, csodásan szívós, szikár öreg férfi, az

ilyenről szokták mondani, „a jég hátán is megél”, hát ha valaki, ő igen. Egy ideig figyelni őket a Bimbula, aztán magát önállóan keresgélni kezd. Nagyon fáradt a repülő őrnagy, a sakkipartit elveszíti; rágyújt, a füstöt beszívja és a következő szavakkal keverve engedi ki: „Száz évig fog élni. Hegedül. Egész jól halad.”

Semmi másért, csak hogy meglegyen a formája annak, hogy elköszönünk egymástól, beülünk egy italra a Csilla presszóba. Lepukkant egy hely, a reggel munkába induló melósok itt indítják a napot, kávéval és felesel. Esténként itt van Tichy Lajos és felesége, Lehoczky Zsuzsa is, az operett nagy csillaga, meséli a repülő őrnagy. Mikor megint ott járok, „önkéntes száműzetésem”, az óbudai bungalóba való újbóli kivonulásom kezdetén, nagyjából másfél év múlva, benézek a Csilla presszóba; ott ül Tichy, de most ott ül vele Törőcsik is. Piátgatnak. Törőnek betett az argentinai vb, nem tud hogy' vigasztalódni. Az emberek bűnösnek tartják; őt meg Nyilasit kiállítja a bíró az Argentína válogatottja elleni meccsünkön.

Június elseje; Argentína–Magyarország 2–1

1978, argentinai vb. A magyar csapat a szovjetek és a görögök legyőzése után az interkontinentális selejtezőn Bolíviát is maga alá gyűrve kijut a tornára. Ott azonban roppant nehéz csoportba kerül, hisz a négyes tagja maga a házigazda, Olaszország és Franciaország.

A találkozó egyperces néma gyászsal kezdődik, a felek a meccs előtti napon elhunyt Bozsik Józsefre emlékeznek.

„Noha óriási becsúrággal harcoltak a magyar labdarúgók, s dicséretükre legyen mondva, bírták is a nagy iramot, mégis a levegőben lógott az argentinok gólja. Az ellentámadásaink során mindenki mozgósította erőtartalmait, mégis a hazaiaké lett a győztes gól.”

'76 tavaszán Jorge Videla tábornok vezetésével a hadsereg parancsnokaiból álló junta vette át a hatalmat, titkosrendőrségük valóságos mézárslást rendezett, a halottak és eltűntek számát 30 ezerre becsülik. A világ futballjának egyik legnagyobb alakja, a holland Johan Cruyff nem vállalja a szereplést, részben a fennálló hatalmi rend elleni tiltakozásul, részben a depressziója miatt.

Amint fölérék a kisházba, rögvést kinyitok egy könyvet, a kandallóban izzón ropogó, lán-goló fahasábok, a gazdagon terített asztalnál szűk szemekkel, duzzadt ajkakkal, duplato-kával egy férfi ül mellénykivágásába gyűrt szalvétával; elfordul tányérjától, s a tűz fényé-nél a villája hegyére tűzött halat vizsgálja, valamivel odébb idős, szakadt öltözetű, szinte arc nélküli szolgálgó fordul az alacsony ajtó felől vissza, mögötte egy macska is, farka ma-gasra mered, a villa hegyén lévő halat nézik, fönt a falon aranyló képkeret, melyből egy nő rózsaszín arccal tekint ki..., a metszet címe: *Elmélkedés*. Így igyekszem átmelegedni, megpihenni; elmélkedésre nincs már idő, nemsokára el kell indulni, találkozunk a fiúk-kal a Belvárosi Kávéházban. Megkapó hely; ezúttal is, mint általában, lágy tojást kérek pi-rítóssal, egy csésze teával. Mennyi, de mennyi dolgunk van. Átvesszük. Átvesszük az esti bulikat. Mondom, úgy vagyok, mint akit kipreparáltak, vagy mint aki az évek alatt mu-mifikálódott, és nekitámasztották ehhez a székhez. Értek mindent, mondja mosolyogva Urfy, de ne is haragudj, egy erős és szép fiatalember nem dobhatja el így magát, az élve-zetektől nem tarthatja vissza.

Olyan erős lehangoltság és büntudat lett rajtam úrrá, hogy nekivágtam a tengernek, egye-nest Svédország felé, a homokszínű ballont elkapták a méteres hullámok.

Mit csinálsz?!, kiált utánam Alvarez.

Évek szennyese..., mosni kell!, válaszolom üvöltve, mintha túl bírnám harsogni az eget ostromló, tombolva süvítő, dübörgő hullámokat; feltehető, hogy nem értette.

Mire elkékölt szájjal, palaszín bőrrel a partra visszaértem, végtelen jelentőségre tett szert minden, ami a tűzzel összefüggésbe hozható; cigaretta, vodka, gyümölcsbor, nő, szerelem, az útlel (vöröse, és hogy hol lehet), meg a sopoti tengerpart luxusa, miből kimaradtunk; vacogok, fagyos vízpermet zörög a lengyel éjszakába. Hol van ilyenkor Catullus! Gyerünk akkor, angyalom, irány a sopoti disco, menjünk be oda, mondom Alvareznek.

Alvarez a metsző szélben is kabát, ing nélkül, ahogy szinte mindig, leheveredik a part közeli pázsiton, de kisvártatva feláll, farkasordítást hallat, és nekiindul így annak az útnak, amit kitalált magának; vékony szandál és farmer rajta, meztelen felsőtestén gitár, széles, hímzett övvel. Előtte sötét, jellegzetesen északi erdő.

Odakint magyar vihar; milyen az?

Egy gyönyörű őszi nap felsétálok Barcsay szentendrei műtermébe; óriási üvegfalak előtt behúzott sötétítőfüggönyök, azok előtt négy nagyméretű kifeszített vászon, mik egyöntetűen feketére vannak festve; egyiken is, másikon is felfénylik egy sárga vagy piros vonal, amikor a mester kinyitja a kert felé nyíló ajtót. Teával kínál. A mappát kinyitom, a papírokat forgatja, mint aki rosszul lát.

Amikor fölkelek, nem az jut eszembe, örülök, hogy látok, épp ellenkezőleg. Így légy festőművész, fiam, vagy grafikus, mondja Barcsay. Azt hiszem, annyi festeni, mint elesni, gyakorta elesni, mondja a mester. Aztán elküld, illetve le, optikusához, hogy hoznám a szemüvegét föl. Ez megismétlődik, nagyjából havonta, még tavasszal is.

Nehéz ez, mondd magadban később, nehéz földadni, amit tanult az ember, akár Cézanne iskoláját tekintve, akár az ittenieket, Czóbelt is beleértve; amit az ember elemi tevékenységi körébe bírt, rendelt keze, azt adja fel. Zavarba ejtő, mi? És nem kérdés, fel kell adj minden ilyen; nem volna több, mint könnyefakasztó műalkotások előállítására, sznob cucc, nem vezet boldogságod eléréséhez.

Ilyesmivel fárasztom a Körnert is, amikor találkozunk a Bartók 32 Galériában; szinte nyomban azzal a tervvel áll elő, hogy a Moszkvai vagy a Leningrádi Képzőművészeti Főiskolára kell nekem járni, elintézi. Oroszok. Eurázsia – mint Joseph Beuysnál. Ez a mániája. Néha elmosolyodik. Lát engem a Néva partján ülni, egy kocsmából jöttem ki vodkásüveggel a kezemben, aztán elindulok a hóval befűtött jégtáblák felé, még egy kis vodka, a hídra fel, a hídról egy léha ugrással le a jégtáblák közé, a folyóba. Nem ezért küldene oda. Nevet.

Ebben a végtelen reménytelenségben mennyi remény! ■ ■ ■

Solymosi Bálint (1959, Kunszentmárton): költő, prózaíró. Munkái: *A műnéger* (versek, 1992), *Ágak egy hamisciprusról* (novellák, 1995), *Detonáta* (elbeszélések, 2000), *Életjáradék* (regény, 2007), *Tiszta sor* (versek, 2009). *Vakrepülés* című regénye 2019 őszén jelenik meg a Kalligramnál.

Konrád felügyelő éneke, avagy Egy nyomozás kezdete

A város még nincs a gyűlölet magaslatán,
és a Bojana-ügy is csak egy eltűnés.
Viszont a lány híres kézisz.
Országos balhé lesz, ha a szonár találja meg.
Mert itt már egy csöpp fantázia is provokáció,
és az eltűnésekben van fantázia.
Itt, a Jászain most szinte érezni
a démoni düh és a búskomorság elegyét.

Ha megtalálják, kezdődik a megváltó káosz,
tüntetni fognak a lány szerb rokonai,
a klub szurkolói. Ismerős koreográfia.

Mi már elfogadtuk a város megvetését,
és harmadik napja helyszínelünk.
Tőlünk már semmit nem várnak.
Részegen lehugyozzuk a BRFK oldalát,
tényleg, mi a faszt akarunk?

A városban a gyűlölet a legerősebb kötelék.
Nekünk viszont a rendőrség a kötelékünk.
A csapat. És hát... nálunk az erőszak monopóliuma.
Ezért irigyli mindenki a zsarukat.
Mert szinte mindenkit vonz a diktatúra,
főleg azokat, akik megvetik.

Mert az kell nekik, ami a világ határait tör.
A legnagyobb erő.
A legteljesebb hatalom bármi felett.
Az esélytelenek nyugalmaival várom
az erőszak legteljesebb monopóliumát.

Mikor a hét pecsét felszakad,
patás ikercelebek gyilkolnak majd
az őserővel feltörő coolság jegyében.
Engem feltüzel a baljós előrelátás,
az apokalipszis közelgő divathete,
a helyszínelés kábulata a viharvert betonon,
vagy merengés a boncteremben,
ahol csak bámulom a végső valóságot.
Ilyenkor megnyugszom.
Mint amikor más hazatér egy fáradt nap után.

Konrád felügyelő második éneke

Csirke vagy bárány? Hát persze hogy bárány!
És persze hogy tál, és minden mehet bele!
Már csak ezek a tinik hiányoztak a gyrosbárból.
Mi volt itt? Egy szinti-pop mézárszék?
Várjátok az első buszt? Egy frászt!
Áldozatok vagytok, nincs mese.

A nagy zsarnokságok
kis zsarnokságokra estek szét,
manapság már mindenki főnöknek
vagy influencernek érzi magát.
A diktátorok megadták a század hangnemét,
és a kisfőnökök hódítják meg a világ maradékát.
Nem az *Állam* kell nekik, hanem
a feltáratlan területek,
ahová még nem hatolt be a törvény.

Egy körlingpálya, egy kézműves sörüzem,
minden, ami eddig nem volt.
A hatalom azt hiszi, hogy aki nem akar
tőle valamit, az már nem is létezik.
A kis hatalmak jól elvannak a nagy
hatalmak nélkül. Kimaxolják magukat,
csak éppen nem oda, ahová a nagyok.
Nekünk a kisebb zsarnokokat kell
leszerelnünk, mert olyanok ők, mint a mérgezés.
Mindent elérnek, azokat a fagyzugokat is,
ahová nem érnek el a hókotrók.

Az ott meg... Egy kurva!
Vegye körül a megvetés töviskerítése.
Van benne valami a malacrózsaszín
punk csajokból. Az agónia teremtményei ők!
Olyan tinik, akikkel már elveszítetted
a kapcsolatod. Más életkor, más szubkultúra.
A kismamáknál vipera,
a babakocsikon akkorák a kerekek,
mint a terepjárókon. Minden megváltozott.

Sokan már a dress code-ból tudják,
ki milyen drogot nyom, akkor is, ha körülveszi
őket a vidéki peronok napfényes békéje.
De én nem a drogra vágytam, hanem arra,
hogy vágjanak be egy lángoló kazánba.
Nemrég váltam el.
A szemrehányások szanaszét hevernek bennem,
mint idegen szerszámok. És persze megviselt a válás.
Közel vagyok hozzá, mint az élettelen tárgyak
a maguk porához. Aztán gondoltam egyet...
Kezdenék valamit a nyakak köré tekeredő reménytelenséggel.
Kezdenék valamit a rendőrséggel.

Poós Zoltán: 1970-ben született Battonyán. 1992-ben jelent meg első kötete a Cserépfalvi gondozásában, majd hat verseskötetet, három regényt és több esszékötetet is publikált. 2002-ben Zelk Zoltán-díjat, 2012-ben Füst Milán-díjat kapott. Legutóbb a Kalligramnál az *Étvágy az imákra* című regénye jelent meg 2017-ben.

Unikornis

– **K**occ van, kutyák! – mordult fel Lajos a rendőrök mögött, és meglengette a kezében szorongatott sütővillát. A két férfi csak a fejét fordította Lajos felé, aki intett, hogy takarodjanak. A közelebbi rendőr a fegyveréhez kapott, de Lajos megelőzte őt.

– Bassza meg! – üvöltötte az, amelyik a döfést kapta. A fémhegyek két borda között szaladtak be a tüdejéig. A férfi lerogyott a küszöbre. A hátából merőlegesen állt ki a villa műanyag nyele. Lajos hátraszökkent a bejárati ajtó felé, a baljában csörrent valami.

– Állj! – ordította a másik rendőr, és kihajolt a szobából. Lajos feltépte a bejárati ajtót. A rendőr kétszer sütötte el a fegyvert. Az egyik golyó súrolta Lajos fejét. A másik letépett egy alkarnyi darabot az ajtófélfából.

Az ajtó becsapódott. Kintről csörgés szűrődött be, aztán kattant a zár. A rendőr hármat lött az ajtóba, de a vastag fa megfogta a golyókat. Gyorsan csattogó, egyre halkuló léptek hallatszottak kintről. A földön heverő férfi szájából véres nyál szivárgott.

Hús évvel korábban Lajos első és egyben utolsó heteit töltötte az óvodában. Egyik óvodástársa mindig kendőt viselt a fején. Emiatt eleinte kinevették. Aztán hamar kiderült, hogy neki van a legtöbb játéka, és így a legfurcsábból a legnépszerűbb fiú lett.

Kora reggel volt még. Lajos elsőként ért be az óvodába. Aztán megjött a kislány a fura, lószzerű plüssjátékkal. Rajtuk kívül még nem volt más a teremben, ezért Lajos odament hozzá.

– Megnézhetem a lovat?

– Ez nem ló. Nem láttál még unikornist?

Lajos kissé eltátotta a száját. Nem tudta levenni a szemét a szivárványszín sörényű játékról.

– Nem, még soha.

– Egyszarvú. Azért hívják így, mert van egy szarv a fején. A lovaknak meg nincs.

– Megfoghatom?

Lajos már nyújtotta is a kezét, hogy megérintse a fehér plüss, de a másik gyerek rákiáltott:

– Nem!

– De hát miért nem?

– Mert a szüleim azt mondták, hogy te is csak egy ugyanolyan mocskos disznó leszel, mint az apád, és nem akarom, hogy összepiszkold az unikornisomat!

Hosszan néztek egymásra. A kisfiú nem futott el, csak szorosan magához ölelte a játékot. Lajos döbbenetesen nézett rá. Még soha nem hívták mocskos disznónak. Nem is tudott róla, hogy ő csak egy mocskos disznó lesz, akinek nem lehet odaadni egy játékot.

– De visszaadom – mentegőzött.

A másik fiú konokul megrázta kendős fejét.

– Hagyjál! Menj el! – ahogyan meglátta, hogy Lajosnak sírósan görbül a szája, és közben dühösen mered rá, hátrált egy lépést.

Míntha állati ösztönök éledtek volna fel Lajosban. Megérezte a félelmet. Közelebb lépett a fiúhoz, éppen annyira, hogy karnyújtásnyira legyen tőle. Aztán odakapott a játékhoz, és kitépte a fiú markából. Erre a másik sikkantott egyet, és adott Lajosnak egy pofont. Lajos földhöz vágta az unikornist, és a fiúnak rontott úgy, hogy az hanyatt zuhant. A kendő leesett a földre. Lajos most látta először a fiú kopasz fejét. Egy pillanatra megakadt rajta a tekintete, aztán felkapta a földről az egyszarvút, és fenyegetően feltartotta a mutatójúját.

– Ez már az enyém. És ha el mered valakinek mondani, hogy elvettem tőled, elmegyek hozzád, és összetöröm a játékaidat.

A másik pityeregni kezdett.

– És fejezd be a sírás! Megértetted?

A fiú csak bólogatott, majd feltápáskodott a földről, és elszaladt. Még a kendőjéről is megfeledkezett.

– Azért kértem be magukat, mert zúzódásokat vettem észre a fiukon – fonta össze ujjait az óvónő. A kolléganője becsukta az ablakot, majd ő is helyet foglalt. A szemközt ülő házaspár értetlen arccal nézett, ezért a nő folytatta. – Arra kérem önöket, hogy legyenek velem őszinték. Maguk bántják ezt a gyermeket?

Pillanatnyi csönd állt be.

– Hát mi köze van magának ahhoz? – fakadt ki Lajos apja. Szemrebbenés nélkül nézett az óvónőre. Az alsó ajka kissé elállt. – Hát kérdezek én magától olyat, hogy mit csinál otthon a gyerekével?

– Nagyon kérem, hogy ne térjen el a tárgytól! Ez komoly dolog.

– Hát hogy képzeled ezt? Na és ha verem a gyereket? Az én gyerekem, nem? Én nevélem azt a szerencsétlent!

– Feljelentést fogok tenni maguk ellen – mondta halkán az óvónő.

– Még hogy feljelentést!?! – bődült el a Lajos anyja. – Majd adok én magának feljelentést. Az apa felemelkedett a székről.

Az asztalon csak néhány apróság volt, azok is szép rendben, párhuzamosan az asztal lap szélével: írószközök, cetlik, mobil, határidőnapló, pénztárca. Lajos apjának ez utóbbin akadt meg a tekintete. Mielőtt az óvónő rájöhetett volna, mire készül, gyorsan a tárcáért nyúlt, kinyitotta, és addig turkált benne, amíg meg nem találta a laccímkarttyát.

– Hé! – kiáltotta az óvónő, de Lajos apja nem foglalkozott vele. Elvett egy tollat és egy cetlit, lemásolta a laccímet, majd a papírt az óvónő felé mutatta. A nő rögtön megértette, mi jár a férfi fejében. Elsápadt. A kolléganőjére nézett, aki dermedten figyelt.

– Remélem, értjük egymást – a férfi hangja halkán, szárazon recsegett.

Lajos anyja felállt, vénaszonyos rikácsolással kinyitotta az ajtót, és kilépett a folyosóra, ahol még job-

ban visszhangzott a kiáltása. A férfi le sem vette a szemét az óvónőről. A tekintete fetelyuk volt.

– Ide többet az a gyerek nem jön.

Megfordult, és öles léptekkel kiviharzott az irodából. Lajos riadt tekintettel lépett mellé a folyosón. A pár napja megszerzett unikornist szorongatta. Az apja ráförmedt.

– Látod, mit csináltál, te gyerek? – kiáltotta, majd a játékra nézett. – Az meg mi a franc? Talán buzi vagy? – kevert le egy hatalmas pofont.

Lajos elvesztette az egyensúlyát, és a csempézett fal felé zuhant, amin nagyot koppant a feje. Egy csempe kimozdult a helyéről, és a padlóra hullva darabokra tört. Véres volt.

Apja elkapta a földön nyöszörgő Lajos karját, talpra állította, és úgy rángatta maga után, mint egy rongybabát.

Ahogy a fiú nem bukkant fel többé az óvodában, úgy a rendőrök sem mentek ki hozzájuk soha. Lajos, ha pofont kapott, már nem sírt. Nem is védekezett, csak ha azt látta, hogy az apja ökölbe szorítja a kezét ütés előtt. Az utolsó alkalom, amikor eleredtek a könnyei, mégsem a veréstől volt.

Hétéves volt, amikor Vakarc, a kutyajuk egyik nap végigtántorgott az udvaron, majd összeroskadt. Lajos apja cigarettázva figyelte.

– Kurva dög – dobta el a csikket, majd bement a házba egy doboz Rákóczi sörért.

Vakarc már hetek óta rossz állapotban volt, rohamai napi rendszerességgel jelentkeztek, de ez volt az első alkalom, hogy el is ájult. Csak sötétedés után tért magához. Fel-tápaszkodott, és az udvar közepéig vonszolta magát, ahol megállt, és egy nagyot ürített.

Lajos hosszú idő óta először valami rosszat érzet a szíve tájékán. Valami furcsa nyomást, ami gombócot pumpált a torkába. De nem tett semmit, csak nyelt egy nagyot. Közben az unikornist ölelgette.

Másnap reggel, amikor Lajos apja kísértelt rágyújtani, a kutya már a földön reszketett. A férfi elszívta a cigarettát. Utána a ház mögé ment a szerszámokhoz, majd egy ásóval tért vissza. Lajos ekkor lépett ki a házból az egyszarvúval. Az apja háttal állt, lyukat ásott a földbe. A fiú megállt az ajtóban. Mikor a gödör már elég mély volt, a férfi a lapát nyelére támaszkodva elszívott még egy cigarettát.

Vakarc magához tért. Az oldalán feküdt, majd észrevette Lajos apját, és a hátára fordulva nézett fel rá. Az apa kérdően megemelte a fejét, mintha azt kérdezné, na, mi van?, de Vakarc csak nyújtózkodott egyet válaszképpen. Aztán megint remegni kezdett. Lajos apja Vakarc mellé sétált az ásóval. A kisfiú eltátotta a száját, mintha üvölteni akarna a kutyának. A játék kiesett a kezéből. Az apja megemelte az ásót, és a fémfejével Vakarc nyakára csapott hármat. A levált fejet a gödörbe rúgta, majd a farkánál fogva megemelte a testet, és azt is mellé hajította.

Vakarcot szertartás nélkül temette el Lajos apja. Rákaparta a földet, elszívott még egy cigit, aztán elment otthonról.

Lajos, amikor úgy ítélte meg, hogy az apja már messze jár, megnézte a sírhelyet. A föld meg volt bolygatva, ennyi. Se egy keresz, se egy tábla. A fiú csendben bámulta a fekete homokot. Még az unikornisról is megfeledkezett.

Rálépett a sírra. Körbejárta, egyenletesre tapos-ta. Maga sem tudta, mit csinál, ezért inkább bement a garázsba, nehogy az apja rajtakapja, hogy a kutya nyughelyén sétál fel-alá. Odabent az apja öreg Trabantja állt. Már senki másnak nem volt ilyen ócska autója a környéken. Az egyik polcon Lajosék macskája, Kormi aludt. Hét évig élt együtt a kutyával ez a beképzelt állat, most meg csak alszik, gondolta Lajos. Elége-

dett pofát vág, és közben szunyókál. Nem is érdeklí, hogy a barátja már nem él.
– Hallod? – szólt az állathoz, de az nem nyitotta ki a szemét. – Hallod? – kiáltotta, mire a macska végre felébredt. – Meghalt a Vakarc, te meg csak itt alszol, mintha nem is történt volna semmi?

Kormi nagyot ásított.

– Te! – förmedt rá a fiú legörbült szájjal, és sírva fakadt. – Hát szétcsaplak!

A macska felült, és a falhoz húzódott. Hatalmasak voltak a pupillái. Lajos ekkor érezte meg először a lüktetést a koponyájában. Azon a helyen, ahol a csempe felsértette a fejbőrét, mintha egy tűvel szurkálták volna.

Ekkor már nem tudta visszafogni magát. A fájdalom elvette az eszét. Odalépett a macskához, és a fejére ütött. A macska fújt egyet, mire Lajos megint a magasba emelte a kezét. Kormi nem várta meg az újabb csapást. Fürgén leugrott a földre, és kiszaladt a garázsból. Lajos utána akart rohanni, de amint megfordult, meglátta az ajtóban álló apját.

Az agyában szétterülő kín hirtelen visszahúzódott. A szíve kihagyott két ütemet, úgy megrémült. Halk nyikkanás szaladt ki az ajkán. Még a sírást is abbahagyta. Az öreg unot-tan nézett rá. A szájában cigaretta füstölgött. Pár másodpercig összefonódott a tekintetük, aztán az apa megfordult, és elsétált.

Húszévesen került el otthonról. Vidékről beköltözött a városba, a nyolcba, a Magdolna utcába. Egy gyárban dolgozott. Gépeket, elemeket csavaroztak össze. Néha flexelni, csiszolni is kellett. Leküldték őket az alagsorba, ahol napi nyolc, néha tizenkét órában szívták be a fémport. A fejében lüktető, szünni nem akaró fájdalom, olykor gyengült, más-kor napokig nem hagyta aludni.

Magdolnát egy kocsmában szedte fel. A nő azt mondta, nincs hol aludnia. Lajos meg azt, hogy ő tud egy helyet, ha nem zavarja a penészszag még pár hétig, ugyanis a nyár elején beázott. A felső szomszédnál csötörés volt. Felpúposodott a parketta. Alatta vastag, zöld penészréteg burjánzott.

– A spórolt pénzem fele a felújításra fog elmenni, de addig elalhatsz velem a konyhában. Fügöny van, nem fogják látni a szomszédok, ha baszunk.

Ebben a pillanatban elindult Krúbitól egy szám. Lajos szeme felcsillant. Izgatottan közelebb húzta a nőt, és táncolni kezdett vele. Néhány sor után már hangosan kiabálta a dalszöveget, és úgy kalimpált, hogy a söre fele kilötyögött:

– Az alakom mostanában nem olyan bomba | Rakódott egy kis zsírpárna a pocakomra – Lajos négyet csapott a hasára, majd folytatta – Bár ilyen étrend mellett nem is várok nagy csodákra | Minden este anyád punciját zabálom vacsorára | Hú! Az aztán a kalória-bomba | A szöveged az kamu, de valódi a gomba | Mi a farkamon át megfertőzött száz-hús lányt | A húgod nem győzi vakarni az ánuszat...

Magdolna egyetlen hátizsákkal érkezett Lajoshihoz, aki rögtön körbe is vezette őt. A bejárati ajtó a lakás egyetlen folyosójára nyílt. Balra boltív, konyha. Szintén balra, bentebb két ajtó: vécé, fürdő. Jobbra egyetlen ajtó, ami a hálószobára nyílt. Odabent pár egyszerű bútor volt csupán, a szoba végében pedig beépített faliszekrény. A levegőt átjárta a penészszag. Pár parkettadeszka már fel volt szedve.

– Ez a te utcád, ez pedig mostantól a te várad – mondta a nőnek kuncogva.

Kivitte a matracot a konyhába, és megágyazott kettejüknek.

Két hétig aludtak a padlón.

A második elején Lajos kiürítette a hálót. A bútorok a körfolyósóra kerültek. Hurcolkodás közben a beépített szekrény mélyén megtalálta az unikornist. Kifejezéstelen arccal nézte egy darabig, aztán becsomagolta egy nejlonzacskóba, hogy ne lepje be a por, és visszatette a szekrénybe.

Amíg pakolt, csak az az egyetlen, falból kiálló csavar idegesítette a hálóban. Gondolta, kiszedi, hogy a festőnek már ne legyen dolga vele, de a csavar meg sem mozdult, sőt, mintha kiköpött volna a vájat is a fejből, mert a csavarhúzó összevissza csúszkált benne.

Végül fogóval próbálta meg kitépni, de a tipli annyira befeszült a falba, hogy így sem járt sikerrel. Meghagyta hát a festőnek, majd az kitalál valamit, elvégre azért kapja a pénzét, nyugtázta magában, de a fejből csak nem sikerült kivernie. Egyáltalán hogy került oda az az átkozott csavar?, tette fel magának a kérdést. Nem is emlékezett rá, hogy beköltözéskor ott lett volna. Márpedig ő biztosan nem fúrt lyukat oda.

Hétfőn és kedden a padlón dolgozott a mester, majd szerdán megérkezett a festő. Csütörtökre a falak újra szép fehérek lettek. Lefekvés előtt Lajos még benézett a szobába. Akkor vette észre, hogy a falból még mindig kiáll a csavar. Megcsóválta a fejét, aztán lekapcsolta a villanyt. Majd holnap, gondolta, amíg visszapakolok, kitalálok valamit, hogy kiszedjem onnan.

Az éjszaka közepén villámlásra ébredt. Az eső még nem esett, de úgy tűnt, ez csak percek kérdése. Felkelt, kiment a körfolyósóra, és a bútorokat közelebb húzta a falhoz, hogy ne érje őket víz. Vagy legalábbis ne annyira. Pár perc alatt végzett. Így már jó lesz, gondolta miközben bólintott egyet, és visszament a lakásba.

Megfordult a fejében, hogy benéz még egyszer a hálóba, valóban ott van-e még a csavar, az az átkozott csavar a falban, nemcsak képzelte-e, de olyan erővel robbant a fájdalom a fejében, hogy meg kellett kapaszkodnia a konyha ajtófélfájában, nehogy térdre zuhanjon. Megpróbálta kiüríteni a fejét, közben nagyokat lélegzett, és ahogy várt, lassacskán nyomó érzéssé gyengült a kín az agyában. Mintha ki akarnának egyenesedni az agytekervényeim, mormogta.

Bezárta az ajtót, és a földön alvó nőt figyelte. Félig ki volt takarózva. Kinyúlt hálóruhája elől kissé lecsúszott, ezért amikor villámlott, Lajos észrevette, hogy a nőnek kilóg az egyik mellbimbója. Lehajolt, és lehúzta a nőről a pokrócot. Magdolna erre megmozdult, és kábán felnézett Lajosra, aki letérdelt, és négykézláb mászott fölé, majd szájon csókolta. Közben megpróbálta lehúzni a nőről a felsőjét, de az lefogta a kezét.

– Nehehehe – nevetett Lajosra, de a férfi erre csak erősebben próbálkozott. – Ne, most nem akarom, hallod?

– Hallom, hallom.

– Akkor? Majd holnap, hallod? – Magdolna kimászott Lajos alól, de a férfi kezét az oldalára húzta, nehogy az megharagudjon rá.

Lajos a nő derekáról a lába közé csúsztatta a kezét, közben lehúzta a saját nadrágját.

– Hallom én, csak nem érdekel – rámarkolt a nő pizsamaalsójára, és egy mozdulattal letépte róla.

Magdolna felsikoltott. Lajos a nő szájához kapott, és megint fölé mászott. Magdolna elhallgatott ugyan, de csapkodni kezdte a férfi vállát. Amikor belátta, hogy ezzel nem ér el semmit, megpróbálta eltolni magától. Lajos nem törődött vele. Tudta, hogy sokkal nehezebb, mint amit a nő elbír. Lábával terpeszbe kényszerítette Magdolnát, és beléhatolt.

A nő sikoltani próbált, de Lajos marka elfojtotta a hangját. A nő akárhogy próbálkozott menekülni, nem sikerült. Csak a keze volt szabad. Párat még rácsapott a férfira, ám azt már teljesen elvakította a kéj. Mikor Lajos egy kissé felemelkedett a nőről, hogy kényelmesebb testhelyzetet találjon, az arcon karmolta. A férfi a sérüléshez kapott, majd a sötétben megszagolta a tenyerét. Az orrát előntötte a vér fémes szaga. Mindkét kezével visszatámaszkodott a padlóra. Egész bal orcája égett a fájdalomtól, de ezt egyre kevésbé érezte. Csak az alatta izgó-mozgó sötét foltra tudott koncentrálni. Összeszorította az állkapcsát, és mindkét markát a nő vállára tette, hogy teljes testsúlyával arra nehezedhesen. Magdolna kiabált.

– Eresszél, vagy kivájom a szemedet!

A férfi a nő húsába mélyesztette ujjait, és arcon fejelte őt. Magdolna orra szétreccsent.

Lajos másnap három karmoláscsíkkal az arcán és egy jókora púppal a homlokán ment be a munkahelyére. Napközben senki nem szólt hozzá, úgyhogy nyugodtan dolgozhatott. Hallgatta a monotonon visító fúrókat és flexeket. Csupa olyan hangot, ami az ember fejében reked még a műszak után is.

Este behordott mindent a körfolyosóról a szobába. Miközben pakolászott, folyton arra az egyetlen csavarra tévedt a tekintete. Mintha jobban kilógott volna a falból, mint tegnap este. És körülötte a fehér falon rozsdabarna folt jelent meg. Közelebről is megnézte, és ahogy vizsgálta, megcsapta az orrát valami furcsa bűz. Megszagolta a csavart, körülötte a falat, de nem onnan jött. Ment egy kört a szobában, de nem találta a forrását.

– A kurva életbe! – dünnyögte, és letérdelt a padlóra. Kezét az új faborításra tapasztotta. – Hát bazmeg, leburkolta a penészt. Az a faszszopó leburkolta a penészt!

Rácsapott a padlóra, majd a fejét kapkodta jobbra-balra.

– Magdi! Hol vagy? – kiment a konyhába, ahol a nő üldögélt. – Hát mit ücsörögsz itt?

Magdolna sárgás fogait kimutatva vigyorgott rá, de nem szólt semmit. A férfinak kedve lett volna odalépni és felképelni, de inkább csak legyintett, és visszament a szobába. Elővett egy fogót, és megint a falhoz lépett. Megpróbálta kiszedni tiplisztül a csavart, de az meg sem mozdult. Közben a szag egyre tolaodóbban kúszott fel az orrüregébe.

– A fene bassza meg! – kiáltotta el magát.

A földhöz vágta a fogót, kinyitotta az ablakot, majd kiment a szobából, és becsukta az ajtót. Elindult a körfolyosó felé, és amikor benézett a konyhába, Magdolna már nem volt ott.

– Vécén vagy-e?

A lakásban néma csend volt. Lajos türelmetlenül visszalépett a mosdóhoz, és kopogás nélkül kinyitotta az ajtaját. Nem volt bent senki. Visszacukta az ajtót, és a fejét vakarva kiment a folyosóra. Ott elszívott egy cigarettát.

Egy héttel később csöngettek. Lajos meglepődött. Hozzá soha nem jött senki.

– Na? – szólt bele a kaputelefonba.

– Rendőrség.

Lajos nem jött zavarba. Megnyomta a kapunyitó gombot, és kilépett a körfolyosóra, hogy elszívjon egy szál cigit, amíg a rendőr felér.

Az jutott eszébe, hogy rendőrök még soha nem keresték. Egyszer, óvodás korában akartak rendőrt hívni a szüleire, jutott eszébe. Lajos az óvónő irodája előtt hallgatózott. Mulattatta a gondolat, hogy biztos az akkor kihívott rendőrök érkeztek meg hozzá. Aztán mit akarnak majd tőle? Az apját keresik? Ahhoz nem bilincs, hanem ásó kell, mert két méter kukacos föld pihen rajta. Mikor is halt meg?, próbált

visszaemlékezni, de csak annyi rémlett, hogy aznap is dolgozott, ahogy a temetése napján is. Majd eszébe jutott az unikornis. Arra gondolt, ha a rendőrök elmentek, előveszi, és jobban megnézi magának.

A cigaretta felénél járt, amikor kinyílt a folyosóajtó, és mindjárt két rendőr is felé indult.
– No fene – mormogta Lajos.

Mikor odaértek hozzá, az egyikük azt mondta:

– Jó napot! Szabó Magdolnát keressük.

– Hát vagy bent van, vagy nincsen, a fene tudja.

– Bemehetünk?

Lajos csak vállat vont. A két rendőr bement. Lajos mögöttük sétált. Az ajtót becsukta, de nem zárta be, úgyszólván mindjárt mennek a biztosurak, gondolta. Besétált a konyhába egy sörérrt, majd helyet foglalt. Felbontotta az italt, és kortyolt egy nagyot. Észre sem vette eddig, hogy mennyire szomjas. A dobozt az étkezőasztalra tette.

A két rendőr megvárta, amíg Lajos végre rájuk figyel, majd a közelebbi megszólalt.

– Szóval?

– Szóval – felelte Lajos a vállát vonogatva. – Nem tudom. Talán a fürdőben. Hátul balra. Ha ott nincs, akkor csavarog, vagy hazavitte az ördög.

A távolabbi rendőr megfordult, és az említett ajtóhoz sétált. Csukva volt. Kopogott. Nem érkezett válasz. Benyitott, de nem volt odabent senki és semmi, csak egy nagyra tátott szájú mosógép nézett rá meglepetten.

Visszacsukta az ajtót, és elindult a konyha felé, amikor megérezte azt az orrfacsaró bűzt a hálóból. Kopogott az ajtón, majd lenyomta a kilincset, és belépett. Közben a társa Lajoshoz fordult.

– Mikor látta utoljára Magdolnát?

Lajos sokáig csak bámult a rendőrre.

– Egy ideje nem.

– Nem mondta, hová megy?

– Locsog az mindenről folyton, csak olyanról nem, ami érdekelne. Annyit jár a szája, mint a kacsza segge – röhögött fel Lajos, aztán megemelte a sörösdobozt, és néhány másodperc alatt kiitta.

– Hogyan szerezte a púpot a homlokán és a karmolást az arcán?

– Az a szuka volt. Nem akart dugni. Velem! Hát van ilyen? – felelte a rendőrnek, majd elővett egy cigit, és rágyújtott.

A hálószobában álló férfi hangosan köhögött. El kellett takarnia az arcát, hogy ne érezze olyan erősen a bűzt. Felkapcsolta a villanyt. Négy frissen festett, fehér fal, egy hasonlóan tiszta plafon, és vadonatúj parketta fogadta.

– Jól vagy? – kiáltott be hozzá a konyhából a társa.

A férfi nem válaszolt. A szoba végében lévő beépített szekrényhez ment, és lassan kinyitotta.

Magdolna összevert fejű, felakadt szemű holtteste a sarokban ülve nézett rá. Két lába között egy átlátszó zacskóba csomagolt plüssunikornis pihent. Oszló hús és széklet bűze.

A társa, miután nem kapott választ, Lajoshoz fordult a konyhában.

– Maradjon itt! Eszébe ne jusson felkelni arról a székről! – mondta, majd megfordult, és a hálószobához sétált. Ott megállt a küszöbön.

– Mi van, mit találtál? – kérdezte a szobában állótól, de közben arcon csapta a szag, és köhögni kezdett ő is.

Azt sem hallotta meg, ahogy Lajos a konyhában a fiókok-

ban matatott, majd mögé sétált.

– Kocc van, kutyák! – mordult fel Lajos a rendőrök mögött, és meglengette a kezében szorongatott sütővillát. A két férfi csak a fejét fordította Lajos felé, aki intett, hogy takarodjanak. A közelebbi rendőr a fegyveréhez kapott, de Lajos megelőzte őt.

– Bassza meg! – üvöltötte az, amelyik a dőfést kapta. A fémhegyek két borda között szaladtak be a tüdejéig. A férfi lerogyott a küszöbre. A hátából merőlegesen állt ki a villa műanyag nyele. Lajos hátraszökkent a bejárati ajtó felé, a baljában csörrent valami.

– Állj! – ordította a másik rendőr, és kihajolt a szobából. Lajos feltépte a bejárati ajtót. A rendőr kétszer sütötte el a fegyvert. Az egyik golyó súrolta Lajos fejét. A másik letépett egy alkarnyi darabot az ajtófélfából.

Az ajtó becsapódott. Kintről csörgés szűrődött be, aztán kattant a zár. A rendőr hármat lőtt az ajtóba, de a vastag fa megfogta a golyókat. Gyorsan csattogó, egyre halkuló léptek hallatszottak kintről. A földön heverő férfi szájából véres nyál szivárgott.

– Húzd ki! – hörögte, de a társa nem mozdult. A vöröses nyáltócsát nézte.

– Ha kihúzom, még több vér ömlik a tüdődbe – a rádiójáért nyúlt, és mentőt kért a helyszínre. Ezután az ajtót próbálta felfeszíteni, de sehogy sem sikerült.

Lajos a huszonnyolcas villamos végében állt. Zsebkendővel törölgette a vért a fejről. Az agyában tomboló fájdalom még soha nem volt ilyen erős. Az emberek csak lopva néztek hátra, a sziszegő, vérző férfira.

Megérintette a sebet.

Ott volt a csavar. Érezte.

– Hát, bazmeg, ilyen nincs!

Erre páran megint hátrapillantottak, de senki nem szólt egy mukkot sem.

Lajos ámulattal tapogatta a fejéből kiálló csavart. Fel is nevetett.

Aztán meglátta az egyik ülésen Magdolnát. A nő vigyorogva nézett rá, majd az ablakhoz fordult, és mutatta Lajosnak, hogy nézzen ki. A férfi kíváncsian kilesett.

Egy szivárvány ívelt keresztül az égen. Úgy tűnt, hogy a Blaháról indul, egy épület mögül. Pedig a Blaháról még soha nem indult szivárvány, gondolta Lajos.

A villamos beért a megállóba. Mindenki leszállt.

Mikor Lajos lelépett a járdára, megint lüktetni kezdett a koponyája. A férfi négykézlábra rogyott, annyira nyilallt a feje. Percekig képtelen volt mozdulni. Csak nyöszörgött a földön, és várta az enyhülést. Aztán visszahúzódott a fájdalom, és Lajos egyik kezét lassan a szarvhoz emelte, hogy megtapogassa. Sokkal nagyobb volt, mint a villamoson.

Felnézett az égre. A szivárvány még mindig ott volt. Négykézláb indult el felé. Minden lépéssel tisztábbnak érezte a tudatát, könnyebbnek a mozgását. Arra gondolt, elérni a szivárványt.

– És ha elérem – nyerítette –, kurvára meglovaglom. ■ ■ ■

Magasabb távlat

Az igaz világ: zene. A zene az irdatlan.

Szegénynek bothallása volt.
Ő lett volna az első nyugati mércével
mérhető magyar filozófus,
ha a sors úgy hozza,
hogy ez a sokoldalúan pallérozott hungarus
ért a zenéhez.

Holott azt beszélnek, Nietzschehez,
nem sokkal azután, hogy
egyre súlyosbodó betegségére hivatkozva
otthagya a bázeli katedrát,
hogy önszántából egy svájci idegszanatóriumba költözzön,
egy Bécsben élő, magyar férfi ment látogatóba
azzal a nem titkolt szándékkal,
hogy filozófiát tanuljon a mestertől.
Ő volt tehát ez a Balaton-felvidéki, arisztokrata ifjú,
aki odaállt a nagyhírű, már-már rettegett filozófus elé
(egy fél fejjel mintha alacsonyabb lett volna nála),
és a nagyvilági szalonokból ismert, könnyed eleganciával
bemutatkozott, és párbeszédre,
sőt vitára invitálta a Zarathustra szerzőjét.

A feljegyzések szerint
Nietzsche arcán
nyoma sem volt meglepetésnek.
Dús bajusza a szokott módon kanyarodott
az orra és szája közti, lehetetlenül keskeny, kis részen,
mindig kifogástalan világpolgári megjelenésének
átmeneti elhanyagoltságát csupán az állán lévő,
két-három napos borosta mutatta.

Mondják, hogy ekkortájt
már maga a mester is egyre sűrűbben gondolt
valami tanítványfélére. Mert unta
saját intellektuális magányát,
ahova gőgje és isteni tehetsége taszította,
ezért, hogy unalmát megtörje,
és egyáltalán,
olyan magától értetődő természetességgel,
ahogyan a többiek,
beszélgetni tudjon valakivel
a hegyoldal hajnali derengéséről, a délutáni langyos esőről,
egy pelyhedző állú ifjút
keresett magának, akinek elméjében
nem kezdenek el azonnal
finom bomlási folyamatok munkálni,
ha vérző loval lát.
Tehát meg se rezgett a történet szerint,
amikor az idegen, mint valami felhúzzható falóra,
fecsegni kezdett.

Nietzsche hallgatott.

Mélyen ülő szemével
a szanatórium drótkerítésén túl húzódo
fenyves erdőt,
az ágak sűrűjében táncoló, sötét foltokat nézte.

És, amikor az ifjú titán levegővételnyi szünetet tartott,
megkereste a hozzá legközelebb álló, fehér köpenyes ápolót,
és megkérte, hogy rakjon be egy kis Wagnert.
A férfi megrökönyödött.
Nietzsche túlzott magabiztosságának
vagy inkább egykedvű tapintatlanságának
tekintette a dolgot,
mintha a mestert nem érdekelné a kimunkált beszéd,
a lehengerlő érvek.
A felháborodáson túl
csak arra gondolhatott, mi több,
reménykedett, hitt benne,
hogy ez a rettegett hírű übermensch teszteli őt,
tehát bármi történjék is, ki nem zökkenhet,
beszélnie kell, fáradhatatlannak kell lennie, mint a gyors folyású patak vizének,
és közben figyelnie kell, hogy egyenletesen vegye a levegőt –
ha sikerül, a tanítványa lehet.
De, ha valóban ezt gondolta,
hát csalódnia kellett.

Szinte fel sem ocsúdott rémületéből,
amikor Nietzsche
az etikett minden társalgási formáját mellőzve
félbeszakította,
ugyanis kíváncsi volt vendége zenei ízlésére,
és, mivel ez nem tűrt halasztást,
vagy mert untatták a szavak,
nem törődött a bonyolult okfejtések kátrányába ragadt,
mindinkább elbizonytalanodó másik féllel.

Mondhatnánk, ha nem ismernénk hasonló történetet,
hogy honfitársunk megmenekült
az egyre kínosabbá váló fejtegetéstől,
de, mivel egyáltalán nem értett a zenéhez,
úgy érezte, mellkasa ezután került csak gombostűnyársra.
A kósza híresztelések szerint
az ifjú hebegett-habogott.
Zavarában, mivel hirtelen nem jutott más eszébe,
megemléltette Wagnert.
És mind összefüggéstelenebbül szabadkozott,
hogy ő igazán csak a filozófia stúdiumával
volt elfoglalva,
mert szegény, elmaradott nemzetének
nagy szüksége van jó filozófusokra.

Nietzsche persze tudta,
hogy a fiú nem mond igazat,
jól ismerte a bécsi udvar fényűző életét,
aminek a nemzet felemelkedéséhez
nem sok köze volt.

Összeakasztotta hát szemöldökét,
ami fél homlokát benőtte,
és tekintetével a svájci hegyek
valószerűtlen földrajzi játékát befogva,
közben egy pillanatra sem fordulva látogatója felé,
záporozni kezdtek
a zene fontosságát hirdető kérdései.
Ilyenek például:
mondja, vajon nem az a zene fő feladata,
hogy gondolatainkat fölfelé irányítsa,
emeljen bennünket, sőt megrázzon?
de, mivel nem kapott választ a csendben kushadótól,
az újabb kérdések
hegyomlásként gördültek le óriási mellkasán.

Majd egy pillanatra megállt, és a férfira tekintve megjegyezte,
hogy csalódott, amiért nem hallhat
egy jó kis Liszt-anekdótát
vagy valami megnyugtató hírt
a világhírű zeneszerző egészségi állapotáról.

A másik arcán, ezt hallva,
a vérerek sebesen kergetőztek,
hangja kisfiús dadogássá morzsolódott,
hogy hát tudja a mester,
a tanulmányi évek..., hogy is mondjam, izé.
De, látva, hogy az levette róla
mindent átható oroszlánteckintetét,
ami így már újra a sötéten örvénylő fenyveseké lett,
elhallgatott.

Annyit említenek még a feljegyzések,
hogy az egyik ápoló valami nyugtató hatású
teafélét hozott a hatalmas embernek,
amit az mohón
szürcsölni kezdett,
vasderes bajusza úgy mocorgott a csésze peremén,
mint az étel illatára izgalomba jött rágcsáló,
és onnantól Nietzsche
többé tudomást sem vett az ifjúról,
akinek abban a pillanatban
az zilálhatta zaklatott gondolatait,
hogy vajon a nagyvilági etikett
melyik szabálya vonatkozik arra,
ha az ember szégyenében
legszívesebben kirohanna a világból,
vagy legalább is visszabújna a Kárpátok
hirtelen egyre megnyugtatóbb érzésű,
zsiros, földszagú ölelésébe.

Halmi Tibor (1987, Cegléd): költő, kritikus. A Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában érettségizett, majd a Pázmány Péter Katolikus Egyetem társadalmi tanulmányok szakán szerzett diplomát. Jelenleg az Írók Boltja Kft. programszervezője.

MIRABILE DICTU

1774. október 26-án Gotthold Ephraim Lessing befejezte a Werther olvasását. Miután a regény romantikus befejezése nem nyerte el tetszését, annak módosításához ilyen terápiát ajánlott: „Kedves Goethe, minél cinikusabb, annál jobb!”

Expresszlevellem érkezett, melyben *Georges Tanneur* arról értesít, hogy másnap délután háromkor az Abbázia Kávéház különtermében vár, ahol egyrészt átvehetem ama művének dedikált példányát, mellyel hosszú szünet után újra a nyilvánosság elé lép, másrészt tájékoztatni fog a *Charlotte kontra Albert* szerelmi mérkőzés első félidejének állásáról. Fásultságban telő napjaimat ez a levél szinte bearanyozta, noha tudtam, hogy a „különterem” szó csak játékos túlzás, mert mindössze egy félreeső sarokról van szó az Abbázia zegzugai között, ez a játék mégis kedvem szerint való volt, miként az is, amit Varga Gyuri a nevével művelt. Mély benyomást tett rám az a képessége, hogy pusztán a szóhasználattal viccé tud változtatni valamit, amit én sötét drámaként élek meg, mi több, ha *első* félidőről beszél, akkor úgy látja, hogy lesz második is. Nem értettem viszont, hogy ez miért volna Sári–Berti-mériközés, holott a játék az én bőrömrre megy? A meghívás az önértetemnek is jót tett, mert annak bizonyítéka volt, hogy egy nálam ismertebb költő egyenrangúként kezel. Még élénken emlékeztem rá, hogy torkig van a lapok elutasító leveleivel, ami a légszomján kívül őt anyagi csapásként is fojtogatja, és válaszcspáson törí a fejét. Azt fejtegette, hogy pofára ejtene mindenkit, ha a nevét lefordítaná franciára, a Vargából Tanneurt, a Györgyből Georget csinálna, akkor még a vonalas barmok is másképp fogadnák a műveit. Ezt Gyuri tűzijáték-szerűen fellőtt, és gyorsan alá is hulló ötletei egyikének véltem. Most, amikor megálltam az asztalánál, először úgy mért végig, mintha nem is ő hívott volna ide, sajnálom, jelentette ki, savanyú képű lovagokhoz ma nincs affinitásom. Ettől belém fagyott a jókedv, és arra gondoltam, hogy sarkon fordulva elmegyek, de ő, mintha olvasna a gondolataimban, rám kacsintott, a szerelmi bánattól elveszett a humorod? Bocsánat, mondtam, és megremegett a hangom, azon, ami velem történik, nem tudok röhögni, de ha neked ez csalódás, haza is mehetek. Gyuri a homloka előtt ide-oda mozgatta a tenyerét, csüccs le, mimóza mimózissimus, természetesen nem a bánatodat akartam kiröhögni, ezzel szemben itt a publikációm, ha megnézed, te is azt mondod majd, hogy kész röhej! Elém tolt a *Nők Lapja* új számát, fellapozta benne az irodalmi oldalt, ezt

nézd meg, és utána nyilatkozz, kibírod-e röhögés nélkül? Báránnyelvhők közepébe tördelt verset láttam, ezzel a kísérőszöveggel: *Georges Tenneurnek, az ismert francia békeharcos költőnek a versét lapunk kérésére Varga György fordította magyarra*: De hiszen ez a te versed, az *Egbolt anyánk*, kiáltottam fel, hogy tudott megjelenni, vége a szilenciumodnak? Gyuri vi-gyorogva legyintett, frászt van vége, de kiderült, hogy fordításra a tilalom nem vonatkozik, ha találok olyan verset, amit haladó nyugati költő írt, azt közlik. Rajtam ne múljon, gondoltam, nesztek haladó költő, haladóbbat úgyse találtok, és lett belőlem Georges Tenneur, Georges Tenneurből meg nagy francia békeharcos. A hihetőség kedvéért a kéziratra meg ráírtam: a *Les Lettres Francaises* 18. számából. Úgyse fognak utána járni! Ámulva néztem Gyurit, és a röhögéssel együtt némi kávé is kibuffant a szájamból. Féktelen jókedvem ragadós lett, Gyuri is elkezdett hahotázni, így pedig már nem egy, hanem két éretlen ka-masz ihogása-vihogása keltett megbotráncozást a szomszéd asztalnál ülő idős hölgyekben. Dedikációt is kaptam a példányomba: *Andrisnak, a nagy békeharcos költő legkedvesebbik drukkerének szeretettel ajánlja G. Tenneur, 1957. augusztus 31-én.*

Aprópó drukker, komolyodott el Gyuri, beszéljünk végre a te meccséről! Arról in-kább ne, kérleltem sóhajtván, a békeharcos versedtől jókedvem lett, rólam meg úgyis csak olyat tudnál mesélni, hogy ki mikor, hol és hogyan rúgott belém, de rossz hírekkel már enélkül is teli a padlás. Na nem, kisapám, fortyant fel Gyuri, szarok a melankóliára, nem azért töltöm az időmet a szívügyeiddel, hogy jobban akard tudni, mit mesélhetnék. De ha meghalod, minimum bogánccsá változol ehhez a mostani plöttyedt nebánsvirág-ál-lapothoz képest! A *plöttyedt* rosszulett, s azt gondoltam, Gyuri könnyen mond ilyet, lát-tam a Nagy Lajos Kör összejövetelein, ahányszor csak megjelent, a konkurens férfiak mind morogtak, hogy itt a lipóciai Apolló, a bájgúnár, a két lábon járó napolajreklám, a nők meg kezüket-lábukat törve tülekedtek a közelébe és akit végül kiválasztott, vagyis akinek megengedte, hogy belekarolás ürügyén hozzápréselje a mellét, az valósággal megdicsőült. A novelláit palóc dialektusban író Ancsa ezt úgy mondta, *ácsánkodtak* rá. Gyuri mindig kedvére váltogathatta a partnereit, de engem azért még nem kéne lenéznie, mert Sári el-vesztése főbekólintott. Míg ezen tipródtam, lecsapott rám egy kérdéssel, ismersz egy Til-da nevű lányt? Miért kérdezné, futott át az agyamon, ha nem azért, hogy kutyaharapást szőrivel alapon Tildával próbáljak vigasztalódni? Tilda nem csereszabatos Sárival, ismerem, mondtam olyan elutasítóan, hogy a hangszúlyból is érthette, nem kérek belőle. Nyilván ő se belőled, vágta rá Gyuri, de félreérted a helyzetet, ez a lány most a párka, aki a sorsoto-kat szövi és fonja, ő volt az, aki hírével véve, hogy a Sáríd állásba kerül az *Esti Hírlap*nál, állj, kiáltottam közbe, ki kerül hová? Állásba? Vagy csak szerződést kap? Azt én nem tudom, felelte Gyuri, de szeptembertől ott lesz. Ott lesz, ismételttem fakó hangon, szóval sikerült neki. Nélkülem. Akkor fuccs minden reménynek, számomra mindennek vége! Na, kuss legyen, csapott az asztalra Gyuri, sztornózd ezt a hülye világfájdalmat, mert ha potyára kínlódtam a dolgaiddal, akkor kimutatkozunk, és leszel szíves többé semmivel se keresni! Az a legkevesebb, hogy mielőtt tragikus pózba vágnád magad, hagyod elmondanom, amit tudok. A hír Sári állásba kerüléséről nem a vége, hanem csak elindítója egy lavínának, ami rajtad kívül mindenki mást maga alá fog temetni! Tilda például, akit annyira utálsz, beso-kallt tőle, és nagy nyilvánosság előtt azt rikácsolta, hogy a te Sáríd egy tehetségtelen, gát-lástalan lotyó, és nem igazság, ha egy ilyennek vőlegény is, meg állás is jut, de ő ezt nem fogja annyiban hagyni, és nem is hagyta, megkereste Sári vőlegényét, nehogy szegény fi-út bepalizzák, ő megismerteti a jövődöbelijét viselt dolgaival. Ki is tálalt mindent, és ezek után változott a meccs Sári–Berti-meccsé. A helyzeted ezerszer jobb, mint bárki másé eb-ben a történetben. Figyelmeztetek, semmi okod, hogy nyakra-főre tragikus verseket on-tani. Ez fölösleges intelem, motyogtam, ugyanis amióta nincs Sári, egyet se írtam. Gyu-ri ettől végre elképedt, hűha, mondta, akkor kezdem érteni anyádat is, hogy miért aggó-dik, költőnél a *nemírás* egyfajta egzisztencia. Egyébként mindegy, csattant fel, mert nemcsak szerelmi líra létezik, az irónia, az öngúny meg egy csomó másféle érzés is megteszi, pél-dául kaphatsz versben dührohamot, és lehet belőle remekmű, de ezt csak úgy *per tangentem* mondom. Felkaptam fel a fejem. Hogy jönnek ide a szögfüggvények? A közbeszólásom meghökkentette, s beletelt pár másodpercbe, mire rájött, hogy mit kevertem össze mi-vel. Néha el is felejttem, hogy egy gimnazistát próbálok felnőttként kezelni, mondta, kis-

apám, nem a tangensről beszéltem, csak arra próbáltam célozni, *mellesleg*, hogy a szerelmi önsajnálattáson kívül még sok minden másból is facsarható költsézet, de hát persze addig én hiába agitálalak, amíg életednek erről a nagy szerelmi meccséről te magad jóformán semmit sem tudsz. Ellentétben velem, aki sajnos többet tudok, mint amennyi érdekelne. Tegnap például egy jobb sorsra érdemes estét kellett erre áldoznom! Ugye viccelsz, kérdeztem, azt akarod elhiteni velem, hogy te, aki úgy csöppentél az egészbe, mint Pilátus a krédóba, Sári ügyéről többet tudsz nálam? Gyuri bocsánatkérően válaszolt, sajnálom, kisöreg, pontosan ez a helyzet.

Amit tegnap este az újságíró-szövetség klubjában, kilencedmagammal (plusz Berti), láttam és hallottam, azt muszáj veled megosztanom, ezt célozta az expresszlevél is, megtudtam ugyanis, hogy Berti menyasszonya mindenkiel lefeküdt, akinek a révén beljebb dolgozhatta magát valamelyik laphoz, és ez a dolog, érthető módon, összetörte az ő szépen felépített kis álomvilágát. Mindazt, amit ott megtudtam, a te mélyen megvetett Tildád derítette ki. Nem a Tildám, vágtam közbe, de Gyuri csak a vállát vonogatta, ahogy a múltelt francia mondaná, *osz-posz*, nekünk mindenesetre miatta kellett egész este Berti lelkét pátyolgatnunk. De hát senkinek se jutott eszébe, hogy talán egyetlen szó sem igaz az egészből? Hogy ezek a dolgok talán csak Tildának, ennek a megrögzött hazudozónak a rágalmai? Kutyakötelességetek lett volna mérlegelni, lehet-e egyáltalán igaz, amit hallotok. Például honnét a fészkes fenéből tudná Tilda, hogy mikor és mit csinált Sári? Naphosszat követte? Tartotta nekik a gyertyát? Kitörésemet Gyuri elismerő mosollyal fogadta, bravó, kiáltotta, így is kell beszélnie egy szerelmesnek! Mindazonáltal, kisöreg, Tilda azért tudta, amit tudott, mert Sári maga dicsekedett el neki. Másfelől bizonyos dolgokat együtt csináltak. Továbbá: Tilda bizonyítékokat is tudott mutatni Bertinek, tudniillik volt egy tanfolyam, ahová a két lány egyszerre járt, és ahol szokás volt fogadásokat kötni, kinek lesz a tanév végére több férfiskalpja, ennek folytán előbb állása. Gyűjtöttek és gyártottak mindenféle dolgot, amivel majd zsarolni lehet, és közben fene jól szórakoztak. Csináltak például egy tippszelvényt, amolyan házi numera-totót, aminek egyik példányát Tilda megőrizte. Azon a szelvényen nemcsak 1 és 2 volt, de X is, és a vizsmajor számított null-nullnak, például ha rácsöngettek a párocskára, hogy mindent hagyjanak félbe, mert csőtörés van a házban, és vizet kell venni – az ilyesmit könyvelték el döntetlennek. Volt aztán egy lista is, amit Tilda szintén prezentálni tudott, fel volt tüntetve rajta minden kiszemelt pasas, beosztással, protekciós rátával, no meg a potenciájával, és a lányok mindig tüchtigén kipipálták, ha valaki már megvolt valamelyiküknek. Tilda hitele egyébként abból is táplálkozott, és ezt Bertitől tudtuk, hogy magamagát sem állította különbnék, a dühe pedig abból fakadt, hogy a végén ő maradt hoppon, neki nem lett semmi haszna az ügyleteikből.

Azok, akiket Berti odahívott, mind valamiféle autodaféra számítottak, mégsem mertek neki nemet mondani, pedig vészjósló volt már az invitálás is. Talán azzal áltatták magukat, hogy szakmai jellegű probléma lesz terítéken, nem Berti privát ügye, például órá bízták egy új orgánum megszervezését, és őket mint: kiszemelt munkatársakat csödüdi oda. Ezt arra alapozták, hogy akadt köztük mindenféle reszortnak képviselője, volt ott tördelő, publicista, olvasószerkesztő, külpolitikus, és a többi. Ők meg el tudták képzelni, hogy egy új lapnál pont az ő tapasztalataikra lenne szükség. Bocsánat, szóltam közbe, de mégis hogy képzeljem el ezt a dolgot, volt például emelvény, drapériás asztal, vizeskancsó? És Berti mit csinált, elnökölt, csengőt rázott, napirendet tartatott be? Nem, öregem, mivel ez csak egy klubszoba, ilyesmi nem volt, körberakott fotelekben ücsörögtünk, és az egész még leginkább a régi kritika-önkritika félórákra emlékeztetett, csak most más volt a téma, mint mondjuk ötvenkettőben lett volna, nem a polgári csökevények befolyása, hanem azt illetően várták el tőlünk a konfessziót, hogy – már bocsánat a szóviccért – ki hányszor *folyósolta be* (a szó legtriviálisabb értelmében) Sárit? És még mielőtt meg találnád kérdezni, hogy személy szerint kik voltak ott, előre szólok, hogy a legtöbbüket nem ismerem, csak a társaság összetétele volt egyértelmű: tudniillik Sári kizárólag bizonyos beosztástól fölfelé tett bizonyos szolgálatokat, mondhatnám úgy is, egy-egy lap vezérkarának állt a rendelkezésére, közönséges sajtóbakákkal szóba sem állt. A nagy meakulpázásokból kiderült, hogy a dolog nem ilyesminek indult, csak ilyesmivé fajult. Sári eleinte mindössze azért kuncsgott, hogy adogassák le a cikkecskéit, aztán a sikertől megnőtt az étvágya, és kifinomul-

tabbak lettek az eszközei, bevetette például a *szánjatok meg, hapsikáim!-módszert*, telesírta a szerkesztőségeket azzal, hogy el akarják üldözni hazulról, és a pályától is el akarják tiltani, és néha meg ennie sincs mit! A konzolidált körülmények közt élő figuráknak szociális lelki-furkájuk támadt, és úgy érezték, ennek a te Sáriidnak folyamatosan munkát, folyamatosan honoráriumot biztosítani – emberbaráti kötelességük. A jó Sári meg viszonzás-képp házhoz ment, és tette, amit vártak tőle. De ha valaki nem tudta hová vinni, egy rovat kulcsra zárt ajtaja mögött is kötélnek állt, akarom mondani *kötélnek feküdt*. Zsombi barátunk például, igen, az a Zsombi a Nagy Lajos Körből, mint rovatvezető megszervezte, hogy a másnapi szám levonata miatt se dörömböljenek az ajtaján, és ha az netán akkor jönne, mikor ő a kis pályakezdőt korrepetálja, csúszassák be az ajtó alatt, majd ha végzett, leadja a titkárságon. Egyszer majdnem botrány is lett ebből, mert Sárinak aznap több időbe telt leápolni őt, a dolgot aztán valahogy mégis eltussolták. Hidd el, nem a prudéria beszél belőlem, én lelkesen támogatom, hogy gusztusos fiatal nők meg potens középkorú férfiak ezt a fajta egészséges testgyakorlást űzzék, hátha derűsebb lesz tőle a közérzetük, az meg a világnak is jó, kevesebb lenne a kielégítetlen búvalbélelt! Attól viszont a belem is kifordul, ha a kefélest megpróbálják úgy beállítani, mint merő altruizmust. Látom a szemedben, hogy meg vagy rajtam botránkozva, de árul el, mi nem tetszik?

Miközben Gyuri ezt a történetet tálalta, engem valami mindvégig zavart. Próbáltam ezt az érzést legyűrni, de végül mégsem álltam meg, hogy szóvá ne tegyem. Megbotránkozásról szó sincs, épp csak azt nem értem, hogy te, mármint Varga György költő, mit kerestél ott? S főképp nem értem, hogy miért áldoztál erre – mint magad mondtad – egy jobb sorsra érdemes estét? Te nem kamatyoltál Sáriverrel, mert ugye nem, bátran mondhatad volna Bertinek, hogy nem mész, semmi közöd az egészhez! Gyuri kapásból vágta rá a választ, engem tévedésből vettek fel a listára, Tilda szerint Sárinak írói ambíciói is voltak, de hivatásos író csak egyet ismert, engem, ebből sakkozta ki Berti, hogy akkor rám is kivetette, vagy ki akarta vetni a hálóját. És bár jelenleg nem vagyok lapnál, a nevem még jól cseng, el lehet dicsekedni a skalpoddal, a meghívásom tehát elővigyázatossági óvintézkedés volt. Más kérdés, hogy speciel nekünk most kapóra jött. Jó, feletem erre, odáig értem, hogy *Berti* miért hívott meg, de azt továbbra sem, hogy *te* miért mentél oda? Miattad, felelte Gyuri, most már kissé ingerülten, és közlöm, hogy kikérem magamnak az ilyen *hátról mellybe* gyanúsítást! A te Sáriid egyébként nem is olyan jó nő, hogy minden férfi rá akarjon hajtani, nekem például nem az esetem. Ettől a választól csak még keserűbb lett a szám, de a feltolakovó kérdést lenyeltem. És akkor mi lett volna, ha az eseted? Akkor lefekteted, és nem számít, hogy mi barátok vagyunk? Hosszúnak tűnő pillanatokig csend honolt köztünk, én a saját sötét gondolataimmal birkóztam, Gyuri a sértődésével. Az vetett véget a kölcsönös duzzogásnak, hogy ő észrevett egy tintafoltot az ujjamon, s ez újból tudatára ébresztette, hogy még iskolás vagyok, ő pedig felnőtt, hát jó, sóhajtván legyintett, szerencsédre én tudom, hogy az ilyen viselkedés csak szerelmi paranoia, másrészt meg pont számodra mázli, hogy odamentem, mert másképp a büdös életben nem tudnád meg, mi történt és hogyan történt! Egyébként pedig: anyádék kértek meg, hogy próbáljam kipuhatolni, ilyen megrázkódtatás után mihez kezdjenek veled, de ha nem veszek részt Berti tanácskozásán, épp úgy sötétben tapogatódnék, mint ők. Megjegyzem, búbanat ide, világfájdalom oda, jól működtek az ösztöneid, mert te az imént minden másnál előbb arra voltál kíváncsi, hogy hogyan zajlik le egy ilyen gyűlés, tehát az egész tragikus katyvaszt írói nyersanyagként raktározod el magadban, és ez jó jel, én ebből jöttem rá, hogy vannak esélyeid a gyógyulásra! Ez a Berti-féle tanácskozás lehet a te Lessing-terápiád!

Az én milyen kicsodám? Nem értettem, hogy miről beszél, és ennek mi köze hozzám, de furdalt a kíváncsiság, mert engem nem hívtak meg oda, ahová másokat igen, pedig a Sári-ügynek legalább annyira érintettje vagyok, mint az odacsődített vén zrinkók. Gyurin meglátszott, hogy élvezetét leli a mesélésben, a szeme csillogott, a hangja átszellemléltté vált, hát mit mondjak, elképesztő pofák voltak a te Sáriid kliensei, már-már szinte megsajnáltam ezt a sörhasú, pohos, kopasz vagy gyomorhajos módra aszott, savanya népséget, mert végül is amiatt kerültek bajba, hogy még vannak testi vágyaik! Hülyék lettek volna nem kihasználni, hogy akad egy mindenre elszánt bakfis, akinek elég kissé átstilizálva leadniuk a cikkeiket, vagy megígérni, hogy alkalomadtán szólnak érte pár szót, és

már teszi is szét a lábát. Szinte oda volt írva a képükre, hogy ez a Sári-kaland rendkívüli esemény az életükben, ők nem rutiniéi a házasságtörésnek, még a félrelépés is csak felében-harmadában volt a számukra élvezet, legalább annyira örökös szorongásuk tárgya, a konspirálás vérhugyozás volt a számukra, megszervezni, hogy legyen ürügy, amivel oda-küldetik magukhoz a lányt, kölcsönkéglit szerezni – ez szinte felemésztette minden energiájukat! Rémes volt számukra a tudat, hogy a kölcsönadó ellenszolgáltatást követelhet. A hasadt lelkük mélyén mégis büszkék voltak rá, hogy mertek és tudtak házasságot törni, de azért kamatylolás közben is dübörgött bennük a félelem, hogy az egzisztenciájukat veszélyeztetik, mert ha ez a dolog az asszony tudomására jut, feljeleníti őket a munkahe-lyi pártalapszervnél, a szakszervezetnél, a tanácsnál, és vége a karriernek, ők ugyanis (és ezt tudták magukról) nem tartoznak azok közé, akiket a vitán felüli tehetség minden kö-vetkezménytől megment, ők már azt is, hogy olyan lapoknál dolgozhatnak, mint az *Es-ti Hírlap* vagy a *Pestmegyei*, a politikai hiátusnak köszönhetik, no meg annak, hogy nem írni tudásra, hanem stabil gyávaságra, óvatos közepszerűsége van szükség, ilyen kaliber-ből viszont sok van, és akit erkölcsi botlással vádolnak meg, azt cserélik le a leghamarabb, a Sári-ügy pedig épp ilyennek számíthat. Ültem köztük és a sutyorgásaikból úgy vettem ki, hogy néhányan méltatlankodnak, mert ők valójában meg sem kúrták a lányt, egyikük például beírta azzal, hogy a Sári levetkőzzék, a kúrás pusztá esélye meg nem eshet ugyan-olyan elbírálás alá, mint maga a kúrás! Volt köztük egy, aki jogi okfejtéssel követelt ma-gának más elbírálást: amíg a többiek kvázi ellenszolgáltatásként kapták a szexuális élvezet-et, ő azt nem kérte, hanem inkább adta, tudniillik a lányt ő élvezette el a nyelvével, és ez, mondta, a juris inverzus tipikus esete, magyarán épp fordítottja a tiéteknek! Tegyük fel, hogy így van, vitatkozott vele egy másik trotty, akkor szerinted az Agitprop Osztály is mérlegelni fogja, hogy ki dolgozta meg a kis picsát kézzel, ki szájjal, ki fasszal, és majd eh-hez mérik a retorziót? Kisapám, szólt rám hirtelen Gyuri, hiszen te elpirultál, megáll tó-led az eszem! Nem igaz, nem pirulok, motyogtam, csak hát itt nagyon meleg van. Gyu-ri. látva a zavaromat, megkegyelmezett, s inkább a mesélést folytatta, no, több se kellett nekik, mind nagy jogászkodásba kezdtek, eközben meg Berti csak ült és ült, mint egy if-jú Buddha, s a rezzenéstelen képéről azt sem lehetett leolvasni, hogy amit hall, bőszi-ti-e, vagy éppenhogy a röhögést igyekszik visszafojtani?

No, kisapám, hát nagyjából ezek történtek. Ha netán azt kérdeznéd, milyen hangu-latban zajlott a konferencia, azt mondhatnám, hogy a többség lezseren próbált úgy tenni, mintha valami jópofáskodásban venne részt. Érződött némi feszültség a levegőben, de ezek a főszerekek szemlátomást eltökélték, hogy amíg csak lehet, kitartanak a dolgok kedélyes ba-gatellizálása mellett. Azt, ami kiderült róluk, nemhogy bűnnek nem tartják, de úgy érzik, egy javakorabeli vagy idősebb, de még potens férfitől a világ szinte el is várja az ilyesmit. Ha pedig Berti bosszún törné a fejét, előállhat a *csuka-fogta-róka* esete: ők, mint öreg ró-kák, nagyon meg tudják keseríteni egy ifjú, szakmabeli csuka életét. Ahogy elnéztem őket, kezdtem azt hinni, hogy Berti ezt mind ugyanígy felmérte előzőleg, és ha dühös is volt rá-juk, csak annyit szánt büntetésnek, hogy jó sokáig nem rukkol ki a farbával, hadd tipród-janak, mert ő addig van fölényben velük szemben, amíg nem tudják, hogy voltaképp mit akar, miért csődített ide ennyi tekintélyes, idős kollégát? És ha ez volt Berti számítása, hát bevált. Nem régóta lévén a szakmában, még nem tudhatták róla, hogy mitől bokrosod-na meg, ezért üdvös módon ódzkodtak a provokálásától, de tartózkodtak a túlzásba vitt bizalmaskodástól is, például nem dörgölték az orra alá, hogy az ott lévők igazából mind lyuksógorok. Egyetlen kivétel akadt, egy rezesorru öreg gavallér, aki *krúdysra* vette a figu-rát, és megsúgták nekem, hogy ő a *finomtollú Ramada*, aki attól vált élő legendává, hogy még háború előtti lapok szerkesztőinek is alkalma volt hordani a spriccet, mígnem má-ra Nagy Öreggé avanszált. Ez az ősz madárijesztő elunta magát, és rikkantott egy nagyot, nem tudom, ti hogy vagytok vele, de a Sárinak fel kéne szednie egy pár kilót, mert alig van mit fogni rajta! A többiek feszengve hallgatták, csak egy hollófekete hajú, csontkollek-ciószerű ideggörccs (a Sáriban érdekeltek közt az egyetlen *népszabadságos*) érezte úgy, hogy pártlapnál lévén bármit megengedhet magának, még a finomtollút is le merheti torkollni, *Géza bátyám*, én, aki medikusból lettem skriblerré, állítom, hogy baromságokat beszélsz, több kilót nem bírna el a Sári csontozata, ahhoz minimó-kalkuló tíz centivel magasabb-

nak kéne lennie, de nem értelek, ha neked a filigrán alkat nem konvenál, minek kezdtl vele? A háta mögött is elbődült valaki, a Sári-baba úgy jó, ahogy van! Ebből parázs vita kerekedett, az ideggörcs magából kikelve üvöltözött, Sárit megfordítani gyerekjáték volt, de kíváncsi volnék, hogyha egy hústorony lovagol rajtad, hogyan váltatsz vele pozitúrát? Kollégák, édes kollégák, avatkozott közbe egy verejtékszű, pufók, szeplős fickó, kapjatok már észbe, Berti barátunk menyasszonyáról beszélünk! Több se kellett *Géza bátyámnak*, föltette a mindünkben motoszkáló kérdést, tényleg, Bertikém, a menyasszonyod még?

Berti, aki eddig mintha nyitott szemmel aludt volna, összerezent és megszólalt, ezért hívtalak titeket ide! Volt valami furcsa nyájasság a hangjában, ami épp úgy lehetett a fojtott indulat jele, mint áhítozás baráti szavak után. Épp azt szeretném, hogy segítsetek nekem dönteni. Azt mind tudjátok, hogy Sári dolgait illetően már felnyitották a szemem, de attól még tehetek úgy, mint aki semmiről se tud, és reménykedhetek, hogy idővel megváltozik. Az ám, de mi van, ha esetleg azzal ártok a világnak, hogy nem bontottam fel az eljegyzést? Akkor ő azt a taktikája sikerének könyvelhetné el, és a jövőben pláne ehhez tartja magát! Bevallom, András, szakította félbe önmagát Gyuri, a Bertiből nem néztem volna ki ennyi intelligenciát és felelősségérzetet. A többiek is álmélkodva hallgatták, és meg is nőtt a szemünkben. A szónoklatán érződött, hogy gondosan készült rá. Nehogy a meghívást bárki félreértse, leszögezte, hogy esze ágában sincs bárkin bármit számonkérni. Igen, mondta, tudom, hogy a jelenlévők közül mindenkivel lefeküdt, *szinte* mindenkivel, kiabáltam közbe, Berti meg a vállát vonogatta, jó, akkor legyen szinte, de nem ez a lényeg, az csak a középkorban volt bűn, ha egy lány nem szűzen ment férjhez, és ha bűn volna is, nem lenne nagyobb bűn attól, hogy veletek csinálta. Ezt a mondatát megtapsolták, ő azonban nem zavartatta magát, mindenképp végig akarta mondani, amit eltervezett. Ha idegenekkel csinálja, az rosszabb lett volna, mert azoktól meg se kérdezhetem, hogy mit és mennyire vegyek komolyan a dolgai közül, az viszont, amit ti mondtok, hasznomra lehet, hiszen némelyikötök régebb óta ismeri, mint én, és azt is tudhatjátok, hogy mi volt nála a nagyobb hajtóerő, a kurválkodási hajlam vagy – és ezt ki más érthetné nálatok jobban, akik ezer éve újságnál dolgoztok – a lapcsinálás olthatatlan vágya? Céhen kívüli civilek meg se értenék, hogy mit firtatok. Azért faggatlak titeket, mert én úgyszólván a cikkeiteken nőttem fel, ráadásul ismeritek már úgy is, mint nőt, vagyis mint illetékesek, mondjátok meg nekem, de igaz lelketekre, ti, az én helyemben, elvennétek őt? Már szinte vártam, szúrta közbe Gyuri, hogy jön a gyűléseken szokásos fordulat, szavazásra bocsátom a kérdést, aki szerint vegyem feleségül, kézfeltartással jelezze. És tényleg szavazatok, kérdeztem kuncogva, pedig közben nőtt bennem a méreg, hogy végig nélkülem tárgyaltak Sári sorsáról. Nem, hálistennek nem, válaszolta Gyuri, de Berti eleinte szelíd expozéja kezdett másfelé kanyarodni, mint aki most egyszerre megsértődött, sejtí ő, mondta, hogy az otlévők számára Sári csak egy potya trófea volt, a probléma érzelmi oldala csak őt érinti, de a kutyaszentségit, neki döntenie kell, hogy összekösse-e az életét Sáriverrel, erről azért mondhatnátok valamit! Például, szerintetek, Sári mit tenne, ha én bajba kerülnék, számíthatnék-e rá, vagy kizárólag a saját irháját mentené? Ti vagytok, akik látták már őt válságos helyzetekben, hát áruljátok el, mit hoz ki belőle a baj, a legjobbat vagy a legrosszabbat? Ha felbontom az eljegyzést, nem én szabadítok-e rá a világra egy bosszúvágyó fúriát? Aki majd azzal kürtöli tele a várost, hogy mi, gonosz férfiak – és szélében-hosszában terjesztené az itt ülők névsorát –, előbb jól kihasználtuk, aztán meg ráhúztuk a vizes lepedőt? Azt, amin jól megkeféltük, kérdezte egy dűnnyögő hang, Több komolyságot, fiúk, csattant fel a népszabid ideggörcs. Te hülye, a lepedő rég megszáradt! Kuss, püsszegték mások. Örülök, hogy ilyen jól szórakoztok, morogta Berti, de akad itt még egy probléma. Mi van, ha belőlem most csak a düh beszél, amiért Sári baleknek nézett, amiért erkölcsi bóvilit akart rám sózni, amiért ezeket a dolgokat is mástól kellett megtudnom, és szó se volt őszinte színtvallásról? Az se volna furcsa, ha mindezért a vesztét akarnám! De közben majd a szívem szakad meg érte. Hát mondjátok meg, pipogyaság volna-e tőlem, ha még ezek után is megbíznék benne?

Nem bírtam tovább magamban tartani a kérdést, én senkinek se jutottam eszébe? Rólam egy szó se esett? Gyuri habozni látszott, mintha latolgatná, lenyelessen-e velem, a gyógyulás érdekében, egy keserű pirulát. Végül azt mondta, szóba kerültél, de talán jobb, ha nem

tudod meg, hogyan. Téged mindig Sári tett témává, afféle ráadásszórakozás vagy pluszmulatság lettél, ezek meg az ablak mögül, a függönyt félrehúзва nézték, amint órá várva sétálgatsz saroktól sarokig, és találgatták, meddig bírod. Nagy elégtételük volt, hogy tizenhét évesen nem kapod meg azt, ami nekik az ölükbe pottyant. Szinte nyerítettek a gyönyörűségtől, hogy eszedben sincs olyasmire gyanakodni, ami férfi és nő közt egy üres lakásban történni szokott. Elégtétel volt a számukra, hogy ők, akik *csak* zsurnaliszták, fölényben lehetnek egy alanyi költővel szemben, tudniillik rákaptak, hogy Sárít így faggassák, mi van az *alanyiddal*? Szegény kis *alanyid*nál mikor szakad el a cérna? Nála soha, felelte a te szerelmed, és ezzel meg is röhögtette őket, mert azt mondta, hogy egy költő ragaszkodásának sosincs határa. Te Gyuri, vágtam közbe, és nem lehetséges, hogy ez mind csak fantazmagória? Kié, talán az enyém, kérdezett vissza, sajnálom, nem az. Sőt, van egy közös, Nagy Lajos Kör-beli ismerősünk, aki a botrány után megkérdezte Sárítól, ha úgyis mindenkit megcsal mindenki, nem próbálná-e ki vele is, de szíved hölgye ezt felháborodva kikérte magának, várj, a lényeg az, hogy *mi* háborította fel: megcsalás csak Bertit illetően jöhetne szóba, de ő persze nem tett ilyet, viszont te szóba sem kerülhetsz, mert nem volt neki senkije, még a kezét se fogtad meg, hát mit tudott volna tőled elvenni? Nem, ez nem igaz, hebegtem. Szóval én hazudok, fortyant fel Gyuri, dehogyis, nem rád értettem, csak nehéz elhinnem, hogy annyit se jelentettem neki, mint egy kis körömpiszok. Látod, ezért haboztam, hogy elmondjam-e a rólad szóló részt is, de azt hiszem, rád fért a lecke. Értettem, hogy mi lehet Gyuri szándéka, amint a kiskutya orrát beleverik a piszkába, hogy szobatisztaságra szoktassák, úgy veri bele ő az enyémet a szerelmi trutymóba. És bár torkig lettem vele, megkönnyebbülést nem éreztem, és mintha hiányozna a reménykedéssel járó szorongás. Ez az érzés kiülhetett a képemre is, mert Gyuri, aki eltökélte magában, hogy ma kipurgálja belőlem az önsajnálát minden toxinját, úgy döntött, folytatja a győzködést. Sejtet-e, hogy Berti miért felejtett le a meghívandók listájáról? Mert úgy tudta, és Sárítól tudta, hogy semmilyen értelemben nem vagy a konkurenciája, akkor meg mit keresnél ott, ahol csak egyetlen dolgot akar kipuhatolni. Sári kizárólag a te idejétmúlt, éteri, sőt plátói szerelmedet kezelte szimpla hülyeség gyanánt, mintha az, aki őt nem teperte le, csakis idióta lehet, vagy így bánna azzal is, aki miután lefektette, azt is kötelességének érzi, hogy feleségül vegye? Vajon Sárinak csak veled szemben nincsenek gátlásai, vagy bárki, bármikor ugyanerre számíthat tőle? Semmi vész, kisapám, kész, ennyi volt a terápia, már csak azt kell eldöntened, hogy minek a szereplője vagy, komédiáé, vagy szomorújátéké őt felvonásban? Érdemes-e egy szerelmi hajcihő miatt lógatni az orrod? Fogd fel úgy, *Wertherkém*, hogy ritka nagy szerencse ért: nemcsak megszabadultál a Lottédétől, nemcsak élsz, de röhögni is tudsz, és ez nem mindenkinek adatik meg. Tessék ezt megbecsülni. Tessék neki örülni!

Nyerges András (1940): író, publicista. Legutóbbi könyve: *KÁBÉPÉ* (regény, 2019).

Léghorgászat 2.0

LUCA – Luca képbe kerül

Ez egy nagyon híres kép, igazi művészet, egyszerűen képtelen az ember kivonni magát a hatása alól. Luca úgy gondolta, hogy egyelőre nem fog kérdezni, csak figyel. Géza a telefont letéve megint beszélni kezdett, végtére is ez egyszer már bevált. De most az igazi Géza beszélt, az ő édeskés baritonján. Jó volna megtanulni ezt a fajta bajuszpödrést, mert valójában évtizedek munkája van egy ilyen kunkorodásban. Ezek a fickók különben nem félnek a haláltól. Inkább kíváncsiak. Úgy nézik a halott karját, mint egy metszetet a tankönyvből. Csak itt éppen egy igazi test a könyv. A fickó a listával a kezében *lelkiösmertes* leltárosként egyezteteti a tételeket. Nézi, hogy minden ott van-e, ahol ígérték. Luca azt érezte, hogy nem tud nekik hátat fordítani, mert akkor menten felkoncolják, vagyis boncolják, felboncolják...

Géza különben látta ezt a képet Hágában, abban a fő-fő múzeumban, de nem akkor szeretett bele. Hanem egy regény miatt korábban. És aztán a regény miatt akarta látni az eredeti képet. Nagyon nem akarta azt hallani, hogy Luca nem olvasta ezt a könyvet, mert abban különben biztos volt, hogy a lány nem olvasta, mert akkor már jelét adta volna. Vajon volna mód rá, hogy rávezesse, miért van kint ez a repró, hatalmasan, feketén és bekeretezve?

Luca hirtelen elhatározással elindult a lakásban, akar valamit, amivel le tudja takarni azt a borzalmat. Csak nem hagyja feszélyezni magát, holmi bohócruhás különcökkel, akiknek ráadásul ilyen béna bajszuk

van. Egyre indulatosabb, átmegy a szoba másik végébe, ahol az edzőszekők vannak. Súlyzók, gumikötelek, futópad ilyesmi. Jógázni kezdett, pilates. Szeret egyedül jógázni, mert akkor nem karattyol közbe senki a lelki béke zöldellő fűvén legelő bárányok megálmolta isteni harminóniaszendvicstről, amit valósággal harapni lehet.

Új kapcsolat volt ez Gézával. Még csak éppen elkezdték jobban megismerni egymást. Amúgy Bálványoson találkoztak először. Napközben viták voltak, mindenkinek felforrt az agya, este koncert. Aztán mindenki próbált keresni magának sört és sátrat. Lucának imponált az a magabiztosság, ahogyan Géza érvelt, vitatkozott. És nemcsak kint a pulpituson, hanem a sör mellett is. Remekül tudta utánozni Mikszáthot, mármint a stílusát. Mindenki dőlt a nevetéstől, ahogy rákezdett egy haverjával. Géza is kiszúrta magának Lucát, talán a nevetése miatt figyelt fel rá. Ráadásul volt valami csibészesség Gézában, ami határozottan jól állt neki, a rossz fiúk sármja.

Mi tagadás, az egyetemet most már végképp lekéste. De voltaképpen tényleg fölösleges minden órán ott lenni. Majd elkéri a jegyzeteket. Mindig vannak szorgalmasok. Igen, most már maradhat.

Luca kicsit felemelte a hangját. Nem mindig bírta Géza humorát. Sőt, alapvetően nem bírta. Amit Géza humornak gondolt, azt Luca sértésnek vette. Most is betámadta, hogy minek ugrabugrál. És Lucának megvolt az a rossz, vagy ki tudja, milyen szokása, hogy ha szóval vagy tettel megtámadták, hát, ő bizony nem maradt senki adósa. Kénytelen volt visszaszólni, hogy Géza *bácsi* már nem valami hajlékony, talán sosem volt az, és ha a hátralévő éveiben nem tolokocsiban kíván közlekedni, akkor csinálhatna valamit a testével, mert élve eltemeti magát. Amúgy bizonyára méltóztatott rendelkezni, hogy a testét felhasználhassák halála után orvosi kutatásokra, ha már egyszer ilyen témájú képek előtt hódol a saját lakásában. Nagyon meglepő volt a válasz. Legalábbis Luca fejébe szöveget ütött, hogy valaki saját magával kapcsolatban mer odanyilatkozni, hogy ő eleget élt volna. Mintegy nem akarja a végtelenségig nyújtani EZT. Luca 25 éves volt. Abban a hiszemben élt, hogy örökké fog élni, ezért el sem tudta képzelni, hogy valaki azt mondja, hogy látta, amit látott, és elég volt. Mert ő éppen, hogy habzsolni akarta az életet. Aztán elhessegette magát a gondolatot, mert arra gondolt, hogy az imént még hogy habzsolta ez a Géza az ő kinövéseit, ez minden bizonnyal csak valami ostoba póz lesz. Talán olvasta valahol.

Határozott volt. Furaságok helyett nyaralást akart, napfényt. Felöltött benne egy kép, Martinique. Fogalma sem volt róla, hogy hol van egyáltalán, vagy mi van ott. Azt súgta neki egy belső hang, hogy bizony Martinique-ra kell most menni, mert november van, itt a köd, és arat a halál. Egy hét meg nem a világ, annyit kibír az egyetem nélküle. Géza azonnal beadta a derekát, és rögtön le is foglalták az utat. Luca természetesen rögtön kirakta a Facebookra a megfelelő tartalmú posztot. Még pálmafát is keresett kettejük feje fölé. Aztán ha már fent volt a Facebookon, szörfölt egy kicsit. Kiderült, hogy a barátnője terhes. Pont egyidősek. Durva, hogy a szülők vettek neki egy egész rendelőt. Ők fogtechnikusok, eltökélték, hogy a két gyerekből fogorvos lesz. Az is lett. Megvették a rendelőt. Nem bérlik, vették. Megvették bele az összes nyavalyás cuccot milliókért. És Zsuzsi most szülni fog. A fényképen, amit Géza elé tolt, egy nagy pocak volt, Géza hirtelen nem is tudta, hol kezdődik itt a Zsuzsi. A másik képen volt egy babakocsi egy szőrös kiskutyával. Géza tudta, hogy Luca azonnal odalesz, és ilyen kutyát fog akarni. Meg is ígérte készségesen, de közben meg nagyon remélte, hogy csak nem fog itt minden kutyaszőrben úszni, és hogy Luca elfelejti ezt babakocsis kutyát, amíg Martinique-en nyaralnak. A nagy hasat különben szépnek mondta, a kutyát lecukizta, és szörnyülködött a fogorvosi rendelő árán. Szóval romantikus hangulatban volt, talán nem függetlenül az előzményektől.

Luca jobb karján volt egy heg. Még a nagymama sütötte meg véletlenül a vasalóval. Már nem fáj, hogy fájhatna, régen volt. Biztosan akkor is viháncolt, nem fért a bőrébe. Luca – mondhatni születésétől fogva – soha nem fért a bőrébe. Mindig mindenhonnét kilóg. Túl nagy a keze-lába, a melle. Géza a pillanat hevében szent fogadalmat tett, hogy ő ennek a túlnövésnek bizony véget vet. Minden illet egy szuszra lerág ugyanis róla.

Gézának egyből a naumburgi donátorszobor ugrott be Lucáról, ahogy feszengett a terem szélén, ahol az állófogadást adták a jótékonyági bálon. Próbált ugyebár karba font kézzel állni, de akkor valahogy túlságosan hatalmasnak érezte a mellét. Az se volt jobb, amikor lelógatta a karját, mert akkor olyan esetlennek tűnt a lóbálgatás. Ráadásul aránytalanul hosszúnak érezte a lábát, ezért egy kicsit megeresztette a térdét. Akkor viszont tisztára gorillának érezte magát. Zavarba ejtő jelenés volt, nem volt benne semmi a helyén. Géza a szávaival, a figyelmességével azonban valahogy elhitette vele, hogy gyönyörű, és hogy igenis fog neki sikerülni minden, amit csak akar. És ettől kezdve Luca Gézával mindenre, de mindenre képes volt. Soha nem táncolt előtte, most repült a parketten. Korábban soha nem talált el egy labdát sem, Géza úgy tudott pingpongozni, tollasozni, sőt, még focizni is vele, hogy Luca mindig győztesnek érezte magát, ő volt Ronaldo és Venus Williams. És ezt Géza tette vele mindkettejük számára egyértelműen. Géza csak nevetett, hogy ugyan, csak egy telefonjába került. Luca ezt inkább nem akarta érteni, és boldogan fürdött a sikerekben a férfi oldalán. Lucának jól állt Géza, és jól álltak a sikerek is. Géza pedig kimaxolta a másodperceket, egyetlen állóképbe fonta össze a hosszú szeretkezéseket, és próbált nem foglalozni semmivel, ami nem illett bele ebbe a nagytotálba, amit kitalált magának.

Luca folyton indulni akart valahová, de mintha megdelejezte volna egy óriási mágnes, nem bírt szabadulni a helytől. Lucának nem volt ellenvetése a kinövésnek gyakori felfalása ellen. A nagy csimpaszkodások és csokolózás közepette valahogy elfelejtődött a nagy mehetnékje is. Az idő Géza szándékainak megfelelően elvesztette a jelentőségét. Remegő lábokban, később mindenáron leplezni akart foltokban nem fejezhető ki szabatosan az útnak nem indulás elszalasztott lehetősége. Luca úgy okoskodott, már ha okoskodott egyáltalán, hogy ezzel az elszalasztással alighanem úgy áll a helyzet, hogy az elindulás lehetőségét ugyan elszalasztotta, de egy másik lehetőséget, a maga teljes fizikai valóságában megragadott. Nem is egyszer.

Luca hirtelen azt találta mondani különben, eltökélt hangon, hogy most már aztán mennie kell, de mint az borítékolható volt, a szavakat nem követte tett, maradt kiskifliben, és szuszogott ívesen. Pedig az egyetemen várta volna, Kaftán Kata, az öreg, akinek a Kata a második vezetékneve, amúgy Zoltán, aki meri tegezni, annak csak Zozó, és az öreg, mert itt tanít az unokaöccse is, Kaftán Kata Junior, és várta Lucát az angol fonetika, de ebből most nem lett semmi. Köszönhetően ennek a testi mizériának, ami elkapta, vagy a lúdbőrnek, de messziről azért lájkolta a Heidegger. De mondani azt mondta, hogy fel tudna falni egy hatalmas hamburgert, de nem ám olyan kicsi gépi hamburgert, hanem kézműves hambit a Kálvin melletti talponállóból, mert az nem csak nagy, de igazi argentin szték van benne, és lehet bele kérni tükörtojást is, és mogyorókrémet, mert az amcsik mindent mogyorókrémmel esznek. Ennyit Heidegger hiányáról. Ki tudja meddig tarthatott a romantikázás. Luca feje csak kóválygott, mintha másnapos lett volna, és valahogy az volt az érzése, hogy sokan bámulják. Lelkes fiatal emberek és egy öreg mókusz, tisztára a Kaftán Kata, az öreg. Bár talán még sem ő az, mert ennek a figurának kalapja, pödrott bajsa van. Tényleg, nem látott még soha senki ilyen bajszkát! És az a kecskeszakáll! Hogy néz ez ki? Lehet, hogy volt abban a sütitben valami kis extra? Ezért nem kell mindent összevissza enni. Ismerősnek tetszik ez a körgallér. Luca félhangosan silabizálja, hogy milyen cédulát tart az a kripli

a kezében. Milyen mázli, hogy holland szakos. Ez egy boncolási jegyzőkönyv: autopsie rapport. Vágja a hollandot. És ez a bácsi, akinek ilyen hülye szakáll a van, és olyan kedvesen magyaráz, mint a Kaftán Kata, csak nincs nála tábla, most vágni fog... Végre kiderült, hogy Luca képben van. Szó szerint. Az ágy mellett egy nagy fekete kép lógott, egy ijesztő hullával közepén.

Luca felfogása szerint beteges dolog hullákkal aludni. De nem tudta elmondani Gézának, hogy mit gondol pontosan, mert hirtelen megszólalt a Géza mobilja. Luca megütközve tapasztalta, hogy Géza hangja megváltozik. Mintha egy beosztottjával beszélne, pedig amúgy következetesen direktor urazta. Legalább azt is tudja most már, hogy mikor kell innen lelépnie.

– Vannak olyan emberek, akikért tartani kell a hátunkat. Tudod jól, hogy soha nem szólok bele abba, hogy kit hívsz meg rendezőnek vagy Marica grófnőnek. De azt is tudod, Pistám, hogy mindenkiért nem tudom tartani a hátam. Hm? Nem kell ehhez együtt kávéznunk, el tudod dönteni ezt magadtól is, már nagyfiú vagy.

Luca elengedte a beszélgetést a füle mellett, elvonta a figyelmét a szobában támadt világosságban elébe táruló hatalmas rendtelenség, amely minden képzeletet felülmúlt. Még tartott a beszélgetés, amikor bekapcsolta a porszívót, hogy összekapja a lakást.

A takarítás kósza terv maradt, Géza igényelte a törődést. Zavaros történetet adott elő a gyerekkoráról, hogy ő mindig, de mindig olvasott. Még az utcán is, és menet közben kiült az arcára a kíváncsiság, a mosolygás vagy a figyelem, függően attól, hogy éppen mit olvasott. Ezt az emberek nemigen szerették, különösen a nyílt színi mosolygás provokálta őket, ez talán a 80-as évek szürkeségében különösen kirívó volt. Ilyenkor mocskos szavakat használtak, elmondták mindennek. Szinte meg sem hallotta őket, inkább csak csodálkozott, nem értette a különös indulatot a járókelők hangjában, olvasott tovább. Egyszer nekiment a villanyoszlopnak. Ottlikot olvasott, az *Iskolát*... Géza sandán figyelte Lucát, várt valami reakciót, hogy azt ő is olvasta, vagy ő is szereti, de Luca nem szólt közbe, nem is nagyon szólhatott, mert untatta a régimódi történet, és nem nagyon figyelt oda. Luca különben szívesen olvasott, de nem volt olyan sznob, mint Géza. Mindenevő volt, olvasott ilyet is, olyat is. Ezt az Ottlikot is olvasta, hogyne olvasta volna, kellett a fakton. Az a barom Mérő mindent elolvasatott velük. Most viszont nem nagyon emlékezett ebből a könyvből semmire. Láta, hogy Géza vár valamit, hogy mondja azt, hogy ismeri, de szeretett volna valami értelmeset csinálni, nem akart ilyen történelem előtti sztorikat hallgatni, tehát hallgatott. Géza észrevette, hogy untatja a lányt, hirtelen váltott, a homlokára mutatott, és váltig bizonygatni kezdte, hogy van ott egy púp. Még most is látszik. Olyan, mint Luca karján a heg a vasalótól, vagyis valójában a hebrencskedéstől. Neki az a bélyege. Gézának meg itt ez a folt a homlokán, ez az örökös kék folt, huplival és sajgó fájdalommal, az olvasás, és talán Ottlik. Ez jel, nem kell szégyellni, viselni kell. Luca Géza fölé hajolt, nem látott a homlokán semmit. Vagyis ráncokat igen, de semmi olyat... Nem volt rajta véraláfutás vagy apró szarvacska. Végighúzta a homlokán az ujját lehetőfinoman, egy ponton Géza fájdalmasan összehúzta az ajkát. Luca elmosolyodott, hogy milyen megjátszós alak, de nem szólt semmit, csak résztvevő arccal bólogatott. Géza nem hagyta magát zavartatni, pontosan tudta, hogy attól, hogy megjátssza, amit érez, fájhat, lüktethet még a seb „igazán”.

Nekifogtak együtt a rendcsinálásnak. Géza óvatosan kerülgette a könyvek-ből rakott tornyokat, nem volt elég polc, így úgy tűnt, hogy eluralják a könyvek a lakást. Luca könyörgőre fogta, hogy legalább a nagyon régi könyveket dobják ki, főleg a cirill vagy gót betűseket. Géza elég türelmetlenül magyarázott, hogy ezek itt mind emlékek. Emlékeket meg mégsem dobunk ki. Ha személy szerint nem is az ő emlékei, de a szüleinek, a nagyszüleinek fontosak voltak egyszer. Talán ezeket a régi nyelvkönyveket, elavult szótárakat, ostoba

lexikonokat ki lehetne dobni mégis. Itt van a *Világirodalmi lexikon*. A 11. kötetet valamiért nem lehetett kapni. Géza lejárt a lábát, antikváriumokban, vidéki könyvesboltokban is kereste. Aztán végül nem is lett meg. Most megvan a teljes sorozat, de az a kötet hiányzik. Német imakönyvek. A *Munkásmozgalom története*. Mumo. Gézát nevetés fogta el, és mesélt Ramszeszről, a PG-tanáráról, a PG is egy ilyen szocialista hülyeség volt, kötelező, mindenki tanulta. Beleegyezett, hogy legalább ezeket bedobozolják, és levigyék a pincébe. Furcsa, hogy a könyveknek nincs értéke. Próbálták eladni őket antikváriumban, de ingyen sem kell. Ramszesz különben nagyon kedves ember volt, csupa mosoly és negéd, legalábbis ott velük a bölcsészkaron a 80-as évek végén, az kiderült róla, hogy a legkeményebb időkben belbiztonságis volt, tiszt, állítólag vállalt is. De a körömléptések és a testre tompa tárgygal mért ütések nem képezték az órák témáját. Mindig arról volt szó, hogy hogyan lehetne a rendszert megreformálni, úgy értették, a szocializmust. Mindenféle tetszetős elméleteken vitakoztak. Gézának jól ment, képben volt, olvasta a HVG-t, első betűtől az utolsóig. Volt egy tanára, aki mindig nagyon sok könyvet ajánlott olvasni. Egyszer csak letette a HVG első számát az asztalra, megmutatta, és azt mondta, hogy értelmiségi ember ezt olvassa. Géza hümmögött, és attól a naptól kezdve húsz évig a lap minden számát és minden cikkét elolvasta. Aztán egyszer megunta, valahogy megcsömörlött, és a kezébe se vette azóta. Volt *Orvosi lexikon*, olcsó könyvtári kiadások több példányban. Dobozoltak, mint a Tóthék. Megtelt a pince is. Legalább több helye lett a futópadnak. Luca ki is akarta próbálni. Volt a lakásban egy sarok, afféle kis torony, ahonnet szép kilátás nyílt a városra. Odahúzták a futópádot ketten, mert Luca egyedül nem bírta volna. A futópádot Luca alacsony fokozatba kapcsolta bemelegítéshez, és kocogni kezdett. Feltette a fülhallgatóját, jó hangosra kapcsolta, az egész lakást betöltötte a Hiperkarma. Géza kicsit morgott, hogy miféle zene ez, aztán hogy miféle kor ez, ahol az emberek nem az erdőben kocognak, hanem a lakásban a futópádon. De elfáradt a pakolástól, egy kis nyugalmat szeretett volna, ráhagyta a dolgot Lucára. Mit lehet tenni? Luca gyorsan rákeresett a HVG-re, tudta, hogy van még ilyen újság, előfizetett Géza kontójára a friss, online olvasható számra, és azt olvasta futás közben. Úgy gondolta, hogy képben kell lennie.

Géza lerogyott a kanapéra, kávézgatott, megszólalt a mobilja. A házi orvos volt, Géza először arra gondolt, hogy nem utalta át a szokásos havi apanázst. De másról volt szó. Most lesz 50. De nincs ezzel semmi baj, kicsit furcsa, hogy ha belenéz a tükörbe, akkor az apja arca néz vissza, de különben minden rendben van, nincs baja a korával. Tavaly járt le a jogsija, akkor megcsináltatott egy csomó vizsgálatot, éppen a házi orvosnál, szóval akkor most minek ez a nagy felhajtás. Azért megígérte, hogy megcsinálja a kisrutint, a nagyrutint, lead tíz kilót, elmegy mindenhová, a doki csak dobja be az összes beutalót a postládába, ha megy hazafelé, mert a rendelő itt volt a szomszédban. Időnként fel is ugrott hozzá az orvos, spanoltak, whiskyt ittak, amerikai focit néztek. De Géza most nem hívta.

Eléggé egybemosódtak az napszakok, aztán a napok. Rendszertelenül éltek, nem követtek semmiféle szabályt. És az a Martinique!

Géza mellett nem volt normális kerékvágás. Luca bejárt az egyetemre, de csak annyit csinált, amennyi ahhoz kellett, hogy ne rúgják ki. Azt nem tudta, hogy Géza mit csinál, mivel foglalkozik. Nem akart a dolgába avatkozni, őszintén szólva, nem is nagyon érdekelte. Azt akarta viszont, hogy az együtt töltött idő intenzív, odafigyelős legyen. Olyan is volt. Minden estére keresett programot, nem volt tétlenkedő fajta. Géza nem tette szóvá, próbálta tartani a tempót, számított arra, hogy ha ilyen fiatal lánnyal él együtt, akkor nem fognak otthon begubózní. Nem is bánta, fiatalabbnak érezte magát Luca társaságában, és összességében a fiatalok is jót tettek neki, az új ismerősök. Kilé-

pett a komfortzónájából, és a fene se bánta, hogy 50, amikor ilyen klassz nője és társasága van. Időnként kért tőle Luca furcsákat, hogy nézzék meg a *Majmok bolygója* remake-t, pontosan emlékezett rá, hogy annak idején milyen hatással volt rá az eredeti film. Nem értette, hogy ez a látványelemekkel való felturbózás mire volt jó. De sok hasonló próbálkozás volt. Azt se értette, hogy miért kellett újrafordítani Dantét Babits után, pláne azt, hogy miért rímek nélkül, és miért prózában. Azt még kevésbé, hogy miért hájpolja ezt mindenki.

Aztán egy délután beállított anyuka. Rettenetesen sok mindent cipelt. Teljesen elkészült az erejével. Azt hitte, hogy nincs otthon senki. Nem is csengetett, csak bement. Ami a fiáé, az az övé is. Néha találkozik itt a barátnőivel, bár Géza nem feltétlenül tud róla. Ej, ez a Géza gyerek! Hogy nem ajándékozta meg kisunokával, egyetlen eggyel sem. Az iskoláját neki. Még egy egészen picikével sem. Fújtatott, leült. Volt nála ételhordó, itt-ott csorgott belőle valami, mert ezeket soha nem lehet lezárni. Letörölte az ujjával, azt meg lenyalta. Különféle szatyrok voltak nála. Az orrán olvasószemüveg. Felhozta a postát. Aztán leverte valami hamutartót vagy vázát. A csőrömpölésre felkapcsolta a villanyt Géza, aki idáig is ott bóbiskolt a kanapén. Anyuka nem győzött szabadkozni. Géza örült neki, semmi baj, anyuka. Hanem ezt a sok mindent nem kellett volna magával hoznia, nem nagyon szokott itthon enni. A beszélgetés hangjaira megjött Luca is, falatnyi nadrág volt rajta egy túlméretezett pólóval. Nagyon csinos volt. Anyuka már hozzászokott ahhoz, hogy Gézának fiatal nőcskéi vannak, de Dóra halála után nem vette egyiket sem komolyan. Dóra Géza első felesége volt, osztálytársak voltak a gimiben, igazi diák-szerелеm, őt anyuka a lányaként szerette. Dóra meghalt 32 évesen, rákos lett. Anyuka úgy gondolta, hogy a rák büntetés, az kapja el, aki valami nagyot vétett. Dóra anyuka szemében azonban teljesen ártatlan volt, mondhatni, maga volt az ártatlanság. Az biztos, hogy ő nem volt vétkes. Anyuka így hát magát kezdte okolni. A templomban vagy egy kazettán, már nem emlékezett pontosan, azt mondta neki egy prédikátor, hogy nézzen magába, hogy miféle szörnyű bűnt követett el korábban. És ő magába nézett, bűnösnek találta magát. Vezekelni akart. Egyébként mindig lányt szeretett volna, Gézával ugyan normális volt a kapcsolata, de soha nem értette őt. Géza túlságosan is hasonlított az apjára, néhai férjére, a mérnök úrra, aki olyan indokolatlanul korán meghalt. Géza ráadásul mindig fiú maradt. Bár az ő haját is copfba lehetett fogni, de ez mellékszál. Anyuka mindent adott, amit adhatott, elsősorban a kapcsolatait, azok időnként, mondjuk, sokat értek, meg apróságokat, amiknek nem a pénzbeli értéke a fontos. Dóra halála megviselte az asszonyt, valósággal megroppant, önmagát hibáztatta. De ezt legfeljebb magának vallotta be, a külvilág előtt a fiát kárhóztatta Dóra elvesztéséért. Úton-útfélen hangoztatta, hogy Géza bűnei miatt kellett szegény kislánynak olyan fiatalon elmennie. Minél több idő telt el, Géza annál kevésbé védekezett, egyszerűen kitért anyja dührohamai elől, egyebet nem tehetett. Eleinte próbálta elmagyarázni az anyjának, hogy a rákot nem lehet elkapni, hogy a tumor nem bibliai büntetés a vétkeinkért. De anyuka hajthatatlan volt. Február 21-e volt, ez volt Dóri halálának a napja. Éppen 18 éve volt. Géza természetesen elfelejtette, hogy ezért jött az anyja éppen aznap. Anyuka különben azt sem tartotta véletlennek, hogy Géza születésnapja és Dóri halála majdnem egy napra esett. Azért halt meg, hogy te élhess. Ezt sziszegte dühösen a halottas ágy mellett. De most mosolygott anyuka. Születésnapra jött, nem hagyta, hogy forrónadrágos fiatalok megzavarják az örömet. Csodálkozva nézett a kislányra, hagyta, hogy Géza bemutassa neki újra, pedig emlékezett rá, hát hogy lehetne egy ilyen bájos arcot elfelejteni? Szeretett volna kettesben maradni a fiával, szerette volna elengedni magát, talán sírni is egyet a fiacskája vállán, mert mégis ott volt a legjobb zokogni, mióta az ura elment. Ilyenkor mindig a saját életét siratta, és mindig nagyon kérte Gézát, hogy bocsásson meg neki.

Géza leült a zokogó asszony mellé, átkarolta és vigasztalta. Luca zavarban volt, nem értette, hogy az öregek miért sírnak ennyit. Kérdőn nézett Gézára, aki integetett neki, de Luca nem értette, hogy mit akar jelezni. Gondolta, hogy hasznossá teszi magát, és kávéét kínált. A friss kávé illatára Anyuka könnyei elapadtak, mintegy varázsüstre felült, a térdére tette egy kockás konyharuhát, Gézáék nem is értették, honnan vette elő, azt egyenesre simogatta, és nagy élvezettel a kezébe vette a csészét. Lehetett érezni, ahogy szétárad benne a melegség. Azonnal beszélni kezdett, Géza eleinte lelkesen figyelte, aztán dühös lett. Anyuka kávézás közben alaposan szemügyre vette Lucát, és elkezdte összehasonlítani Géza korábbi barátnőivel. Hogy a haja az tisztára a Dettié, a szája, mint Julinak. Géza alig tudta leállítani, hogy neki nem is volt ennyi nője. Luca nem sértődött meg, inkább tetszett neki az öregasszony humora, aki nem győzött bosszankodni, Luca gyöngyöző nevetésén. Géza szerint Luca úgy tudott nevetni, mint a szirének. Legalábbis neki ez a nevetés lett a veszte. Géza nem is tudta magát türtőztetni, felkapta Lucát, és magához szorította.

Luca kihasználta az alkalmat, hogy rákérdezzen suttogva, hogyan került be a lakásba az öreglány, mert ő nem hallott se csöngetést, se kopogást. Géza szintén suttogva elmondta, hogy az anyjának mindig van kulcsa a lakásához, akkor jön, amikor akar. Talán kicsit furcsa ez másnak, de ő így szokta meg. Ez van. Mindenkinek lehet valami gyengéje.

– Valójában, Máriának hívnak, kincsem – fordult anyuka Lucához –, de te szólíts nyugodtan Marika néninek, jobb szeretem, mint az öreglányt. A fülemmel, drága, nincs semmi baj. Úgy hallok – hadd kopogjam le gyorsan, ez fa? – mint a macska.

Anyuka nem hagyta, hogy a pár magához térjen a dermedtségéből, azonnal porszívózni kezdett. A legnagyobb fokozaton üvöltött a gép, anyuka pedig elszánt tekintettel tisztogatta a szőnyeget szálanként. Nehezen ment. Nagyon vastagon beleitta magát a por. A legjobb lett volna kiporolni, de ennek a puccos háznak az udvarán már természetesen nem volt poroló. Tényleg hová tűntek a pesti házakból a porolók? Mert ez itt Buda, és muszáj volt nevetnie. Vagy el lehetett volna vinni tisztítóba, de anyukának most inkább a gép ordítására volt szüksége, a hangzavarra.

Géza kereste a gombot, hogy hol lehet leállítani az ördög masináját, de persze nem tudta, hogy az egy kapcsoló közül melyiket kell megnyomni, vagy merrefelé kell tekerni. Inkább a zsinór után ment. Végre kihúzta. Nagyon megkönnyebbült, amikor vége volt a ricsajnak. Türelmesen magyarázott, hogy a bejárónő majd mindent megcsinál. Legfeljebb majd megkéri, hogy sűrűbben jöjjön. Nagyon rendes lány ez a Kiara, sokat dolgozik, és szinte észre sem venni. Anyuka osztotta ezt a véleményt, hogy észre sem venni. Ő különben a szinte szót nem is használta a bejárónő munkájának megítélésével kapcsolatban, szerinte ez a munka láthatatlan volt, olyan volt, mintha nem is lett volna. Szerinte szaladt a konyha, kupleráj volt a nappaliban, sőt mindenhol. Szerette ezt a szót, hogy kupleráj, külön jólesett neki kimondani, valahogy a gyerekkorára emlékeztette, és olyan volt, mint valami halálos ítélet. Ha neki otthon ezt mondták a szobájára, akkor fel kellett vakszolnia a parkettát, és csak utána mehetett el otthonról a barátnőivel szombat délután, talán ezért. Most hirtelen csavaral angyal üzemmódra kapcsol. Ez átszellemült arcot, mosolygós tekintetet és behízelt hanghordozást jelentett. Jelentőségtesen fordult Luca felé, elővette Dóri fényképeit, azokat mindig magánál hordta, és elkezdte mutogatni őket. Mesélt róla, sztorizgatott. Itt Gézával együtt voltak építőtáborban. Akkor még nem jártak, sőt, talán még csak nem is csókolóztak, bár ezt ő igazán nem tudhatja. Fekete-fehér képek voltak. Félmeztelen fiúk, fürdőruhás lányok. Géza haját teljesen kiszőkítette a nap. Luca megismerte, de örömet akart szerezni az öreglánynak, megkérdezte, hogy melyik a Géza.

Géza is odahajolt a képek fölé. Ez volt az első nyaralása a szülők nélkül. Itt alakult meg az ősrs, a huszonegyedik ősrs. Hogy ez mi lehetett, arról Lucának fogalma sem volt. Mondjuk az építőtábort se értette, már a nyelve hegyén volt a kérdés, de aztán hagyta inkább Gézát, hadd meséljen. Géza előadott egy nagyon zavaros történetet, hogy kiment verekedni, és Sanyika, aki a képen itt áll, éppen az ő vállát fogja, szóval, Sanyika ki is ment volna vele, akár segített is volna neki, de ő valahogy elgyávult. Egyszerűen kihátrált az egészből. Anyuka lecsapott a történetre, hogy nem is volt ez baj, mert annál a fiúnál kés volt, és akármilyen, akármilyen is lehetett volna ennek a vége. Géza nem szólt semmit, de furcsán nézett. Talán az járt a fejében, hogy jó, jó, de honnan tudja ezt az anyja. Ő nem mesélte neki soha. De anyukának mindig megvoltak a maga forrásai, és ezt Géza is tudta. Kiült egy furcsa fintor az arcára, mintha irtózna valamtól, de az építőtáborról kezdett inkább beszélni, mondván, hogy Luca biztos nem tudja, mi az. Szóval az egy diákmunka volt, ő másodikos gimnazista volt, amikor ez a kép készült, Dóra is itt volt, itt áll középen, természetesen ő van a középpontban. Dolgozni mentek le valahová az Alföldre szólót kacsolni. Se azt nem tudták, mi az a szóló, se azt, hogy mi az a kacs. Szóval jól ment a kacsolás. Hosszú póznák közötti vezetékek közé kellett bedugdosni a szőlőveszszőket. Rémes károkat okoztak a gazdaságban, de egy diák szemével nézve jó pénzt kaptak érte, megrongált soronként nem tudom hány fillért. Kit tudja már. 1 forint húsz fillér volt a díj Anyuka szerint, aki nagyon figyelt, és mint az ábra mutatja, mindenre pontosan emlékezett. Forint húsz? Legyen. A műszak végén rögtön ki is fizették, volt egy kis munkaverseny is, hogy melyik diákcsoport mennyit dolgozik. De szemfényvesztés volt az egész. Hajnalban volt a kezdés, kettőkor már jött a pénz. Gyűlés, aztán kezdődött az élet. Véget nem érő séták, meztelen fürdés az éjszaka közepén, tábortűz, éneklés. Hülye polbeat dalok, de mindegy volt. A börtön ablakába... Mindig volt az ilyen helyeken valaki, aki tudott gitározni. Anyuka biztosan most is el tudja énekelni még ezeket a dalokat. Minden csupa csókolózás volt és szerelem. Még másnap kint a szőlőben is. Ezért nem ment a munka. Papíron amúgy minden rendben volt, de csak papíron, nehéz ezt elmagyarázni, nem elég, hogy nem volt jó az elvégzett munka, hanem kifejezetten káros is volt. Mégis átvették, mégis kifizették. Így működött akkor minden. Luca nem értette, hogy mire volt jó ez az egész. És főleg azt nem értette, hogy miért érezte magát Géza kitűnően egy ilyen béna helyen, ráadásul szemmel láthatólag emberek között volt, vajon mióta lett ilyen mizantrop? Furcsa, hogy Dórral pont akkor nem jöttek össze, de nem. Anyuka szerint ez csak Géza mulyásága volt. Luca mosolygott, jó volt, hogy ilyen sebezhetőnek látta az amúgy mindig magabiztos Gézát.

Sorra kerültek elő a fényképek. Kiderült, hogy Géza is basszusgitározott, netvetve magyarázta, hogy akkortájt egyszerűen nem vették a lányok semmibe azt a fiút, akinek nem volt gitárja, és nem énekelt a vörös kakasról. Géza vigyorogva magyarázta, hogy egy basszusgitáron csak négy húr van, és sokkal könnyebb a háttérben elpengetni, mint a rendes gitárt, és a csajoknak voltaképpen szintén botfűlűk volt, csak látványgitározásra volt szükségük, erre meg pont jó volt a basszusgitár. Lucának feltűnt, hogy Géza mindig csak politikai dalokat emleget, ez a vörös kakas valódi agyrém. Ezzel mit akarhattak? Mert ez még sem lehetett a régi rendszer műve. Ezt maguknak, maguktól csinálták a fiatalok. Meg van az a menetelős spanyol szöveg. Na, ezt nem akarja hallani. Géza úgy magyarázta ezt a nagyon furcsa daléneklési szokást, hogy nem is ismeretek mást. Ami nem teljesen volt igaz, mert neki megvolt otthon a *Hair*, a *Fal*, egy csomó Beatles, Simone és Garfunkel, bakelitlemezeket be lehetett szerezni, csak nagyon drágák voltak. Sokat hallgatott LGT-t meg Hobót, Illést. De ezeket mégsem énekeltek a tábortűz mellett, valahogy nem is kerültek szóba.

Anyuka arca egyszer csak elkomorult. És Koncz Zsuzsát, őt Dóra is nagyon szerette, főleg a megzenésített verseket. József Attila, Radnóti, Arany, Csoko-

nai... Volt olyan vers, amit Koncz Zsuzsától tanultak. Géának komoly resztanciája volt Dóri ügyében anyuka szerint. Mert ha már megölte a csapodárságával, a pénzimádatával, akkor legalább az emlékét rendesen ápolhatná.

Luca hirtelen keresztútúbe került, és egy szót sem értett a veszekedésből. Anál inkább nem értette, mert az előbb még a legnagyobb békében nosztalgizáltak régi nyarakon. Hogy kerekedett most ebből ez a nagy ordibálás és veszekedés?

Anyuka egyre állította, hogy Géának igenis meg kell csinálnia azt a kiállítást, amit megígért Dórinak a halálos ágyán. Dóra nem akart szomorúságot hagyni maga után, ezért úgy rendelkezett, hogy semmiféle emléket nem csináltathatnak neki, csak egy kiállítást a belvárosban, ahol bemutatják a képeit, ezek félig fotográfiák, félig rajzok, kollázsok voltak, installációk, némelyikhez volt videó is. De Géza képtelen volt megnyitni végre ezt a kiállítást, mindig csak ígérgette a megnyitót. Aztán tessék, hány éve elment, és semmi. Semmi.

Géza nem mert leleplezni anyja előtt Dóri legnagyobb titkát, hogy nem hozott létre műalkotásokat, semmit. Egész életében arról beszélt, hogy milyen képeket csinál éppen, hogy milyen tervei vannak, és hogy ki mindenki szólt elismerően arról, amit alkotott. Dóri a halálos ágyán felült, nagyon komolyan Géza szemébe nézett, és elmondta, hogy egy vidám és mindig csak az életről szóló, és az életet bemutató kiállítást szeretne mementóként maga után hagyni. Semmi mást, csak ezt az egyet. Géza megígérte, hogyne ígérte volna, de mindketten tudták, hogy nincs ilyen kiállítható anyag. Géának nem is kellett keresnie ezeket a műveket, mert pontosan tudta, hogy nincs mit keresnie, Dóri szeretett volna alkotni, de végül meghalt úgy, hogy nem csinált semmit. Igen ám, de ezt mégsem mondhatta el Géza az anyjának. Géza csak állt ott összetörten, de nem könyörültek rajta. Mit tehetett volna? Hazudott tovább. Lesz kiállítás, lesz. Csak ki kell várni, kell valaki, aki kezeli a hagyatékot, és kitalálja, amit Dórinak már nem volt ideje kitalálni. De nem kell aggodni, meglesz az a kiállítás. Az lesz a címe, hogy a *Mandulafácska*. Ez jó cím, Dóri örülne. Ez volt az utolsó kép, amit készített. Egy Pécs melletti mandulafácska, amely kivirágzott a februári melegben.

Hosszú csönd lett, mindenki a fácskára gondolt, és az utolsó fényképre. Luca nem tudott viselkedni, és nem nagyon bírta a hosszú csendeket. Megint túl hosszú, túl ilyen, túl olyan volt. Kilógott, ő legalábbis így érezte. Elkezdte mondani a Janus-verset. Latinul.

Quod nec in Hesperidum vidit Tirynthius hortis,
Nec Phaeaca, Ithacae dux, apud Alcinoum,
Quod fortunatis esset mirabile in arvis,
Nedum in Pannoniae frigidior solo;
Audax per gelidos en! floret amygdala menses,
Tristior et veris germina fundit hyems.
Progne, Phylli tibi, fuit expectanda; vel omnes
Odisti iam post Demophoonta moras ?

Anyuka és Géza összenéztek. Nem mondták volna ki a világ minden kincséért sem, de szörnyen imponált nekik a latin idézet. Luca a győztesek szemcsil-

* 427. DE AMYGDALO IN PANNONIA NATA

Herkules ilyen a Hesperidák kertjébe' se látott,

Hósi Ulysses sem Alkinoos szigetén.

Még boldog szigetek bő rétjein is csoda lenne,

Nemhogy a pannon-föld északi hűs rögein.

S íme, virágzik a mandulafácska merészen a télben,

Ám csodaszép rügyeit zuzmara fogja be majd!

Mandulafám, kicsi Phyllis, nincs még fecske e tájon,

Vagy hát oly nehezen vártad az ifju Tavaszt?

Weöres Sándor fordítása

logásával mondta a verset, úgy a felétől már nem is sütötte le a szemét. Ugye, a hülye Mérő a fakton mindent megtanított, amit tudni kellett az emeltre.

Anyuka a szavalat közben kényszeresen vizslatott a szemével, keresett valamit, amibe belekapaszzkodhatott, végtére is nem hagyhatta ezt a csitrit triumfálni. Alig várta, hogy vége legyen a versnek, és megszólalhasson. Addig is fenyegetően kézbe vette a postaládából az imént elővett leveleket. Ezek sajnálatos módon viszont fel voltak bontva, amiről ő teljesen elfeledkezett.

Most Gézán volt a kiborulás sora. Luca azt hitte, hogy talán ő rontott el valamit. De hát hogyan is rontott volna, amikor éppen túlteljesítette Géza legszébb reményeit, tessék, egy lány, aki Janust szaval. Nem, Géza nem emiatt volt kiakadva Lucára, kapcsolatuk történetében nem utoljára, Géza büszke volt. És akkor észrevette Luca is a sebtében feltépett borítékokat. De hát miért? Miért nézi meg valaki másnak a postáját? Luca nem értette.

Anyuka is észrevette, hogy hibát követett el megint. No, nem azt bánta meg, hogy kinyitotta a borítékokat, hanem azt, hogy ostoba volt, és ezért lelepleződött. A levelekben amúgy sem volt semmi. Semmi titkos. Számlák. Azaz még is volt valami, ami szemet szúrt neki.

És akkor elkezdődött egy nagy patália, hogy Géza biztosan rákos, amit éppen a saját anyja elől akar titkolni. Luca szájátva figyelte, hogy hogyan volt képes kitörni szorult helyzetéből. Támadóvá vált, agresszívvé. Sebezhetőnek mutatta magát, azt akarta, hogy sajnálják. Talán még sírt is. Lenyűgöző színjáték volt. Luca élvezte. Különösen azt a részt, amikor az anyuka már elhitte magával, hogy Géza halálos beteg, és már csak hetek, hónapok vannak hátra az életéből. Csodálatos volt, amikor anyuka ezt már nem csak mondta, de meg is volt győződve róla. Luca is megrendült, hogy mi lesz most szegénnyel. Szóval elhitte, de aztán a tekintete a feltépett borítékokra tévedt, és akkor rájött, hogy az egész csak színjáték, nem kell itt semmit úgy érteni. Géza azonnal vette a lapot, komoly veszekedésbe fogott. Luca biztos volt benne, hogy ezt nem először csinálják. Össze voltak szokva. Tudták, hogy a másikat mivel lehet a végtelenségig felingerelni. Tudták, hogy mit kell kimondani ahhoz, hogy már ne legyen visszaút. Ki is mondták. De a beutalók, az ezer lelet... Lehet, hogy mégis? Luca éppen belegondolt a szövevényes magyar egészségügyi rendszerbe, próbálta kitalálni, hogyan tudna segíteni, felidézett magában történeteket, amiket ismerősök meséltek, hogy hogyan kell valakit bejuttatni cétére, emerire. Ki tudja mire. Luca valójában nem tudta, hogy mit jelentenek ezek a kifejezések, mégis a gyógyulást remélte tőlük.

Mire Luca feleszmélt, anya és fia között szent volt a béke. Úgy ültek egymás mellett, mintha ez a volna a világon a legtermészetesebb. Éppen csak nem fogták egymás kezét. Géza csendesesen magyarázott az anyjának. Luca fülelt. Pont azt csípte el, hogy Géza most lesz ötven. Nahát, nem is gondolta volna. Nem néz ki annyinak. Persze *ahhoz* képest, hogy milyen kurva öreg. Ettől kezdve viszont Luca valami jó kis születésnap meglepetésen kezdte el törni a fejét. Annyit még kihámozott a nagy elrévedése közepette, hogy Gézának csak felülvizsgálatra kell mennie, nincs különösebb baja. Mondjuk, egy olvasószemüveg elkelne. De az nem jó ajándék, olyan kell, ami nem praktikus, aminek nincs pénzbeli értéke, ami igazi meglepetés.

Anyuka kicsomagolta az ajándékát, mert ugyan ő is kaphatna éppen ajándékot a fiától, mert mégis ő szülte meg. De valami félreértés miatt ilyenkor mégis a szülinaposok szoktak ajándékot kapni, nem a munka dandárját elvégző édesanyák.

Luca el volt ragadtatva. Anyuka ajándéka éppen olyan volt, mint amilyent ő is szeretett volna adni. Ráadásul szép is volt. Géza hiába volt akárhány éves, úgy örült, mint egy igazi kisgyerek. Éppen csak nem ugrándozott.

Luca először azt hitte, hogy egy szép tengerparti poszter. Annak is lehet örülni. Hát, ezért volt olyan hatalmas anyuka csomagja. A kép be volt keretezve,

volt előtte üveg, és még egy kis lámpa is volt a tetején. Ó! Nem volt profi fotó, ez látszott rajta, de kedves kép volt. Olyan nagyon kék. Aztán kiderült, hogy Géza nem egyszerűen a tengernek örül, nem is az éggel egybeolvadó víznek, hanem annak, hogy Géza személyesen kötődik ehhez a felvételhez, ő maga készítette. Olyan jelentőségteljesen suttopta, hogy a Trieszti Öböl, hogy Luca nem is merte elmesélni, hogy pár évvel ezelőtt ő is járt ott a szüleivel, ő is csinált egy pont ugyanilyen fotót. És járt még ugyanazon a nyáron húsz másik tők ugyanilyen öbölben, ahol ő és a mamája ugyanilyen képeket csináltak. Még fekete-fehéret is. Apja kinevette őket, hogy normális ember nem fényképezi a tengeri naplementét vízben tükröződő házakkal, mert ordas giccs lesz belőle. Ezen önkéntelenül is elmosolyodott. Géza pedig már meg is sértődött, mert biztos volt benne, hogy Luca rajta nevet. Anyuka elégedett ült a fotelban, és alig várta, hogy veszekedjenek a fiatalok.

De ezúttal elmaradt a purparlé, mert Géza olyan hévvel magyarázott, hogy közben elfelejtette, hogy voltaképpen fasében kellene lennie Lucával. Luca komoly képpel hallgatta. Géza keresett képszöveget, behozott egy kis kétlépcsős létrát, helyet keresett a nappaliban a poszternek, és közben mesélt, de be ne állt a szája. Időnként hátranézett, mintha cinkosan összekacsintott volna anyukával.

– Az élet velem valójában 1989-ben történt. Előtte erre az évre készültem, persze anélkül, hogy tudtam volna róla, utána erre az évre emlékezem. Hirtelen tört ránk a szabadság, voltaképpen nem is számított rá senki. A barátaimmal, tudod, a Huszonegyedik Őrssel, elmentünk a Trieszti Öbölbe. Ez a kép akkor készült, itt áll mindenki a hátam mögött. Most is érzem a tekintetüket. Elmentünk, lefényképeztük a szabadságot. Ez a poszter annak a képnek a negatívjáról készült, ki lett nagytítva.

Luca szerint kicsit lejjebb jobb lett volna a kép, ő szemmagasságba szereti látni őket. Mondjuk, Géza magasabb nála, de ez akkor is valahogy túl magas. Mindegy, nem akarta elvenni Géza örömét, nem szólt. A képet megvilágító lámpának nem örült. A hálóba beszűrődött a fény a nappaliból, ez már előre zavarta. Mindegy, legfeljebb kikapcsolja.

Anyuka megcsodálta a képet a falon, megnézték azt is behúzott függönyök-nél, hogy milyen a kép, ha meg van világítva a lámpával. Kicsit bombasztikus volt, de mindenki odanyilatkozott, hogy tetszik neki. Hát jó. Ezután anyuka már nem maradt sokáig. Végighúzta az ujját a szekrény peremén. Poros volt, de nem szólt semmit. Kivitte a konyhába az ételhordót, betett mindent a hűtőbe. Összevissza zörgött az edényekkel. Kirakta, berakta, átrakta. Géza közben arra gondolt, hogy mégis jó volna az a kutya, akkor ... de inkább nem folytatta a gondolatot. Anyuka még pakolgatott egy kicsit, amit Luca megkövülten nézett, nem próbálta meg lebeszélni, mert látszott anyukán, hogy ezt most nem hagyná. Géza elaludt a kanapén, jó hangosan horkolt. Zavarta Lucát. Éppen fel akarta kelteni, hogy ezt a horkolást sürgősen hagyja abba, amikor anyuka intett neki, hogy ne hogy felkeltse Gézukát, azért mert ő elindul. Annyira nem akarta felkelteni, hogy nem is beszélt, csak mutogatott. Luca odament hozzá, és köszönésképpen adott neki két puszit, amin anyuka erősen meglepődött, mert azt hitte, hogy gonosz volt Lucával, és mivel tényleg gonosz volt, nem számított semmi jóra. Ezekhez a várakozásokhoz képest a két puszi váratlan fordulat volt. Anyuka úgy érezte, hogy adnia kell valamit cserébe. Visszalopakodott a szobába, határozottan odament az egyik sarokhoz, ott kibányászott egy dobozt, a dobozból elővett két vaskos füzetet, és elmenőben Luca kezébe nyomta őket, közben a tőle telhető legbarátságosabban megveregette Luca vállát, és elment.

Luca a kezébe vette a füzeteket. A külső borítón nem volt semmi, a belső borítón viszont ott volt a felirat, gyöngybetűs női írással, hogy Őrsi Napló, Huszonegyedik Őrs, 1986. Fel voltak sorolva a tagok is, szigorúan ábécérendben, mindenkinek a saját kézírásával. A címet másik kéz írta, nem ők, bár

elsőre fel se tűnt. Ott volt Géza neve is középen. Heten voltak. Ez azért volt szerencsés, mert amikor az utolsó nyáron lementek Triesztbe, hogy elkészítsék a fotót a szabadságról, akkor pont belefértek mindannyian hatalmas, szörnyen lepusztult, fekete Volgába, amit ki tudja honnan szereztek. A naplóban is megvolt különben ez a kép, ott volt az építőtábor, és a fekete Volga is. Nahát.

Luca még sokáig olvasta a naplót, napokig. Ha kérdezett, Géza szívesen magyarázott. Aztán a naplónak hirtelen vége lett. A Trieszti Öböl volt az utolsó fénykép, aztán jött még néhány bejegyzés a nyár utolsó napjairól. De utána semmi.

A kapcsolatuk különben nem szűnt meg, ha tehetik most is összejönnek. Talán nincsenek olyan szoros kapcsolatban, mint voltak. De azért találkoznak, hébe-hóba. Na, jó, nem hébe-hóba. Az utóbbi években már csak nagyon ritkán. Eleinte még sülve-főve együtt voltak, főleg, amíg élt Dóri, azóta valahogy eltávolodott tőlük Géza, de azért tud mindenkiről. A múltkor is beállított Sanyika, hozott ajándékot, pedig akkor már jó régen nem látta.

Sanyika ugyanis kiköltözött Németországba. Jól tudott németül, talán német volt az egyik nagyszülői ág a családban. De ő például furcsán intézte a dolgokat. Időnként megjelent. Evett, ivott, beszélt. Pletykált, évődött, kutyát sé táltatni és moziba hívta Gézát, úgy tett, mintha tegnap váltak volna el. Pedig volt olyan idő, hogy évekig felé se nézett. Évekig! Aztán egyszer csak becsengett, leült a nappaliba, fikázta Géza jól megcsinált kis életét, összeszidta múltban viselt dolgáért, megígérte, hogy ezután nem fog eltűnni, része akar lenni az életének. És megint eltűnt. Természetesen évekre. Amikor évek múlva megjelent megint, adott ajándékot, pedig nem volt születésnap, és a többieknek is. Utoljára egy csináltatott rendszámot hozott Gézának, ezzel lepte meg: LFS-111.

Itt van becsomagolva. Gézának nem volt szíve kidobni. Mégis pénzt adott érte, amiből soha nincs neki. Luca fintorgott az érzélgősség miatt. Dörzsölte a szemét. Géza nem zavartatta magát, csak az ujjával fenyegette kicsit. Aztán hirtelen jött ötletből elhatározta, hogy kiakasztja valahová azt a rendszámot. Gézának menő konyhája volt, a serpenyők, lábasok a mennyezetről lógtak le, mint az amerikai filmekben. Fura, hogy ennyi edény volt ott, pedig nem főztek soha, még Géza sem, aki ezt az edénykiállítást csinálta. Most olyan szempontból mégis hasznos volt a gyűjtemény, hogy nem volt a rendszám tájidegen. Egy vaslábast levettek nagy ügyel-bajjal, és kiraktak helyette egy rendszámot. Mindketten örültek a megoldásnak.

Luca meg rájött helykeresés közben, hogy mivel fogja meglepni Gézát. Csinál egy meglepetésbulit, és meghívja az Őrs tagjait, na jó, azokat akik élnek, de csak őket, és legfeljebb az aktuális párjukat. Majd itt elbuliznak, és valaki biztos elmagyarázza majd neki a rendszám titkát, hogy miért kell ezen nevetni. Géza arcán ugyanis mosoly suhant át, amikor a rendszámra nézett. Már megérte.

Géza az ünnepélyes pillanatnak megfelelően vasárnapi kávé csinált, ez tejjel habos presszókává volt fahéjjal, mindketten nagyon szerették, csak pepecselős volt megcsinálni.

Luca az idilli helyzetben előhozakodott egy kérdéssel, ami régóta fúrta az oldalát. Hogy miért szerepel a naplóban egy mondat olyan sokszor. Géza különben nem tudta melyik mondat az. Csak akkor esett le neki a tantusz, amikor Luca megkérdezte, hogy ki az a Merényi, valami gonosz osztálytársuk?

Nehéz volt elmagyarázni egy kívülállónak, hogy mit jelentett nekik Merényi. Mert először is Merényi nem létezett. Vagyis létezett, de nem úgy létezett, ahogy ezt közönségesen érteni szokták. Merényi nem volt az osztálytársuk, és nem ismerték személyesen, egy közös olvasmányukból lépett elő, akit gyermeki képzeletük egészen különleges képességekkel ruházott fel. Gézáék diktatúrában éltek, ahol voltak tabuk, amikről az ember egyszerűen nem beszélt. Mindenki úgy élt, hogy még a saját gondolataiban is kipontozott részeket. Mindenki tudta, hogy mit kell kipontozni, és nagyjából mindenki tud-

ta azt is, hogy mivel kell kiegészíteni ezt a kipontozott helyet. Merényi egy ilyen ki nem mondott, mindig kipontozott hely volt az Őrs életében. Azt értették rajta, hogy zsarnokság van, hogy nem gondolhatnak, mondhatnak, írhatnak le akármit; hogy van az életükben egy különös gát, egyfajta külső és belső korlátozás, ami inkább tudattalanul, vagy legalábbis nem mindig szándékosan van jelen az életükben. Hogy megmondják és előírják, hogy az ember mit tegyen, vagy ne tegyen. És Merényi ennek az elnyomásnak lett a jelképe. Valóság lett nekik az irodalom. És erőt adott, hogy a regényből tudták, hogy ezeknek a rosszarcú teremőröknek egyszer el kell húzniuk innen a retkesbe, hogy meg fognak bukni. A helyzet azért volt bonyolult, mert semminél nem vágytak jobban arra, hogy megbukjon a rendszer, a regényen kívüli valóságban erre vajmi kevés esély volt, egészen pontosan semmi. Gézának volt egy sakk mestere, aki nagyon hitte, hogy ez az egész kommunizmus el fog tűnni innen, ő azt mondogatta, hogy a törökök 150 évig voltak itt, mégis elmentek, az oroszok 40 éve vannak itt, de ők is el fognak menni. Mindketten nagyot nevettek, mert az állítás egyszerre volt komor és fenyegető, s egyszerismind nevetséges. Géza nagyon szeretett volna hinni ennek a mindenféle értelemben vett mesternek, de az esze mást mondott, hogy ennek nem lesz vége soha. Ezért volt jó kimondani képletesen, de mégis nagyon konkrétan, hogy mindenki értse, de ugyanakkor ne jelentsen fenyegetést senkire, hogy Merényiéknak el kell bukniuk. ■ ■ ■

■ **Mohácsi Árpád** (1966): magyar–portugál–német szakon végezett az ELTE-n, verseket és színpadi műveket ír, műfordító. A Szépirok Társaságának tagja. Kötetei a Kalligramnál: Fernando Pessoa: *Portugál tenger. Válogatott versek* (2008); Gottfried Benn: *Kígyóból a kanyar* (2013); *Hannibál búcsúja* (2015).

Erdős Renée Rómában

Sétál a Trastevere szűk utcáin, halovány nap,
erős kávé, a San Pietro ölelő falai.

Egy gyertyát oltanak el minden zsoltár után,
a bazilikát betöltik a tömeg felett kopogó szavak,
egyetlen gyertya, Krisztus lelke, ég.

A tenebre alatt sötétség hatol be a fehér
szobrokba, a nagy pillérek alá, és
a márvány anyagába.

Az oltárra vetülő fény, az isteni egy sugara
a katolicizmusba vezeti Renée-t.
Átütí a levegő lemezét a sok arany nyíl,
zsoltár kanyarog, odakint a Tiberis.

Renée nagy sikolyát kéz takarja,
tuszkolja vissza a szájba.

Virrasztó boszorkány

*„Fák, mikről ismeretlen, nagy virágok
Hímporos szirmai hullnak”*

Erdős Renée: Vannak leányok...

Megnyitja lassan az édeni kertet,
a majom az álkapcsot.

Odabent fehér az éjszaka is, gyertyák a sarkkörön
túl, keményített lepedőn.

Embermód majom, legalább csókol.
Ismeretlen, nagy virágok a lepedőn,
fényes állatfogak,
a női fogsor az utolsó kenetbe harap.

Az apáca hímporos szirmai hullnak.

Az utolsó császárné

Az arany szemsértő ragyogásában, Sisi fekete csipkében
halad a termeken át,
félig nem otthoni táj Bécs peremén.
Eggyel több vasúti sín, eggyel több
menetjegyem van.

Oszloprendek etikettje,
és ahová menekülni lehet, a be nem rendezett tér,
a villa falain túlburjánzó képek,
Klimt ügyes keze.

A szentivánéji álmok kastélyában
égillúzió az ágy felett.

Az örködő Hermész lábainál
nem tudom lefotózni a csukott ibolyákat,
szirmukon porcukor.

Grisaille

A 19. század fényképeken – hiányos mondat.
Sisi utolsó fotója a Genfi-tó partján, egy órával a halála előtt.
Halála csipkés ujjú ruha. Fekete ernyője helyébe
almát montírozna Max Ernst.

A tó helyére tollpaplant,
hölgyek kezébe kiváló húsárut,
fejeket a kosárba.

A kontinens első metróját Budapest alá,
épületkollázst a közepébe.
Láthatatlan tájat, almafákat a Nagykörútra,
ahol a homlokzatokat nem érheti golyó,
örökké teljes a Monarchia, és minden
nemzetiség szürke.

Szürke a pestiskereszt Szentendre főterén,
a fényképezőgépre meredő szerbek.
Az arany Prága régen szürke, a Jadran vize,
a Triesztben hajóra szálló, Amerikába
tartó pillangók, hernyók, bábok.
Szürkék a sétáló fák Krajna tartomány
kastélykertjeiben.

Ezüstkolloiddal átítatott szemmel lehetne látni,
hogy a fekete és a fehér között elhelyezkedő
hársak zöldje ugyanaz volt-e,
mint a mai zöldek.

Katona Ágota (Balassagyarmat, 1989): az ELTE BTK esztétika-magyar szakán végzett,
Budapesten él. Versek, novellákat ír.

F mint

Már teljesen kivilágosodott, mikor elindultam haza. Fura bentről nézni, hogy felkel a nap, persze, amikor látom, mert néha a reggelektől ki se lehet nézni az ablakon, annyian vannak. A járdát totál elborította a latyak, a pocsoltyák dugig cigicsikkokkal, pedig egy csomó kuka van a járdaszélén, de az emberek juszt se mennek el odáig. Úgy emlékeztem, maradt még két szálam nekem is, de a zsebemben csak egyet találtam, biztos Bita vette ki a másikat. Jólesett a füst. Reméltem, hogy nem ázik át a csizmám, nem vízálló, az sokba került volna, inkább vettünk ehhez olyan szprét, amitől vízálló lesz, de szart se ér. Átnéztem a túloldalra, az ügyvédnö ott lakik egy sárga, emeletes házban az új részen, lehet vagy negyvenmillió ott egy lakás. A ház előtt kukásautó parkolt, pont befejezték a szemét átöntését, jó meló az, rendszeresen megfizetik, Bita is csinálta régen. Az autó arrébb gurult, láttam, hogy valaki áll mögötte, a ház ajtaja előtt. Ismerősnek tűnt, de csak akkor jöttem rá, honnan, amikor maga elé tartotta a telefont. A Fotós volt.

Mi a faszt keres ez itt? Lehet, hogy mégis szólni kéne Derelnek, bár az szerintem leszarná, mászkál-e valaki egy sznob ügyvéd picca után, sötét a Derel, mint a segglyuk. A Fotós lefotózta párszor a házat, aztán leült a lépcsőre. Eszem megáll, meg akarja várni, míg hazajönnek? Eszembe jutott, hogy oda kéne menni, megrugdosni egy kicsit, hátha az agyához kap, de igazából dögfáradt voltam, meg se bírtam volna emelni a lábam. Meg nem is az én dolgom, majd az ügyvédnö elintézi. Van annak töke.

A sarki ruhabolt ajtaja már nyitva volt, az eladócsaj a próbababákat rendezgette a kirakatban. Annak idején ruhaboltos akartam lenni. Jó lehet egész nap hajtogatni a selyemruhákat meg tüllruhákat meg blúzokat, nem lesz az embernek mocskos a keze, és ha valaki bejön, lehet kérdezni, hogy mit parancsol, és megnézni, hogy áll rajta a ruha. Aztán, ha jól, rábeszélni, ha meg rosszul, megmondani, hogy úgy tetszik benne kinézni, mintha hullazsákban tetszene lenni, válasszunk inkább más. A huszonnégyesben senki se kérdezi meg, mit ajánlok, csak odadobják a pultra, amit összededtek. Kellene volna képzés a ruhaboltos melóhoz, csak nem volt rá időm.

Mázli, hogy nem kellett sokat várni a villamosra. Egy nővel szemben ültem le, huszonöt körül lehetett, de már tiszta ráncos volt, látszott, ahogy a fejét az ablaküvegnek támasztotta, és rásütött a nap a homlokára. Biztos az édességgyárban dolgozik, a gyárakban hamar megöregszenek az emberek, leghamarabb a kezük lesz öreg, utána meg felmászhatnak a ráncok a karjukon át az arcukra. Bitának

különben még nagyobb tervei voltak, mint nekem a ruhabolt, be akart kerülni a Való Világba. Szerintem lett is volna esélye. De amikor elmentünk a válogatásra, Bitára alig figyeltek. Odaküldték egy asztalhoz, aztán egy másikhoz, nem is hallottam, miket kérdeznek tőle, csak később mesélte. Azt mondták neki, mondjon egy viccet.

A villamos zökkent egyet, megállt, a nő felemelte a fejét, aztán gyorsan összeszedte magát, és még volt ideje leugrani a peronra. Bita mondta, hogy jó, akkor a kedvenc viccét, és elkezdte azt, amikor a király behívja a lányait egyenként, és kirakja eléjük a faszát az asztalra. Mindegyik lány tudja, mi az, csak a legkisebb nem, úgyhogy a király neki adja a fele királyságot vagy mit, mert ő a legártatlanabb közülük, utána meg elmondja neki, hogy amit mutatott, az egy fasz volt. A lány elkezd vihogni, hogy ez dehogy fasz, édesapám, látná a sárkányét! Bírom ezt a viccet, és Bita jól mondta el, de akik az asztal mögött ültek, nem röhögtek, csak mondogatták, hogy hm, hm, utána meg, hogy köszönjük, majd értesítünk. Bita egész hazaúton lelkendezett, hogy mennyire bejött nekik, de én nem mondtam rá semmit, mert nagyon kellett bögnöm. Úgy kellett, hogy nem is bírtam visszatartani. Azt mondtam neki, megfáztam, azért fújom az orrom, és belebömböltem a tenyerembe, mert olyan szar volt, hogy szerintük a férjem nem vicces, nem jól mondta azt a viccet. Pedig jól mondta, és tud vicces lenni, ha olyanja van.

A villamos majdnem a ház előtt rakott le. Ez jó, mert nem kell sokat gyalogolni, de a zörgést meg csattogást még mindig kurvára utálok, pedig évek óta itt lakunk. Anyu nem is tud aludni tőle, bár szerintem nem ettől nem tud, hanem a sok szartól a fejében, a villamos rásegít. Össze-vissza mászkál a lakásban, mint egy eltévedt szellem, aztán egyszer csak kidől. Mondjuk, így legalább alszik, mikor hazaérek, én is tudok pihenni egy kicsit.

Hát, most nem aludt. Ott zabálta a kefir a konyhaasztalnál, ezek szerint volt még egy valahol a hűtőben, lehet, hogy már le is járt. Neki mindegy, így is, úgy is savanyú, emésztése meg már rég nincs, ha fosik tőle, hát fosik. Lassan mártogatta bele a kiflit, az is lehetett vagy háromnapos. Kivettem a kezéből, és adtam neki egy frisset, de előtte elfeleztem, félnél többet úgyse bír enni. Felemelte a fejét, a híg kefir végigcsorgott az állán.

– Itt vagy?

– Itt – kipakoltam a szalámit meg a többit, hirtelen úgy megéheztem, hogy a hasam is belefájdult. Még jó, hogy csak később szoktam lefeküdni, előbb ki szoktam vasalni Bita ingét holnapra, meg elrendezem anyut, tele hassal úgyis rosszat álmodik az ember. A kiflinek a háromnegyede levegő volt, bénáztam a margarinnal, alig bírtam megkenni. Anyu mocorgott a széken, biztos a segge viszkedett, állandóan kint van az aranyere.

– Ki kell mosni a hasmelegítőmet – mondta. – Ráömlött a kávé.

– Ráöntötte?

– Ráömlött.

Mindig remegős keze volt, nem csak öregkorára lett az. Ő csinálta a falra azt a nagy kávéfoltot, pont szemben ültem vele, valahogy kiremegett a kezéből a bögre. Poppa ordított vele, és odanyomta a fejét a falhoz, nyald le, baszd meg, nincs pazarlás, én szívesen lenyaltam volna, de nekem nem engedték. Bólintottam, úgyis mosnom kell.

– Adja ide, amit berakjak a gépbe. Bugyija van még?

– Amit Bitától kaptam! – a férjem nevét csak mosolyogva tudja kimondani. Ez van, mióta Bita először jött át annak idején, pont Poppa után. Mondjuk, Bita csinálja vele a sudokut, ha van kedve, én meg lófaszt se értek belőle. Anyu se, de szereti beírogatni a számokat, aztán örül, ha kijön valami.

Az egyik bugyiján megint lett egy szarfolt, önteni kellett rá egy kis mosószert, hadd álljon, míg bepakolom a többit. Nekem mindig hideg vízzel kellett kimosni a bugyimat, ha összecsupnyáztam. Anyu ott állt fölöttem, tizenegy évesen jött meg, utáltam a vérszagot, de nem mehettem ki, tartott a vállamnál fogva. Mikor először lett mocskos a bugyija, én is odaadtam neki, aztán mire visszamentem a fürdőbe, ki is sikálta. Bögött közben, hogy mit művelek én vele, rácsöpögött a könnye a bugyira. Mondtam, jól csinálja, anyu, biztos a lúg marta ki a szart, jó a könny is hipónak.

Izomból kell dörzsölni a lábát, hogy lejöjjön róla a kosz. Már nem is hajlandó fürödni rendesen, csak így, hogy odaül a kád szélére, én meg

lemosom szivaccsal. Mintha kórházban lenne. Kiskoromban én is szerettem ezt a dörzsölést, mindig mondja, micsoda kis kurva voltam, ha volt nálunk vendég, annak kellett ledörzsölni, akkor is, ha idegen volt, különben ordítottam. Néha egy vízben szoktunk fürödni Bitával, előbb ő, utána én.

– Álmos vagyok – anyu nekinyomta a fejét a csempének. Mintha ő baszódott volna tizenkét órán keresztül a boltban, plusz a kasszaátadás. Megtöröltem szárazzal, és betámogattam a szobába, pedig tud menni, de ilyenkor teljesen rám tehenkedik. Az ágyának még mindig Poppa-szaga van, hiába sikáltuk ki ötször, szerintem a matrac végleg beszívta az izzadságát.

Kávét után tudok a legjobban aludni, biztos a tej miatt. Anyu megint horkolt, oldalt kéne neki feküdni a szíve miatt, de csak a hátán szeret, így meg néha befulladás. Nem szoktunk felkelni rá, csak reggel meséli. Meg kéne pucolni már az ablakot, alig lehet kilátni rajta, pedig a fenti szomszéd kölyke tegnap is nagyon produkálta magát az udvaron. Nekidobta a labdáját a falnak, erőből, hogy dübbenjen, a labda meg visszapattant, és hasba vágta. Nem elég, hogy idegesítő kis gecsi, még hülye is, a végén elkezdett öklendezni. Azért jusst is még egyszer odavágta labdát, hogy dögölne meg az ilyen, nem először csinálta, teljesen leverte már a vakolatot. Olyan csórék ezek, hogy sose lesz megjavítva.

Kiment az álom a szememből. Anyu ott hagyott mindent az asztalon, a kefires dobozt, a kifli csücskét meg a morzsákat, pedig el tudná pakolni, de sose szokta. Csak Bita néha, mikor Zoki ad valami kis kiegészítést a fizumhoz, annak mindig örül, olyankor tüsténkedik. A tenyerembe söpörtem a morzsákat, közben eszembe jutott, hogy hülye vagyok, már megint nem hoztam be a postát, mikor jöttem. Kiszaladtam papucsban, a szomszéd kölyök a fal mellett ült felhúzott lábakkal, és köhögött. Tiszta vörös volt a feje.

Megint jött IKEA-katalógus. Ledobtam a leveleket a konyhaszekrényre, és kikotortam a mindenféle fiókból az egyetlen tollat, ami fog, a pucér nőset, az is hátracsúszott a befőttes gumik meg az alufólia mögé. Odaültem az asztalhoz, és magam elé húztam a vastag, színes füzetet.

Állólámpa, kilencezer. Volt egy állólámpánk régen, még Poppa hozta haza a lomiból, nem volt semmi baja, csak a búra széle volt rongyos egy kicsit. Aztán Poppa is törte szét, egyszer hozzánk vágta, az volt a keze ügyében. Kanapéra való párnák, darabonként négyezer, nekünk nincs egy se, bár rendes kanapénk sincs. Ami van, azt Bita már kiülte közepén, alig lehet megmaradni rajta, állandóan begurul a lukba az ember. Egy kurva konyhaszéket is hétezerért adnak, pedig csak egy sima, fehér szék, a fehér amúgy is könnyen koszolódik, nem való konyhába, a svédok nem normálisak. Fehér széket hétezerért? Miért olyan drága minden? Megint a hasamból indult a remegés; mióta elmúltam harminc, ilyenkor levegőt is alig kapok, meg kell fognom a fejemet két kézzel, hogy le tudjak nyugodni. Továbblapoztam, közben emlékeztem magam, hogy ki kell majd dobni a füzetet, Bita utálja látni is, mindig kiakad, ha költeni akarok. Na, itt vannak a kanapék, milyen szép ez a piros, te jó isten, káprázik tőle a szemem. Mikor ezt a régit vettük, akkor is néztem egy pirosat, bár az nem volt ilyen szép, de Bita rám szólt, hogy strichelni akarok-e rajta, vagy mi, úgyhogy bólogattam én is, hogy jó lesz a fekete. Olcsóbb is volt, csak olyan szögletes, hogy nem jó hátrahajtani a fejemet a támlán, a piros bezzeg mindenütt kerek, meg van karfája is. Simogattam egy kicsit a képet az ujjammal, biztos puha az a háttámla, aztán ellapoztam.

Kutyás tálca, háromezer forint, milyen bánatos szeme van ennek a kutyának. Átlátszó virágváza, ötezer forint, á, ebbe a lakásba nem hozunk törékeny dolgokat. Fonott tányéralátétek, ezek is pirosak, van belőlük kék meg zöld is, de a piros a legszebb, mondjuk, tökmindegy, mindenki máskor szokott enni. Kétezer forint darabja, Bita sose adna érte ennyit, de egyébként se azért nézegetem, a reklámújságokban ott van minden, és a mindent akkor is jó nézni, ha semmit se veszek. Megfogtam a tollat, a pucér nő süllyedni kezdett, eltűnt róla a ruha, és elkezdtem bekarikázni a dolgokat egytől egyig, a rozsdamentes acél tésztaszúrót háromezerért, az állatfigurás fürdőszobakészletet hat és félért. Úgy rányomtam a tollat a papírra, hogy átszakadt. Bekarikáztam mindent a piactéri ajánlatból, meg külön a piros kanapét is, és még vagy húsz percig nézegettem, pedig már majd leragadt a szemem. Nehéz volt felállni, elzsibbadt

a lábam, de a füzetet jó mélyre sikerült dugni a kukában, rápakoltam egy csomó mindent, a sarka se látszott ki. Közben vettem észre, hogy az előbb összekentem a konyhaasztalt tinnával, mintha gyerek lenne a lakásban, pedig nincs.

Még az ágyban is a kanapéra gondoltam, nem akart menni az alvás, pedig már majdnem leragadt szemem. Az órára néztem, majdnem tíz, Bita mindjárt itthon lesz, most rövid műszakja van. Már hallottam is, hogy csörög a kulcs a zárban, meg ahogy megnyomja a térdével az ajtót, télen mindig beragad, és csak így lehet kinyitni. Anyu felhorkant a zajra, de nem ébredt föl, hiába hagyott ki megint a levegője egy pillanatra. Nem akar dokihoz menni, pedig megmondták neki, mikor Poppa meghalt, hogy hamarosan utána tetszik menni, ha nem csinálunk valamit a nénivel, de én aztán nem fogok veszekedni vele. Bita percekig zörgette a kiflis zacskót, a szobába is úgy jött be, hogy kilógott a szájából egy falat.

Szorítottam a szemem, de túl későn csuktam be, meglátta, hogy ébren vagyok. A tusfürdő már nem érződött rajta, elnyomta a telepszag, sóder meg sör, nem lehetne műszakban inni, de mindenki szokott. A szájának élesztőszaga volt, egy nyálás morzsa átragadt az én számra, mikor odanyomta a nyelvét, mázli, hogy ezt nem szokta sokáig csinálni. Zavart a fény, elfelejtettem lehúzni a redőnyöket, Bitát meg anyut nem érdekli, bárhogy elalszana. Anyu felé fordítottam a fejem, próbáltam csak nagyon kicsit mozogni, de így is hangosan nyikorogtak az ágyrugók, Bita benyúlt a hálóingem alá, és megszorította a mellemet. Már kértem, hogy finomabban, csak mindig elfelejti, viszi a hév, azt mondja, biztos a hév miatt markolta most meg a pinámat is a másik kezével olyan erősen. Benyúltam a gatyájába, megfogtam a farkát, még félig petyhüdt volt a sörtől, gyúrogattam egy kicsit, de szép az a kurva kanapé, basszameg, húszezer nem sok, annyit össze lehet spórolni. A férjem belelehegett a fülembe, erősebben, akkor erősebben gyúrtam, kicsit fáradni kezdett a kezem, de szerencsére már keményedett. A hátamra fordított, széttolta a lábaimat, befeküdt közéjük, ahogy nyíltak a combjaim, úgy csukódott a szemem, a számat meg összeszorítottam. Nagy levegőt vettem. Más faszikra szoktam gondolni ilyenkor, idegenekre, de most konkrétan arra a csávóra gondoltam, aki segíteni akart a sebhelyessel. Fialat volt, szőke pihékkel az arcán. Próbáltam a pihékre koncentrálni, hátha nedves leszek, de Bita már javában nyomta magát befelé. Holnap megint fájni fog a hasam, úgy szétcsinálja odalent, nagy farka van a Bitának, először meg is ijedtem tőle. Tegnap láttam, ahogy lapáttal felvakarják a fagyott havat a járdáról, most mintha Bita fasza lett volna a lapát, én meg a járda, felszántotta a bőrrömet, csak kapart ütemesen, minden mozdulata egy csomó tüsszúrás volt, a nyelvembe haraptam, de mondtam magamnak, hogy muszáj kibírni, mert hátha most. Hátha most sikerül teherbe esnem. Ő annyit dolgozott ma is, legyen neki karácsony, jobban tud utána aludni.

Kimentem, és máris csípett a pisilés, egy pillanatra mintha vért láttam volna a vécépapíron, de csak a fürdőszobalámpa fénye szar, még a levegő is pirosnak látszik tőle. Máris fájt egy kicsit a hasam, most egy darabig ilyen lesz, meg forró lesz mindenem, mintha lázas lennék. Pár nap alatt elmúlik. Visszafeküdtem Bita mellé, tessék, tényleg egy perc alatt el tudott aludni. A másik oldalára fordult, eleresztett egy fingsorozatot, mintha lőnének, kúszunk, tata, mászunk, tata, ratatata. Ezt a viccet is jól mondja, lehet, hogy inkább ezt kellett volna bedobni a Való Világban. Majd, mikor felkelek, előkészítem a főzeléket, és jó sok paprikával csinálom meg, ahogy szereti. Ha jókedve lesz, talán megmutatom neki a kanapét is.

Kalapos Éva Veronika: 1983-ban született Nyíregyházán. Tanulmányait a Károli Gáspár Református Egyetemen végezte, magyar nyelv és irodalom tanári diplomája van. Nagyjából tíz éve publikál novellákat és drámákat, ifjúsági regénysorozata, a D.A.C. kötetei a Manó Könyvek Kiadónál jelennek meg 2013 óta. *F mint* című regényét az Athenaeum adta ki 2019 júniusában.

A nyolcadik napon

A kávézó előtt egy nő,
mintha várna valakit.
Kezében papírpohár,
minden kortyhoz egy.

Látom rajta,
csak a megszokás,
a mozdulat,
ahogy ízleli,
talán nem is szereti.

A lényeg a földön végzi,
még csak nem is a csatornában.

Nekem ez nem volt szokásom.
Egy hete, de múlt időben beszélek,
mint szakítás után,
mikor még ki sem húlt az ágya.

Evés után a legrosszabb.
Mintha kivennék a szádból az utolsó,
legjobb falatot,
és gúnyos vigyorral elhajítanák.

Meg a pia.
Azóta nem iszom.
Nehogy sóvárogjon
a sör, a jéger,
hol van a társuk,
hol marad ilyen soká.

Megállok a kávézó előtt, szétnézek,
mint aki rosszban sántikál.
Szemezek vele, csábít,
szinte megbabonáz.
Felvegyem?
Egészen kicsi,
csak az íze kedvéért.

Nem teszem.
Ha egy hete, legyen
egy hónap, egy év, egy élet.

Többé nem gyújtok rá.

Hesteg hangulat

A süllyedő hajón ordítani
már felesleges.
Ülj ki a szélére, hagyd,
hogy lábad a vízbe lógjon,
lóbáld, énekelj.

Harsogd túl a mögötted jajveszékelőket,
mosolyogj rájuk,
mondd, hogy nem baj,
lehetett volna rosszabb is.

A tűzhalál, vagy rákbetegség,
elevenen ha megnyúznak.

De ez *csak* fulladás.

Mondd nekik, egy pillanat,
táguló tüdő, pattanó erek,
egyetlen nagy levegő,
kettészakadt képkocka.

Nincs idő, hogy leforogjon
az a bizonyos film.
Nem értek rá tetteket megbánni,
hogy úgy hazudtatok,
ahogy most a fedélzetre
ömlik a tenger.

Itt nem kísért anyátok utolsó szava,
ha eszetekbe is jut, a jeges víz
majd elhessegeti,
szétfolyik minden gondolat.

Mondd nekik, üljenek melléd,
hozzanak bort, koccintsatok utoljára,
átkozzátok az Istent,
vagy épp fohászkodjatok,
de ordítani felesleges.

■ **Pege Ibolya** (Budapest, 1987): keramikusként végzett. Négy éve slammel. Verseit több folyóirat közölte (*Műút*, *Rost*, *Új bekezdés*). A József Attila Kör tagja.

Két végzetes hiba

AZ ember két végzetes hibát követhet el. Egy, hogy elhagyja szülőházáját, és más földrészekben kezd új életet. Kettő, hogy hazatér. Hát ezek itt még csak az elsők vannak túl. Kubaiak, menekültek. Gyanakodva méregetnek, mert én ugye már a második nagy tévedésen is túl vagyok. A régi életemet ma már csak látogatom.

Ez a könyvesbolt, az *Altamira*, egy barlangról kapta a nevét. Az ősember freskóiról. Hát azok, akik itt összejönnek, valóban ősemberek. Vaskos köteteket emelgetnek, szaglásszák, lapozgatják a könyveket.

Hét órára van meghirdetve a találkozó, a hosszú termet nyolcfele már teljesen megtöltik a kubaiak. Férfiak, nők, három korosztály, idősek és fiatalok. Ami közös bennük, az – hogy is mondjam! – az áhítat. Az *Altamira* a száműzöttek temploma. Itt találkoznak, akiket ki-eburdalt a hálátlan haza. A földönfutók, akik csak itt, néhány órára otthon érzik magukat.

Engem ismernek, eljönök minden évben. Csak én keverem össze őket, csak én felejttem el a nevüket. Elém jön, üdvözlöd Rodolfo, a kiadóm. Mert itt még ma, húsz év után is kiadják a könyveimet. Nyugtalanítja őket az a bizonyos második hiba. Hazakészülnek valamennyien. Hihetetlen számukra, hogy én már húsz éve hazatértem. És hogy most mégis itt vagyok.

Megölel Luis, a kopasz újságíró, aki már annakidején is mesternek – *maestronak* – szólított. Kezet adnak a többiek is, egyik a másik után. Beszélgetünk, körülállnak. Déry Tiborról kérdez egy öregember. Hogy él-e még? A „Szerelem” történetét mindenki ismeri.

– Akkor sírtam utoljára! – sóhajtja egy asszony. Tudják, amikor hazaér. Amikor a felesége elébe szalad.

Kifújja az orrát.

– Ahogy – teszi hozzá – egyre gyorsabban rohan.

Jó itt nekem. Ki ismeri még, odaát, az óházában, ezt a történetet!

Ma fiatal írók mutat be Rodolfo. Carlos Velazco harminchárom éves. Könyve, egy ötszáz oldalas tanulmány, a provokatív *Kuba nem létezik!* címet viseli.

– Kétéves kutatómunka! – jelzi ez az apró, első látásra jelentéktelen ember. Egy elfelejtett rendező levelezése. Akik írják, kivétel nélkül filmesek.

Hát igen. Akinek sikerült, ma már messze jár. Most, félévszázad után, sorra kerülnek az ismeretlenek. Vajon ki fogja feldolgozni az én sorstársaimat?

Mert hát, a mi vadnyugati irodalmunk is átesett egy ilyen korszakon. Márait felfedezte a világ, sokan hazatértek. Odakint csak a derékhad maradt. Akiket elkerült a hír. A szerencse. A szellem napszámosai.

Őket kellene megmenteni. Felkutatni az özvegyeket, a nyelvüket már csak törve beszélő utódaikat. Hátha előkerülne néhány értékes irat! Mint ezek a kallódó levelek, amiket most Rodolfo kiad. Vagy a mi irodalmunk továbbra is csak a tehetségek temetője marad?

Akik itt ülnek, az *Altamira* polcai között, ismerik a sorsukat. Közülük is kiugrott Cabrera Infante, egy latin Márai. Azokat dolgozzák fel, akik lemaradtak. Reinaldo García a nyolcvanas évek új menekültjeit, Ena Columbié egy őrült vallomásait. Nosztalgizáló száműzöttek, kívülről nézve mindnyájan egy kicsit őrülteket vagyunk.

De ezek itt még nem követték el a második hibát. Várnak, reménykednek. Végzik a dolgukat.

Velazco felolvas. Gyorsan, hadarva beszél, Havannában született. Truffaut-tól, Fellinitől érkeznek az egybegyűjtött levelek. A *Nouvelle vague!* A *neorealizmus!* A közös múlt. Ősrégi esetek.

Az *Altamira* pultján borozással fejeződnek be az összejövetelek. Velem is koccintanak, aláíratják valamelyik könyvemet. Velazco az *Elveszett gyerekekről* beszél:

– A legszebb novella – mondja –, amit ismerek. A mi sorsunkat nem írta meg jobban senki sem.

– Én – jegyzi meg az író felesége – a *Szarvasokat* szeretem. Azt, hogy mit fog látni belőlünk egy gyerek.

Lágy, kerekarcú asszonyka, talán húsz éves lehet. Pontosan idéznek mind a ketten. Ők most élik az én régi történeteimet.

Eszembe jut: kinek írtam én, ötven éven át? Önmagamnak? Az óhaza olvasóinak? Faképnél hagytam volna a népemet? A száműzötteket?

Két végzetes hiba. És lám, most ismét itt vagyok, a Szigeten. Elkövettem volna a harmadikat is? ■ ■ ■

Ferdinandy György: 1935-ben született. Egyetemi hallgató és buszkalauz, amikor elhagyja az országot 1956-ban. 11 évig él Franciaországban, elvégzi az egyetemet, franciául ír, könyveit két díjjal ismerik el. Megélhetési gondok miatt átköltözik Puerto Ricóba, ahol 35 éven át egyetemi tanár. A karibi szigeten már magyarul ír és publikál. 1988-ban jelenik meg első hazai kötete, a *Szerecsenségem története*. Fél száz könyvét adták ki, számos folyóirat szerzője, francia és spanyol kötetekkel is jelen van az irodalomban. 2000-ben hazatelepül, ma ingázik Budapest és Miami között.

Összeér

Lehet-e arról beszélni, mikor két földrész újra egymáshoz ér, minden vágy és erőszak nélkül, több millió év után. Érintésük kétezer méter fölötti hegységet szül, ketté szakítva az addig egymásba ömlő kékséget. Érintkezésük új útvonalakat rajzol a víznek, áramlatait más irányokba kényszerítve. S mikor találkozásuk talajából vagy azon megtermékenyül az első lény, elmesélheti-e valakinek születése történetét.

Lehet-e arról beszélni, ahogy a Föld bekebelezi önmagát, ahogy a kéreglemezek elnyelik egymást, ahogy a formák és állagok egymásra csúsznak, durván, mégis alázattal és megadóan. Mikor vajúdásába városok és hegyoldalak remegnek bele és tűnnek el, mikor vulkanikus magömlésének semmi nem állhat útjába, vagy képzelj el, hogy valaki coriolisi erővel kapaszkodik beléd és ránt magával, ölel, majd hurrikánként ömlik valami masszívra és szilárdra, mely legalábbis eddig annak tűnt. Lehet-e érzékeltetni az élvezet tetőfokát, mikor a belső, a rejtett az égbe vagy a vízbe lövell a mélyből. Lehet-e arról, hogy az erőszak mindig és mindenkor embertelen szépséget és gyönyört szül.

Mert vannak dolgok, amik nem várnak arra, hogy fölfedezzék, vagy rákérdezzenek, mert van az a pillanat, mikor csak egyszerűen összeér két földrész.

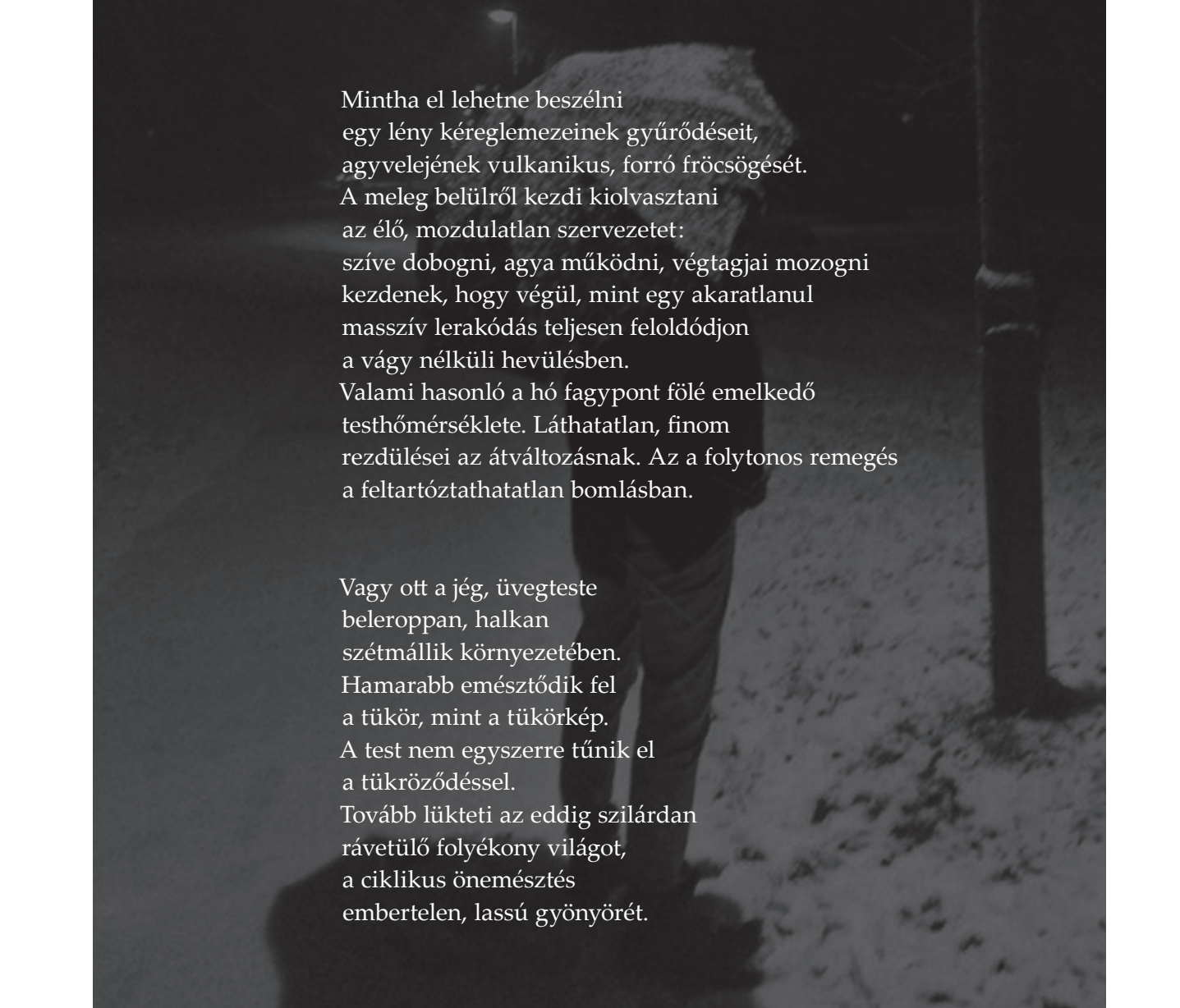

Magas páratartalomnak kitéve

Vödörbe gyúrva a friss hó
széteső kristályok és gyengülő nanokötések
egy tornádó alakú tölcsérben
Formálódik, az emberi tekintettől érintetlenül
Olvad, hogy éjszaka újra ropogósra fagyjon
egy időre, újra valami másra, ugyanazt
a folyamatot ismételve körbe.
Nem idegenkedik testének átváltozásaitól.
A melegség saját ellentétéként feltétele, hogy
többször érezze magát az állagok közti
mozgásban.

Önmegismerése a másban,
ahogy találkoznak, a némán
nedvesedő vagy keményedő
érintkezésben. De csináljon
bármit:
ugyanabban az izzadásban,
havazásban, csöpögésben
ugyanabban az olvadásban
lesz rajtakapva, a víz
valamely formájaként.
Akár a pára átlátszó szökése:
észrevétlenül távozik
a tett helyszínéről,
hogy később öntudatlan
újra aláhulljon kötöttebb,
s érinthetőbb anyagként.

Mintha el lehetne beszélni
egy lény kéreglemezeinek gyűrődéseit,
agyvelejének vulkanikus, forró fröcsögését.
A meleg belülről kezdi kiolvasztani
az élő, mozdulatlan szervezetet:
szíve dobogni, agya működni, végtagjai mozogni
kezdenek, hogy végül, mint egy akaratlanul
masszív lerakódás teljesen feloldódjon
a vágy nélküli hevülésben.
Valami hasonló a hó fagypont fölé emelkedő
testhőmérséklete. Láthatatlan, finom
rezdülései az átváltozásnak. Az a folytonos remegés
a feltartóztatathatatlán bomlásban.

Vagy ott a jég, üvegteste
beleroppan, halkán
szétmállik környezetében.
Hamarabb emészthetődik fel
a tükör, mint a tükörkép.
A test nem egyszerre tűnik el
a tükröződéssel.
Tovább lükteti az eddig szilárdan
rávetülő folyékony világot,
a ciklikus önemésztés
embertelen, lassú gyönyörét.

A szerző a művek megírása alatt a Kisebbségi Kulturális Alap
alkotói ösztöndíjában részesült.

Mellár Dávid (Pozsonypüspöki, 1992): költő. Dunaszerdahelyen él, a pozsonyi Comenius Egyetem doktorandusza.

Egy cseleszta

A hallgatás enciklopédiájából: amerikai zeneszerzők cd-i közt, 2016–2019

vallomásai

Megőrizni valami kamaszost, mindenben megőrizni ezt az egy idő után kifejezetten zavaró nyegleséget. A legkomolyabb pillanat után, a legkomolytalanabb után, a legreménytelenebb ellen, a legreményteljesebb helyett. Negyven után azért csak megvizsgáltatod magad: harmóniumszerű szekrény, egészséges fa rezonátorok, a féltett kalapácsszerkezet felfelé üt, a billentyűzet acéllapos. Hát eljött: már te is csak egy cseleszta vagy. Ha megszólalsz, akkor csak gyenge hangon, de legalább valahol a harangjáték és az üvegharmonika között.

Nem tudom megérteni az amerikai Satie-lázat, a legtöbbször metsző trivialitás, olcsó baszékonyosság. Ilyen kevés ötletet hogy lehet kiterjeszteni egy életműre? Extrém címadásából is a fantáziátlanság sikolt. Lombpótló fagyöngyömbök. Amikor télen azt hiszed, hogy ez a fa elfelejtett leveleközni.

Manet-zöld zsaluk: félig-meddig giccses impressziók San Franciscóban. Szerte a festőholmi: itt-ott egy-egy ecset, felkezdet festékes doboz. Rézrozsda, patina, állagmegőrzés. A festő nem jön többet. Emily Dickinson megmagyarázza: a poszthumán gyógyítás az ember számára egyelőre elérhetetlen. Césár, a mesterszakács egyetlen articsókából „divatliturgiát” kreál. Vallása az esztétikai leleményesség, saját szépérzéke. Hallod, ahogy letörlik a könnyeit, kitörlik a seggét, aztán azt, ahogy a temetésen összesúgnak, ahogy a halála után a nővérek elmosogatnak, megetetik és megsétáltatják a kutyáját. Dickinson mond valamit a szervezett pusztulásról, a pókhálós lelkekről, a legkisebb emberi szív semmivé zsugorodásáról. Minden tétel után pár hangszer elhagyja a zenekart: és attól kezdve csak a hiányuk szólal meg, kiabálni kezd a csönd. Mark Adamo Late Victorians c. műve.

■

Lukas Foss: Baroque variations. A Händel-larghetto pompabarokkja után a Scarlatti-átértelmezés pszichoakusztikus hangszínpermutációi jönnek, majd Foss felrobbantja Bach hegedűpartitáját: a roncsolt testre elektroakusztikus röntgenezés, zenei sugárkezelés vár, s épp ez az önpusztító rákkezelt emlékeztető, késleltetett halál nyitja meg a barokk tematikát a véletlen szeszélye előtt.

■

A győri születésű George Barati, azaz Braunstein György 18 évet töltött Hawaii szigetén, a honolulu szimfonikusok karmestere volt, testben elhagyta az egyre inkább fasizálódó Magyarországot, lélekben sokat járt haza: zenéjében a magyar idióma ősgyökeivel a csendes-óceáni zenei tapasztalat vegyül. Ilyen nincs. Elsőrangú csellista lévén főleg a cselló újrapozicionálása érdekelte egzotikus környezetben. Csellóra és zenekarra komponált koncertjében az első tétel csellószólamának magyaros gesztusait a melankolikus angolkürt mondandója terelgeti más irányokba, sok-sok száraz irónia következik, szarkasztikus sziporka, majd támad a keserű humor, az egész mű balettzenére emlékeztet. Barati kamaraműveiben szinte minden hangszer küzdelmes szólamot kap, van egy remek cembalókoncertje is: nem dekorál, hanem öltöztet, nem átrendez, hanem berendez. 83 évesen halt meg: jógázó feleségét várta az utcán. Egy ismeretlen támadó leütötte: tizenegy nap múlva belehalt a sérüléseibe. Igaza van Paul J. Horsley-nak, amikor minden irónia nélkül azt írja, hogy „korai halála miatt” zeneszerzőként már nem teljesedhetett ki.

■

A George Brecht, La Monte Young és David Tudor emlékkoncert hozzávetőleges programja

1. (Zen-hangsúlyos képzeletzene)

Képzeld el egy virágot.

Képzeld el az összes többi, hiányzó virágot.

Ereszd közel a hiányt, de ne közelebb, mint a jelenlétet.

Telepedj meg félúton, és élvezd a valóságot.

2. (Memória-szonáta)

Fogd meg képzeletben a nagy kék füzetet, és szaggasd ki sorra a lapjait.

Szedd össze képzeletben az előbb kitépett lapokat, és ugyancsak képzeletben helyezd vissza valamennyit a maga helyére.

Ha ügyelsz a pontos sorrendre, engedsz a memória agresszivitásának, ha nem, sikerült kijátszanod a zsenialitást.

3. (Calder-ívek. In memoriam Earl Brown)

A szárnyas zongora nyitott húrdobozába különféle korú férfiak köpködnek különféle magasságú emelvényről, a saját tempójuk, nyálgyülemelési ritmikájuk szerint. A zongorista közben hagyományos frakkban játssza Earl Brown December 1952 című darabját: a vízszintes, téglalappá terebélyesedő vonások a melódiát, a függőleges egységek a harmóniát jelképezik, melyet az intenzitás és az időtartam szorzata avat szabályos síkidommá.

4. (A bűn és a csábítás zenéje)

A zongorába kígyókat pakolunk, a zongorista közben William Bolcom The Serpent's Kiss című darabját játssza. Egy gyermek távolról időnként almát hajít a kígyók közé. Minden hajítás előtt hangosan közli: „A legszebbnek!”

5. (Színszabályzott versenymű két zongorára)

Két zongora áll a színpadon. A billentyűzet hét tetszőleges billentyűjére temperatubusokból különböző színű festékeket nyomunk ki. Az egyik zongorista Liszt tetszőlegesen választott számú Mephisztó-keringőjét játssza, a másik Cage 4'33" című opuszát. A Liszt-játékos próbálja nem elkenni a festéket, a Cage-játékos pedig a lehető legtöbb maszatfoltot létrehozni. A győztes az, aki a kitűzött célt a lehető legjobban megközelíti.

6. (Concerto két bokorra)

Két sűrű bokor áll a színpadon, előtte egy-egy zongoraszék. A játékos hátrahúzza, megfeszíti, majd elengedi a gallyakat, rezegteti az ágakat, suhogtatja a bokrok zöldjét, majd sorra letépkedi a bokor leveleit, illetve gyümölcsseit. A darab akkor ér véget, amikor a két bokor meztelenül, csupaszon mered ránk.

7. (Dick Higgins és a bálna picsája)

Képzeld el Dick Higgins, amint saját instrukcióját végrehajtva (Danger Music 5.), és Nam June Paik képét felöltve tényleg bemászik egy nősténybálna vaginájába. Koncertteremnek érzi az irdatlan, nyákos picsát, amelyben nagy megdöbbenésére épp Crumb Vox balenae című zeneművét játsszák, természetesen előírás szerinti maszkban és a kötelező kék vonal alatt. Paik, aki tulajdonképpen Higgins, egy kiköszörült ollóval jár a közönség között, és elmetszi, ahány nyakkendőt csak lát. Egyetlen egynek kegyelmez meg, mert az várandós.

Charles Wuorinen 10+1.

Egy. Piano Variations (1963). Szédüléssel edzés: zsírégetés felsőfokon, nagy sorozatszámú projekt rövid pihenőidőkkel, közbeiktatott, nagy intenzitású kardiogyakorlat, fiatalos, erőfitogtató szuperszetek.

Kettő. Duo sonata. Zongora és fuvola. Tartod a súlyt, guggolsz, feszül a vádli, a comb, a térdben nő az ízületi folyadék hidrosztatikai nyomása (vö. a fuvola bugyogása), hogy megővjon a szalagsérüléstől.

Három. String Trio. Egy lelepleződés története: a gyenge hasizom tükörképe, a fűrészmok lassú kirajzolódása, a V-felsőtest illúziója, a római szék, ahogy villamosszékké változik, majd ahogy beáll a megtorlás nyugalma.

Négy. ALAP (2001). A fúga művészete: madárfogás Scott-padon. Bach szerepe a nyújtásban, a befordult csuklók emlékezetes képe, inkább csak rákésztetés, bemelegítés, prelúdium a IX. Contrapunctushoz. As little as possible? As lazy as possible? As late as possible?

Öt. A Grand Bamboula 1971-ből. A bamboula egy kreol tánc: Wuorinen repertoárjában van kék, szögletes és strandra írt bamboula is. Az eredetihez dob is kell, Wuorinen öt vonószót használ hol gőzgép-, hol gőzfűrészszerűen, felpattintott pillanatkitinpáncélok, rossinis hűrsétákkal: Louis Moreau Gottschalk, New Orleans-i romantikus zeneszerző beérte egy zongorával is. De ő csodagyerek volt, akinek kezét Chopin és Liszt irigylte, s aki még egyáltalán nem látott a bamboula zsigereibe.

Hat. Az Arabia felix szextettje. Az arab félsziget déli csücske latin derűvel, a fecsegő vibrafon (jemeni tömjén) és az érzékeny (mézgásodó) gitár derűje. Három hangszer kitar, három cseng-bong, nyilvános párosodási kísérletek, aztán poén: anális unisono.

Hét. Ashberyana. Egy bariton, egy vonósnégyes, egy harsona, egy zongora. Egyszerű, tiszta szövegek kidekorálása: proteinshake-muzsika. Lötyög a csonton a hús.

Nyolc. On Alligators. Az alligátor az őshonos amerikaiak, az amerikai létezés páncélzatának jelképei, a szennyes olajzöld reményé. Némelyik álig a vízben, egy-egy a parton: öszszesen nyolcan, jobbára hímek. Árad a mosuszsag: párzási időszak van. Rózsavízzel keverve különösen illatos zene. Az alligátorzsír pedig remek gépkenőcs.

Kilenc. The Winds. A szélistenek katalógusa tülekedéssel és csitulással. Kilenc Múza kilenc fúvóshangszerrel. Saját testsúly: lábemelgetés függeszkedve itt-ott törzsfordítással.

Tíz. Archeopteryx. Az ősmadár marimba-vérkeringése. Gyíkfarak, foga csőr: anatómiai kuriózumok. 146–151 millió évvel ezelőtti zajok fossziliái. Lehet, hogy hamisak.

(Tizenegy. Super salutem. Tizenegy hangszer és „egy” férfikórus. A szakralitás sűrűjébe vágott ösvény: et omnem pulchritudinem electa es a domino. A Szűzanya helye a férfigangok közt: sancta dei genetrix. Ünnepeyes bevonulás a tömjénnel fertőtlenített, templomi kanzagba.)

Azt olvassa épp, hogy „olyan szövetből vagyunk, mint álmaink, s kis életünk álomba van kerítve”? Hogy „tói, halmi, nádi, berki nimfák”? Talán, hogy Tereus herceg és Hippolyta tervezi a lakodalmát? Talán a frissen szedett harmatot akasztják épp „gyöngyül a kikircs fülébe”? Hogy égesd el a könyveket, Kalibán? Mit olvasott Ned Rorem, mielőtt megírta After reading Shakespeare című, egy száll csellóra komponált művét? Az első tételhez szinte biztosan ezt: „Ó, sir, te már öreg vagy. Természeted határa szélein jár...” Sharon Robinson játékát Rorem az androgün géniusz mélyen emberi hangjának nevezte. Az is.

Három amerikai klasszikus: Bernstein, Barber, Diamond. Bernstein áriái és barcarolái. Milyen az amerikai gondola? Bright Sheng zenekari átiratai. A kompozíció szögletes, négyzet-hálósan szerkesztett, energikus prelúdiummal indul. Van szerelmi duett, Bartók-reminiscencia, az ötödik részben megszületik Bernstein Alexander nevű fia, egyenesen a coplandi préri romantikájába huppan bele, vagy ami valószínűbb, egyenesen Aaron Copland az anyja, a Mr. és Mrs. Webb Say Good Night jazzes sziporkahumora elbűvölő, a zárlat pedig egy mahleri Nachspiel. Életútkaosz, túl sok mindenre kell egyszerre, kis terjedelemben emlékezni, olyan, mint egy sokmozaikos képeslap: Sheng segít az emlékezésben, a zenekar mégis több síkon képes rá, szinte a húrszakadásig, a kürt dugulásig. Samuel Barber édes-édes The School for Scandal nyitánya. Iskolai csínytevésekre gondolni: fergeteges erejű komikum, Tom Sawyer és a döglött patkány. Aztán mutatósan hamonikus romantika, a vonósokra löcsölt felelősség, majd drámai teátralitás ironikus gyökjel alatt: a patetikus oboa kifigurázása. Pedig a kulcsszó Sheridan és A rágalom iskolája, pedig a kulcsszó a jó öreg Rossini. Barber 21 évesen írja. A 22 éves David Diamond Ravel-elégíája a harmadik kompozíció: Diamond mindent jobban tud, talán épp azért nem jön ki aktuálisan a darabból szinte semmi komolyan vehető. A gyászmunka dinamikája nem rossz: a paroxizmustól a belenyugvásig, oda-vissza, logikátlanul, ahogy az életben is. Meg kell veszni Ravelért. Az Amerikába látogató Ravel a 13 éves Diamond mestere lett, ő ajánlotta be Nadia Boulanger-hez. Diamond gyakorlott síremlék-zenében. Oscar Wilde párizsi sírjának meglátogatása ihlette a Psalm (Zsoltár) című művét. Elképzelem, ahogy Diamond és André Gide négykezes játszik, ahogy közös wilde-izmusuk érzékenysége tüzes erotikába csap át. A „bűn vad ajkát” megcsókoló wilde-i „lélek” tusakodásaiból Diamond nem kreál szakralitásba ágyazott zenei példázatot: szabad teret ad a halál botrányán átnövő szenvedélynek, mely a mű végén a halál képébe kiáltja a megbélyegzett bűn merész, rövid, fájdalmasan felemelő boldogságát. A garbó melege, a garbó boldogsága ez. Amikor Diamond egy állást pályázott meg a Columbia Egyetemen, azt mondták neki, hagyjon fel a garbó viselésével, aztán majd meglátják. Pontosan tudta, mire céloznak. Amikor a kis Diamond hotelszo-

bájában felkereste a nagy Ravelt, állítólag őt is megragadta az inkriminált garbó spontán, keresetlen szépsége. Nem is tudta, nem is akarta levenni. Garbós Diamondot máig hiába keressük a kortárs klasszikus zene retro „divatlapjaiban”. Ott volt a kifutó elején, már-már a színpadra is lépett, de meggondolta magát, és váratlanul kísért a próbateremből.

„Két kedvencem van: a szerializmus és a szex. És nem feltétlenül ebben a sorrendben” – mondta William Hibbard, az iowai egyetem hivatásos zeneprofesszora, aki bőrgatyában vagy ujjatlan atlétatrikóban tartotta az óráit, s úgy nézett ki, mint aki egy Tom of Finland-képregényből esett ki orgia után. Sokkoló elitista és alternatív klublélek. Az egyetemi előadóterem alternatív klub vagy edzőterem. „De madár kaparja torkát, mi más!” – kezdi Marno János Egy tűzfészek című versét. „De madár kaparja torkát, mi más!” – jut eszembe Hibbard Schickstück című kompozícióját hallgatva: a darabot Steven Schick, a mű címzettje játssza vibrafonon, ezen a különleges világlebegtető hangszeren. Maga az alkotás 1981-ben készült el, s olyan, mintha egy spontán madárkoncert analízise lenne, mely a hangot nemcsak többszörözi, monoton összefüggésrendszerbe ágyazza, hanem ezt a monotonitást bámulatos hajlékonysággal szabadítja rá a világmindenség tereire, magára a levegőégre. Különleges a Handwork (Kézimunka) című zongoradarab, melynek tulajdonképpeni apropója Chopin (tkp. Garrick Ohlsson Chopin-játéka ihlette, s a cd-n is ő játssza ezt a darabot, mely arról szól, hogy ő hogyan játszotta baráti társaságban, vacsora után Chopint), illetve az a felismerés, hogy a műalkotás koherenciája a zenei anyag és az előadó tudatállapota, illetve a hangszer lehetőségeiből fakadó jelentések összjátékának függvénye. Hangszeres, elnyújtott maszturbáció, természetesen: kielégülés nélkül, de hitelesen hitegetve. A Ménage-ban Hibbard a trombita erotikus harcát ábrázolja a szoprán-szólóval, majd a döbönt, kukkoló, démonikus karakterű hegedű beteges kommentárjaival egészíti ki azt.

Elfuserált lexikonszócikkek A hallgatás enciklopédiájából

Carl Ruggles teljes zenei életműve ráfér két cédére, 95 évig élt, de tíz művet se fejezett be teljes megnyugvással. Fiatalkori bohóságait korrigálta betegesen. Sun-Treader c. szimfonikus költeménye egy schönbergi világlátásba torkolló Robert Browning-ihletés. Browning Shelley-t nevezte „napjárónak”, „naptaposónak”. Izmos, mezítlábas zene, a nehéz talp érezhető súlya a föld felszínén. 16 perc, 50 kottaoldal, 6 év.

Chester Biscardi kis szerelmi afrodisziákuma, az 54 ütemnyi Incitation to Desire (Tango) című zongoradarabja egy 88 zeneszerzős projekt része volt, melynek keretén belül tangót komponált többek közt Sály László, Cage, sőt még Stockhausen is. Tapizós, simítós, hozzáérős zene: elsősorban a másiknak szól, mielőtt igazán effektív lenne, vége is. Van egy Biscardi-dal, a Someone New (a Modern Love Songs része), melyben a névmások (he/she) tetszés szerint lecserélhetők a kívánt nemi markerekre, és a boy is bármikor énekelhető girl-ként. Egy közös alapérzet Minotaurusza a nemek labirintusában.

Mark Blitzstein mindig alábbadja. Amikor operává emelkedne, megelégszik a zenés színházzal, az emberi hang spontaneitása neki több, mint a képzett ének összes hangzáslehetősége, realitást és elkötelezettséget akar, és prédikálni kezd, állj mellém, hogy is gondolhattad másként, kérdez, sugall, okfejt, nem hagy időt a zenének. Azért van rajtad a póló, hogy ne fázz, vagy azért, hogy kiemelje formás mellkasodat? Számít-e, ha szakadt, ha izadt, amikor a létezésben annyira, annyira fogvacogtató hideg van?

Charles Ives. Az amerikai zenei sivatag magányos skorpiója. Az állat *The Cage* című művében: nem használ ütemvonalakat, a ketrec ormótlan, a bezárt állat föl-le jár, rója a köreit, ellipsziseit, érzi a rácsokat, a láthatatlanokat is. Ives, a biztosítási ügynök olykor túl sok mindent hord össze, biztosít be, máskor alig hajlandó engedni a trivialitásból. Nincs elszigetelt „bent”, nincs lehatárolás, se egyszerű, se bonyolult, a hangfürtök duzzadó szó-lőszemeit meglepték a rohadt méhek. A szimfónia egyik tételében elvonul egy rezesbanda az ablak alatt: csak szimultán zaj- és zeneesemények vannak, a térben pulzáló hangzástócok, nincs tiszta hallgatás, csak hallatszás.

The Unanswered Question. A makacs trombita kérdez, a vonósháttér eleven függöny, a fafúvósok próbálnak válaszolni – teljesen sikertelenül. Öt percet szánnak az egésze, aztán mindennek vége.

Roy Harris. Műprérizene. A fű, a bogáncs átnő a töppedő bivalyszaron, nagy terveket sarjaszt, aztán megaszalja a hőség, skorpió menekül a lópata elől, fúvósszárnyasok csiripelnek, sólyom köröz, megáll egy motoros párocska, unottan dugnak egyet, aztán elfelejtik azt is, hogy ismerték egymást. A harmadik szimfóniát Harris eredetileg megszakította, de később, sajnos, „befejtette”, és a kiflivéget beletunkolta a tejes-mézes romantikába. A szerencsétlen Harris amúgy 13 szimfóniát írt: a hetedik viszont a harmadikhoz hasonlóan organikus, Ormándy Jenő karmesteri pálcája alatt van sarjadás, virágzás és termés. Egy passacagliából ötlevelű variáció nő ki, azután virágzik ki két erőteljesebb téma, az el-sőt az oboa vezeti be, majd visszatér az ősmotívum, elsősorban a rezesekre bízva. Whiteman szétnéz a tájon, többször széthajtja a préri szaros fűvét.

Virgil Thomson szépen hülyéskedik, az amerikai zene Varró Dánielje. Harmatzene hajnali szirmokon, szívós dér a kökény kékjén. Gertrude Steintől tanulta, hogy a szónak a legkevesbé az első jelentése az érdekes, sőt: nincs is olyan, a nyelv csak rázuhan az emberre, meglepi, mint dér a szirmot, harmat a fűvet, aztán csak valami lesz, az évszakok dramaturgiájában lehet bízni, senkit sem hagynak szerep híján. A zenéhez nála mindig pereg egy film is: Thomsonnál nincs se totális absztrakció, se totális konkrétum.

Roger Sessions. A Montezuma régtől izgatott, az azték piramisok, ahogy átszakítják a kottapapírt, ahogy a lépcsőzetek kinőnek a semmiből. Túl sok a szürke türelem, a szintaxis önmagába feledkezik, vannak benne azték és navatl szövegek is, igazi krónikaoratórium, két és negyed óra akadémikus „szerializmus” és melodikus deklamáció, harminc év operáírás monumentuma, ostinatókkal feltüzelt térség, a librettista meg mintha titkos freudista lenne, szójátékokban, szimbólumokban robbantja fel apró dráma-bombáit, mutatja be véres rítusait. Van, aki szerint nem a színpadot, hanem a súlyos partitúrát kell nézni: abban van csak a művészet, el lehet csodálkozni az innen, az onnan, mint pl. Escher grafikáinál. Cortez (akit Quetzalcoatl békeisten földi megjelenésének tartanak) és Montezuma találkozása, emberáldozati rítus, szerelem és harc és béke, diadal és pusztítás, idegenségstimulációk és fanatizmus, kalandorromantika és politikai bölcsesség: a hidegháború allegóriája. A Montezuma-történet mint operaszüzsé legalább harminc alakváltozatot öltött Vivalditól Spontinin, Zingarellin át Wolfgang Rihmig. Sessionnál Montezumát saját felbőszített népe mint férfiatlan árulót kövezi halálra. A király a közvetítő, a spanyoloknak odavetett szoprán, a prosti hírébe keveredett Malinche karjai közt hal meg.

Harry Partch a modern hangszerek Mercuriusa, se szeri, se száma különleges találmányainak, és akkor még ott a Partch-féle kristály vagy gyémánt is, az arány és a harmónia, a különleges hangolások indikátora. Tonalitáslabirintusainak leírásához külön elméleti nyelvezet kell. Hangszerei látvány- és hangzástvilágok: a cloud-chamber bowlsnál, ennél a speciális üveggongrendszernél szebbet nehéz elképzelni. A ködkamrában sugárkísérlethez használt, kiszuperált, különféle magasságokba felfüggesztett üvegedényekből áll. *Ulysses at the Edge of the World* című műve önéletrajzi: Partch hatvan évig csavargott, tehervonatokra felkapaszkodva utazgatott, alkalmi munkákból tengődött, értett az asztalosmunkához, jó lakatos volt és zenélt. Végül egy amerikai egyetem ösztöndíjas hangszerépítő-

je lett, és Partch-Ulysses ösztöndíjtól ösztöndíjig vándorolt tovább a világ zenei peremén a hiperkromatikus dallamoktól a kristálymarimba tükörrendszert alkotó glissandóiig. Ebben a darabban is megszólal a marimba eroica, az üveggongrendszer és az autóduda-orgonasíp szimbiózisából létrejött Bloboy is. Oidipus című művében Theiresziász szerepét maga játszotta, egy speciálisan átalakított brácsa (?) kíséretében látta a múltat és a jövőndőt.

Jerry Hunt rózsakeresztes. Jerry Hunt okkultista. Jerry Hunt szabadkőműves. Jerry Hunt homoszexuális. Kultuszok és rítusok hókuszpókuszaiból vedlett ateistává. Jerry Hunt három nappal ötvenedik születésnapja előtt lett öngyilkos: karbonmonoxiddal ölte meg magát, és az előkészületeket videóra vette. A Lattice (1969) olykor ideges kényszercselekvés, megszállott keresése az ismétlésben, a sorozatban rejlő őselem hangsejtének, időszlet-preparálási kísérletek, hangolási gyakorlatok, fékevesztett habzások elegye, konstansok elhelyezése a képletben, miközben az előadó jelenlétét felerősítik a karjaira erősített csörgők és improvizációs sugalmazások, illetve egyéb, váratlanul belépő és el-elidőző hangzó-effektusok. Az egész feltépett és leragasztott hangzás-borítékok sorozata. A rácshangolás és rácshangolódás acélszállainak meg-meggörbítése, átszuszakolni magunkat a rostély túloldalára.

Robert Helps kiváló zongorista volt, nem az ujjával, hanem a vállával játszott. Komponált is: jobbára improvizációs futamokat, melyeket homage-oknak nevezett. Rachmaninoff- és Fauré-hommage-a is maga a kristályos, szinte túlságosan józan nosztalgia. Shall We Dance? – kérdezi talán legismertebb darabjában, aztán keményen rámegey Berg zenepoétikájára, itt-ott felsejlenek a keringőfoszlányok is, melyeket anyja játszott, illetve beszűremlenek a Ravel-lágyulások. Helps észreveszi, hogy Schönberg és Berg bizonyos műveinek röntgenfelvételén a bécsi keringő törött csontozata is kirajzolódik.

Conlon Nancarrow Ligeti György szerint „saját maga irányzata”. Az „óriáscsembalóvá” historizált gépzongora mániákusa: etűdjeit Ligeti Bach és Chopin munkáihoz mérte, zenei újításait Webern és Ives jelentősége mellé helyezte. Négy cd-n 41 etűd (összesen 51-et komponált), a 41.-ből pl. azonnal három, a leghosszabb, a 37. meghaladja a tíz percet. A 12. a flamencót analizálja, a 20.-ban Xenakis és Ligeti közelébe kerül. Furcsa, de Nancarrow zenéje nekem Thomas Adès értelmezésében, Tal Rosner vizuálpoétikájával egyesülve működött igazán. Nancarrow zenéje inkább laboratórium, mint spontán természeti jelenség, a blues, a jazz és Bach perverz násza. Lombikmuzika. Vagy alapanyag.

Robert Maggio Aristotle című kórusművének köszönhetem, hogy megismertem Billy Collins verseit. Az ironikus szöveg a Poétika kezdet-mag-befejezés kompozíciós hármasságára alapozva fut végig nagyvonalúan a teremtésen, illetve az emberi sorson, könnyed és egyszerű súlyos szöveg, sziporkázó ötlettár az élet korrekt eltöltéséhez és a világ magyarázatához. Megkapó a csellóra írt Winter Toccata (I can't believe you want to die) kényelmes klasszicizmusa és ideges aktivizmusa (Maggio, az önkéntes egy AIDS-aktivista, Larry Kramer könyvével „vitatkozik” 23 percen át). Önéletrajzát, úgy látszik, vonósnegyesekben írja meg: az első, az amerikai népdalfoszlányokat is mozgásban tartó vonósnegyes (Songbook for Annamaria) fogadott lányáról szól, a nápolyi elemeket is beszűremeltető, a lágy nyitószerkezetű túlradó aktivitással megtörő második (Rain and Ash) egy eljegyzési ünnepségről tudósít, melyre 17 évi együttélés után került sor partnerével. Amire szívesen emlékszem még, az az Eliot-ihlette Two Quartets ún. Desire-Movement tétele és a Whitman-opusz, az Open Road, méghozzá a The Philadelphia Gay Men's Chorus (ők a megrendelők is, 25 éves fennállásuk alkalmából kérték fel a zeneszerzőt) előadásában.

Lee Hoiby szövegírójával Mark Shulgasserral levelezésben álltam: elsősorban Hoiby operáiról váltottunk mailt (Hoiby még egy bugyuta főzöműsört is operásítani tudott), de volt benne egy iszonyatosan erős kisebbségi érzés az európai kultúrával szemben. Az I Was There c. Whitman-ihlette dal erotikus ujjlenyomatának mintázata világosan rajzolódik ki, a zongora képes leképezni Whitman tomboló energiáit. Hoiby már ötévesen zongoravirtuóznak számított: mindent tudott a hangszerről. A Vihar c. opera Be not afeard kezdte, kórushátteret áriája kisülésekkel teli (a zongorakivonat változat viszont sajnos, elég

gyengére sikerült) lírai lebegés, totális pálfordulás a korai avantgárd, sőt dadaista korszakhoz viszonyítva. Jó lenne, ha egyszer egy igazán nagy énekes is elénekelné.

David Del Tredici gyerekkorától Aliznak képzeletében magát, régóta Csodaország alattvalója és udvari zeneszerzője. „Ha élém teszik Lewis Carroll bevásárlólistáját, én azt is meg tudom zenésíteni” – nyilatkozta. Alice-projektje (Végső Aliz, Virtuóz Aliz, Subidu és Subidam) folyamatos provokáció: egyik műve Lewis Carroll „freudista” bizonyítékokon (kriptogrammokon, akrosztichonokon és enigmákon) alapuló perévé válik: „Azt hiszem a titkaink tartottak minket össze, az, hogy Lewis Carroll titkos vonzalmat érzett a kislányok iránt, én pedig a nagyfiúk iránt.” A disszonancia éveiben *Tonality Lives* feliratú pótlóban járt, legtöbb művében a saját nevére utalva elszámol tizenháromig. Sokszor egyenesen *Levendulaszínű zenét ír* (*Queer Hosannas, Gay Life, My Favourite Penis Poems, Brother*), de *S/M Ballada* címmel hajlott a „zongoraterorra” is, s nem egyszer, főleg Joyce-adaptációiban a zenei radikalizmusra.

Chris DeBlasio önéletrajzi ihletésű *Walt Whitman in 1989* című dala több százszor hangzott el különböző koncerttermekben, súlyos betegen valósággal megtáltosodott, ki-kiszkött a kórházból koncertezni, aztán visszafeküdt az ágyába fiatalon belehalni a halálos kórba: „...kedves Folyó, én ezt a fickót, a te partodra viszem. Magam teszem föl őt erős hajódra, hogy együtt hajózzunk ki az éjszakába”.

(Lúzerek – I.)

William Flanagant alig ismerik, lábjegyzetben tartja nyilván a zenetörténet, pedig *A Concert Ode* c. zeneműve fantasztikusan érzéki és érzékeny, a növényi lét finomsága rejlik benne. Egy avantgárd aszfaltrepedésén áttörő, nehézségektől kissé megrokkant, girbe-gurba szárú, kissé csünt, de mégis üdén virágzó gyermekláncfű diadala.

Ő maga intelligensebb volt, mint a dalai – írja róla Ned Rorem. Meg hogy a saját fizikai teste, mely *West Village* bárjaiban keresett felüdülést, nem volt összhangban az e testhez rendelt fantáziával, mely az örök ifjúság vizét kortyolgatta.

God-bye my fancy c. dala Whitman versére íródott (szoprán, fuvola, gitár): „Isten veled, Képzetelem! / Isten hozzád, drága társ, drága szerelmem!” – mondja magyarul Keszthelyi Zoltán. Isten hozzád, szív szerelmem, Isten hozzád, te strici, te selyemfiú, aki valódi dalokra ösztönzöl, sugallja a vers. Nostalgia és diagnózis: most örökre elmegyek, de azért ne sietess.

Az *Another August* fergeteges szopránjában feloldódnak James Merrill verssorai, Flanagan hidegvérrel fojtja bele a zenébe a szöveget.

Flanagan, Melville novellájából, *Bartleby* címmel operát komponált szeretője, Albee szövegkönyvére (az Albee-szerető, végül is ez lett Flanagan kultúrtörténeti pozíciója). *Bartleby* a depresszió megtestesítője, vagy a narrátor (egy idős jogász) másik, abszurd énje, aki belepusztul lélektelen, végül elhárított másolói munkájába, aki eltávolíthatatlan az irodából, majd az irodából lakássá lett térből is, aki egy téglafalban meglátta sorsa tégláját, s a döbbenettől belemerevedik a nagy kőműves művének látásba, és ártatlan passzivitásában ítélkezik is felette? Az öngyilkos *Bartleby* az öngyilkos Flanagan sejtelme?

(Lúzerek – II.)

Merton Brown nagy leleménye a sajátosan alkalmazott disszonáns ellenpont volt, életműve mégis a semmibe halt: se disszonancia, se ellenpont, jobbára néma csönd, noha egykor a hasonló cipőben járó, harsány emlékezetű Elliott Carterrel együtt emlegették. Nincs két egyforma cipő, nincs két egyforma disszonáns ellenpont, csak a csönd hasonlít és hasonlít (ezt Cage könnyen cáfolná).

Ha szerencséje van, összetévesztik Earl Brownnal: elvégre ő is zeneszerző.

Brown Olin Stephens jachtépítő tiszteletére (J-Class Renger típusú hajójával 1937-ben elnyerte az Amerika Kupát) Chorale címmel komponált egy vonósnégyest. Nem volt olyan sikeres, mint a J-Class Renger. Mintha egy üres flakon vágódna olykor-olykor a sziklának, aztán egyszer csak kiteszi a dagály a parti fövényre.

Harry Cowell bemutatta Lou Harrisonnak, akit megigézett „szomorú, kék szeme, sima hullámos haja, kis szőke bajusza, vézna, beteges testalkata és száraz New England-i hangja”. Harrison bemutatta John („Jack”) Heliker festőnek, akivel Brown 50-ben Rómában utazott, és ott éltek a kubizmusból a neorealizmusba tartó szakításukig.

1948-ban John Cage közös levelet írt nekik: elmondja többek közt azt, hogy Merton partitúráit is népszerűsíti. Cage Triple music c. kompozíciója Lou Harrison és Merton Brown közreműködésével viszont csak terv maradt.

Brown és Thomas Hewitt 1978 és 1994 között legalább négy-öt balettet hoztak össze a szerelem drámai erejéről. Látom továbbá José Limon kicsavarodott testét, ahogy modelt áll a zenének.

Volt benne valami olaszos: a Cantabile ívelése, az Arioso meg-megakadó expresszionizmusa, a Three Motets kottája egyenesen eldugott római templomokig vezető alternatív térkép. És van itt némi bódító Debussy-kivonat is: az impresszionizmus mosdatlan testre felvitt párlata.

(Lúzerek – III.)

Leo Ornstein a maga idején igazi fenegyerek volt, avantgárd zongorapüfölő, billentyűszaggató, hangfürtökkel és disszonanciákkal kísérletező vadember, koncertbotrányok tárgya, a lázadó koncerttermek vörös posztót lebegtető, sebesült torreádora. A végletekig brutalizálta a zongorát, de a zongora még így is zongora maradt, nem, mint Cagenél, mert nála olykor csak látvány, máskor totális konfiguráció, esetleg önmagából kifordult torzszülött vagy génmódosított szörnyeteg. Kilencvennégy évesen még komponált, kb. 108 évesen halt meg, pontos születési dátumát maga sem ismerte. Az eredet bizonytalan ideje vagy patinaként rakódott mindenre, vagy frusztrációként: Ornstein mindenáron kezdőpont akart lenni, az új zene origója, kútféje, forrása, nullpontja, rakéta-startgombja, rajtja, antik ab ovója. Gyilkosság egy repülőgépen (1913) című műve emblematikus: Peter Quinn szerint a disszemináció zenéje, akárcsak a Wild Men's Dance hektikus-rituális idegrohama. Azért olykor ő is habosra köpülte a nyálat (Morning in the Woods, A Long Remembered Sorrow), majd puha szalvétával törölgette le remegő szája széléről.

Paul Bowles összes zongoradarabja két cd-n: mexikói, perui, karib-tengeri, és főként marokkói hangulatok, zenei útinapló. Bowles 52 évig Tangerben élt, a szexuális és extatikus szabadság korabeli Mekkájában, a langyulás új Caprijában, ahol saját bevallása szerint könnyebb volt akárhány készséges fiút, mint egyetlen felhangolt zongorát találni. Egész életemben tudtam, hogy lennie kell egy helynek, amely előbb-utóbb felfedi előttem a titkait, és megadja nekem a bölcsesség, az extázis, és talán a halál adományát is – írja. Ez volt az ő Tangere. Tudás, extázis, halál: ez a darabok geometriája mögé kirajzolódó háromszög, a „spirituális nirvána” illúziója. Az amerikai Satie, az amerikai Poulenc, mondták róla egykor, ma nem igen szólnak semmit: van azért némi mormogás, hogy Bowles talán íróként maradandóbb. Vagy regényhősként: Ishewood Isten veled, Berlin című regényében, nagy dicsőség, részben ő Sally Bowles. Kerouac, Ginsberg és Burroughs tangeri vendéglátója volt: lélekben bontakozó hippy, írásaiban mindhalálig marokkói aranyműves vagy aggályos szexmunkás. Két különösen emlékezetes pillanat a lemezről: 1. Theseus és Maldolor: hérosz és antihérosz egy kompozícióban, szép lassan egymás minotauruszai lesznek. 2. Tamanar: Aaron Copland és Paul Bowles az Atlasz-hegység szépségeit csodálják. A táj kiterített partitúrának látszik. Vagy inkább szeretkezés utáni összegyűrt ágytakarónak.

Hogyan tartott el 63 évig, hogy végre öngyilkos legyek. Állítólag ilyen címmel írta meg önéletrajzát Ben Weber, ez a különös amerikai zeneszerző. Edwin Denby szerint az egyetlen schönbergiánus amerikai, akinek volt humora. Második vonósnégyese szonátaformaszerűen építi fel magát: az indulása alaposan megtervezett ködös-misztikus magány. Kitakart seb. Aztán fecsegés, vita, variációk, majd fertőtlenítés, az öntudatlan felszabadításának magány-reminiszcenciái, végül a visszakötözés, visszafászlizás processzusa. A Prelude and Nocturne fuvolája, cselesztája és csellója! A mű gazdag cselekménye: vacsora, szellemes társalgás és forró szex Frank O’Harával, a kiváló költővel.

Nicolas Roussakis Hymn to Apollo című műve két egységből áll: az első fantasztikus arányérzékkel megírt, gyorsuló-lassuló tengerhabzás, a másik egy fúgaszerű képződmény, melybe a schönbergiánus matematika is bele-belepiszkít, Apollón elszáll a hyperboreusok földjére, majd tavasszal visszatér Déloszra. Kallimakhosz Apollón-himnusza új életet él: a költemény a szent babérfa rázkódásával indul, ezt másolja a zene is, majd a rázkódás átterjed a templomra is, megvillan Phoibos lába, ingani kezd a déloszi pálma, és a magasban dalra fakad a hattyú. A zene szóról szóra megismétli a himnuszt, kihangosítja Déloszt. Az isten fülében élvezünk.

Igazi ritkaság! Anthony de Mare zongoraművész Wizzards and Wildmen című albuma: Ives, Cowell és Harrison muzsikája. Cowell varázslatos Aeolian Harp című műve pontosan a nagyanyámmal egyidős. Hallottam Cowell előadásában is: a mutáns, hárfaidentitású zongora poémája erős szexuális kisülésekkel. A hangszerrest „perverz” használata. Egy másik Cowell-mű a tigris szabadítja ki a hangszerből. A Banshee felületkínzásai és misztikus viharzenéje, idegszirána, karcos meztelenség, akárcsak a borítón, melyen a kigyúrt felsőtestére joggal büszke, szoborszerű de Mare tompított infravörös bárfényben ül a hangszere mögött. Szőrös mellkasa tükröződik a hangszer lapján: Narkisszosz a hangszere tükrében. A Dynamic Motion-sorozat számos kigyúrt darabja: permanens izomtónus-stressz. Ives hagyománykísiklatásai: ehhez képest romantikus simogatások, hagyománypetting. Harrison Milhaud-variációja meg az ironikus historizálás önironikus historizálása. A New York Waltzes vidám hezitálása: a test végül feldolgozza a szteroidot.

A kigyúrt Andy Star pulzáló, saját tetovált nevével felcímkézett alfele Lucas legendás lőcsén, méghozzá szemből, szépen másolja a hosszát, a teljes gyűrűs szerkezet munkában: önfeledtnek ható játszadozás, mely csak sejteti a gyönyörre transzformált fájdalmat, ezt így rendelte a sors, zsák meg a foltja, tejsír meg a köpülő, ugyanakkor mintha mégis márvány, ember alapú műtárgyak találkája lenne, megelevenedett szobrok násza egy antik raktárban. Corey Taylor 2007-es, Naked című, gyámoltalan könyvecskéje Michael Lucas „pornócár” életéről és „pornográfájáról”. Arról alig: idegesítően hiperszemérmes és képmutató, redundáns szöveg. Ha Lucas „pornócár” friss blogját vagy azóta írt aktivista cikkeit adják ki, az is többet ért volna. Taylor a pornó emancipációjánál, a sztereotípiakizökkentésnél és a szabadság himnuszánál meg is reked, önreflexió és ironia nélküli sikersztorit akar: nem a sorsfonal terhelépróbái érdeklík, hanem a hossza. A kötet tartalmazza a Yale Egyetemen, az University’s Master’s Tea nevű rendezvénysorozaton elhangzott beszélgetés anyagát: ebben benne is van Taylor (és Lucas) minden tudománya. A többi csak áporodó izzadtságzag orgia után. A divatmániás, jogász végzettségű, a kapcsolati tőkájével zseniálisan variáló Lucas orosz emigráns a tehetetlenség, az ideológiai fertő, a homofóbia és az antiszemitizmus elől menekül nyugatra. Bolti márkásruha-lopásból, illetve (luxus)kurválkodásból él, Németországban forgat egy rossz heteró, majd Franciaországban és Amerikában számos közepes meleg filmet, végül Amerikában saját zseniális filmstúdiót alapít és eljut a csatagos, akkor még óvszerbevonatos pornó-Parnasszusra, melyen a posztmodern PrEP-korszak óta a natúra immár visszanyerte ősi jogait. A kurválkodásnak három alapvető, a pornósztárságnak kereken tíz arany szabálya van. Idézésük akkora súllyal esne latba, mint az előző üres mondat. Lucas mégis különösen intelligens ember, s vélhetőleg még orosz „akcentussal” is jobban írná meg ezt a könyvet. Imád operába járni (a kedvence a Traviata és a Carmen, nagyanyja zenetanárnő volt), kiállításokra caplat, sokat utazik, odavan Nurejevért, Avendon híres fotóját is megszerzi, s hogy mekkora intellektus, abból is látni, hogy minden idők egyik legköltségesebb meleg pornófilmjét (250 ezer dollár) Choderlos de Laclos Veszedelmes viszonyok című regénye alapján hozza össze. „Az ember néha nem azért csinál meg egy-egy pornójelenetet, hogy pénzt kapjon érte. Olykor a művészet egy speciális válfaját célozza meg” – mondja szerényen Lucas, a Metropolitan Opera támogatója. Csak úgy tocsog az igazság, mint forró vizelete szexpartnere, Kent Larson áhítatos szájába a Veszedelmes viszonyokban. Van néhány izgalmas epizód a csonka testű, fertőzött vagy épp milliomos kliensekről, hosszan ágál egy zsidó létére antiszemita, drogfüggővé vált barát, aki titokban egy pap kitartott szeretője. De a perverzció csúcsa, amikor aktuális, ódzkodó barátjával felismerik és leszólítják a mennyei Debora Voightot, a Wagner- és Richard Strauss-specialista drámai szopránt. Egy igazi meleg a dívák hangjától élvez igazán, ezt már a költőnek is remek Wayne Koestenbaum is megírta – méghozzá könyvnyi terjedelemben. „Meglátod, a dívák olyanok, mint a pornószínészek. Közönységük csak azokból áll, akik operába járnak. Ugyanez a helyzet a pornósztárokkal. Csak azok ismerik őket, akik pornót néznek” – mondja aggodalmaskodó barátjának, majd kedélyes félóra következik az isteni Walhalla-dívával. Következő áldozatuk: Renée Fleming, illetve Olga Borodina.

Dennis Eberhard mélyen meghatódott a Kurszk-tengeralltjáró tragédiáján, és írt is egy mély érzésű, közepes zongoraversenyt (Jevtusenko nyomán) A hattyú árnya címmel. Dennis Eberhard mélyen meghatódott Csernobil tragédiáján is, és komponált egy mély érzésű, közepes, eklektikus kamaraművet (kürtre és vonósokra) bibliai, antik, ósszláv-liturgikus elemekből Prometheus sírt címmel. A Jelenések könyvét használta fel, a hét angyaltrombita hangját. A harmadik angyal trombitaszavára lezuhan egy hatalmas csillag: „A csillagnak neve pedig üröm: változék azért a folyóvizek harmadrésze ürömmé; és sok ember meghala a vizektől, mivel keserűkké lőnek.” A fekete üröm oroszul: Csernobil.

Marc-Antonio Consoli: Vuci siculani. Nostalgikus folklorizmus helyett hanganalízis, olajfaskicc, mandulafavirág, ezer kaccsal a tájra csimpaszkodó szőlőliget, félrohadt narancs erős szaga a levelek között. Elöl a fogadalmába hervadó szerető („comu 'na rosa scurdata”), a második tételben megszólal valami theokritoszi a fiscolettu nevű sípon, egymáshoz köti a levegő áramlását, jön a könnyörgés („Signuruzzu beddu”) a beteg férjéért, a vak napgyerekért, a sánta holdgyerekért, közben két vállra fektetett Pange lingua. Fuddia! Ó, Fuddia! A tengeri madarakban ketyegő időzített szív! Consoli tizenöt évesen kerül az Államokba.

Vincent Persichetti szerette a csembalót, ezt a fejlődésben visszamaradt zongorát, a hangszerek kitömött páváját. Nyolcadik szonátájában kirajzolódik a barokk ősképlet, a második tételben hosszan pötytyöz, mint egy pointilista festő, a végén virtuóz ámokfutásba kezd, és ez a kezdés lekerekítés is, van az egészben valami hógolyószerű, a szabályosra tapogatás ösztöne, ahogy a két öblös tenyér megszabja az olvadékony matéria alakját.

Varèse Density 21.5 című fuvolaműve a platinafuvola sűrűségéről kapta a nevét, a hangszer fajsúlya a mű integráns része, ahogy pl. az előadó tüdeje is. Regiszterkontrasztokon alapuló polifonikus kontinuum az idő és tér speciálisan felfogott rendszerében: egy modális és egy atonális hangsor témaalkotó ereje kondenzálja a mű energiáit. A darabnak számos technikai leírása, szoros „olvasata” van, mégsem sikerül megfejteni a különlegesen lágy, illanó hatás lényegét, hogy ennyi teoretikus durvaságból hogyan következhet ennyire képmutató ártatlanság.

Ալան Հարրիսոնի Չաքմաքչյան. Ez állítólag Alan Hovhanness amerikai zeneszerző eredeti, örmény neve. 67 szimfóniát írt. A 22.-et hallgatom (City of Light): egy Platón Államába képzelt város millió fénye (mások szerint a közönséges Birminghamé), a második tételben angyalinvázió, majd egy lótuszvirágsziromzatú scherzo és zárlatnak egy fenséges himnusz. Egy utó-Mahler. A 17. csak fémes hangszereken szólal meg: Symphony for metal orchestra. A zeneszerző Japán és Korea ősi zenei technikáit tanulmányozva jutott el a végleges formáig: a hat fuvola olykor egyetlen hangszerként funkcionál, a hangszerek más, egzotikus hangszerek hangját idézik meg (pl. a japán sho nevűét). Mákonya van ennek a zenének, folyton szajkózom, híg Mahler, híg Mahler, fékeveszett szimfonizmus, zérókólazene, mégis tapad, tapad, tapad a fülhöz.

Elliott Carter háromzenekaros szimfóniája Hart Crane nagy versének a pilléreire épül: a The Bridge fantasztikus feszített huzalaira, masszív köizomzatára, a zene a Brooklyn híd architektúrája lenne. Három, szimultán, saját akkordkészletet, tempóbeosztást, dallamkincstárat, hangszerarzenált mozgósító zenekari sűrítés: a trombita iszony magasan köröző helikoptert szimulál New York fölé.

Jonathan Leshnoff cd-jét az örök halogatásból hoztam vissza, a közös évjárat elfogultsága győzte le kétségeimet (ő is 1973-as). Most, talán most. 2002-es műve, a Cosmic Variations on a Haunted Theme igazi kísértetjárás Bachtól Bartókig, bizonyos szempontból ijesztőbb, mint a szeptember 11-ről szóló ...without a chance, melyben a vibrafon és a marimba borzongató hatása helyett bőrkanapés terápiás kezelést kapunk. A komolykodó arcú pszichológus egy hatalmas jegyzetömbbe firkál, és időnként diszkrétén Rolex-órájára pillant.

Carson Cooman 2010-ben max. 28 éves lehet: és 2009-ben írt Shawkemo Dreaming című műve az op. 811-es számot kapta! Ha csak a cd-nél maradunk: a legkorábbi 2008-as opusz a 775-ös számot viselte, a 811-esig az is 36 mű egy év alatt! Shawkemo egy kikötő neve Nantucket szigetén, a vonósnégyesre írt mű gyors betájolás, tájkép, romantikus giccsfestmény egy falusi ebédlőből. A névnek semmi köze a berek szóhoz, ahogy a kemo-terápiához se: állítólag indián eredetű, és kb. azt jelenti: középfölde. Cooman, akár egy utcán dolgozó, patrióta megszállottságainak is engedő festő, aki a turisták „szépérezékére” és pénzére számít, azonnal tizennégy zenei tájképet mázol a szigetről. Ó, szegény, művészi katasztrófába sodródó Nantucket! – sóhajthatnánk, ha nem lenne Ned Rorem, aki Nantucket songs című, többek közt John Ashbery, William Carlos Williams és Theodore Roethke verseire remek dalciklust komponált. William Carlos Williams Nantucket c. verse amúgy is remeklés, Phyllis Bryn-Julson hangja pedig csupa ragyogás: „késő délutáni napfény – / üvegtálcán üvegkancsó, az ivópohár / fejjel lefelé, mellette / kulcs – És egy / makulátlanul fehér ág”.

Salerni kamaroperája, a Tony Caruso's Final Broadcast egy rádióstúdióban játszódik: ez az utolsó közvetítés, éjfélről az új menedzsmenst új koncepciója lép érvénybe. Az utolsó program az Opera Lover, melyet Tony Caruso, a műsorvezetővé süllyedt, erősen frusztrált tenor 27 éve vezet. Tonyt lidérces nosztalgia, önkívületi állapot fogja el: Enrico Caruso akart lenni, nomen est omen, aztán mégse, omen est omen, nomen est nomen. Jön Maria Callas is (nálam az ő áriája a mű csúcspontja), de felbukkannak más misztikus és konkrét nők Tony magánéletéből, az isteni tehetséget jövendőző anya, végül a Sötét Hölgy (egy shakespeare-i Dark Lady, egy michelangelói Vittoria Colonna), aki, ó, jaj, és százszor is ó, jaj, maga a Halál! És ó, jaj, a haláli duó mint finálé is merő ó, jaj! Lassan megcsikordulnak a menny rozsdás kapui. A zenét szétveti a radikálisan eltérő stiláris energiák féktelen áradása a bel cantótól a popig, olykor kifejezetten tragikomikus vagy giccses pozicionálásban szemérmetlenkedik: pl. a Tamtum ergo megjelenésekor idióta helyzetben, vagy a homokba dugott fejű Mozart- és Bach-parafrázisok esetében a kortárs zene lelki nudistastrandján. Az új menedzser hangja mintha valamelyik jazz-átmenetes Bernstein-kompozíció utókezelése lenne, nem érteni, mi a modern benne. Vicces, amikor a marketingmenedzsmenst képviselő női trió a képünkbe vágja: „Brahms uncsi, Bach kopár”. Vajon Salerniről mi a véleményük?

Philip Glass csembalóconcertója ügyes egyensúlyba billenti a hangszert és a kamarazene-kart, középen a kvázibarokk, két szélről triviálisabb, zsigeri minimalizmus. Egy barátom azt tanácsolja, hogy Glass két művét kell megnyitni egyidejűleg két ablakban, s akkor máris innovatívabb a hangzás.

Harold Meltzer Brion című szextettje Carlo Scarpa sírbolt- és temetőarchitektúráját mintázza San Vito D'Altivoléban. Giuseppe Brion többek közt tévéket és rádiókat gyártott, fantasztikus designernek bizonyult, ahogy Meltzer is új design-nal áll elő: építjük át Sztravinszkijt, vasat a ritmikába, betont a madarak csőrébe, dróthuzalt a váratlanba, szúrós üveg-vattát a hangközökbe, gitárt és mandolint a temetőbe.

A logika és intuíció szétválaszthatatlanul csakis a zenében valósulhat meg, ahogy intellektuális (spirituális) és ösztönállati (szexuális) is csakis a zene idejében lehet elkülöníthetetlenül egységes. Minden zenemű külön időben, előre megkomponált időben létezik, melynek faktorait lassítások, gyorsítások, határátlépések befolyásolják, s az egész folyamatnak egyetlen célja van, hogy irányíthassa a hallgató képzeletét, és átragadja a mérhető idő szorításából a belső idő kényelmébe, vagy egyenesen belecsalogassa egy jól megtervezett időszakadékba. Mégsem eszméletvesztést okoz, nagyon is élessé teszi az eszmélkedést, olyan életveszélybe sodor, mely paradox módon hasznunkra van. A zene az irányított képzeleté alakított belső idő, olyan konkrétum, melyhez nem tartozik előírt jelentés, csak folytonos stimuláció, mely ki-ki képzelőerejének függvénye szerint válhat izgalommá és önmagunk létkondíciójára vonatkoztatott jelentéssé. A zenehallgatásban ficánkol a képzelet, dolgozik az ösztön, felfüggesztődik a fizikai tér és idő, gyarmatosíthatóvá válik a végtelen.

(Két Corigliano)

John Corigliano első szimfóniája, ahogy az első tétel címe sejteti, az agresszív és tehetetlen düh és az édes nosztalgia dinamikájából bontakozik ki: a halottak emberi és szétrohadt arca villószik egymásra vetülve, mintha egy elektronikus képernyőn látnánk, a hullaszagot nem nyomja el az idegesen lóbált tömjén. Van nyugópont is: elvérző, kötözött seben átiszívargó líra, veritékezés szelíd tónusokban, a hegedű a bőrredők közt és a csontdoborzat fölött kijelöli a könnyű útját, egy Albéniz-tangó átírata belopózik a színpadról lefelejtett (off-stage) zongora hangjain. Harang kondul, dobog a mesterségesen életben tartott szív is: a transzcendencia és az emberi test anatómiája igen hasonló. Van hisztéria bőven: nőies és buzis, van férfias csönd és dermedés. A második tétel Tarantella. A Gazebo Dances c. Corigliano-művet idézi, és az örület kéjesen groteszk anatómiája lesz: a különös zenei intelligenciával megáldott amatőr zongorista, akiről szól, beleőrül az AIDS okozta demenciába: a zene hallucinál, skizofrén dimenziókba téved, olykor kijózanodik. A harmadik tétel (Chaconne) egy csellistának állít emléket: egy közös improvizációs játék emlékei ihlették. A kitartott mániákus A tovatűnő elszürkülése kézenfekvő, mégis meglepő. Corigliano sose volt és talán sose lesz ennyire őszinte, ennyire meztelen.

Corigliano mindent tud az operáról: a *The Ghosts of Versailles* lenyűgözőbb zenei paródia, mint Bernstein *Candide*-ja. Bernstein azt mondta, műve Valentin-napi üdvözet az európai operának. Corigliano műve az illúzió örök anatómiája, az emlékezet zenei földrajza, beleborzongani az áriák, a hangszerelés finomságaiba, s közben érezni a távolságot is, a felismerő emlékezet munkájának defektusait, hogy az opera legfőbb ismérve a szimultaneitás drámája a szukcesszivitás prózai korlátoltságával szemben. Bernstein halmoz, a terület, terület asztalkámnak pedig végül is gyomorrontás a vége: a *Glitter and be gay* vagy a nyitány harsány, tömény zsenialitása sem ellensúly. Addig parodizál, amíg csak a paródia marad. Nem véletlen, hogy a *Candide* végső soron sose találta meg az önzonosságát. Corigliano viszont szemérmetlenül dramatizál, tudja, hogy a paródiának alapfokon komolyan kell lennie: tökéletes historikus operamintázatot alkot, melyet meg-megszaggat, meg-meggörbít, össze-összerondít, de makacsul őriz. A teátralitás öniróniája süt, mégis befonja a tudat rácsozatát, ösztönös operáért küzd, tudja kondenzálni az időt, és szakmailag hitelesíti a hiteltelent, megmutatja a lelki pozíciókat, a forma rendjét és hibáit, amit könnyekig hatódva élvezünk, hogy aztán gúnyolódhassunk önmagunk lelki világának igencsak könnyen leleplezett „sekélyességén”.

Frederic Rzewski 36 variációja (63 percben) a chilei Sergio Ortega mozgalmi dalára a lasú-fagyostól a szíromhullató komoron át a katonás-lendületesig, a cukormentes melankolikustól az alkarral kipréselt hangfürtökig: hatosával bedobozolt zenei elgondolások, min-

den hatodik darab az előtte álló öt esszenciája. Ralph van Raat felvételét hallgatom a tucatnyi közül: ragyogó a drámai érzéke, és van humora. Ralph van Raat eljátszotta Rzewski De profundisát is, mely Oscar Wilde hírhedt börtönkönyvének elemeit dolgozza fel „melodramatikus oratórium” formájában: az önpusztító szerelem egy ponton hisztérikusan irracionális nyelvbe csap át, az előadó a zongorafedelet ütlegeli. Sóhajok, lihegések, non-szensz hangsorok, idézetek, állathangok, Leporello-áriafozlány a Don Giovanniból, dudálás, önvészélyes mazochizmus: a zongorista mint színész, zenész, mint önmaga hangszere.

A motoros és a vokális tikkelés zeneszerzője, aki saját bevallása szerint is Tourette-szindrómás zenét ír, Tobias Picker az Emmeline Alföldi-féle rendezését idézi fel bennem, a teherbe esett gyerek lány lelkének felparcellázott komorságát. A tragédiát, amikor az anya temetésén kiderül, hogy Emmeline kishíján hozzámegy saját fiához, akit egykor a nagynénje titokban egy idegen párnál helyezett el.

Charles Griffes franciás, lebegő fehérpáva-zenéje (The White Peacock): a hiányzó színeket zenésíti meg vagy a színek összességében észleli az egyeseket? A röpké szimfonikus költeményt a skót William Sharp verse ihlette, melyet Fiona McLeod álnéven írt. Fiona „női” sorsa fehéredett itt pávává. „Itt, akár a lehelet, a szépség lelke, fehérén, mint a felhő a déli hőség-dagály idején, mozdul a Hófehér Páva”. Griffes egy feljegyzés szerint a berlini állatkertben bámulta meg először élőben a fehér pávát. A zongoradarabból balettet komponált: egy tarka kert csodás bujaságát a „színtelen” pávának kell túlragyognia, sugallja a leírás. Íme, a fehér nagy titka: úgy különbözik, hogy minden benne van, amitől eltér.

■ **Csehy Zoltán** (Pozsony, 1973): költő, műfordító, irodalomtörténész. Legutóbbi könyve a Kalligramnál: *Experimentum mundi: (Poszt)modern operakalauz* (2015).

Kapuściński,

„Vizsgálat” egy minden gyanú felett álló újságíró ügyében

a felfedező

A lengyel Ryszard Kapuściński (1932–2007) pályája során megfordult mindenütt, ahol történt valami: Dél-Amerika, Ázsia, s főleg kedvenc kontinense, Afrika kaotikus, kavargó forgatagából, válsággócaiból, forradalmakról, polgárháborúkról, éhínségekről, diktatúrák működéséről, diktátorok kegyetlenkedéséről és bukásáról tudósított. Száznál több országban járt, huszonhét forradalom és puccs szemtanúja lehetett, sokszor börtönözték be, s nem ritkán az élete is veszélybe került. Nemcsak otthon, de külföldön is rendkívüli népszerűségnek örvendett. Honfitársai közül őt fordították le a legtöbb nyelvre, opusaiért sok világhírű író, például Gabriel García Márquez, Norman Mailer, Salman Rushdie is lelkesedett. Több nyugati egyetemen adott elő vendégprofesszorként, elhalmozták díjakkal. Esélyes volt a Nobel-díjra is. Meg is érdemelte volna.

„Mágikus újságírás”

Nagy irodalom az övé: írásainak sűrű, lüktető, költői erejű a szövege, szuggesztív az atmoszférája, gazdag az élmény- és tényanyaga, hitelesek az emberi portréi, érzéketesek a helyzetképei. A tudósítást, útirajzot, a politikai esszét és a naplót ötvöző írásait irodalmi riportáznak nevezte. (A műfaj megteremtője, a tudósítás irodalmasítója a cseh Egon Erwin Kisch, a száguldó riportert volt, akit Kapuściński is egyik mesterének, elődjének tekintett).

Kapuściński – akár Gabriel García Márquez is – úgy vélte, hogy a jó újságíráshoz a költészetten keresztül vezet az út. Adam Hochschild amerikai író, újságíró egyenesen mágikus újságírásnak tartja a Kapuścińskiét. Salman Rushdie szerint egy Kapuściński többet ér ezer nyafogó, fantáziáló skriblernél, mert különlegesen ötvözi az újságírást és a művészetet, s ezzel lehetővé teszi, hogy közletről megérezzük a háború leírhatatlan borzalmát.

A versesköteteket is publikáló Kapuściński költői vénájának, kitűnő megfigyelőképességének, empátiájának, emberismeretének köszönhetően plasztikusan idézi fel távoli országok, egy másik világ, kultúra ezernyi arcát, lüktető mindennapjait, konfliktusait. Rányítja a szemünket a világra, a történelem láthatatlan mozgatórugóira, rejtett összefüggéseire.

Jó szimatú, bátor újságíró volt, akit mérhetetlen megismerési vágy hajtott. „Titka” azonban ennél jóval több: ő elvegyült, elmerült az idegen közegben. Azt vallotta, az újságíró más emberektől függ, „és a riport talán a leginkább közösen alkotott írói műfaj”, s ezért – egyik kedvenc szerzőjéhez, a történetíró Hérodotoszhoz hasonlóan – az utca emberétől igyekezett minél több információt szerezni.

Utazások Hérodotoszsal

Ars poeticaként is felfogható keretes szerkezetű, vallomásos könyve az *Utazások Hérodotoszsal*, amelyben az ókori szerzőt, s annak a görög-perzsa háború története köré szerveződő vaskos művét, a „világirodalom első nagy riportkönyvét” népszerűsíti. Kedvenc szerzőjét – ahogy például Jan Kott Shakespeare-t – kortársunkká avatja. Rokonléleknek érzi magát vele, mert őt is megfertőzte az utazási láz, ez a gyógyíthatatlan betegség. Számára Hérodotosz tanulmányozásra érdemes kalauz, mérce, példakép, az első, aki „felfedezte a világ multikulturális természetét”. Minduntalan rádöbbenünk, hogy a Történelem általa leírt, megörökített mechanizmusa, erkölcsi tanúsága s az emberi természet semmit sem változott. (A Hérodotosz krónika lengyel fordítása egyébként 1951-ben elkészült, de a kézirat csak 1954 végén jelenhetett meg, mivel áthallásai miatt még a kétezzer ötszáz éve élt történetíró is gyanús szerzőnek számított.)

Kapuściński a krónika jelesebb, véresebb, tanulságosabb eseményeinek részleteit úgy illeszti be saját kalandozásai krónikájába, hogy a hajdan volt és a jelenbeli események közti hasonlóságok, azonosságok nyilvánvalóak legyenek. Szerinte az ókori auktor műve az emlékezet sokarcúságáról, tökéletlenségéről is szól, arról, hogy az emlékezet megfakul, bújócskázik velünk, az emberek arra emlékeznek, amire akarnak, nem pedig a valóságos történésekre. Ezért is olyan fontos, hogy minél gyorsabban, s minél több forrást felhasználva írjuk le, örökítsük meg korunkat.

Irán

Kapuściński egyik főművében, *A sahinsahban* a bonyolult, szenvedő, drámai, ezer sebből vérző, vallásos, egzaltált és misztikus légkörű Irán jelenébe és mindig viharos, kegyetlen, véres történelmébe avat be. Szerinte Timur kora óta, 1600 éve ezen a tájon semmi nem változott, itt soha nem volt nyugalom, a sahek is nyomorúságosan és szégyenteljesen végezték. Ebben az értelmezési keretben helyezi el a Pahlavik – az elődeiknél nem kevésbé véres – történetét. A dinasztia-alapító Reza Khán – puccsal kerül hatalomra 1921-ben, s néhány év múlva sahnak kiáltja ki magát. Kegyetlen uralkodó, hatalmas hadsereget szervez, óriási vagyont harácsol össze, ugyanakkor már ő is próbálkozik országa modernizálásával. A németekkel kiépített szoros kapcsolata miatt 1941 augusztusában az Iránba bevonuló brit hadsereg és a Vörös Hadsereg elmozdítja a trónjáról, s száműzi a dél-afrikai Fokvárosba.

A helyébe az akkor 22 éves fiát, Mohammad Reza Pahlavit ültetik, akit egy jó ideig csak a szórakozás és utazgatás izgat. Később – miután kedvet kap a politikához, s megízleli a hatalom édességét – kegyetlen, korrupst és népszerűtlen uralkodóvá válik. Ötször kísérelnek meg ellene merényletet. Saját kultuszát építi, számára „a dicséret, az elragadtatás a bálványozás és a taps életszükséglet.” Külföldön ugyanakkor senki nem tudja, hogy mi történik Iránban, mert az országot „rózsaszínű cukormázzal leöntött névnapi tortaként tálalták.”

A haladó Mohammad Mosaddagh miniszterelnököt – aki 1951. április 28-án államosítja az olajipart – 1953. augusztus 19-én a CIA segítségével eltávolítják a hatalomból, a puccs so-

rán több ezer embert meggyilkolnak, a néhány nappal korábban Rómába menekült Pahlavi visszatér és diktatúrát vezet be. Kapuściński ezt a kb. 15 oldalas részt az amerikai kiadásban kihúzta, talán amerikai kiadója kérésére. Még valószínűbb azonban, hogy önszántából.

Pahlavi uralmának fő támasza, a belső terror eszköze a tömegmészárlások végrehajtója, a hadsereg. Tőle csak formálisan különül el a nyolc, különböző nevű rendőrség. A megfélemlítettség légkörének fenntartásában meghatározó szerepet játszik az embertelen kínzásai miatt rettegett titkosrendőrség, a SZAVAK: hatvanezer ügynökével, s vagy hárommillió besúgójával mindig mindenütt jelen van. Az ellenzék szerint a rendszer százezer politikai foglyot zárt börtönbe.

Az amerikai nyomás is közrejátszik abban, hogy Pahlavi 1963 januárjában meghirdeti a Fehér Forradalmat, programjában többek között földosztás, állami vállalatok magántulajdonba adása, a feudalizmus maradványainak felszámolása, az analfabetizmus elleni harc, választási reform (szavazati jog a nőknek) szerepel. A papság – és különösen Ruhollah Khomeini – elutasítja a terveket. Kapuściński csak azt említi, hogy Pahlavi szétoszt olyan papi és nagybirtokokat, amelyeket korábban Rezá Khán sajátított ki, illetve elvesz egyházi birtokokat, s azokat legközelebbi embereinek ajándékozta.

1973 végén az olajár robbanásszerűen, négyszeresére emelkedik, Irán évi 20 milliárd dollárhoz jut. Pahlavi bejelenti, hogy országát a világ ötödik nagyhatalmává teszi. A hadsereg fejlesztésének – amelyre a korábbi évi kétmilliárd dollár helyett mostantól tízet költ –, illetve komplett gyárak, üzemek importjának azonban hiányoznak a logisztikai, technikai, személyi feltételei. A kicsi és elavult kikötők képtelenek a megrendelt árutömeget fogadni, az utak rosszak, nincs elég teherautó és sofőr az áruk célba juttatására, nincsenek raktárak. A haditechnika egy része, így például sok száz helikopter – akár a sok ezer teherautó – százával porosodik és rozsdásodik a sivatagban. A gyárak és hadi eszközök működtetéséhez hiányzó hétszázezer szakembernek csak egy töredékét tudják külföldről pótolni. A sah több mint százezer fiatalot küld külföldi egyetemre, akik nagyobb része aztán nem tér vissza.

Diktatúrából diktatúrába

Kapuściński néhány hónappal az iszlám forradalom győzelme után – 1979 végén, 1980 elején – jár Teheránban. Pályáján az iráni a 27. forradalom, amelynek a harmadik világban a szemtanúja lehet. A közelmúltbeli eseményekre felgyújtott, bezárt vagy üresen álló szállodák, kiégett üzletek, mozi, bank emlékeztetik. Ezúttal is kíváncsi az utca emberének véleményére, tapasztalataira, történeteire, de talán kicsit egyoldalúan válogatja meg beszélgetőpartnereit, informátorait. Ennek persze feltehetőleg az lehet az oka, hogy a kritikusabb szelleműek nem mernek nyilatkozni vagy esetleg már emigráltak is. Ebben a megközelítésben Reza Pahlavi reformjainak, modernizációs törekvéseinek nincs semmilyen pozitív hozadéka. Azt pedig nem mondja ki egyértelműen Kapuściński, hogy a sah ellenzékének, ellenségének számító papság – és Khomeini – nemcsak a perzsa hagyományokat és életformát, az iszlám kultúrát védte, hanem a saját érdekeit, és sok vonatkozásban reakciós politikát folytatott.

Az író szerint Pahlavi bukását modernizációs kísérlete okozta: a reformokat, a másfajta életmodellt felülről akarták rákényszeríteni az emberekre, egy más hagyományokhoz és értékekhez kötődő társadalomra. Úgy véli, hogy a „*korszakosság kulcsa a falu*”, vagyis a modernizációt ott kellett volna kezdeni. Elgondolkoztató, amit a múlthoz való eltérő viszonyról ír. „[...] *Európában egymást váltják a korszakok, az új kiszorítja a régit [...] századunk embere csak nehezen érti meg elődeit. Itt másként van, itt a múlt ugyanolyan élő, mint a jelen. [...]*” Azt azonban vitatnám, hogy Ázsia idegen testként kivet magából mindent, amit Nyugatról próbálnak átültetni bele – elég csak Japán, Kína vagy Vietnam példájára gondolni.

Végeredményben – összegez Kapuściński – a Nagy Civilizáció nagy rablást jelentett, persze csak a kiváltságosoknak, a hatalom közelieknek, az olaj-burzsoáziának. Ezért is fordultak a tömegek egyre inkább a mecsetek és papok felé, és a hatalom véres leszámolásai ellenére ezért szaporodtak a sztrájkok, tüntetések.

A diktátor elmenekült, elűzték őt, nagyot fordult a világ – vagy mégsem? Bár a szerző a Khomeini és a papság uralmával beköszöntő korszak rémségeit nem festi le olyan részletesen és olyan drámai színekkel, mint Pahlavi uralmát, de nem hallgatja el, hogy a szabadság mégsem jött el, az országra ismét sötétség borult. Khomeini győzelmével megkezdődött a viszály a forradalom táborában: kiszorultak a korábbi ellenzékiek, a liberálisok, a felvilágosult köztársaságpártiak. Megkezdődött a tisztogatások korszaka, vadásznak az „ellenforradalmárokrá.” Folynak a kivégzések, amiben az irániak „*nagy örömeiket lelik*”, mert az öldöklés ebben az országban szinte elementáris ösztönné vált.

Kapuściński jól látja: a diktatúra feltétele a tömegek tudatlansága. „*A sab távozásával a diktatúra nem tűnt el. [...] A diktatúra megdöntői gyakran akaratlanul s önmaguk ellenére is a diktatúra örökébe lépnek, s magatartásukkal, gondolkodásmódjukkal azt a korszakot viszik tovább, amelyet ők maguk semmisítettek meg.*”

Arról nem tesz említést az író – pedig könyve csak 1982-ben jelent meg –, hogy az országból mintegy kétmillió ember (köztük nagyon sok értelmiségi) menekült el, a rendszer támaszának számító Forradalmi Gárda kegyetlenségben nem sokban maradt el a SZAVAK-tól, s hogy bevezették az iszlám törvénykezést (ami a hűtlen asszonyokat például megkövezéssel, a lopást kézlevágással bünteti). Talán azért megértőbb a szerző Khomeini rendszerével szemben, mert azt annak idején a szocialista táborban Amerika- és Izrael-ellenesége miatt egy ideig haladónak tekintették.

A sabinsahot és a másik főművet, az etióp császárról, Hailé Szelassziéről és rendszere megdöntéséről írt *A császárt* annak idején a lengyelek, de több nyugati kritikus is a kommunista rezsim, az autokrácia allegóriájaként is olvasta. *A császárból* több színpadi adaptáció is készült, az egyiket Londonban mutatták be. Andrzej Wajda forgatókönyvet készített a műből, amelyet azonban soha nem forgathatott le.

Wajda egyébként az 1978-ban bemutatott *Érzéstelenítés nélkül* című filmje főhősét sokban Kapuścińskiról mintázta. Jerzy Michalowski riporterral, nemzedéke jellegzetes, sikeres képviselőjével, aki külföldi útjain számtalanszor került életveszélybe, de túlélte mindent, otthon jól működő, régóta bejaratott mechanizmusok végeznek. Szakmailag félreállítják, felesége elhagyja, öngyilkos lesz. A filmet a katonai szükségállapot idején – Wajda más filmjeivel együtt (*Hamu és gyémánt, Vasember, Márványember*) – betiltották.

Leleplezések

Kapuściński 2007. januári halála után néhány hónappal bombaként robbant a hír, hogy évekig együttműködött a lengyel hírszerzéssel. Besározták, meghurcolták, pedig kevés anyagot tartalmazó dossziéjából, a tőle származó, illetve rá vonatkozó néhány anyag, jelentés értelmezéséből, értékeléséből kiderül, hogy nem végzett érdemi munkát. Egyik korábbi összekötője, egy diplomáciai fedésben dolgozott hírszerző szerint szabotálta a kapott feladatok végrehajtását. A külföldi tudósítók beszerzése egyébként gyakorlat volt Magyarországon, a szocialista országokban, de az USA-ban is.

Ekkoriban már készül egy újabb leleplezés is. Artur Domosławski, a kolléga és barát (?) – aki élete utolsó évtizedében rengeteget beszélgetett az íróval az utazásairól, a találkozásairól, a módszereiről, a titkairól, halála után pedig az özvegy engedélyével az archívumához is hozzáférhetett – végigjárta a Kapuściński által felkeresett országok, helyszínek egy részét, felkutatta és megszólaltatta több riportalanját és pályája szemtanúit. *Háborúk és forradalmak költője. A legendás riportter. Kapuściński non fiction* című vaskos – magyarra 2011-ben rövidítve lefordított – könyvében tételesen ellenőrzi az író állításait, információit. A szöveget és tényeket szembesítve – szakértőkre hivatkozva – tudósításaiiban, könyveiben, így a két fő műben is csúsztatásokat, elhallgatásokat, valótlanágokat fedez fel. Nem igaz például a Mester néhány majdnem-agyonlövetésének története, mint ahogy az sem, hogy Che Guevarával vagy Patrice Lumumbával barátkozott volna. A tudósításokban megjelenő írói-énkép – az ezer veszélyt vállaló macsóé – és az ábrázolt valóság nem ritkán kiszínezett, kitalált. Csakhogy az ellenérvek, „bizonyítékok” – mindenekelőtt is a szemtanúk,

kollégák évtizedekkel későbbi visszaemlékezései – gyakran nem meggyőzőek, nem tekintetők hiteles forrásnak.

Domosławski igyekezett tárgyilagos maradni, gyakran azonban érezhető negatív elfogultsága is: kitergeti az író nőügyeit, családi problémáit és személyiségét is kritizálja. Kapuściński szerint őszintétlen, szerepjátszó, saját mítoszát építgető személyiség. Tisztában van a saját nagyságával, ugyanakkor mégis ingatag az önértékelése, nem bírja a kritikát, gyakran kozmetikázza önéletrajzát. Opportunista: évtizedekig hithű kommunista, vezető pártkáderekkel barátkozik, az eszme iránti elköteleződéséről azonban a rendszerváltás után nem ad számot.

Domosławski, elismerve, hogy egykori mentora általában törekedett a pontos elemzésekre, a politikailag pártatlan ítélkezésre, felrója neki, hogy ideológiai beállítódása átsüt néhány művén. Végso soron azonban nem kérdőjelezi meg az életmű értékét: úgy véli, hogy Kapuścińskinak – ha tényszerűen nem is „stimmel” minden a könyveiben és az írásaiban – vitathatatlanul sikerült a diktatúra természetrajzát megragadnia, nagy irodalmat létrehozni.

Domosławski könyvére – amelyet az özvegy apagyilkosságnak nevez – 2013-ban megszületett a válasz: Beata Nowacka és Zygmunt Ziątek könyvükben (*Literatura „non-fiction”. Czytanie Kapuścińskiego po Domosławskim*) cáfolják a leleplező vádjait, akire rábizonyítják, hogy tendenciózusan és szelektálva használja fel a Kapuściński életére, pályájára vonatkozó információkat, tényeket, manipulálja a szövegeket és az idézeteket, számos tárgyi és technikai hibát vét. Nem elemzi az irodalmi riportázs műfaji kérdéseit sem.

Fiction/non-fiction

Kritikusok, esztéták, újságírók az elmúlt egy-két évtizedben sokat vitatkoztak azon, hogy Kapuściński írásait, könyveit a fikció vagy a non-fiction kategóriába sorolják-e. Timothy Garton Ash történész határozottan elítéli a fikció és az újságírás közötti határvonal átlépését, mert az olvasóval – akinek non-fictiont ígértek – korrektnek kell lenni. Egyikünk sem látja a teljes képet, egyikünk sem lehet teljesen objektív, de legjobb tudásunk szerint ragaszkodnunk kell a tényekhez. Nem változtathatjuk meg egy „kicsit” sem az események rendjét, s nem „csiszolhatjuk” a valóságot.

John Ryle író, antropológus, Kelet-Afrika szakértő úgy véli a kritikákat nem lehet azzal elintézni, hogy Kapuściński *A sahinsahban* és *A császárban* a kommunista rezsím allegóriáját írta meg. Fordított esetben: az Edward Gierk kommunista diktatúráját bizonytalan információk és a titkosszolgálatok névtelen tagjainak információin alapuló könyvről sem állítaná senki, hogy az az etióp császári udvarról szól. Ryle szerint Kapuściński egyébként a tényekkel és a leírás pontosságával szemben előnyben részesíti a fantáziát és a szimbólumokat, s görbe tükörben láttatja az afrikaiakat.

Ugyanakkor Bill Deedes brit újságíró (korábban a *The Daily Telegraph* szerkesztője, azt megelőzően pedig miniszter) – aki maga is tanúja volt a ruandai háborúnak – Kapuściński hutu-tuszi népi társról írt munkájánál megvilágítóbb erejűt még soha nem olvasott. Szerinte Kapuściński Afrikával foglalkozó írásai mérvadóak, lenyűgözőek, bennük sikerül az újságírást irodalommal transzformálni. Neal Ascherson skót újságíró Kapuścińskit nagy történet-mesélőnek tartja, akinek az olvasó – ha nem is szó szerint – elhiszi, amit leírt.

Az érveket és ellenérveket parttalanul lehetne idézni. Végül is ahhoz az elvi kérdéshez jutunk el, hogy meddig tágíthatók a riport műfaji határai, a szerző mennyire kezelheti szabadon a tényeket, mennyire élhet az irodalom, költészet eszközeivel. Updike – aki tanulmányában *A császár* varázslatos eleganciáját Kafka költészetéhez hasonlítja – és több külföldi recenzens is Kapuścińskiban látta az Új Újságírást, a factot (a tény) és fictiont szintetizáló faction legjelesebb kelet-európai művelőjét.

Furcsa, sőt abszurd helyzet, hogy Kapuściński megítélése nagyban függ attól, hogy írásait, könyveit a kritikus az újságírás vagy az irodalom kategóriájába sorolja. Domosławski viccesen, cinikusan egy interjúban azt javasolja, hogy a könyvesboltokban az irodalom és a non-fiction polcok mellett egy újat is létre kellene hozni: „Kapusciński” felirattal. Nem

tudom megmondani, hogy én non-fictionként vagy szépirodalomként olvastam-e az ő műveit. Egyszerűen csak szerettem azokat, mert szórakoztattak, elvarázoltak és számomra ismeretlen kultúrákat hoztak közel. (Akár például az indiai származású, Trinidad-Tobagóban született, Nagy-Britanniában élő, Nobel-díjas V. S. Naipaul non-fiction könyvei, útirajzai, esszéi.)

Alázatleckék

Hérodotosz-könyve elején Kapuściński azt fejtegeti, hogy első, „különleges és elragadó” külföldi útja Indiában nagy alázatleckét jelentett számára. Felismerte: egy másik kultúra csak hosszú és alapos előtanulmányok és készülődés árán nyílik meg. De tulajdonképpen minden írása, könyve alázatlecke: rádöbrent, minket a gőgösségünkre, közönyünkre, viszonylagos jólétünkre és arra, hogy milyen keveset tudunk a világ nagyobbik feléről, és segít felismerni mások másságában önmagunkat.

Szerzőnk azt írja valahol a *Futballháború* című, szintén világhírű könyvében, hogy aki Afrikát érteni akarja, olvasson Shakespeare-t. Hozzátehetjük: aki a világot legalább kicsit jobban akarja érteni, az olvasson Kapuścińskit. ■ ■ ■

IRODALOM

Kapuściński: *A sahinsah* (Fordította: Gimes Romána, Modern Könyvtár, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985)

Utazások Hérodotoszsal (Fordította: Szenyán Erzsébet, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2008)

Artur Domostawski: *Háborúk és forradalmak költője. A legendás riporter – Kapuściński non fiction* (Fordította: Hermann Péter, Poligráf, 2011)

Beata Nowacka – Zygmunt Ziątek: *Literatura „non-fiction”. Czytanie Kapuścińskiego po Domostawskim* (Uniwersytet Śląski, Katowice, 2013)

Adam Hochschild: *Magic Journalism*, The New York Book Review of Books, 1994. november 3.; Salman Rushdie: <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,3871133.html>; Timothy Garton Ash: *Bearing witness is a sacred trust*, The Guardian, 2010. március 10.; John Ryle: *At play in the bush of ghosts*, Times Literary Supplement, 2001. július 27.; Bill Deedes: *A Good Man in Africa*, The Daily Telegraph, 2011. november 13.; Neal Ascherson: *Ryszard Kapuściński was a great story-teller, not a liar*, The Guardian, 2010. március 3.

Gervai András (1948): író, újságíró, kritikus. A *Titkos Magyarország – „Célszemély”: a társadalom* című könyve a Kalligram Kiadónál jelent meg 2015 tavaszán, *Bayreuthtól Bagdadig* című kötete pedig a 2019-es Könyvhét újdonsága volt.

HA HÍVJÁK,

j á t é k o k a z i h l e t t e l

NEM JÖN...

Ottlik Géza, az óriás, szerencsés alkat volt. Írt, mikor jött az ihlet, egyébként élte az életét, eljárt a bridzs-klubba, lebegett, aztán ha betoppant az ötlet, leült az íróasztalhoz, vagy hagyta a csudába. Mázli. Mert az alkotók másik – nagyobb – hányada követi a latin mondást: sine linea – mindennap kell valamit papírra vetni, egy új képet festeni. Csak úgy élni bele a világba, görcsöt, netán depressziót okoz: magamról is mesélhetnék, ha pár napig nem dolgozom, léhűtőnek érzem magam, sőt, kiállhatatlan rossz kedvem támad. De hagyjuk. Ránk ül a grafománia, a teljesítmény-kényszer (a név kötelez stb. marhaságai).

Pedig meg kéne várni az ihletet, ezt a tündéri (csalfa) sugallatot. Na, igen, csak mivel ez sem olyan egyszerű, velem kezdem. Egy betűvető siralmaiként – miközben tudom, hogy van, aki könnyen ír, van, aki görcsölve – de azt is tudom, hogy az alkotás szenvedés is. Boldog kín...

Várom

A könnyebbség kedvéért mondjuk goblinnak, manónak – de anyakönyvileg „ihlet” a neve. Sokan tartják romantikus képzelgésnek. Pedig nem az: voltaképp kegyelmi állapot szekuláris neve. Ha próbáltad, tudod: olykor hetek múlnak el festés-, ill. írásképtelenségben, a gödör mélyén gubbasztasz, már fáj a depró. Egyszer csak itt van, és a festő tud alkotni, az írónak megindul a klaviatúrája, elmúlik a depresszió. Amúgy meg él róla valami naiv kép, melyen egy nőfigura (múza) simogatja a művész fejét. Csacsiság: mert, múzsák mindig voltak, de az ihlet nevű tündérnek nincs neve. Ezért nevezem itt goblinnak, azaz manónak: csalfa, érzékeny látogatónak.

Mert önféjű. Akkor jön, ha akar, nem lehet kunyerálni, meghívni, netán rászólni, hogy 'ide jössz és súgsz'. Ha így, akkor jusst se jön. Aztán a legváratlanabb pillanatban betoppan és vezet.

Vezet? Igen, mert az ihletett pillanat nem azt jelenti, hogy ha megérkezett, az alkotó úgy zongorázik a klaviatúrán, ahogy akar. Ha bekukkant hozzád, átveszi a volánt. Más szóval: a szöveg elkezd írni magát, a képen nem az lesz, amit kiötöltél, hanem a színek-vonalak oda mennek ahová ők (a színek-vonalak) akarják. Az ihlet öntevékeny manó, kicselezi az alkotót, helyette dolgozik. Azt is mondhatnám, hogy alig van már beleszólása abba, ami a kezei között alakul: a „műzsa” vezérli, illetve: az anyag, amivel a művész/komponista dolgozik.

Önféjű, nem lehet neki parancsolni. Aminek a fordítottja is igaz: egyszer csak eltűnik, volt-nincs figura. Mikor panaszkodtam erre az illékonyságra, egy íróbarátom azt mondta: ha beindul, nem szabad felállni az íróasztaltól. Vagyis nagyon érzékeny, a legkisebb zavarra elillan: a postás csönget, kirohansz, intézed az átvételt – ám mire visszajössz az asztalodhoz, azt se tudod, mi van a papíron... Hiába erőlködsz, nem tudod elkapni azt a vékony pókháló-fonalat, ami eddig magától szövődött szemed-kezed előtt. Volt-nincs.

„El kell mélyülni a munkában” – mondják az okosok. De hogy munkából mű legyen, ahhoz nagyon mélyre kell „lemenni”. Onnan a legkisebb figyelemmegvonás kitérít, és hal vagy a parton, levegő után kapkodsz, kétségbeesve. Jó, tudom, nem mindenki ilyen, van, aki bírja a zűröket, félbeszakított pillanatokat játszva tudja folytatni. Mert az ihlet *goblinként* viselkedik ebben is: ennek az alkotónak ilyen, annak egészen más, csábít és cserbenhagy bármikor, és bármikor visszatér – ahogy kedve tartja.

A legveszélyesebbek azok a percek mikor a napi penzumot (festést, írást, zenélést) el kell tenni másnapra. Hogy vajon holnap reggel is tart még a kegyelmi állapot, visszatér-e a goblin, vagy éhkoppon maradsz? Mondjuk arany szabály, hogy a folyamatos munka fenn tartja ezt az állapotot, tehát holnapra is marad, illetve újjászületik, sőt, kreatív tartalma gazdagodik. Csak persze itt is a „nem felállni” szabály érvényes: nem lehet közben (este, éjjel, akármikor) valami másba kezdeni. Lazítani lehet, játszani, zenét hallgatni – kibírni, míg feltöltődik a rezervoár.

Rutinos alkotók tudják, hogy másnapra – ha nem szakítják el a pókháló-fonalat, ha nem csapják be goblint – sokkal több ugrik be tolla-ecsetje alá, mint előző nap: éjjel megoldódnak a nappal áthághatatlan gondok. (Emlékszel? gimiben: fejed alá tetted a matek leckét, és reggelre beugrott a példa megoldása...)

Ne ess le a hullámról, hagyd, hogy dolgozzon benned, kezekben, ecsetekben. Jó tanács, csak napjainkban szinte képtelenség betartani: okostelefont ötpercenként muszáj megnézni, e-mailre válaszolni kell, Facebookra rá kell nézni – tudod micsoda mesterséges kényszer foglya vagy, szenvedsz is tőle, mégis csinálod.

Így nem lehet alkotni – regényt írni vagy zenét szerezni. Nicholas Carr írta meg talán elsőként, hogy a digitális környezet szétzilálja a gondolatok pókhálóját, elfújja a koncentrációt. (*Hogyan változtatja meg agyunkat az internet? – A sekélyesek kora*, 2014) Saját példáján mutatja be a „sekélyesség korának” betegségét: az alkotásból való állandó kiszállás, félbeszakítás, visszakeresés stb. elfújta legjobb gondolatait. Erre felköltözött egy erdőbe – akár csak Philip Roth csinálta, míg élt és dolgozott. Oda menekült, ahol nincs Wi-Fi, meg internet. És addig maradt, amíg bírta, illetve, míg meg nem szülte a művet, amivel terhes volt. „Lenn” a nyüzsibe erre képtelen lett volna.

Cseles módszer a menekülésre, alkotásra, csak hát élni is kell, nem mehet minden alkotó a hegyek magányába. Legfeljebb alkotóházba (festők: Kecskemétre, írók Szigligetre... – de már ott is van internet. Mintha nem lenne menekülés. Habár, van egy program, ami kikapcsolja a számítógéped nappal 9-től du. 5-ig. Hiába akarod visszanyomni a gombot, nem enged, kényszerít, hogy goblinoddal legyél. Aztán 5 után intézd, amiből élsz, hivatali papírokat gyártasz, e-mailt válaszolsz, stb. Habár... jobb a teljes *black-out*, teljes csönd. (Pénzkérdés ám ez is: „hajózni muszáj...”)

Ketten vagyunk?

Ihlettel élni olyan, mintha megkettőződte volna: ez a goblin föléd kerül (amíg jelen van), diktál. Ő az úr, te meg a szolga, ill. sugalmazásainak végrehajtója. Vigyázz, a goblin nem diktátor, csendes főnök, de amíg itt időzik, neked csak az alávetés marad. Igaz, hogy csak sűg, vezet az ecseted, írja kezdeddel a sorokat. De nagyon kell e belső hangra (Énem párjára) figyelni – bár nem beszél, csak „van”, amíg van. Néha elpilled, mintha elszállt volna. Szünetjel. Jön egy kávé (régen: elszívtak egy cigit...), ám ha figyelsz, itt van benned, második Énként tobzódik a fejedben, amíg kezdedbe nem veszed a palettát, vagy nem babralsz a betűkkel. Mert legtöbbször az történik, hogy folytatásként valami más parancsot sugall. Ha nem így lenne, uncsi üresjárat lenne, amit csinálsz. De mivel valami újra vezet, most végre szóhoz jutsz: ez járatlan út, az ihlet (a goblin) csak elindít, ám hogy hová tart az út nem árulja el, de bízik a kezded-szemed-lelked tehetségében: próbálgatsz ezt-azt, és megtalálsz a goblin által sűgött másféle folytatást.

A goblin (vagyis az ihlet) ha jókedvében van: sűg is az alkotónak. Zenében tán még tetten is érhető ez a belenyúlása az alkotófolyamatban. Kedvenc jelenetem az *Amadeus* c. filmből (Milos Forman munkája) az a snitt, mikor Salieri – Mozart vetélytársa, irigye, titkos imádója – kézbe veheti a Mester eredeti kézzel írott kottáit, javítás nélküliek, a tiszta lapokról áradt a csodazene. Salieri az ámulattól felkiált: ezt tényleg az Isten diktálta Amadeusnak. Na, jó, ez Peter Shaeffer, a darab és a film írójának fantazmagóriája – de *si non e vero è ben trovato* alapon hadd mondjam: van benne valami az ihlet goblin-szerű munkájáról. Hogy ti. sűg, sőt diktál is olykor. (Ha van fűl, meg lélek, ami elkapja a sugallatot és papírra-vászorra veti...) Tudom, hogy most elvetem a sűlykot a goblin dolgait illetően, de mit tegyek, hiszek az ihlet ilyen aktív, sőt beavatkozos szerepében. Dosztojevszkij dolgozott így: felesége (Anna Snitkina) emlékiratai idézik fel a lázas éjt-nappallá tevő munkát, ahol gyorsírással jegyezte le, amit az író látomás – azaz az ihlet – étel-ital-alvás nélkül diktált. (Prózaibb változatban: reszketve a hitelezők fenyegetésétől...) Igaz vagy sem, hadd használjam ezt tulajdonság-variánst: az ihlet, mint *souffleur*...

Végűl is: van oka, ha nem jön?

Van: a munkamánia és a teljesítménykényszer. Mindkettő modern nyavalya, tán Japánból vagy Amerikából szállt ránk: muszáj megszállottan melózni, akkor is, ha nem megy, csak tekerd a gépet, húzd az igát vakulásig. Na, jó ez a hatékonyság piaci törvénye – de egy művész, mire megy ezzel? Hát, még ha elhiszi, hogy neki „problémát kell megoldania”. Baromság: „Miféle problémát oldott meg Franz Kafka” – kérűi Richard David Precht teljes joggal a *Jäger, Hirten, Kritiker* című 2018-as könyvében.

Teljesítménykényszer, hatékonyság – tébolyult ötletek, velűk egy művész legfeljebb zsákutcába száguld. Ezért már a múlt században akadt tollforgató, aki a lustaság dicséretét hirdette (Paul Lafarque, egy Marx-rokon, azóta újra meg újra elővették ezt a jelszót. Érdekes, hogy művészek nem kaptak rajta.)

Pedig hány összetépett/elégetett kézirat, megsemmisített festmény, odaveszett kotta mutathatná, hogy ha erőltetik, ha mindenáron csak le akarják tudni a penzumot, abból kevés jó származik. Habár, Bulgakov óta tudjuk, hogy kézirat nem ég el – de ez más tészta. A goblin ugyanis bosszút áll: ha nélküle, pláne: ellenére dolgozol, akkor betesz a lábát és a műből csak kacat lesz. Gondolom én.

Tehetség nem elég

Voltaképp ezzel kellett volna kezdenem. Goblin csak őket látogatja, ha kedve tartja. Most, befejezésűl, ide illesztem Sándor Pál híres *bon mot*-ját: a tehetség fogyóeszköz.

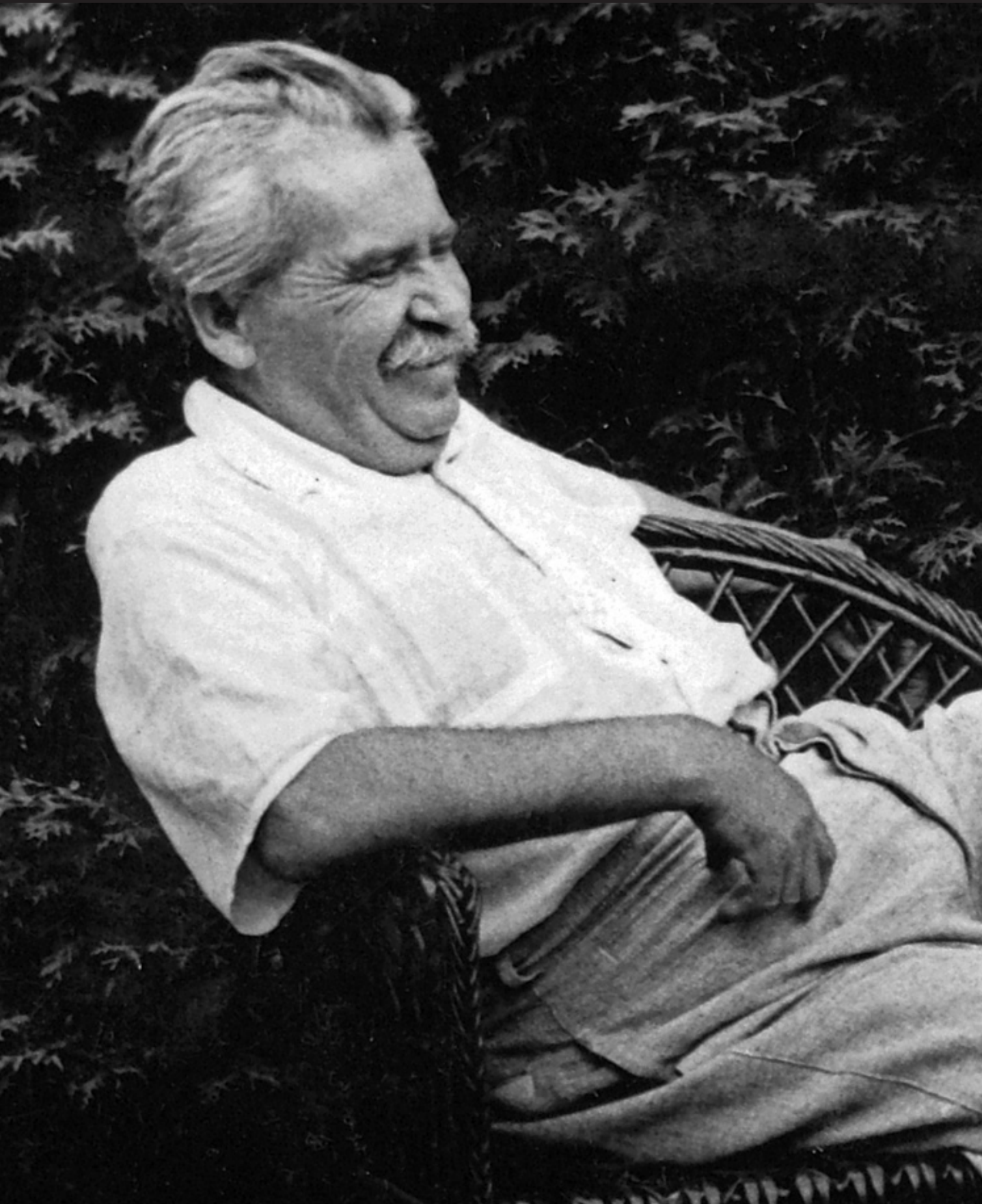
Véres igazság. Nem elég az ihlet, meg a munka. Mert a tehetség is lehet csapda: egy darabig hajítja a művészt – vele van a goblin, a szorgalom, kitartás – aztán egyszer csak elillan, ihlettel egyetemben: fogyó eszköz. Szerszámkészlet marad, de nem sokat segít.

Kegyetlen törvény, mikor-hogyan fogy el? Miről veszed észre? Csak mások látják? – Nem lehet tudni, mint ahogy ezt a beszólást se ismeri a művészvilág. Pedig fojtogató rémség. Művészsors, az önfigyelés szinte állandó témája: „Még tehetséges vagyok?” „Kifulladtam?” Ilyesfajta kérdések kit nem gyötörtek már életében. ■ ■ ■

■ **Almási Miklós** (1932): Az ELTE és a Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet professor emeritusa. Kezdetben dráma (színház) és filozófia határozta meg életét, Lukács György tanítványaként sajátította el a szakmát, valamint a holisztikus gondolkodást. Első könyveit ez az észjárásbeli habitus jellemezte. 1990-től kezdte érdekelni a gazdaságfilozófia, egyáltalán az ökonómia (finánckapitalizmus), amiben sokat segített az a kétszer egy év, amit Amerikában töltött: e rendszer működésének testközeli élménye nagy hatással volt további tevékenységére. Attól kezdve véli úgy, hogy a világ folyását e tőkeformák globális – és radikálisan új – működése (és diszfunkciója) határozza meg. Szerelme azért az esztétika maradt, oktatóként, kritikusként, esszéistaként a művekkel való bíbelődés, a hermeneutika és elemzés tölti ki életét. 1987-ben választották akadémikussá, 2004-ben kapott Széchenyi-díjat. Könyvei a Kalligramnál: *A szerelem lehetetlensége* (2012), *Bevezetés a 21. századba* (miniesszéek, 2015).

MÓRICZ ZSIGMOND

„GYEREKEKNÉL NINCSENEK JOBB OLVASÓK”

A meseíró Móricz Zsigmond leveleinek tükrében¹

Móricz Zsigmond meseíró munkásságáról (talán nem túlzás azt állítani: meseíró énjéről) időnként újabb és újabb elemzések születnek. Általában ugyanazokból az alapokból építkeznek: Móricz verses állatmeséi a magyar népköltészetből, népmesékből eredeztethetők, és az író korai, később meghaladott műveiként értelmezhetőek, amelyekkel a szépirodalom egyéb területein elért sikerei után Móricz véglegesen szakított. E két állítás más megvilágításba kerül az eddig kiadatlan Móricz-levelek ismeretében. Az alábbi fejtegetés azokat a Móricz-leveleket, levéldízeteket kívánja bemutatni, amelyek árnyalják a meseíró Móriczról alkotott képet és új adatokkal szolgálnak a fentebb említett két állításhoz.

Móricz életrajzi adatait figyelembe véve tudjuk, és leveleiben is hangsúlyos szerepet kap, hogy verses állatmeséi kötetbe rendezésük előtt Az Ujság című napilapban jelentek meg. Tény az is, hogy az állatmesék irodalmi körökben egyáltalán nem keltettek semmilyen visszhangot. Egy budapesti napilap gyermekrovatában egy ismeretlen szerkesztő, gyakran álnéven írt versei – érthető módon – nem hozták lázba a kor irodalomértő olvasóit. Szerzőjük 1908-ban kötetbe rendezve kiadta meséit *Erdő-mező világa* címmel; a könyvnek ugyanaz lett a sorsa, mint a folyóiratban közölt mesekorpusznak. Szilágyi Géza szavaival élve:

„Jóformán senki sem vette észre. Csak a minden szépre áhítatosan figyelő Elek Artúr írt róla a Nyugatba.”²

Már Elek Artúr ismertetése is arra az ellentétre épül, hogy egyrészt látjuk a *Hét király* ekkor már „befutott”, nagy tehetségű, nagy reményekkel teli íróját, másrészt azt a Móriczot, aki valamilyen elsőre érthetetlen oknál fogva megírta ezeket a furcsa verses meséket. Az 1908-as megjelenést követte egy 1912-es bővített kiadás *Boldog világ* címmel, melyet recenzálva Babits a népiességben véli megtalálni a kapcsolatot Móricz korai verses meséi és a későbbi „igazi”, „nagy”, „komoly” Móricz-művek között. A népmeséből való építkezés gondolata Szilágyi Géza 1924-es tanulmányában is megjelenik. Mindhárom írás fiatalkori zsenének tekinti az *Erdő-mező világa*, és a *Boldog világ*, illetve – Szilágyi említi: – Az Ujságban megjelent meséket, később túlhaladott, a magyar népmeséből eredeztethető írásoknak. A levelekből kiderül, hogy Móricz verses meséinek egyáltalán nem a magyar népmesekincs az alapja. Továbbá az is, hogy Móricz elismert, sikeres íróként sem szakított végleg a mesével.

Az általánosan elterjedt elmélet, miszerint Móricz verses meséinek alapjául a magyar népmese szolgált, valószínűleg részben onnan ered, hogy a fiatal Móricz 1903-tól kezdődően több ízben járt Szatmár megyében népdalgyűjtő úton. Való igaz, hogy Móricz utazá-

* A tanulmány a DigiPhil (A magyar irodalomtudomány filológiai portálja), a Petőfi Irodalmi Múzeum és az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet közös projektje, *Móricz Zsigmond levelezésének digitális kritikái kiadása (1892–1913)* keretében, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával készült (azonosítószám: NKFIH K 116201).

sai során népmeséket is gyűjtött, a levelezésből azonban teljesen egyértelművé válik, hogy csak az 1905-ös útja során. Előtte kizárólag a népdalok gyűjtésére koncentrált. Verses meséi pedig már 1904-től jelentek meg Az Ujság hasábjain. Tehát kronológiai szempontból ez az elképzelés nem állja meg a helyét. Nyilván nem kizárt, hogy a népdalok mellett meséket, mondókákat is hallott, amelyek megragadták a fantáziáját, de a levelek szerint 1903-ban és 1904-ben, vagyis első és második szatmári útján figyelmének fókuszában a népdalok álltak.³

Verses állatmeséinek eredetéről, mesefelfogásáról Móricz 1904-es levelében ír. Későbbi feleségének, Holics Jankának szóló levelében a következőket olvassuk: „Lám én pihenésül gyakoroltam az ujjam s megirtam nagyjából egy mesét: Szent a béke, (a juhok és farkasok közt.) Aesopus után 70 kr. Ha ez az ötlet sikerül, s beválik, akkor a jövő héten kész lesz egy kis kötet állatmese a mit Gyulai urnak akarok elvinni, hogy a Franklinnál adja ki. Ez volna az első könyvem.⁴ Az aesopusi mesék közt van egy pár, a mi megtetszett s tán át lehet alakítani – magyar naiv mesének. Ott t. i. erkölcsi tanulságos mese, de én mulattató mesélő mesének szeretném kidolgozni. Ez egészen új mesefaj a verses mesék közt.”⁵

A forrás tehát, Móricz elmondása szerint: Ezópusz volt; feltehetően egy 70 krajcáros ifjúsági kiadvány meséiről van szó, mely négy vízfestmény után készült színyomatú képekkel.⁶ Móricz nem a népmesét tekintette verses állatmeséi alapjának, ő egyenesen meg akarta teremteni a magyar naiv mesét, amely nem erkölcsi szabályok közé zárja a gyerekeket, hanem szórakoztatja őket. Kappanyos Andrásnak az Alföldben megjelent 2005-ös tanulmánya azt látszik igazolni, hogy Móricz számára ez a törekvése célt ért. „Míg a didaktikus versek jobb esetben a társadalom vagy az anyagi világ valamilyen általános szabályára vagy ismeretére akarnak megtanítani (nem szabad átmenni az útesten, tisztelni kell az öregeket stb.), de jellemzően csak közhelyeket és előítéleteket sulykolnak (az őz gyámmoltalan, a róka ravasz, a farkas gonosz), addig ezek a szövegek a nyelv, a ritmus, a kreativitás spontán és szabad élvezetét tanítják. Átadják a forma- és kritériumkészletet, anélkül, hogy oktrojálnák a közhelyeket és előítéleteket. Nem próbálnak meggyőzni semmiről, még arról sem, hogy az olvasással megszerezhető kultúra hasznos és értékes. Egyszerűen csak megmutatják, hogy milyen gazdag, élvezetes és szabad.”⁷

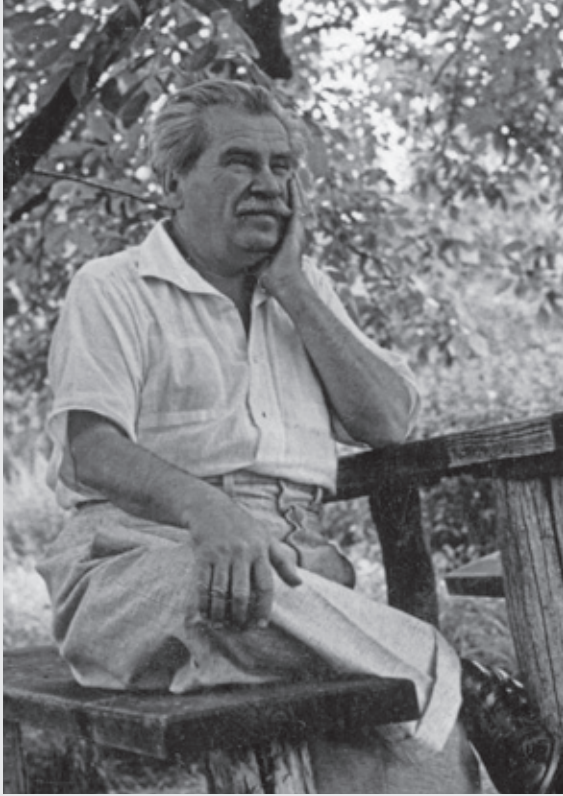
Mielőtt rátérünk a másik levélre, amelyben Móricz egyértelmű jelét adja, hogy verses meséinek forrása nem a magyar népmesekorpusz, érdemes elidőzni egy lélegzétvételyit Móricz mesefelfogásánál. Móricz meséit gyakran állítják be erkölcsi tanításként, nevelésre alkalmas eszközként, például: „az európai népmeseirodalomban vándorló, így a magyar folk-

lórba is átszüremkedő motívumok közül elsősorban azokat veszi át, amelyek valóságigényűek, tanító-nevelő szándékúak.”⁸ Vagy: „Móricz is ráérezett a mondák népi történelemszemléletére, hazaszeretetre nevelő hatására.”⁹ Móricz célja – mint az idézett levélrészlet is mutatja – egyértelműen a mulattatás. „Kortársai közül úttörőként szórakoztatni akar írásaival, nem a pedagógiai, hanem az esztétikai értéket részesíti előnyben”¹⁰ – mondja Végh Balázs Béla. Érdemes megfigyelni: az esztétikai értéket részesíti előnyben, de nem veti el a pedagógiai nézőpontot sem. Úgy akar nevelni, hogy az észrevétlen maradjon és élvezetet, élményt nyújtson a gyermek lelki érettségi fokához és szellemi érettségéhez képest, mint ezt az Uránia hasábjain megjelent recenziója is tanúsítja.

Móricz 1903-as könyvkritikájának elemi mondani-valója (egy gyerekeknek szóló történelemkönyvet elemez) a következő: „a gyerekeket fel kell emelni, hogy mély nyomot hagyhassunk bennük.”¹¹ Barang, *A magyar szabadságharc története* című könyv ismertetésénél azt kifogásolja, hogy a könyv szerzője a gyerekekhez lekicsinylően lehajolva, lealacsonyodva azt gondolja, hogy elég egy történetet „valami természetellenesen gyengéd hangon duruzsolva” elmondani. Móricz szerint inkább másra kellene törekedni: „Hadd lubiczkoljanak boldog vidámsággal a tudomány vizében, – még akkor is, ha csak egy kicsi medenczét töltsünk meg nekik vele.”

Bár túlzás lenne Móriczsal együtt azt állítani, hogy új mesefajt teremtett, a meséhez, gyerekekhez való hozzáállása ritka érzékenységről árulkodik. S hogy mennyire új és szokatlan volt a maga korában az a hang, ahogy a gyerekekhez szólt, mutatja első olvasója és kritikusa, az ekkor még menyasszony Holics Janka tanácsstalansága is. 1904 április 1-jén küldött levelében a *Többet ésszel mint erővel* című verses mesére célozva ezt kérdi: „Micsoda vers az, amit küldött? Csak töredék? Állatmese? Vagy csak rigmusok? mi ez?”¹²

Tény, hogy a móríci verses mesék letisztultságukban, megformázottságukban hasonlítanak a népi költészet műveihez, ugyanakkor Borbély Sándor szavával élve: „karakterisztikus az is, ahogy Móricz kerül meséiben a tündéries-irracionális elemeket,”¹³ ami pedig általában a népmesék jellemző tulajdonsága. Móricz egy jóval realisabb mesefogalommal dolgozik, mint amit a népmesék világában megszokhattunk, valóban nincsenek benne tündérek, boszorkák, varázslények és igazából csodák és hősök sem. Kappanyos András szerint Weöres Sándor verseivel állnak rokonságban. *A Török és a tehenek*, az *Iciri-piciri* versekről megállapítja: „a legtöbb ember valószínűleg népköltésnek gondolja, esetleg (a versek írásakor még meg sem született) Weöres Sándornak tulajdonítja őket, amit az is elősegít, hogy óvodás korunkban még nincsenek képzeletünk az írói személyiség mibenlétéről

és jelentőségéről.¹⁴ Egy kicsit merész gondolat kísérellettel Mórícz meséi a modern verses mesékkal is hasonlóságot mutatnak, hiszen egyiknél sincsenek hősök, nincs jelen a klasszikus vagy varázsmesét jellemző csoda, a varázslat, ugyanakkor nagyon hangsúlyos szerepet kap a humor, a nyelvi humor, ami lehet akár groteszk és abszurd.¹⁵ Gondoljunk csak például Varró Dániel gyerekverseire. Végh Balázs Bélát idézve: Mórícz kortársai közül „ő érez rá elsőknek a gyermekköltészet sajátosságaira, esztétikai minőségére; verseiben jelenik meg először értéként a művészeti szép, a bájos, naiv, a szomorú, nonszensz és a groteszk.”¹⁶

A másik levél, amiben Mórícz arról vall, hogy verses meséi nem magyar népmesei eredetűek, 1913-ból származik. A Révai Testvérek 1913-ban felkérte Móríczot arra, hogy írjon egy mesekönyvet, amely a kiadó gondozásában jelent volna meg. Az egyébként – Mórícz szerint – tetszetős terv az volt, hogy „írássék meg a magyar népmeséknek egy olyan gyűjteménye, amelyben ki vannak válogatva a legszebb meséink és ne ezzel az örökös »Egyszer volt hol nem volt« formával ahogy minden paraszt mese van írva, hanem könnyen, irodalmi stílusban és megtisztítva szennytől és fölösleges dolgoktól ismétlésektől.” Mórícz azt írja Révainak 1913. nov. 15-én küldött levelében: „ez a terv nagyon tetszetős és kellemes, de ha az ember megpróbálja megvalósítani, rájön, hogy nemcsak hogy nem egyszerű dolog, de lehetetlen.” Mórícz indoklása szerint: a magyar mesekincs önálló, önmagában is megálló műfaj, ha megváltoztatására törekszünk, az „purgálás, kasztrálás: nem irodalmi feladat; tanároknak való lelketlen szórakozás”. A magyar népmesét nem lehet átírni a nép intenciói szerint, ami pedig ettől el-

tér, hamisítás, a mese meghamisítása. Egészen más dolog Mórícz szerint, ha egy-egy meséből színdarabot vagy szimfonikus hangversenyt komponálnak, így nem károsodnak azok az alapsémák, amelyek a népmesék alapját szervezik. A levél további részében azt írja, az állatmeséi írásakor is megmaradt ugyan „a néps a gyermek egyszerű látkörében,” de a kötet nem népmese gyűjtemény és meséi nem népmese-átiratok.¹⁷

A Révai testvérek felkérését ugyan elutasította, de ugyanebben az évben írt egy mesejátékot, mely „történi a magyar népmesében.”¹⁸ A *Három boldog ember* a Figyelő 1913-as 3. számában jelen meg,¹⁹ de szintén leveleiből tudjuk, hogy eredetileg a Virter Ferenc-féle Századok Legendái nevű periodikumába szánta. „Sajnálattal kell visszaadnom a mesejátékot. Nem mintha rossz volna, de nem illik bele a lapom keretébe. Nagyon rikitó az én sima, csiszolt, arisztokratikus milieumban.”²⁰ – írja Virter Ferenc. Mórícz válasza: „nagyon sajnálom, hogy a Három boldog ember nem találkozott Benned azzal a belső egyszerű emberi érzéssel, amely kiérezte volna, hogy itt a magyar népnek, sőt minden népköltésnek egyik legmélyebb és legdrágább legizőbb mese drágakövével kerül szembe.”²¹ Amire témánk szempontjából érdemes odafigyelni ennél a levélidézetnél: Mórícz valóban felhasználta a népmesei alapokat, például a *Három boldog ember*nél – de nem a verses állatmeséinél. Továbbá: bár verses állatmesét nem írt többé, nem helytálló az a megállapítás, hogy teljesen szakított a mesével a *Boldog világ* kiadása után. Érdemes lenne megnézni a levélkorpuszt 1913 után is, a meseíró vagy meseelemeket használó Mórícz szempontjából. Életrajzi adataiból tudjuk, hogy 1938-ban kiadta a *Pipacsok a tengeren* című meséjét, ami 1906 folyamán már megjelent Az Ujságban, de akkor nem hozta meg a várt írói áttörést, sőt semmilyen visszhangra nem talált. Valószínűleg azért, mert a gyermekrovatban jelent meg, a verses állatmesékhez hasonlóan. Érdekes elképzelés, mi lett volna, ha Mórícz *Hét krajcára* ugyanitt, Az Ujság gyerekrovatában, és nem a Nyugatban jelenik meg. Elek Artúr hívja fel a figyelmet arra, hogy Mórícz novellái és meséi között nem olyan nagy az eltérés: „A »Judit és Eszter« meg éppen csupa gyönyörű, dagadó mese. Ezt is szabad.” – írja Elek. Ez egyébként nem egyedülálló jelenség, például Kovács Magda, szlovákiai magyar író esetében is megfigyelhetjük, hogy több meséje, például a *Kiskigyó*, témáját és nyelvezetét tekintve beillene az író novellái közé, de mivel mesekönyvben jelent meg, mesekönyvre jellemző illusztrációkkal, meseként kezeljük.

A mesei motívumok Mórícz egész életművét végigkísérik. Megtaláljuk őket a *Légy jó mindhalálig* című regényében: „Misi a vándorlásmotívumon alapuló mesék hőseként, mint «a szegény ember legkisebb fia»”²² járja útját. Mint arra Szilágyi Zsófia is utal,²³ Mórícz saját életét is mint egy mesét mondja el. Például *Éle-*

tem regénye című művében, ahol magát a szegénységből kitörő királyfiként jellemzi: „Minden népmesének az a tendenciája, hogy a szegény elmegy királynak. A parasztsorból való kivándorlás: ez a mese.”²⁴

Móricz számára a mese egész pályája során fontos maradt, bár 1912 után nem írt és nem adott ki verses állatmeséket. Az eddig nem ismert levelekből az is kiderül, hogy állatmeséi alapjául nem a népmesék szolgáltak. Móricz új mesefajt, a magyar naiv mesét szerette volna megalkotni, amely nem tanítani, hanem gyönyörködtetni akar. Írójukban mintha egy-

szerre lenne jelen a gyermek performanciája és a felnőtt kompetenciája, vagyis mintha egyszerre lenne a formai követelményekben jártas felnőtt és a spon-tán szövegalkotás szintjén levő gyermek.²⁵ Ez a különös gyermek-felnőtt egyszerre-lét nemcsak a mesék írójában, hanem az olvasóban is megteremtődik. Babits Mihály így fogalmaz 1910. május 7-én írt levelében Móricz *Erdő-mező világa* című könyvével kapcsolatban: „Gyerekeknél nincsenek jobb olvasók, – de e könyvednek én is olyan olvasója voltam, mint egy gyerek.”²⁶

JEGYZETEK

- 2 SZILÁGYI Géza, „A boldog világ költőjéről II.”, *Nyugat*, 4. sz. (1924), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00353/10672.htm>.
- 3 Számos levél áll rendelkezésre az 1903-as és 1904-es évekből, amikor Móricz szatmármegyei gyűjtőútjával kapcsolatban népdalokat említ. Például Móricz levele Holics Jankának 1904 augusztusából: „Éppen 400 nótával megrakodva indulok, azaz megyek Nagykároly felé.” MÓRICZ Zsigmond, „Holics Jankához”, 1904. aug. 7., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihl.hu/o:mzs-lev.tei.542#p.8>. Móricz levele Vargha Gyulának 1905. márc. 28-án először említi a népmesegyűjtéssel kapcsolatos terveit: „Április elsején, szombaton szándékozom utra indulni Szatmárba, mesét gyűjteni. Fonográfot is viszek és gyorsírással fogom leírni a meséket.” MÓRICZ Zsigmond, „Vargha Gyulának”, 1905. márc. 28., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihl.hu/o:mzs-lev.tei.642#p.2>.
- 4 Móricz első könyvét valóban a verses állatmesékből állította össze, azonban csak négy év múlva, 1908-ban jelent meg a Lampel Kiadónál *Erdő-mező világa* címmel. MÓRICZ Zsigmond, *Erdő-mező világa*, Benedek Elek Kis Könyvtára 109 (Budapest: Lampel, 1908).
- 5 MÓRICZ Zsigmond „Holics Jankához”, 1904. márc. 16., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihl.hu/o:mzs-lev.tei.434#p.15>.
- 6 *Ezopus száz meséje az ifjuság számára*, Budapest: Lauffer Vilmos, 1895. Forrás: Corvina. A magyar könyvkereskedők együletének közlöny-e XXVIII, 34–35. sz. (1895): 142.
- 7 KAPPANYOS András, „Kedvencek a kánon peremén (Móricz verses meséi)”, *Alföld* 156, 9. sz., (2005): 87.
- 8 BORBÉLY Sándor, „A gyermekeknek író Móricz”, *Kortárs* 23, 7. sz., (1979): 1073.
- 9 Uo.
- 10 VÉGH Balázs Béla, „Móricz Zsigmond és a magyar gyermekköltészet”, *Szabolcs-Szatmár-beregi Szemle* 53, 4. sz., (2018): 70.
- 11 m. zs., „1848–1849. A magyar szabadságharc története. A tanuló ifjuság számára írta Barang. Budapest, Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság. 226. l.”, *Urania*, 4. sz. (1903): 190.
- 12 HOLICS Janka, „Móricz Zsigmondhoz”, 1904. ápr. 1., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihl.hu/o:mzs-lev.tei.452#p.20>.
- 13 BORBÉLY Sándor, „A gyermekeknek író Móricz”, *Kortárs* 23, 7. sz., (1979): 1073.
- 14 KAPPANYOS András, „Kedvencek a kánon peremén (Móricz verses meséi)”, *Alföld* 156, 9. sz., (2005): 82.
- 15 A modern mese leírását lásd itt: LOVÁSZ Andrea, Navigátor: kortárs gyerekirodalmi lexikon: böngésző és olvasókönyv, (Szentendre: Cerkabella Könyvkiadó, 2010), 12.
- 16 VÉGH Balázs Béla, „Móricz Zsigmond és a magyar gyermekköltészet”, *Szabolcs-Szatmár-beregi Szemle* 53, 4. sz., (2018): 71.
- 17 MÓRICZ Zsigmond „Révai Mórhoz”, 1913. nov. 15., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihl.hu/o:mzs-lev.tei.1427#p.6>.
- 18 MÓRICZ Zsigmond, *Színművek 1909–1913*, (Budapest: Szépirodalmi, 1956), 455.
- 19 MÓRICZ Zsigmond, „Három boldog ember”, *Figyelő* 3 (1913): 2:26–40.
- 20 VIRTER Ferenc, „Móricz Zsigmondhoz”, 1913. márc. 5., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihl.hu/o:mzs-lev.tei.1336#p.7>.
- 21 MÓRICZ Zsigmond, „Virter Ferencnek”, 1913. márc. 5–7., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihl.hu/o:mzs-lev.tei.1338#p.2>.
- 22 K. T., „Móricz Zsigmond, Légy jó mindhalálig”, *Kritika* 15, 11. sz., (1986): 36.
- 23 SZILÁGYI Zsófia, *A továbbléllő Móricz*, (Budapest, Pozsony: Kalligram, 2008), 235.
- 24 MÓRICZ Zsigmond, *Életem regénye*, Regények VI (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978), 737.
- 25 KAPPANYOS András, „Kedvencek a kánon peremén (Móricz verses meséi)”, *Alföld* 156, 9. sz., (2005): 87.
- 26 BABITS Mihály, „Móricz Zsigmondnak”, 1910. máj. 7., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihl.hu/o:mzs-lev.tei.1010#p.4>.

Hangácsi Szusanna: 1989-ben született Kassán. A Miskolci Irodalomtudományi Doktori Iskolában szerzett abszolutóriumot, jelenleg könyvtárosként dolgozik.

BARBÁROK-VÁLTOZATOK

Móricz és Grecsó

Iogikus, bár talán túlságosan is magától értetődő gesztusnak látszik, ha Móricz Zsigmond és Grecsó Krisztián prózáját vizsgálja összehasonlító jelleggel egy tanulmány. A két szerző szövegeinek párhuzamba állítása valóban könnyedén adódik, mert Grecsó maga is előszeretettel él a *móriczi hagyomány* – kissé nehezen körvonalazható, mert széttartó szövegbázison nyugvó – kártyájának kijátszásával, elég, ha csak a szerző Móricz-esszéjére,¹ interjúira, vagy éppen a több Grecsó-kötetben is olvasható Móricz-mottókra gondolunk. A *Barbárok* című Grecsó-novella pedig *expressis verbis* jelzi: határozottan kapcsolódni kíván Móricz novellisztikájához,² hiszen Grecsó itt nem csupán Móricz-allúziókat épít be, mint más műveiben (mottóként vagy a textus szerves részeként), hanem a cím újrafelhasználása révén lép párbeszédbe az ismert Móricz-novellával. Az eredetileg az ÉS-ben megjelent Grecsó-novellából (2005) néhány évvel később Miklauzic Benec készítette rövidfilmet a kortárs szövegeket adaptáló *Hajónapló*-sorozat részeként (2010), amelynek tanulságait, bizonyos fogásait a szerző átemelte a *Barbárok* immár kötetben napvilágot látott verziójába (*Jelmez-bál*, 2016). A szöveg több mint tízéves alakulástörténete és az így létrejött három változat többszintű párbeszédet eredményezett: a kiindulópontnak tekinthető Móricz-novella (hozzáértve annak 1966-os filmváltozatát), valamint a Grecsó-történet különféle transzformációi izgalmas módon kapcsolódnak össze és kínálják fel az interpretáció lehetőségét.

Előljáróban érdemes leszögezni: ez a többszintű kapcsolatrendszer kétségkívül jól tesz valamennyi, játékba hívott textusnak. Szilágyi Zsófia Tar és Móricz kapcsán

még arról beszél, hogy egy ilyen kapcsolatból elsősorban Móricz profitálhat: a kortársak segíthetnek közel hozni őt, de Móricz nem siethet a kései utódok segítségére.³ A jelenből szemlélve azonban ez már nem ennyire egyértelmű. Az egyirányú kapcsolat legfőképpen azért tűnik árnyalhatónak, mert az elmúlt két évtized Móricz-kutatásai folytán nemcsak stabilizálódott Móricz kanonikus pozíciója, de megtörtént szövegeinek több szempontot mozgó újraolvasása is. Jelen dolgozat részben ehhez a hullámhoz szeretne kapcsolódni, azáltal, hogy figyelembe veszi a *Barbárok*-változatok tematikus és motivikus kapcsolóelemeit.

Világos, hogy a cím kölcsönzése önmagában még nem lenne elégséges bizonyítéka a Móricz- és Grecsó-próza között fennálló rokonságnak – sőt, egy ironikus gesztussal akár teljesen ellentétes jelentések kijátszására is alkalmas lehetne. A vizsgált Móricz- és Grecsó-szövegek esetében éppen a cím által hordozott, a novellák legfontosabb esszenciájaként aposztrofált fogalom jelentése marad, ha nem is egészen és egyformán megválaszolatlan, de legalábbis nyugtalanítóan többértelmű. Arra a kérdésre ugyanis, hogy ki vagy mi számít pontosan barbárnak, egyik esetben sem kapunk explicit választ. Móricz novellájában a bíró szájából hangzik el a címadó szó, ráadásul hangsúlyos helyen: ezzel zárul a szöveg, mintegy keretezve a textust.⁴ A tettes felmutatása, a barbárság tényének regisztrálása a lezártág érzetét kölcsönzi a szövegnek, amikor a halálos ítélet mellett – többletbüntetésként – huszonöt botütésre ítélik a veres juhászt. A novella utolsó szava, a „barbárok” különös többszámú egy univerzálisan értelmezhető erkölcsi ítéletté válik, amelyben immár nem

csupán egy, a modern társadalmon kívül élő, a polgári jog szerint többszörös bűnöző felett mondanak ítéletet, hanem ez az ítélet általános érvényűvé válik: az elbeszélő saját korának társadalmát, mentalitását jellemzi a barbárság koraként. Cséve Anna így fogalmaz: „a *Barbárok*ban a bíró az, aki nem (csak) saját intézményének képviselője, hanem egy olyan beszédminőség, melynek ellentétében megmutatkozhat, miként gondolkodik a szerző, hiszen ő köti össze és »mondja ki« a címet és az ítéletet, mely a történet minden szereplőjére, az elítélt és a vizsgálóbírói szerepek nézőpontjainak cserelhetőségére, nézőpontváltásokra és az elbeszélő szerep-játékára is vonatkozhat”.⁵

Ugyanez az általános érvényű bűnösség fogalmazódik meg, kicsit másképpen, a Grecsó-féle *Barbárok*-változatban. Ebben a szövegben különös módon el sem hangzik a címadó szó, viszont többször ismétlődik a „fertő” kifejezés, amely ebben az esetben alighanem a barbárság ekvivalense lehet. Az első alkalommal a falusi házigazda, Tibi bácsi mondja ki a szót a híradóban közvetített gyilkossághoz fűzött kommentárként, áttételesen az egész fővárosra vonatkozólag. Látszólag itt nem történik más, mint a naív tekintet újratermíti a „tisza falu – bűnös város” opozícióját, zárójelbe téve mindazokat az eseményeket, amelyek már Móriczot és kortársait ennek az ellentétnek az újragondolására, finomítására készítették. Egy másik alkalommal pedig Bernát Árpai, a gyilkosság elkövetője illeti ezzel a kifejezéssel a falusi közeget, amikor főként a vallásos hagyományok kiüresedését, valamint az így létrejövő kulturális vákuumban keletkező, némi jóindulattal heterogénnek nevezhető miliőt kárhoztatja. Jól látszik, hogy ebben az esetben talán a Móricz-szövegnél is radikálisabban cserélődik fel vádló és vádlott, bűnös és áldozat viszonya; a gyilkosságot elkövető vallási fanatikus Bernát Árpai, valamint a bűnre mint szenzációra, potenciális pletykatémára tekintő család kerül egymással nyugtalanító párhuzamba. A vádlott pedig, éppen az említett vallási tébolynál fogva, vádlóvá válik, az alapszintű, egyházi ünnepekkel kapcsolatos ismereteket is nélkülöző család vádlójává.

A központi fogalom (a barbárság, a bűn) ily módon történő destabilizálása nemcsak egyfajta poétikai azonosságot sugall a két szöveg között, de azok erőteljes társadalomkritikai szemléletét is kidomborítja. Mint az az eddigiekből is következik, mindkét novella abban kulminál, hogy a bűn nem csupán a civilizált társadalmon kívüli, időnként beszívárgó, de minden esetben keretek közé szorítható esetleges deviancia, hanem a társadalmi működés alapvető, kiiktathatatlan, strukturális szervezőeleme.⁶ A nyomozás-nyomolvasás, a krimiszűzsé alkalmazása a világirodalom alapvető toposza, az olvasás többször visszatérő allegóriája. A tárgyalt szövegekben azonban ez a vizsgálódás nem az analitikus krimik világréndet helyreállít-

tó hagyományához csatlakozik, hanem inkább a hard-boiled történetek világával mutat hasonlóságot. Ebben a krimítípusban ugyanis a nyomozás rendre azzal a belátással jár, hogy a bűn felmutatása önmagában nem tudja helyére billenteni az alapjaiban megrendült világot. Természetesen nem gondolom, hogy Móricz, vagy akár Grecsó hard-boiled krimet, vagy annak valamiféle variánsát alkotta volna meg, inkább csak arra szeretnék utalni, hogy a történetek végkifejlete, világszemlélete kísértetiesen összecseng a műfaj emblematisz darabjaival.⁷ Grecsó novellájában ráadásul még az igazságszolgáltatás lehetőségének illúziója sincs meg – nincs egy, a móriczi textushoz hasonló képviselő, aki az intézményrendszer nevében lépne fel –, a bűnös neve nem mondódik ki, ezáltal az igazság érvényesítési lehetősége erősen problematikussá válik.

A közös poétikai tapasztalat tárgyalásán túl érdemes figyelembe venni a szövegek nyelvi megalkotottságát. A móriczi *Barbárok* esetében erre nézvést Bori Imre értelmezése lehet számunkra irányadó, aki a legobjektívebb Móricz-novellaként határozza meg a *Barbárok*-kat.⁸ Érvelésében a drámai szerkesztést és a szűkszavúságot hozza példának, hangsúlyozva, hogy a környezetfestésre alig fordít gondot a szerző, helyette a szereplők rövid közlései teremtenek drámai feszültséget, különösen a hármas pilléren nyugvó novellaszerkezet első részében. Ugyanerre utal Kosztolányi sajátos kötetkritikája, amely kizárólag a címadó novellát elemzi.⁹ Kosztolányi ebben az írásában a *Barbárok*-ról szólva a nyelvi megformáltság különösségét emeli ki, a szavak ázsiai tempójáról, szándékoltan korcs mondatokról beszél.¹⁰ A Grecsó-novellában a móriczi környezetfestéshez képest igen bőbeszédű leírásokat olvashatunk – ennek ellenére a szereplői közlések, a párbeszédszituációk vizsgálata révén találunk hasonlóságokat is. A rövid, félmondatos, olykor félszavas utalások, belső összekacsintások ugyanis Grecsó írásában is hasonló funkcióval bírnak, mint Móricz novellájában. A drámai feszültség megteremtésének eszköze a kortárs mindennapok terébe helyezett, lefokozott kommunikációra épülő játék.

A szövegek közös tartományát tovább bővíthetjük, ha a terek megalkotásának írói stratégiáit is figyelembe vesszük. Evidensnek tűnik ugyanis, hogy mindkét esetben a vidék-város viszonylatok, a társadalmi mobilitás, valamint a kölcsönösen működő sztereotípiák rendszerének művészi megfogalmazásáról lévén szó, a szerzők az obligát toposzok és helyszínek mozgatójával élnek. Lássuk a konkrétumokat: a közös játéktér az Alföld és Szeged városa, még akkor is, ha a város a két szerző munkáiban más-más súllyal esik latba. Móricz szövegének zárlatában a szegedi bíróság tárgyalóterme, Grecsó novellájában pedig a Mars téri piac olvasható olyan foucault-i értelemben vett heterotópikus térként,¹¹ amely részint a világtól elválasztott közeg-

ként funkcionál, részint pedig különböző időket és tereket sűrít magába. A piac Greccsónál lehetővé tesz egy olyan találkozást és beszélgetést, amely más környezetben aligha mehetne végbe, Móricz novellájában pedig az igazságszolgáltatás, a bűnös és az áldozat konfrontálódása történik meg. A társadalmi mobilitás lehetőségfeltételeivel elsődlegesen a Greccsó-szöveg foglalkozik (az egyik szereplő szájába adva, kissé sarkosan: „Egy paraszt hiába költözik Pestre, még a fia is paraszt marad”¹²), a Móricz-novella a társadalmi emelkedés vagy helyváltoztatás lehetőségeit nem is latolgatja, a leosztott társadalmi szerepeket evidenciaként veszi számba. Mindezt ugyanakkor nem didaktikusan teszi, hiszen nincs itt kimondva, hogy a különböző környezet és társadalmi státus a kölcsönös meg nem értés oka, a szöveg ereje éppen a rejtett utalásrendszer gazdagságában rejlik.

Azt pedig, hogy mennyire relatív az origó fogalma, és hogy Móriczot is csak már az őt megelőző irodalmiság kontextusában tudjuk elhelyezni, jól példázzák azok az írások, amelyek a *Barbárok* című Móricz-novella lehetséges előzményeiről adnak hírt (legfőképpen: Szilágyi Zsófia, Cséve Anna és Péter László munkái).

Ezekből a tanulmányokból világosan látszik, hogy Móricz szövege sem egy érintetlen irodalmi térbe érkezik, hanem egy gazdagon feldolgozott történet változataként jelenik meg, amelynek legalább annyi köze van a „valóság”hoz, mint a folklórhoz, vagy éppen korabeli lektűrökhöz és szépirodalmi alkotáshoz (itt leginkább Békefi Antal és Móra István műveire kell utalnunk, mint valószínűsíthető előképekre, a novella közép-európai párhuzamaként pedig Sadoveanu *A balta* című kisregénye, valamint Ivo Ćipiko *Cobani – Juhászok/Pásztorok* – című novellája kínálkozik.¹³)

Ugyancsak kontextusteremtő lehet a szerzői életrajz is. Innen nézve az látszik, hogy – amiképpen Cséve Anna írja – a *Barbárok* első folyóiratkiadása abba a publikációsorozatba illeszkedik bele, amely a Móriczot ért hazaárulási vádakra próbál reagálni.¹⁴ Aligha lehet tehát véletlen, hogy éppen két Móricz-válaszcikk között helyezkedik el a *Barbárok* első megjelenése, ahogyan az is beszédes, hogy a novella lezáró, és számos értelmezés kiindulópontjává szolgáló gesztusa a szövegen túlra mutat. Így válik, részint persze irodalomon kívüli szempontok idekapcsolása révén, társadalomtörténetileg is fontossá a novella a Móricz-életrajz és a harmincas évek Magyarországnak politikai környezete felől olvasva. A barbárság fogalma tehát valóban túlmutat a novellában szereplő veres juhászra vonatkozó erkölcsi és jogi ítéletnél, annál tágasabb szemantikai térben mozog: a Horthy-korszak fasizálódó világa az újbarbárság egyik lehetséges megfogalmazási formájaként mutatkozik meg. Angyalosi Gergely elemzése a kortörténeti kontextuson és a biográfia felől olvasáson túllépve nem elsősorban az *életrajz*, hanem az *életmű* felől olvassa a szöveget: rámutat arra, hogy ez az írás más Móricz-művekkel is könnyedén párbeszédbe állítható, lehetséges kapcsolatait a *Hadicsel* című novellában, valamint az *Életem regényében* véli megtalálni.¹⁵ Nemcsak a nagypolitika képes beárnyékolni azonban a harmincas évtized mindennapjait: 1930-ban került be a köztudatba a tiszazugi mérgekeverők ügye,¹⁶ amely a tiszta faluról alkotott idilli elképzeléseket konfrontálta a férjeket, gyerekeket mérgező asszonyok tetteivel.

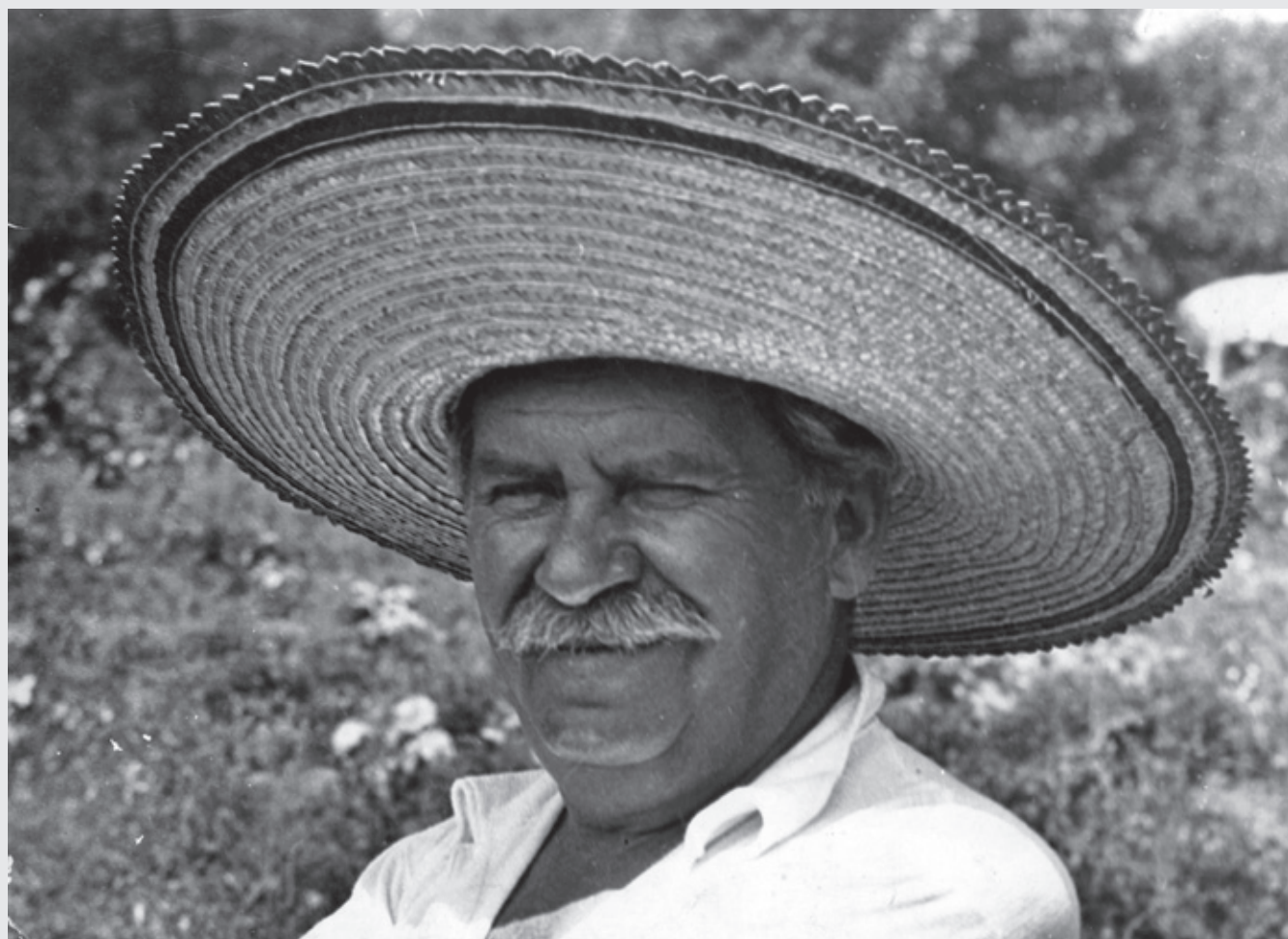
Hasonlóan gazdag kontextust találunk a Greccsó-novella körül. A *Jelmezbál* című kötetben megjelent Greccsó-szöveg¹⁷ ugyanis, mint arra már utaltam, nem identikus ismétlődése az ÉS-ben megjelent novellának, hanem annak iterábilis szövegvariánsa. És nem csupán azért, mert a szöveg bizonyos pontokon merít Miklauczic Bence filmes megoldásaiból, hanem azért is, mert a *Jelmezbál* részeként immár nem önálló novella, hanem sokkal inkább – némi Bodor Ádám-i áthallással – „egy regény fejezeteinek” egyik elemévé, még pontosabban, a kötet önnön műfaji meghatározását kölcsönvéve, egy (széttartó) családregegy egyik mozaikjává válik. Hogy ennek a kontextusváltásnak mi-

lyen hatásai vannak az értelmezésre nézvést, arra még érdemes lesz visszatérnünk, előbb azonban lássuk, milyen megoldásokkal él ez a film és az utána keletkezett szövegváltozat.

A Grecsó-novella adaptációja, Miklajczic Bence alkotása¹⁸ már a rövidfilm első perceiben a krimisémat idéző izgalmakat ígér, mert kísértetiesen emlékeztet *Az igazság megszállottja*, *Az igazság* című Dürrenmatt-kisregényt adaptáló, azt számos ponton saját képére formáló Sean Penn-film nyitányára, amelyben az örület határán egyensúlyozó főhős alig érthető monológját halljuk. A Miklajczic-film apró változtatásokkal dolgozik a novellához képest: a filmben mindkét család autóval érkezik, Edit terhessége itt már a sokadik hónapban jár. A jellegzetesen falusi enteriőrök, és a bennük megképződő tömegkulturális miliő a szövegekénél finomabb kidolgozottságot mutat: látjuk, amint a televízióban vetített Forma-1-közvetítés, akciófilm stb. beszűrődik a falusi kulisszák közé. Bernát Árpi a filmben jóval terjedelmesebb monológgal lép színre, ezáltal sokkal inkább érződik zavarodott tudatállapota, a bűn relativizálását pedig az hivatott erősíteni, hogy a televízióban hallott nyomravezetői díjjal kapcsolatban minduntalan az összegzen (és annak lehetsé-

ges felhasználásán) morfondíroznak a család férfitagjai. A leglényegibb különbség azonban nem is ezekben az apró, ám kétségkívül fontos részletekben, hanem a novella zárlatában rejlik. Míg a novellákban a *bűnös* = *Árpi* képlet iránti gyanú felébredése és a normalitáshoz való visszatérést sürgető szöveg adja a lezárást, addig a film tovább folytatódik a tetőpont, vagyis a váltságos, mert immár explicit ráismerés után. Magdi néni pánikba esve amellet érvel, hogy a tévé „mindent csak összezavar”, véleménye szerint olyan kísérteties, az intim szférát megzavaró médium, mint Benjaminnál a telefon,¹⁹ a „kísérlet” kiiktatása azonban lehetőséget ad a látszólag zavartalan folytatásra. A léghuszállás történő lövöldözés bizarr családi performansza, Árpi akadálytalan távozása, a felismerés kölcsönös elhallgatás-alakzatai adják a film zárlatának feszültségét.

A kötetbeli novella szó szerint átvesz a filmből bizonyos mondatokat, fordulatokat, de számos más figyelemre méltó aspektussal is gazdagodik. Az átírt szöveg nyitányában színre vitt megakadásjelenségek sora hamar feltűnést kelt: a bőrönd kattogó kereké és a Dózsa György útnál lerobbant troli a szöveg strukturális metaforájává válik, a kommunikációképtelenség, a fokozatosan eszkalálódó problémák érzéki jelzéseként lép

működésbe. A szövegben szereplő fővárosi Columbo-szobor nemcsak a nagyvárosi tér tömegkulturális szcé-nák által keretezett kortárs világot tárja fel, de egyúttal – az emblematikus nyomozófigura révén – a krimiszál novellabeli jelentőségére is előre mutat. Külön figyelmet érdemel a vonat mint köztes tér játékba hozása, amely ezúttal kettős felismerés helyszínéül szolgál: Edit a vonaton ülve egyszerre döbben rá terhésségére, és csodálkozik rá az ország cseppet sem vonzó állapotára:²⁰ „*ázott szagú tömeg, tolongás, a szegedire már nincs hely-jegy, a trógerkocsiban meg alig lehet leülni. [...] a kupéban esznek, zsírszag van, Editnek gomolyog a gyomra.*”²¹ Ugyancsak a kötetbeli szöveg konkretizálja a vidéki helyszínt, amely a kendergyár és a vasúti vonalvezetés topográfiajának logikája mentén, valamint korábbi Grecsó-szövegeket ismerve könnyedén Szegvárként (a szerző írásaiban gyakran az imaginárius Sáraságként) lesz azonosítható. Nagyobb hangsúlyt kap emellett az új változatban a barbárság többszörös jelentéstöltete, azáltal, hogy a húsvéti légpuskás családi célbalövésről tudósít a szöveg. Ebben a verzióban még inkább lát-szik, hogy a hagyományok kiüresedése nem egyszerűen úrt hagy maga után, de egyszerismind oda nem illő, heterogén tartalmakkal tölti meg a felszabaduló mentális és konkrét helyeket.

A *Jelmezből* sajátos, novelláskötetből egy regény fe-jezeteivé összeszerveződő szerkezete azonban, amennyi hozadékkal bír, legalább annyira csökkenti is az in-terpretáció szabadságát, ugyanis az egyes novellák rej-télyei, az értelmezés lehetséges kérdései bizonyos ese-tekben többé vagy kevésbé meg is válaszolodnak. Bernát Árpfi figurája például önálló életre kel, és miután azt olvassuk a *Boleró* című, egyes szám első személyű monológot színre vivő novellában, hogy „*nekem fel-adatom van, meg kell tisztítanom a büntől az embereket, a bűnben fogom őket megkeresztelni, a saját mocs-kukban*”;²² az viszonylag egyértelműsíti, egy irányba te-reli a *Barbárok* című szöveg ÉS-beli változatában in-kább még csak sejtetett, lebegtetett végkövetkeztetést. Ugyancsak meglepő fordulatot vesz Tamás sorsa, ami-re pedig a *Kelj fel, és járj* című novella ad talán túlsá-gosan is direkt választ.

A Móricz novellájából készült filmfeldolgozás²³ bár látszólag az eredeti szöveg hű adaptációjának tűnik, bizonyos megoldásai révén mégis jelzi az attól való el-különböződést. A rendező mint értelmező, és a film mint a novella egy lehetséges értelmezésének konkre-tizálása él a szabadság lehetőségével: ennek jegyében nagyobb hangsúlyt helyez az asszony alakjára, mitikus vándorlására, a filmes eszköztár pedig teret ad a végte-len pusztai térbeli-időbeli kiterjedésének érzékletesebb ábrázolására. A „majd kérdezem” mantraszerű ismét-lődése, az igazság szüntelen hajszolása mind a történet mitikus-mesei beágyazását erősítik. A filmben különös nyomatékot kapnak a különféle meteorológiai viszo-

nyok, a nyári hőség, a vihar, a hó és a szél egymást vál-tó mozzanatai – ezek ugyancsak a vándorlás időbeli-ségét hivatottak erősíteni. Ugyancsak figyelmet érde-mel a vizuális megjelenítés során a belső terek kidol-gozottsága, a lakás vagy éppen a börtön világának ké-pi megjelenítése, noha a történet fősodra alapvetően a pusztához kapcsolódik. A kutyának címzett, „keres-sük meg a gazdád nyomát” felszólítás tematikusan is jelzi a nyomozás és a krimiszűzsé történettől való el-oldozhatatlanságát. A film zárata azért lehet különö-sen érdekes, mert a rézveretes öv itt már nem a kilin-csen lógva billenti ki a vádlottat a tagadás stabilnak hitt pozíciójából, a beismerés pszichológiai körülményeit itt az áldozat feleségének személyes felbukkanása ga-rantálja. A régi esetről szóló beékelte elbeszélés, a gyil-kosságba esett és a pusztában bujdosó, majd pandúr-kézre kerülő gazdáról szóló történet nemcsak *mise en abyme*-jellegénél fogva sűríti a cselekményt, de egyben a gyanú első megfogalmazódásának pillanatát is tarto-gatja a férjét kereső asszony számára.

Móricz maga már nem érte meg a *Barbárok* film-változatának megjelenését. A „mi lett volna, ha...” tí-pusú kérdéseknek irodalomtörténeti szempontból nézve nyilvánvalóan nincs létjogosultságuk, noha tudjuk, Móricz maga is érdeklődött a film iránt, így nem el-képzeltetlen az sem, hogy hasonló szerzői gesztus-sal élt volna, mint a film tanulságait novellájába be-építő Grecsó Krisztián. Tudjuk azt, hogy Móricz ma-ga is részese volt egy filmes munkának. „Az első teljes hosszúságú Móricz-hangosfilmet [...] Georg Michael Höllering készítette, Magyarországon. Külön érde-kesség, hogy nem egy már megjelent művet filmesít-tett meg, hanem ő, a rendező kérte fel Móriczot, hogy megtekintett felvételeihez írjon filmnovellát. Ez a no-vella lett a *Komor Ló* (1934), és a belőle készült film a *Hortobágy* (1936).”²⁴ Móricz inkább megfigyelőként vett részt a folyamatban, kezdeti ellenérzéseit követően azonban már elismeréssel tekintett a Hortobágyot felfedező és megtapasztaló Hölleringre, nem függet-lenül attól, hogy éppen ez az az időszak, amikor ki-ábrándult a filmgyárak számára mesterségesnek és ha-zugnak tűnő világból.²⁵

Gelencsér Gábor a *Filmvilág* hasábjain a Móricz-adaptációk sokaságán elmerengve arról ír, hogy a meg-filmesítés nagy arányának oka a móriczi realista-natu-ralista ábrázolásban lenne keresendő.²⁶ Az elmúlt idő-szak Móricz-kutatásának tükrében pontosabb talán úgy fogalmazni, hogy a szerző társadalmi érzékenysége és éleslátása lehetőséget ad a szövegek realista szempon-tokat előtérbe helyező olvasásának is. Gelencsér elem-zésének ennél izgalmasabb része azonban az a passzus, amelyben a *Szegénylegények* első jelenetével veti ösz-sze Móricz novelláját. Igaz ugyan – írja –, hogy Jan-csó Miklós sohasem készített a szó hagyományos ér-telmében vett Móricz-adaptációt, azonban „Gajdor Já-

nos alakjában ugyanazt a történetet dolgozza fel, mint amit Móricz is megírt a *Barbárok* című elbeszélésében. Ám e motívumnál is lényegesebb kapocs az író szemléletmódbeli és stílusos jelenléte a filmben: a szabadságtól megfosztott szegényparaszti világ deromantizált, illúziótlan ábrázolása, a szótlanságba forduló, jórészt tárgyakban és mozdulatokban elmesélt történet, a társadalmi–politikai kiszolgáltatottság egyetemes/parabolikus emberképe.²⁷

A Móricz-novella filmes karriertörténete azonban nem állt meg az 1960-as évtizednél: néhány éve Sin-

ka István *Fekete bojtár vallomásai* című önéletrajzi szövegével összedolgozva látott benne filmes alapanyagot Vitézy László (*A fekete bojtár*, 2015).²⁸ Mindez azt jelzi, hogy Móricz nem csupán az élő irodalmiságban tud megújulni (legyen az széppróza vagy az értekezői diszkurzus), hanem egy másik médium, a film is képes időről időre feldolgozásra érdemes anyagot látni benne²⁹ – még akkor is így van ez, ha *A fekete bojtár* gyenge filmnyelvi megoldásaival, szétartó történetdarabjaival nem képes számottevően gazdagítani a *Barbárok*-változatok recepcióját. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- GRECSÓ Krisztián, *Önmagunk eredete*, Kortárs, 2003/1, 79–83.
- „GreCsó Móricz-olvasásának folytatásaként fogható fel a regényt követően, az Élet és Irodalom 2005. évi 37-es számában megjelent, *Barbárok* című novellája.” SZILÁGYI Zsófia, *A falu és a robbanás* (GreCsó Krisztián Isten hozott című regénye mint az Életem regénye újraolvasása), Jelenkor, 2006/1, 76–83, 78.
- SZILÁGYI Zsófia, *Nem ugyanannyi* (Tar Sándor és Móricz Zsigmond) = Uő, *A továbblévő Móricz*, Bp., Kalligram, 2008, 189.
- MÓRICZ Zsigmond, *Barbárok* = Uő, *Elbeszélések III.* (szerk. CZINE Mihály), Bp., Szépirodalmi, 1974, 296.
- CSEVE Anna, *A Barbárok olvasásának lehetséges kontextusai*, Irodalomismeret, 2014/4, 70–81, 81.
- Efelől nézve úgy tűnik, mindkét szöveg rokonságot mutat a hard-boiled detektívtörténetek szüzséjével is. „A befogadói figyelem – írja Bényei Tamás – itt a felderítendő ügyről jelentős részben áthelyeződik a felderítés történetére: a »mi történt azelőtt?«-ról, a klasszikus detektívtörténet alapkérdéséről a »mi történt azután?«-ra.” BÉNYEI Tamás, *A rejtélyes rend* (A krimi, a metafizika és a posztmodern), Bp., Akadémiai, 2000, 16.
- Figyelemre méltó, hogy Bodor Béla a Móricz-szöveggel párhuzamba állítható Sadoveanu-kisregényt éppen egy másik krimihagyománnyal, az analitikus krimivel hozza összefüggésbe: BODOR Béla, *Egy történet, két befejezés?*, CET, 1993. július–augusztus, 67–70, 70.
- BORI Imre, *Móricz Zsigmond prózája*, Újvidék, Fórum, 1982, 133.
- SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond*, Pozsony, Kalligram, 2013, 451.
- KOSZTOLÁNYI Dezső, *Barbárok* (Móricz Zsigmond új elbeszélései), Nyugat, 1932/5, 235–238, 238.
- FOUCAULT, Michel, *Eltérő terek* = Uő, *Nyelv a végtelenhez* (SUTYÁK Tibor ford.), Debrecen, Latin Betűk, 1999, 147–157.
- GRECSÓ Krisztián, *Barbárok*, Élet és Irodalom, 2005. szept. 16., 21–22. és GRECSÓ Krisztián, *Barbárok* = Uő, *Jelmezbal*, Bp., Magvető, 2016, 46–60.
- SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond*, 472.
- CSEVE Anna, *i. m.*, 76.
- ANGYALOSI Gergely, *Megjegyzések Móricz novellisztikájáról*, Alföld, 2005/9, 40–46, 43–44.
- BODOR Béla, *i. m.*, 68.
- GRECSÓ, *i. m.*, 46–60.
- MIKLAUZIC Bence, *Barbárok*, 2010. (http://film.indavideo.hu/video/f_barbarok – 2019. 06. 06.)
- BENJAMIN, Walter, *A telefon* (FOGARASI György ford.), Apertúra, 2010. ősz – „Irgalmatlanul ki voltam szolgáltatva a megszólaló hangnak. Nem volt semmi, ami enyhítette volna a kísérteties erőt, mellyel a hang rám tört.” – Hasonló fenyegető kísértetieséget fogalmaz meg Magdi néni a televízióval kapcsolatban. (<http://apertura.hu/2010/osz/benjamin-2> – 2019. 06. 06.)
- Izgalmasan rimel ez a jelenet egy másik *Jelmezbal*-novella/fejezet, *A damaszkuszi út* egyik locusára: „A kupében szakadt, koszos fejtámlák fogadják, akárha benn is köd lenne, szál-long a por, és úgy érzi, még a levegő is ragad. Egyre kövőbb ez az ország, gondolja Dániel Iván [...]”: GRECSÓ, *i. m.*, 188.
- GRECSÓ, *i. m.*, 47.
- GRECSÓ, *i. m.*, 165.
- SZURZS Éva, *Barbárok*, 1966. (<https://nava.hu/id/488340/> – 2019. 06. 06.)
- SZEKFI András, „Magánkalóz a filmzsungelben” *Georg Höllering, a Hortobágy film rendezője*, Bp., Gondolat, 2014, 111–112.
- Uo.*, 112–116.
- GELENCSÉR Gábor, *Szegénybarbárok: Móricz-filmek*, Filmvilág, 2006/4, 20–24.
- Uo.*
- VITÉZY László, *A fekete bojtár*, 2015. (<https://www.youtube.com/watch?v=qRY2y72JjLA> – 2018. 01. 19.)
- Ehhez ld. még Gelencsér fent hivatkozott dolgozatának adaptációs listáját, vagy még részletesebben: HAMAR Péter, *Móricz Zsigmond művei a filmvásznon*, Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2012.

■ ■ ■
Szántai Márk (1993): az SZTE BTK doktorandusza. Kutatói érdeklődése fókuszában elsősorban a modern és kortárs magyar próza, valamint a térpoétika áll.

INTERTEXTUALITÁS

Móricz Zsigmond *Harmatos rózsa* című regényében*

Móricz Zsigmond a *Harmatos rózsát* 1909-es, hiányosan fennmaradt naptárának bejegyzései szerint két fázisban, 1909. június 15. és 23., valamint július 6. és augusztus 2. között írta.¹ A regény Andor József felkérésére született az 1909-ben megindult *Élet* című katolikus folyóirat számára,² ahol folytatásokban jelent meg 1910-ben.³ Móricz Miklós feltevése a mű 1907-es megírásáról⁴ a fentiek értelmében fenntartásokkal kezelendő, az azonban majdnem bizonyos, hogy a regény korábbi változata már ebben az időben megvult. Ezt nemcsak az 1909-ben írt érettebb művektől elütő hangja, stílusa, romantikus jellege magyarázza, hanem azok az összefüggések is, amelyek mondanivalója, valamint Móricz 1906 és 1907 körül írt *A biblia* című tanulmányának bevezető fejtegetései között megfigyelhetőek. Annnyiban mégis szervesen kapcsolódik az életmű későbbi munkáihoz, amennyiben párhuzam mutatható ki cselekménye és az író egy meghatározott életszakaszának eseményei között, illetve megfigyelhetőek benne a fiktív szövegvilágba – az avatlan szem számára – zavartalanul beépülő, többnyire Móricz magánleve-

lezéséből származó részletek, melyek a mű eredendő intertextuális természetére mutatnak rá.

Az elemzéshez kiindulópontul szolgálhat Móricz 1937. február 2-i naplójának egy részlete, melyben csaknem harminc év távlatából tekint vissza a regényre, melyet összes művei előkészítésekor olvasott újra.

„Nem tudom, egyáltalán regény-e s irodalmi munka-e?... Ijesztően hatnak rám a szavak: fonogramok az életemből, idegen hangok és saját gondolataim az életem akkori eseményeiről. Hátborzongató, hogy regénnyé alakítottam, ami egy zavaros fiatalember kétségei, reményei és tehetetlen álmái voltak. [...] a regénynek az az érdekessége van, hogy pontosan újra éli az elmúlt pillanatot, és egy kicsit más nevek, színek alatt a tényeket közli. Igazán nem nyúlhatok hozzá még stílusosan sem, vagy így marad, vagy megsemmisül: ma már, a mai életfelfogással nem jutna eszembe ezt az ifjúkori lázat, amely annyira tragikusan végződött, így fogalmaztam írásba.”⁵

Móricz e kései reflexiója némi kutatás után igazolást nyer. A *Harmatos rózsa* jól felismerhetően az író korai pályaszakaszát, az 1902 és 1903 közötti idősza-

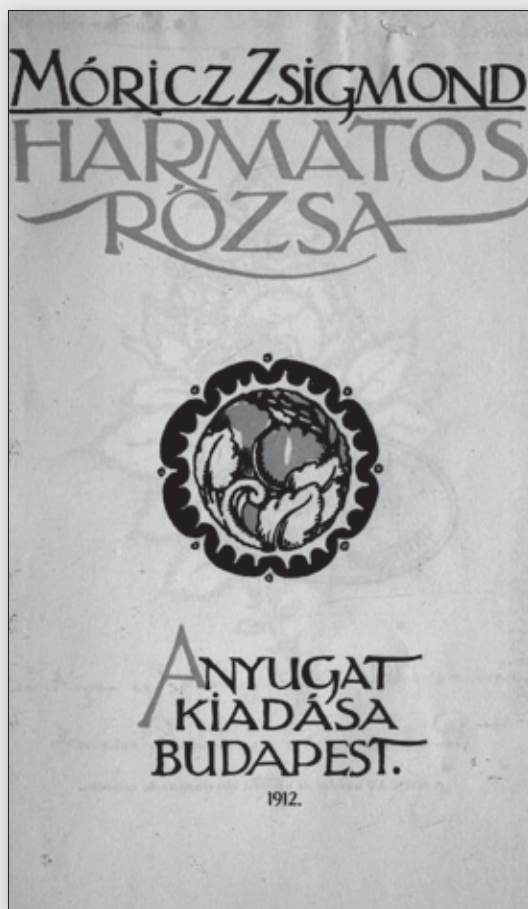
* A tanulmány a DigiPhil (A magyar irodalomtudomány filológiai portálja), a Petőfi Irodalmi Múzeum és az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet közös projektje, *Móricz Zsigmond levelezésének digitális kritikai kiadása (1892–1913)* keretében, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával készült (azonosítószám: NKFIH K 116201).

kot idézi fel. Az ekkor éppen drámaírói ambíciókat dédelgető Móricz darabjai megbuknak vagy kéziratban maradnak, verseit Vargha Gyula szigorú bírálata hatására elégeti. Nagybátyja, Pallagi Gyula, akire eddig mind előmenetele, mind az anyagiak tekintetében számíthatott, adósságokban úszik, és 1903. február 8-án váratlanul meghal.⁶ Ebben az időben ismerkedik meg Holics Jankával, majdani első feleségével, akinek sikerül vigaszt nyújtania az elkeseredések közepette. A *Harmatos rózsa* főhőse, Dávid Zsolt, fiatal földbirtokos, rátalál igaz szerelmére, és elveszíti nagybátyját, Lónyay Gyulát, aki a szülei halála óta gondoskodott róla. A végletekig racionális beállítottságú, Schopenhauer filozófiáján csüngő, gazdasága növelésével és politikai ambícióival elfoglalt Zsolt saját tapasztalatán keresztül eszmél rá nagybátyja életigenlő filozófiájának, a szerelem hatalmának igazságára. Dekadens életfelfogásával a korai Móricz alakját idézi, aki első publikációját éppen a regényben említett német filozófusról írta *Reflexiók Schopenhauer olvasása közben* címmel.⁷ Zsolt nagybátyja, Lónyay Gyula, egy Pallag nevű településen lakik, köztük éppen egy évtizednyi a korkülönbség, ahogyan az író és Pallagi Gyula között is. Zsolt szerelme, akárcsak Móricz első felesége, egy tanítóképzőt végzett hajadon, éppenséggel Virágnak hívják, ahogyan Móriczék első lánygyermekét is.

Az életrajzi párhuzamok a mű kulcsregényként való olvasására indítják a befogadót. Móricz Miklós saját elemzésében ezen az úton halad, azonban több olyan megállapítást is tesz, amelyek más megközelítések számára is kiindulópontul szolgálhatnak. „Az író ezzel az első regényével már beletalál a legmélyebb élményrétegbe, az én-rétegbe. Saját köréből alig mozdul ki, a regénybe alig szerkeszt bele külső alakokat, sőt még idegen helyzeteket is alig.”⁸ Móricz Zsigmond valóban önarcképet rajzol ebben a regényében is, amit minden bizonnyal az önmegismerés szándéka és a számvetés motivál. A szerző – Dávid Zsolt jellemfejlődésének történetében – azt a folyamatot írja meg, hogyan adta fel fiatalkori zárkózottságának védelmét, és nyílt meg a világ felé, azaz hogyan mondott le a saját léte fölötti abszolút rendelkezésnek az illúziójáról, és nyerte el ezáltal a legfőbb jót, a boldogságot. A regény e mondanivalója Dávid Zsolt és Lónyay Gyula beszélgetéséből bontakozik ki. Az ész mindenhatóságát valló Zsolt ura az életének, azaz nem teszi ki magát olyan helyzetnek, amely megbolygatná lelki egyensúlyát. A lakhelye, a domboldalon épült kastély – nagybátyja jellemzése szerint – „embernek való”, azaz olyan „kirándulóhely, ahova fáradtság nélkül el lehet jutni”, ahonnan a legszebb kilátás nyílik az egész vármegyében, „de ha beesteledik, akkor vége a szép helynek, megyünk vacsorálni, utána bezárkózunk a négy fal közt, és kétezer könyvet olvasunk el, hogy megtanuljunk, hogy kell bölcsen felhasználni az Isten szép

világát a magunk hasznára”.⁹ Lónyaynak kenetes előadásával sikerül meggyőznie unokaöccsét, hogy élete tartalmatlan, és a boldogság megtalálásához meg kell házasodnia. A jóságtól, gyöngédségtől, minden emberi erénytől megcsömörlött Zsoltra jelentős hatással van ez a beszélgetés a házasságról, amely Lónyay szerint „valami magasztos társulás a legfőbb emberi célra: a boldog életre”, hiszen így válhat istenhez hasonlóan halhatatlanná a „gyarlando ember”.¹⁰ A regény cselekményét a nagybátnak ez a bölcsessége foglalja keretbe, indítja meg, és szervezi. Zsolt életét mintha ez a filozófia irányítaná, a meghasonlott szubjektum ennek megértése során épül újjá – ugyanakkor e bölcsesség is az életút lefolyása által nyeri el igazolását.

A főhős ugyanakkor nem passzív elszenvedője az eseményeknek, hiszen szabad akaratából hozza meg a döntést, hogy meg akar változni. Tetteit részben a tökéletesedésre való törekvés határozza meg: elgondolkodik rajta, „micsoda boldog élet teremne a földön”,¹¹ ha nagybátyja lelki gazdagsága egyesülne az ő józanágával. Ez az érdeklődés a regény egy későbbi pontján is kiütözik, túl a Virággal való első személyes találkozón, valamint a vers formájában postára adott határozatlan vallomáson: „Hová fogok még fejlődni, ha Virág segít”.¹² A lány megpillantása gerjesztette szerelmi rajongás azonban fokozatosan úrrá lesz józan íté-

lőkéességén: „Behunyta a szemét, s most egészen tisztán jelent meg előtte a kép, amint ott állott a két lány a tetőn. Kettő? Csak az értelme mondja, hogy kettő, a szeme csak egyet lát, egy fehér, halvány, édes fehérpiros lányt, egy szál tearózsát.”¹³ Erre akkor eszmél rá, amikor a vendégségben már éppen menekülni készül a számára kellemetlen táncos multság elől, de visszatartja annak a gondolata, hogy soha többet nem láthatja Virágot. „Elvesztettem a szabad akaratomat. Nem tudok elmenni, nem bírok elmenni! Itt maradok, és játéklabdája leszek a szenvedélynek...”¹⁴ A kereti széken ülve, s az eget kémelve döbben rá először, mennyire parányi az emberi lét a mindenséggel szemben. „Szeme, mint passzív tükör fogta fel a mérhetetlenségnek eléje tűnő képét, s Zsolt megérezte, hogy most először néz a semmibe, úgyhogy nem ő keresi azt föl, csak engedi, hogy az az érthetlenség, a külvilág hasson rá. Nem kutatott a pillantásával, hanem beengedte a nagy hatásokat magába.”¹⁵

Zsolt a regény cselekménye során folyamatosan kiteszi magát azoknak a változásoknak, amelyet Virág iránti érzései gyakorolnak rá. Az emberi végességet a szerelemföltés gondolatai is bizonyos fokig fellillantják előtte, de igazán mégis a halál ténye tudatosítja számára. Lónyay Gyula haldoklásának a híre váratlanul éri, és általa érti meg és éli át saját tehetetlenségének, emberi mivoltából adódó esendőségének törvényét. Ez a fejezet több elemző szerint sem illeszkedik elég szervesen a regény cselekményébe. Szilágyi Zsófia szerint „nem a mű logikája, hanem az író életének akkori történései miatt” került bele a történetbe,¹⁶ Móricz Miklós pedig pusztán eszköznek tartja ahhoz, hogy „a lánynak legyen őt miből kimentenie”.¹⁷ Meglátásom szerint Zsolt jellemfejlődése a veszteség átélésének hatására ér el egy bizonyos tetőponthoz: a kezdetben önző, magának való földbirtokos itt érti meg igazán, hogy nem minden esemény érte történik a világon, és ezután lesz képes Virágra nem csak mint boldogsága eszközére tekinteni. Lónyay Gyula halála, bár valóban kevésbé motivált epizódja a regény cselekményének, pár ponton mégis elő van készítve. A már idézett kertjelenetben Zsolt passzív tekintettel néz a semmibe: „érezte, hogy most éppen úgy szemben áll a világfölkötti törvényekkel, mint mikor a halál előtt torpadt meg az értelme.”¹⁸ A jelenet nagybátyja halottas ágyánál megismétlődik, a tekintet ezúttal valóban a haldokló emberé: „Amint ránéz, látja, hogy maga elé bámul, fel a mennyezetre. Utána pillant, hova? Sehova. A semmibe.”¹⁹ Legközelebbi családtagja halálát megelőlegezi a regényben Pirocska udvarlójának, Bertalannak az öngyilkossága is. Zsolt számára a főhadnagy halála egyben egy választható lehetőség is, a saját maga feletti rendelkezés visszaszerzésének önellentmondástól nem mentes lehetősége, amelytől csak Virág szerelme tartja vissza.

A *Harmatos rózs*a tehát parabolyszerű mű, mondhatni tézis- vagy irányregény, amely az emberi végességnek és az élet értelmének kérdéseire kíván válaszolni. Példázatossága csak részben magyarázható az a már ismertetett körülménnyel, hogy Andor József lapja számára készült. Móricz Zsigmondot régóta foglalkoztatta a hit kérdése és a biblia státusza a korabeli kulturális miliőben. 1906 őszén másodszor is beiratkozott a teológiára, ezúttal a pesti egyetemen, és az elkövetkező évben a fenti kérdéseket tárgyaló tanulmányon dolgozott, amely végül *A biblia* címen két részben megjelent az *Athenaeum* című folyóirat 1907-es negyedik, illetve 1908-as első számában.²⁰ Ennek bevezetőjében a bibliát életfilozófiaként határozza meg, amely segítségére lehet az embernek olyan élethelyzetek megoldásában, amelyeket nem maga idéz elő, pusztán megtörténnek vele. „Az ember – mint írja – soha sincs csupán tőle függő körülmények között, pedig tisztán csak a maga erejére van utalva, a mellett vágyai határtalanok s ereje nagyon is véges: a vallás rendesen szűkebbre vonja a vágyak körét s egy magas világerő részévé tévén az embert, megsokszorozza ennek erejét. Abból, ha az egyén elveszti ezt a kívülről jött szellemi segílyt, az következik, hogy saját maga kis körére szorul élete, maga lesz önistenévé, mert csak magában bízhat, csak önmagától várhat segílyt: szóval a legegyszerűbb emberi föladat megoldására is képtelenné válik, mihelyt az ő parányi léte a nagy mindenség létével kerül szembe. A nagy ellentét lelki egyensúlyvesztést, csődöt, vagy tragikai bukást idéz elő.”²¹ A vallás ezek szerint fontos fogódzó az ember számára, „hogy lelkét alkalmassá tegye az életre s a világ minél jobb fölhasználására”.²² A *Harmatos rózs*a főhőse, Dávid Zsolt, ezt a fogódzót eleinte a józan észbe vetett határtalan hitben találja meg, amely egy bizonyos fokú életuntsággal és utilitarista szemléletű életvitellel keveredik. Ebben a hitében rendül meg a regény kezdetén nagybátyja bölcsekedése hatására, és kezdi keresni a szerelemben azt a legfőbb jót, amely életének tartalmat és boldogságot ad. Kiss Virág megkörményezése során azonban folyamatosan beleütközik az életnek azokba az akadályaiiba, amelyek a csak önmagának való embert sem kerülhetik el. A szerelem okozta lelki vívódások során több ízben szembesül vele, hogy nem ura saját tetteinek, de, mint utaltam rá, legerősebben a halál okozta veszteségérzet ébreszti rá saját elesettségére, mulandóságára. A regény végül pozitív kicsengéssel ér véget: Zsolt nemcsak elnyeri Virág szerelmét, hanem az átélt traumák és helyzetek hatására megtanulja megbecsülni; végső soron tehát elsajátítja a nagybátyjától ráhagyott életbölcseiséget. A felismerésig nem a biblia olvasása vagy a vallás gyakorlása vezet el, hanem érzései, valamint élete olykor tragikus fordulatai; mindenesetre a vallásos hitben való megnyugvástól nem áll mesz-

sze az a lelki egyensúly, amelybe a regény befejezésében jut. A narrátor a teremtéshez hasonlítja Zsolt életének révbe érkezését: „Egy pillanat alatt megtörtént a kaotikus állapotból a világ teremtése. És lőn, hogy minden szép renddel állott készen a hetedik napon: Ünnepi rendben”.²³

Szinte a *Harmatos rózsza* tartalmi összefoglalásaként olvasható Móricz 1922 nyarán megjelent négy *Vasárnapi prédikációja*, melyben a szerző „szellemi önéletrajzában” megírására vállalkozott. Az első rész az „énről” az önnön különösségét, egyediségét felismerő ember monológja,²⁴ míg a második, a „sejtről” szóló beszéd az univerzumot alkotó legkisebb egységről, a világmindenség kicsinyített másaként felfogott egyénről szól.²⁵ A harmadik részben Móricz az istenhez való viszonyáról vall, akinek létét filozófiai olvasmányai hatására megkérdőjelezte, majd nagybátyja halálának bekövetkeztekor kénytelen volt elismerni. A rádöbbenés arra, hogy nem ő rendelkezik saját élete felett, eleinte ez önrendelkezés keserves visszaszerzésére ösztökéli, amelynek módját az öngyilkosságban véli felfedezni.²⁶ Végül a negyedik prédikációban ér el lelki útjának végére azáltal, hogy megtalálta a szeretetben „minden emberi lehetőségek legfelső határát”, és egyben azt az erőt is, amely képes visszatartani a vívódások közepette az öngyilkosság gondolatától.²⁷ Móricznak ez az önvallomása saját szemléletmódjának változásairól egyértelmű párhuzamot mutat a regényalak Dávid Zsolt jellemfejlődésével.

Érdemes itt visszakanyarodnunk a szerző korábban idézett naplóbeli reflexiójához, melyben a fentebb már tárgyalt regényrészlet alapjául szolgáló sikertelen „szökésnek” az emlékéit idézi fel: „Mikor azt olvasom, hogy a 66. lapon Zsolt el akar menni: ez valósággal az én elmenési pillanatom volt Jankától egy kispesti bálon: a regénynek az az érdekessége van, hogy pontosan újra éli az elmúlt pillanatokot, és egy kicsit más nevek, színek alatt a tényeket közli.”²⁸ A *Harmatos rózsza*nak valóban számos olyan részlete van, amelyek az író életének egyes eseményeit idézik fel, de bizonyos esetekben ennél is többről van szó, amikor személyes dokumentumok is beíródnak a regénybe. Egyik ilyen „lelet” Virág válasza Zsolt szerelmes versére. „Feláll, könyvestáskáját kinyitja, s jó ideig kutat, turkál benne. Végre megvan, amit keres: egy képeslap, amelyre két szál hóvirág van festve. Egész bátran veszi föl a tollat, szép, piros ajkain csintalan mosoly játszik, s az egyik hóvirág szára alá finom szabályos betűkkel odaír egy sort, vessort, idézőjelbe téve...”²⁹ A képeslapra Zsolt versének utolsó sorát írta, ami így kétértelmű válasz volt a fiú kétértelmű gesztusára: „Kis hóvirág, bús emlék – én nem jós vagyok.”³⁰ Az eredeti képeslapot szemügyre véve – melyet Holics Janka 1902. április 27-én írt Móricznak – látható, hogy a regénybeli narrátor annak pontos leírását adja.³¹ Ugyanígy

helyet kapnak a regényben azok a Jankának küldött képeslapsorozatok, melyeken a címzésen kívül pusztán a levélíró „Zs” monogramja szerepel.³² Míg Móricz többnyire népdalgyűjtő útjairól küldött ilyen csomagokat,³³ Dávid Zsolt külföldi utazgatása helyszínéről „üzen” Virágnak: „Összeválogatott egypár tucat szebbnél-szebb lapot, s nekiült vacsora után megírni. A kép alá egy szót sem írt, csak Zs. betűjét ugyanolyan szeszélyes alakkal, mint a vers alá biggyesztette, s a címlapra olyan jól esett leírni ötször, tízszer, hússzor, végtelen sokszor, hogy Kiss Virág, Kiss Virág.”³⁴ Még Janka szüleinek írásképéről is leírást kapunk, amikor a harminchatodik fejezetben Virág levelet kap a szüleitől: „Első oldalon az édesapja ünnepélyes, hivatalos szépírása [...]. A többi három lapon az édesanyja kusza sorai, még a lap szélei is mindenütt körülírva utólag eszébe jutott s épp a legfontosabb mondanivalókkal.”³⁵ A 39. fejezetben a nagybátyja halálos ágyától hazaérkező Zsolt Virág részvétnyilvánító levelét találja az asztalán, melynek szövege szó szerint megegyezik Holics Janka Móricznak küldött 1903. febr. 10-ei, magángyűjteményben levő levelével,³⁶ pusztán a megszólítást cserélte le a regénybeli névre: „A legőszintébb részvét adja kezembe a tollat; úgy szeretném megvigasztalni, mert tudom, hogy most igen nagyon fáj a szíve – de nem tudom hogyan... Csak azt tudom, hogy most maga úgy érzi, hogy mindenét elvesztette, azt hiszi, hogy talán a lelkét is magával vitte a szeretett halott...”³⁷ Ezenkívül ugyanebben a fejezetben Virág eltitkolt verse, amelyet Zsolt elolvas,³⁸ Móricz Miklós szerint azonos Holics Janka versének általa még ismert kéziratával.³⁹

Az életrajz szöveges dokumentumainak applikálását a regénybe nem pusztán az önmegértésre való törekvés motiválja, hanem olyan regénypoétikai szempontok, amelyek Móricz későbbi műveiben is meghatározóak lesznek. A *Harmatos rózsza*ban két olyan szöveghely is szerepel, amely alkotásmódszertani reflexióként is olvasható. Közülük az egyik éppen Dávid Zsolt monológja a vendégség utáni napon, a Virággal való bizalmas megismerkedést követően, a huszonharmadik fejezetben. Zsolt, míg korábban távcsövön keresztül szemlélte környezetét, már-már szerző-narratori szerepbe helyezkedve, most – anélkül, hogy ennek tudatában lenne – élete főszereplőjévé fokozza le magát azáltal, hogy e „regény” írójának önmaga helyett az életet nevezi meg. E monológ egyszersmind az egyik olyan szöveghely, ahol a mű önnön megalakotottságát tárja fel:

„Ez ám a regény!... Hány fázisán mentem én át az utolsó negyvennyolc óra alatt a szerelemnek... Az élet, az a legkülönb regénycsináló. Az írók ellesnek egy-egy vonást, de meghamisítják az életet. Nekik nem meglátni való, ha nem nagy, mozgalmas cselekvény, ha nem lázas, izga-

tó a mese. Ki lát be a szív mélyére. Ki képes a pillanatok fontos lelki hatásait megérteni. Ki hinné el, hogy velem e két nap alatt több történt, mint egész huszonöt éves életem alatt. Hol vagyok az első meglepetés lázától, mostani nagy, tiszta, méltóságos, rendíthetetlen szerelmemig. Magam is képtelen volnék elemezni az átalakulás folyamatát. Az élet megfoghatatlan... Milyen zagyván kavarg bennem minden hatás és érzés, ha visszagondolok arra, ami történt...”⁴⁰

Zsoltnak ez a bekezdésnyi monológja, metanyelvi reflexióként olvasva, igen rafinált. A szöveg itt olyan regényként állítja magát, melynek az „élet” a szerzője, kétértelmű választ adva az olvasónak arra a kérdésre, fikcióval vagy önéletrajzzal van-e dolga. Bizarr módon ezeknek az olvasóknak a táborában tudhatjuk magát az író is, aki – a fentebb már idézett naplójában – tanácstalanságát fejezi ki afelől, hogy műve „regény-e s irodalmi munka-e”.⁴¹ De feltehetően nemcsak erre az eldönthetetlen kérdésre adott kétértelmű válaszként értelmezhető az idézett szövegrész, hanem annak pusztá megállapításaként is, hogy e regényben a valóságreferencialitást hordozó elemek keverednek a fikcióval. Így ugyanaz mondható el a *Harmatos rózsáról*, amelyre Cséve Annának a *Míg új a szerelemről* írt elemzése konkludál, miszerint e kettősséget a regény sajátosságaként, „az írás természetének jellegzetes vonásaként kell vizsgálnunk”.⁴² E jellegzetesség a *Harmatos rózsza* esetében abban a törekvésben összpontosul, mely szerint az írónak nem „csinálnia” kell regényét, hanem az életben, önnön életében felismernie azt. 1933. szeptember 12-ei naplójában a saját addigi eredményeivel elégedetlen Móricz kételkedve mentegeti ezt az egyébként egész addigi pályáját meghatózó módszert.

„Ez a könnyűség csalt talán rossz utakra. Oly játszva és szórakozva írtam minden regényemet, hogy nem éreztem szükségét annak, hogy megfeszítsem magamat. [...] Mi az, ami könnyűvé tette?... Az, hogy mindig kezemügyében volt egy életkeret, amelyben alakok bármilyen tömege jelent meg. Ha száz alak kellett, mind élt és beszélt és soha egy pillanatilig nem kellett várni, hogy melyik mit fog mondani, mert alig várták az alakok, mint a társaságban, hogy megszólaljanak, s vissza kellett őket tartani, hogy ne fecsegenek fölöslegesen. [...] Ille nék már egyszer nem meglegedett lenni avval, hogy én magam írás közben szívesen látom, ami feltáru, hanem beleavatkozni az önkéntelen színes képbe, és a lélek szenvedését és az esemény kialakulásának sodrát figyelni. Szóval alkotni. Vajon sikerülni fog-e egy megírott munkába utólag belevinni a szerkezetet és a cselekvés energiáit.”⁴³

Móricz a *Harmatos rózsába* nem utólag vitte bele a szerkezetet, hanem a saját élettörténetével párhuzamos cselekményben megtaláltni igyekezett a rendszert, az értelmet, amely azt egészszé teszi. A regényesség mesterkélttségével szemben az életszerűség követelményének próbált eleget tenni, amit igen plasztikusan fejez ki a regény egy másik részlete, Zsolt rövid jellemrajza a narrátortól: „Az ő elméje csak arra való, hogy nehéz, nagy problémákat oldjon föl könnyűké, tisztákká, hamar megérthetőkké, arra nem, hogy a könnyedséget, a fölszínt tegye mélységessé.”⁴⁴ Az életet, a felszínt mélységessé tenni, a lelki folyamatokat hamisítás nélkül ábrázolni: poétikai szempontból ez a kettős törekvés motiválhatta a *Harmatos rózsza* megírását. Ezek az alkotásmódszertani problémák, összefonódva az önarckép megrajzolásának szándékával, teszik megokolhatóvá a valós levélszövegek és egyéb dokumentumok beemelését a regény fikcionális terébe.

JEGYZETEK

- Móricz Zsigmond naptára 1909-ből, analekta, PIM Kézirattár, M. 100/3957/3. Vö. MÓRICZ Zsigmond, *Holics Jankának*, 1909. júl. 25., [jegyzetek], in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihl.hu/o:mzs-lev.tei.937>.
- MÓRICZ Zsigmond, *1936. január 23. 17.10*, gépirat, magántulajdonban. Vö. MÓRICZ Zsigmond, *Holics Jankának*, 1909. júl. 25., ..., <http://digipihl.hu/o:mzs-lev.tei.937>.
- PESTI Ernő, *Móricz Zsigmond bibliográfia* (Budapest: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1979), 143.
- MÓRICZ Miklós, *Móricz Zsigmond érkezése* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1966), 16–19.
- MÓRICZ Zsigmond, „Móricz Zsigmond naplójából”, közléteszi CSÉVE Anna, *Holmi* 13 (2001): 859–902, 901–902.
- Vö. MÓRICZ Zsigmond, „Vasárnapi prédikáció: Találkozásaim Istennel”, *Pesti Napló*, 1922. aug. 13., 7–8.
- P. KISS PÁL [MÓRICZ Zsigmond], „Reflexiók: Schopenhauer olvasása közben”, *Debreceni Ellenőr*, 1899. dec. 30.
- MÓRICZ Miklós, *Móricz Zsigmond érkezése* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1966), 20.
- MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza”, in MÓRICZ Zsigmond, *Regények I.*, Móricz Zsigmond összegyűjtött művei (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975), 165–305, 167–168.
- MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza”. ..., 170–171.
- MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza”. ..., 179.
- MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza”. ..., 250.
- MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza”. ..., 184.
- MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza”. ..., 215.
- MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza”. ..., 216.
- SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond* (Budapest: Kalligram, 2013), 174–175.
- MÓRICZ Miklós, *Móricz Zsigmond érkezése*. ..., 21.
- MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza”. ..., 216.
- MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza”. ..., 294.

- 20 MÓRICZ Zsigmond, „A biblia: I.”, *Athenaeum* 16 (1907): 524–538; MÓRICZ Zsigmond, „A biblia: II.”, *Athenaeum* 17 (1908): 76–102.
- 21 MÓRICZ Zsigmond, „A biblia: I.” . . . , 524–525.
- 22 MÓRICZ Zsigmond, „A biblia: I.” . . . , 525.
- 23 MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza” . . . , 304.
- 24 MÓRICZ Zsigmond, „Vasárnapi prédikáció: Az Énről”, *Pesti Napló*, 1922. júl. 30., 7–8.
- 25 MÓRICZ Zsigmond, „Vasárnapi prédikáció: A Sejtéről”, *Pesti Napló*, 1922. aug. 6., 7.
- 26 MÓRICZ Zsigmond, „Vasárnapi prédikáció: Találkozásaim Istennel”, *Pesti Napló*, 1922. aug. 13., 7–8.
- 27 MÓRICZ Zsigmond, „Vasárnapi prédikáció: A szerelemről”, *Pesti Napló*, 1922. aug. 20., 7.
- 28 „Móricz Zsigmond naplójából” . . . , 901.
- 29 MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza” . . . , 247.
- 30 MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza” . . . , 268.
- 31 HOLICS Janka, *Móricz Zsigmondnak*, 1902. ápr. 27., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés* . . . , hozzáférés: 2019.03.16, <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.174>.
- 32 Vö. pl. MÓRICZ Zsigmond, *Holics Jankának*, 1902 és 1903 között, in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés* . . . , hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.292>.
- 33 Vö. pl. MÓRICZ Zsigmond, *Holics Jankának*, 1903. aug. 6., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés* . . . , hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.377>.
- 34 MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza” . . . , 259.
- 35 MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza” . . . , 283. Vö. pl. Szklenár Teréz, *Móricz Zsigmondnak*, 1906. márc. 21., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés* . . . , hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.735>.
- 36 HOLICS Janka, *Móricz Zsigmondnak*, 1903. febr. 10., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés* . . . , hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digiphil.hu/o:mzs-lev.tei.303>.
- 37 MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza” . . . , 301.
- 38 MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza” . . . , 302–304.
- 39 MÓRICZ Miklós, *Móricz Zsigmond érkezése* . . . , 28–29.
- 40 MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza” . . . , 229.
- 41 „Móricz Zsigmond naplójából” . . . , 901.
- 42 CSÉVE Anna, *Az írás gyepőlője: Móricz Zsigmond szövegalkító gyakorlata*, Szó_köz (Budapest: Fekete Sas Kiadó, 2005), 40.
- 43 MÓRICZ Zsigmond, *Naplók: 1930–1934.*, kiad. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Noran Könyvesház Kft., 2016), 404–406.
- 44 MÓRICZ Zsigmond, „Harmatos rózsza” . . . , 194–195.

Török Sándor Mátyás (Budapest, 1988): irodalomtörténész, költő. Kutatási területe József Attila életműve, illetve a 20. század első felének magyar irodalma. Részt vett a *József Attila összes tanulmánya és cikke (1930–1937)*, valamint a *Móricz Zsigmond levelezése (1892–1913)* című kritikai kiadások sajtó alá rendezésében. Jelenleg a Petőfi Irodalmi Múzeum muzeológusa. Versei az *Új Forrás* mellett az *Apokrif* irodalmi folyóiratban jelentek meg, melynek 2008 és 2011 között olvasószerkesztője volt.

A szegény kisgyermek panaszai arab nyelvre fordítása¹

Alapelv a fordítás világában, hogy a könyvfordítás teljes odafigyelést, nyelvérzéklet, nyelvtani tudást, nyelvjárásismeretet, stilisztikai felkészültséget igénylő feladat. A költemények jelentik a legnagyobb nehézséget, hiszen azokban valamilyen érzelmet, gondolatot fejeznek ki szóképek és retorikai alakzatok segítségével. Az igazi műfordítónak ismernie kellene a stilisztikai eszközök idegen nyelvi változatát. „A versfordítás egészen másféle képességeket kíván: nagy költői gyakorlatot, szinte keresztretjévényoldó kombinatív képességet s bizonyos játékos színészi hajlékonyságot: a prózafordítás – ízlésen kívül – tudományos szabatosságot, kitaró gondosságot és az élet leltárának alapos ismeretét.”² A versfordítás nem könnyű, különösen, ha két teljesen más kultúráról, illetve nyelvről van szó, hiszen minden nyelvnek megvan a saját logikája, ami, mint a mi magyar-arab esetünkben, majdnem teljesen különbözik egymástól. Mindig különös kihívásként, érdekes feladatként tekintek a fordításra.

Kosztolányi Dezső egyik legjelentősebb és egyben legismertebb verseskötetét már kezemben tartani is igen nagy és intenzív élmény volt számomra, s a szokásosnál is nagyobb izgalommal kezdtem bele a többé-kevésbé ismert versek olvasásába, fordításába.

Soha nem jutott eszembe, hogy valamikor cikket írok Kosztolányi egyik verseskötetének fordításáról, de mindig mindennek van saját ideje. Szilágyi Zsófia³ professzor asszony kezdeményezésére és javaslatára, illetve az ő kérdéseivel kezdődött e cikk összeállítása: „nem lenne kedve magyarul megírni egy cikkben, esszében vagy tanulmányban, milyen volt lefordíta-

ni *A szegény kisgyermek panaszait*, milyen nehézségek voltak, hogy mutatkozik meg az Ön számára Kosztolányi?” Azonnali igent mondtam Zsófiának, és elindítottam a régi fájlokkal és anyagokkal kapcsolatos kutatást és újraolvasást, minthogy körülbelül egy éve befejeztem e verseskötet fordítását, és nem emlékeztem teljes mértékben az akkori nyelvi és stilisztikai nehézségekre, meg arra, hogyan oldottam meg őket.

Amint *József Attila versválogatása*⁴ és Gyukics Gábor⁵ *Kié ez az arc*⁶ című verseskötetének arab változata egyaránt előszóval kezdődött, az óriási sikert aratott eredeti kötet⁷ arab fordítása is így indult. Most az előszót Szilágyi Zsófia írta, összefoglalta a szerző életét, életpályáját, és röviden beszélt a könyv történetéről és jelentőségéről a magyar irodalomban.

Az előszót követte a két alapvető részből álló 14 oldalas fordítói bevezetés, amelynek az első részében részleteztem a nagy írónk életpályáját, származását, munkásságát, lírai, epikus műveit, novelláit, regényeit, az ezek alapján készült filmeket, és kitértem magára a verseskötetre is. A másodikban pedig a magyar nyelvről és a magyar irodalomtörténetéről írtam, a 16. századtól a mai napig, beszélve röviden Balassi Bálintról, Zrínyi Miklósról, Bessenyei Györgyről, Kazinczy Ferencről, Vörösmarty Mihályról, Katona Józsefőről, Madách Imréről, Jókai Mórról, Mikszáth Kálmánról, Juhász Ferencről, Örkény Istvánról, Esterházy Péterről, Kertész Imréről, Szabó Lőrincről, valamint Tandori Dezsőről és Kovács András Ferencről.

Több nehézséggel is szembe kellett nézmem a versek fordítása közben. Nehéz volt néhány költői képet és retorikai alakzatot vagy metaforát arabra lefordí-

tani, egyszerűen azért, mert nem léteznek az arabban, vagy az arab olvasó nem fogja megérteni, pl. „Az ács fia, mint Jézus, néma csendben”,⁸ „Egy vén toronyba szünös-szüntelen”,⁹ „És megbicsaklik elefántcsontújja”,¹⁰ „Mint tépte a rózsákat és a lányt”,¹¹ „A gangjainkba, ozsonna-időn”,¹² „Az élceit ki sem veszi zokon”,¹³ „Akár haló ajkon a tompa jaj”,¹⁴ „Dongók zümmögnek néki altatót”,¹⁵ „Az est a csapzott, tartott táj fölél”,¹⁶ „S tengő raja a vénkisasszonyoknak”.¹⁷

Sokszor a gondot egy-egy kisebb egység vagy egy mondat lefordítása okozza. Előrehaladunk, a fordítás megy, megy, és akkor jön egy szó vagy egyszerű szavakból álló mondat. Ha szembekerülök egy ilyen szóval vagy kifejezéssel, akkor pihentetem a szöveget, és egy idő¹⁸ múlva egyszer csak valahogy sikerül. Ilyenkor nem tudom pontosan, hogy milyen folyamat játszódik le bennem. E kötet fordítása idején több nehéz és néha számomra ismeretlen szót találtam (pl. bitófa,¹⁹ Chopin-keringő,²⁰ csat, egyre szurtos, virzsinia,²¹ Redő-gyűrűs,²² pergő,²³ gyerekkacaj,²⁴ buksi,²⁵ pállott alkonyon,²⁶ felpántlikázva,²⁷ csipke,²⁸ pluviále,²⁹ pléhoszorút,³⁰ staféták,³¹ mafla röheje,³² kártya járja³³).

Sokszor kénytelen voltam lábjegyzetekben magyarázni mindazokat a szavakat, kifejezéseket, neveket, melyek ismeretleneknek tűnnek az arabok számára, mint pl. versaillesi kertek,³⁴ Gilice madár,³⁵ Biedermeyer-féj,³⁶ Szonáta,³⁷ Reaumur,³⁸ Valcer,³⁹ tikkadt,⁴⁰ Mendelssohn.⁴¹ A különböző szótárak, internetes weboldalak, más információs bázisok, illetve, szokás szerint, a kollégaim és tanárain (Pl. Rác Péter,⁴² Zimonyi István,⁴³ Tüske László,⁴⁴ Berecz Attila⁴⁵) segítségével majdnem minden problémát megoldottam, vagyis a problémák legnagyobb része gyorsan elhárult. Szerintem minden fordítónak voltak már ilyen nehézségei.

Megmondom őszintén, a muszlim-arab kultúra és a vallásos olvasóközönség tiszteletben tartása, a jövődöbéli kiadói és biztonsági akadályok elkerülése miatt, a könyv arab változatának sikeres disztribúciója érdekében, valamint a helyi szokások megfordítói alapelvek, belső lelkiismeretem és személyes meggyőződésem figyelembevételével, pár alkalommal előfordult, hogy bizonyos részeket kihúztam az arab fordításból (ez ritkán fordult elő). Például: „Olyan tudós, erős, akár az Isten”,⁴⁶ „Az istenük már várja őket... Szagosan és aranyba fogva – ... Öreg, naiv vidéki isten – ... Úgy ül, mint egy pipereboltba”,⁴⁷ meg „És muzsikál és orgonázik... A zene, ima és a tömjén”.⁴⁸ Az ilyen döntések nem ismeretlenek a nagy arab fordítók körében, például az *Isteni Színjáték*⁴⁹ 28. énekének jó részét (22–63. verseit) törölték a fordításból,⁵⁰ mert a pokol kilencedik bugyrába küldte az olasz író, Dante Alighieri, Mohamed muzulmán prófétát és vejét, Ali Ibn Abi Tálibot,⁵¹ akiknek végtagjait egy ördög szakadatlan levágja, és mély sebeket ejt rajtuk.⁵² A fordító nyilvánvalóan jelen van valahol a szövegben ilyen

vagy hasonló *legális* vagy mások szerint *illegális* beavatkozásokkal, és nem tud teljesen a háttérben maradni. Azt szokták mondani: „Ahány fordító, annyi fordítás, annyi fordítói gyakorlat is létezik.”

Az arab és a magyar nyelv közötti különbségeken kívül, a versfordítás általában problematikus és bonyolult. A jó fordító többnyire érti a verseket hangozó és lassú olvasás közben, de hogyan adja vissza költői nyelven, ez a legnagyobb kérdések egyike. Ez még durvább, mint egy gyerekkönyv fordítása, amikor gyerekenyelven vissza kell tükrözni az eredeti szövegben szereplő szavakat, kifejezéseket és gondolatokat.⁵³ Tízennégy alkalommal, időmegszakításokkal átnéztem és lektoráltam *A szegény kisgyermek panaszai* arab verzióját, mielőtt kinyomtatják, hogy megfelelő és elfogadható költői nyelven jelenjen meg. Összefoglalva bátran mondhatom, hogy eddigi tapasztalataim szerint egy versfordítást számtalanszor újra kell olvasni, rengetegszer kell elővenni, míg *késznek* vagy *befejezettnek* mondják. Ha az ember lefordít egy verset, akkor arról egyből érzi, hogy az jó, vagy nem. Yves Bonnefoy⁵⁴ szerint: „A versek nem gondolatokból, jelentésekéből állnak, amiket a másik nyelven vissza lehet adni az adott nyelv konceptuális eszközeivel. A verset szavakkal alkotják meg, azzal az igénnyel, hogy a szónak a világ dolgaihoz való kapcsolódásait teljes egészében visszaadjuk. A költészet nagyon szorosan kapcsolódik a nyelvhez, ezért nem lehet a verseket »egyértelműen« fordítani. A fordítás annak a fájdalomnak az átéléséről szól, amit a költő érez, amikor a nyelv lecsupaszított, mély, jelentésétől megfosztott szavaival szembesül, ezt a fájdalmat éli újra a saját helyzetében a fordító, aki kilép tehát a szöveg irodalmi dimenziójából, hogy saját szavain, saját érzelmein keresztül éljen át egy hasonló helyzetet.”⁵⁵

Fordítás, átnézés és lektorálás közben mindent megtettünk azért, hogy vissza tudjuk adni a szép szöveg gördülékenységét, hogy az olvasásnál ne azt érezze az olvasó, hogy ez fordítás, másodrendű szöveg, valaminek a másolata, hanem egy önmagában is helyénvaló és korrekt alkotás. Igyekeztünk fenntartani az anyag eredeti szerkezetét és formai struktúráját: ha egy mondat hosszú, akkor maradjon hosszú, ha sok benne a tagmondat, akkor maradjon meg az a sok tagmondat. Amennyire csak lehetett, visszaadtuk az eredetit, hogy gördülékeny, szabatos, szép legyen, és öröm legyen olvasni.

Összefoglalnám a Kosztolányi munkájával kapcsolatos fordításom menetét. Mindenekelőtt kétszer-háromszor elolvastam a szöveget, hogy egy képet alakítsak, és egyben más színnel kijelöljem a nehéz, többjelentésű és azonos alakú szavakat, számomra értelmetlen és kultúraspecifikus kifejezéseket, illetve a szójátékokat. Előkészítettem a teljes anyagot a fordításra. Második fontos lépés a nyersfordítás készítése volt. Az-

tán ügyeltem, hogy a fordítás pontos és precíz legyen. Harmadik lépésként az elkészült nyersfordítást ellenőriztem, keresve a hiányosságokat, elcsúszásokat, és ezeket javítottam. A megjelent arab szöveg véglegesítéséhez és elfogadásához szükséges, hogy egy átlagember (elengedhetetlen, hogy *ne* tudjon magyarul) végigolvassa, szabadon megmondja a véleményét és megjegyzéseit, melyeknek általában eleget teszek, mert ő képviseli az olvasót, aki majd megveszi és olvassa a fordítást. Kosztolányi kötetének arab változata esetében ezt a szerepet töltötte be a feleségem.

A *szegény kisgyermek panaszai* című verseskötet visszaálmódja a gyermekkort. A költő beleéli magát a szülővárosi gyermekkori életébe, az akkori problémákat és szenvedéseket teszi feledhetetlenné, és a kisgyermekévek emlékeit idézi fel. Ha lassan és nagy koncentrációval olvasunk, arra az eredményre jutunk, hogy Kosztolányi annak a gyermeknek a szerepét ölti magára, aki ezekben a versekben bemutatja az élményeit, elképzeléseit, benyomásait és szemléletmódját. Kétféle álláspont található a kötetben: egyrészt a felnőtt emlékszik a gyerekkorára (a felnőtt reflektál a távoli emlékekre), másrészt a gyermek ámulva fedezi fel a világot (itt pedig a kisgyermek beszél). A kötet a gyermek előtti világképről, illetve a felnőtt visszaemlékezésnek ható alkotásokról is szól, tehát az egész gyermeki világot több és eltérő szempontból látjuk. Az egyértelmű, hogy Kosztolányinak ebben a kötetében önéletrajzi szereplőről beszélünk, vagyis magának a költőnek a gyerekkori énjét, örömeit és félelmeit látjuk.

A 64 verset tartalmazó kötetben Kosztolányi egyfajta új emlékezőtechnikát alkalmaz. Itt valamiféle homályos múltba merengést látunk. Maga a költő néha abban sem biztos, mi hogyan is történt pontosan. Nyelvezete választékos: nem egy gyermek valódi nyelve. Egy kisgyerek nem így beszél, de így lát és így gondolkodik.

A kötetet alkotó versek nem kapcsolódnak egymáshoz, a versek egymásutániségében nehéz logikát találni, halk, nosztalgikus hangjuk teremti meg a kötet különleges egységét. A költemények visszatérő motívuma a búcsúzás és a halál.⁵⁶ A gyermek még nem látja tisztán, mit jelent a halál, illetve belépteti saját életébe. A kötet témái változatosak, találhatunk családról, félelemről, gyermeki agresszióról, lét értelmezéséről,

haláltól való rettegről szóló alkotásokat is, mindent, amivel egy gyermek érzelmi viszonyt alakít ki: félelmet, betegséget (*Én félek*), ébredező érzéseket, szerelmet (*Már néha gondolok a szerelemre*), gyermeki tulajdonságokat, magatartásformákat, agressziót (*A rút varangyot véresen megöltük*), rácsodálkozást (*A rosszleányok, mondják...*), mohóságot (*Mostan színes tintákról álmodom*), naivságot, fenyegetőzést (*Én öngyilkos leszek*). A rokonoknak is fontos szerepük van a kötetben. Kosztolányi írt verseket anyáról, apáról, nagyapáról és testvérekről egyaránt. Jól érezhető, mennyire jelentősök voltak a nagy költő számára. A versek valódi érzelmekről szólnak (Lásd: *A hűgomat a bánat eljegyezte*).

A kötet nyitóverse, a *Mint aki a sínek közé esett...* bevezet minket az alkotások környezetébe, megteremti a szomorú hangulatot, és minket is visszaemlékezésre készítet. A *Menj, kisgyermek* reprezentálja a kötet zárószavát, „melyben a lírai én végleg elengedi egykori önmagát. A felnőtt lét véges, a gyermeki végtelen, így eljött az ideje, hogy egy kötetnyi »kihazsnálás« után végleg útjára bocsássa a felidézett emlékeket. Fájdalmának így hagy nyomot a lírai én: »Mondd, árva vagy és most lettél legárvább.«⁵⁷

Végezetül, e verseskötet fordítása hozzájárult a fordítási tapasztalataim és az ezzel kapcsolatos technikák megismerésének gazdagításához, illetve komoly lehetőséget nyújtott az arab olvasóközönség számára Kosztolányi költői mesterségének és magas színvonalú munkájának megismertetésére. Máris érkeztek hozzám vélemények a kötetéről, amely felkeltette a figyelmet egyéb magyar irodalmi kérdések iránt is. Mostanában sokan olvassák, s, bizony, jó néhányan vele azonosítják a magyar irodalmat, és pozitív vélemény alakul ki róla. Egyszerre jelent meg Kairóban *A szegény kisgyermek panaszai* és a *József Attila versválogatása* arab fordítása. Sokan olvasták mindkét könyvet, és véleményt alkottak róluk, illetve a két költő közti viszonyról, melyről azt mondják, hogy a két költő viszonya irodalmi vonatkozásban jól nyomon követhető, elég, ha átolvassuk ezt a két kötetet. Számos közös átvétel van a két szerző költészetében, a motivikus és a tematikus rendszer nem nagyon tér el egymástól, különösen, ha a gyerekkor, a halál és az anya motívumairól beszélünk.

■ ■ ■

Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar (1983): az Ahmed Lotfi Esz-Szajed Gimnáziumba járt, az érettségi vizsgát kiváló eredménnyel tette le. 2001 és 2004 között a kairói Ain Shams Egyetem Idegennyelvi Karának olasz–magyar szakára járt, ott szerzett diplomát. 2003 nyarán egy hónapos ösztöndíjat kapott a Debreceni Nyári Egyetemre. 2004–2005-ben egy 10 hónapos ösztöndíjat nyert el a Balassi Intézetbe. 2005 és 2009 között a Kairói Magyar Nagykövetség adminisztratív alkalmazottja és tolmácsa. 2009 és 2014 között a SZTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, ott doktorált kiváló eredménnyel, 92%-kal. 2009 októberétől az „EIA Academy” igazgatója. 2013 júniusától az Egyiptomi Tudományos Akadémia elnöki hivatalának és nemzetközi osztályának munkatársa. Anyanyelve az arab; magyar és olasz szakos diplomája felsőfokú nyelvvizsgáló egyenértékű. Angolból középfokú nyelvvizsgálóval rendelkezik. 2009-től nemzetközileg elismert hivatalos arab–magyar–olasz tolmács és fordító. 22 megjelent fordítással és 6 összeállított könyvvel, illetve 25 összeállított cikkel rendelkezik.

- 1 Alapadatok az eredeti kötetéről: cím: *A szegény kisgyermek panasza*; szerző: Kosztolányi Dezső; kiadó: Athenaeum; kiadási hely: Budapest; kiadási év: 1911; terjedelem: 80 old. A megjelent arab verzió címe fordítója: Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar; borító-dizájn: Aiman Nabawy; könyvrendezés: Safaa Mohamed Osman; oldalszám: 110; méret: 14×21; megjelenés éve: 2019 januárja, „első kiadás”; ISBN: 978-977-5255-53-2; belföldi kiadási szám: 2019/3485; kiadó: EIA & Sanabel; kiadási hely: Kairó; terjedelem: 112 old. Az arab fordítás a Petőfi Irodalmi Múzeum Könyv-, és Fordítástámogatási Irodájának támogatásával látott napvilágot. Az iroda célja a kortárs és klasszikus magyar művek külföldön való megismertetésének elősegítése, szakmai együttműködés a külföldi fordítókkal és kiadókkal, esetenként hozzájárulás az idegen nyelvre való fordítás költségeihez. Jelenleg az irodát Dr. Jeney Zoltán vezeti.
- 2 Németh László, *A prózafordításról*. In: Németh László, *A kísérletező ember*. Magvető. Budapest, 1963, 314.
- 3 A Szegedi Tudományegyetem Magyar Irodalmi Tanácskének professzora, legfontosabb kutatási területe a 20. századi és kortárs magyar irodalom.
- 4 A versválogatás arab fordítása Kairóban jelent meg 2019 januárjában, az előszót írta Dr. Vörös István, József Attila-díjas költő, prózaíró, kritikus, irodalomtörténész és esszéista. Az arab verzió 52 verset tartalmaz: *Curriculum vitae, Tiszta szívvel, A Dunánál, Téli éjszaka, Kiáltozás, Illyés Gyulának, Reménytelenül, Könnyű, fehér ruhában, Azt mondják, Anya, Mama, (Anyám meghalt. . .), Akkor, Altató, Nem tud úgy szeretni, (Aludj. . .), Megfáradt ember, Szegényember balladája, Munkások, A halálról, Egyedül, Elégia, A bátrak, Csend, Pohár, A szív s a szem, Amit szivedbe rejtessz, A szemed, Mért hagytál el, hogyha kívánsz, Az árnyékok. . ., Tedd a kezed, Amióta. . ., Jelen, mult, jövő, Keresek valakit, Miért mondtottál rosszat nekem, Összetört szívem. . ., (könnny emlékek. . .), Óda (mellékdal), Levegőt!, Egy kisgyerek sír, Születésnapomra, Bánat, (Beteg vagyok. . .), Flóra, A hit boldogít, Egyszerű vers, A női szív, Március, Ősz, Nem tudunk élni.*
- 5 Magyar–amerikai költő, műfordító, a Szépirok Társasága és a Magyar Műfordítók Egyesülete tagja. A magyarországi Open Reading és a Jazz-költészeti estek meghonosítója. 1999 óta száznál több est szervezője és levezetője.
- 6 Ekötet arab változata is Kairóban, 2019 januárjában látott napvilágot, ahol részt vett a Kairói Könyvfesztiválon. Itt az előszót maga a szerző, Gyukics Gábor írta.
- 7 *A szegény kisgyermek panasza*ira gondolok.
- 8 Lásd az *Ó, hányszor látlak mégis bennetek* című verset, 15.
- 9 Lásd a *Mostan szines tintákról álmodom* című verset, 16.
- 10 Lásd a *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* című verset, 31.
- 11 Lásd a *Rokonok* című verset, 33.
- 12 Uő.
- 13 Uő.
- 14 Lásd a *Miért zokogsz fel oly fájón, búsan* című verset, 37.
- 15 Lásd a *Künn a sárgára pörkölt nyári kertben* című verset, 45.
- 16 Lásd *Az első ősz* című verset, 54.
- 17 Lásd a *Mi van még itt?* című verset, 59.
- 18 Nem tudjuk, mennyi lehet ez az idő.
- 19 Lásd az *Én félek* című verset, 22.
- 20 Lásd a *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* című verset, 31.
- 21 Lásd a *Rokonok* című verset, 33.
- 22 Lásd az *Őreg anyó* című verset, 35.
- 23 Lásd a *Miért zokogsz fel oly fájón, búsan* című verset, 37.
- 24 Uő.
- 25 Lásd a *A kis kutyá* című verset, 39.
- 26 Lásd a *Rút varangytól véresen megöltük* című verset, 41.
- 27 Lásd *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska* című verset, 45.
- 28 Uő.
- 29 Lásd a *Ha néha-néha meghal valaki* című verset, 55.
- 30 Uő.
- 31 Lásd az *Egyszer pedig magamba mentem* című verset, 56.
- 32 Lásd a *Nagy társaság* című verset, 69.
- 33 Lásd a *Másként halálos csend és néma untság* című verset, 72.
- 34 Lásd a *Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok* című verset, 10.
- 35 Lásd a *Lánc, lánc, Eszterlánc* című verset, 26.
- 36 Lásd a *Rokonok* című verset, 34.
- 37 Lásd a *Miért zokogsz fel oly fájón, búsan* című verset, 37.
- 38 Lásd a *Féltizenkettő* című verset, 44.
- 39 Lásd a *roszleányok – mondják – arra laknak* című verset, 51.
- 40 Lásd a *délutánoktól mindig búsan futottam* című verset, 51.
- 41 Lásd az *Oly jó ébredni* című verset, 66.
- 42 Költő, műfordító, 1995 óta a Magyar Fordítóház Alapítvány kuratóriumának elnöke. 1998-tól a balatonfüredi Magyar Fordítóház vezetője. 1986-ban az Örley István Baráti Kör társalapítója.
- 43 A SZTE BTK Altajszttikai Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. A Kairói Kulturális Tanácsosi Hivatal ex-igazgatója.
- 44 Orientalista, könyvtáros, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója. 2012-től 2014-ig a Balassi Intézet kairói Magyar Kulturális Tanácsosi Hivatalát igazgatta.
- 45 Arabot tanuló magyar állampolgár, és a barátom, aki 2002-ben a Kairói Egyetem BTK Arab Tanszékén tanult.
- 46 Lásd az *Akárcsak egy kormos szénégető* című verset, 28.
- 47 Lásd a *Féltizenkettő* című verset, 44.
- 48 Uő.
- 49 A világirodalom egyik legnagyobb elbeszélő költeménye, amelyen 1307-től egészen 1321-ben bekövetkezett haláláig dolgozott a mai napig világhíres Dante Alighieri. A középkor legnagyobb allegorikus alkotásának tekinthető.
- 50 Lásd a Hasszan Oszmán által lefordított *Isteni Színjáték* első részének (*A Pokol*) kairói (1955 évi) kiadásának 365–366. oldalát, és lásd az Abdallah Abdel-Ati és Esszám Esz-Szajed által fordított *Isteni Színjáték* első részének (*A Pokol*) dubai (2018 évi) kiadásának 377–378. oldalát.
- 51 Az iszlám negyedik kalifája. Mohamed próféta egyik unokatestvéréként és vejeként, illetve a legelső muszlimok egyikeként a társak (szahába) közé tartozott.
- 52 A Gherush92 olasz emberi jogi szervezet és az ENSZ-tanácsadóként tevékenykedő csoport azt követelte, hogy ne tanítsák az *Isteni színjáték* egyes részeit, mert néhány éneke rasszista és antiszemita, emellett iszlámellenes sztereotípiákat sorakoztat fel. <https://mno.hu/grund/rasszista-es-antiszemita-az-isteni-szinjatek-1059966>. [Utolsó belépés: 2019. február 3.]
- 53 Ezt személyesen tapasztaltam a 2015-ben, a kairói székhelyű National Council for Translation által kiadott *Hetvenhét Magyar Népmese* arab fordítása idején. Tizenegyszer átnéztem és lektoráltam az arab fordítást, mielőtt nyomdába került, hogy megfelelő és elfogadható formában jelenjen meg.
- 54 A francia kortárs irodalom egyik legnagyobb alakja, aki művészettörténészként és műfordítóként is jelentős életművet hagyott hátra. Nobel-díjra többször is jelölt költő volt. Több mint száz kötetet szerzett, melyeket mintegy harminc nyelvre fordítottak le, 1981-ben megkapta a Francia Akadémia Költészeti Nagydíját, 1987-ben pedig a költészeti Goncourt-díjat. 2007-ben kapta meg a Kafkadíjat, és később átvette a Janus Pannonius Költészeti Díjat.
- 55 <http://www.litera.hu/hirek/benne-elni-a-talalkozásban> [Utolsó belépés: 2019. február 3.]
- 56 Jól látszik, hogy a kötet nagy részében fő téma a halál, és ez elgondolkoztat minket, mint olvasót vagy fordítót: miért fél a haláltól egy kisgyermek? A kisgyermeknek éppoly félelmetes élmény lehet a halál, mint egy felnőttné, de másképpen érezhető. A gyereket valóban talán az ijeszti meg, hogy nem képes megfejtetni, hogy egyszer miért is kell mindannyiunknak meghalnia. Lásd az *Azon az éjjel* című verset a nagypapa haláláról.
- 57 <https://f21.hu/irodalom/egyszer-mind-fel-novunk-kosztolanyi-dezso-a-szegeny-kisgyermek-panaszai/> [Utolsó belépés: 2019. február 3.]

CSEPELI GYÖRGY

„A kérdés:
hogyan éljünk
ne hiába”

Sors-húzó címmel jelent meg 2018-ban Ferenczi Borbála Csepe li Györggyel készített beszélgetőkönyve. Mint minden jó könyv – egyetlen komoly hibája, hogy túl rövid –, ez is kérdéseket ébreszt az olvasóban, így bennem is, például a hatalommal, az információs társadalommal vagy a migrációval kapcsolatban. Örülök, hogy ezeket feltehettem Csepe li Györgynek, akivel már én is rég szerettem volna beszélgetni. Még egyetemista koromban, a hetvenes évek végén találkoztam a nevével, néhány éve személyesen is megismerkedtünk. Újabban viszonylag gyakran összefutunk az utcán: egy környéken lakunk. A könyvből az is kiderült számomra, egy gimnáziumba, sőt egy általános iskolába jártunk – évtizednyi különbséggel, ami ma már nem számít.

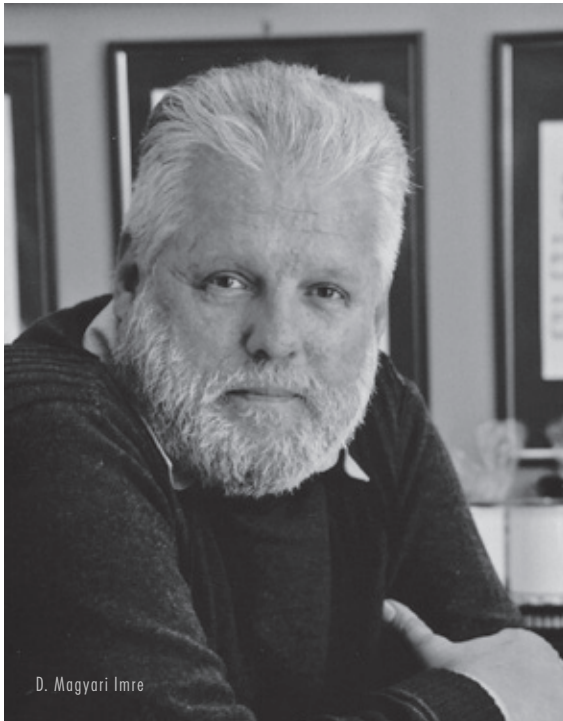
■ *Emlékszem egy publicisztikai írásodra a hetvenes évekből. Az ÉS-ben jelent meg, azzal kezded, hogy egy vidéki vasútállomáson nem kaptál a lapból. Ennek örültem, mert sokunk közös tapasztalatát fogalmaztad meg, ugyanakkor éreztem némi kárörömet is: ott áll a Csepe li a hatalmas eszével, és ugyanúgy nem tud ÉS-t venni, mint én vagy bárki más. Ami persze e rendszer közöseteremtő gesztusaként is értelmezhető. Te hogyan viselted az ilyen apró hétköznapi bosszúságokat?*

– Kettős élményt jelentettek: egyrészt természetesen nyomasztottak. Egyébként nemcsak *Élet és Irodalom* nem volt vidéken, *Magyar Nemzetet* se lehetett kapni. És én épp ebben a két lapba írtam. Másrészt kihívást jelentettek. Meg kellett küzdenem minden szóért, amit leírtam. Ebben a kettősségben telt el a gyerekkorom és a fiatalságom, egyszerre taszított és vonzott az a különös rendszer, amiben éltünk. Volt bennem egy olyan remény, ami aztán kissé csehovias reménnyé vált, hogy egyszer vége lesz annak, amiben vagyunk. Egyre inkább úgy reménykedtem ebben, mint a három nővér abban, hogy eljutnak Moszkvába. Elmennek a szovjet csapatok, felszabadulunk, felzárkózunk Nyugat-Európához, eljön a szabadság és a prosperitás kora. Ez a remény sokáig eszméletlen erővel nyomott előre és valamennyire feledtette is az apró kellemetlenségeket.

■ *A hetvenes években, tehát 1968 után még lehetett reménykedni?*

– Nem. Amikor 1968. augusztus 20-án jöttem haza Bulgáriából és a vonaton hallottam, hogy a szovjet hadsereg és vele a miénk bevonult Csehszlovákiába, onnantól kezdve holtbiztos nem lehetett. De az ember önbecsapó lény. Még tartott, egészen a hetvenes évek elejéig-közepéig, a reform lendülete – az új gazdasági mechanizmust épp 1968. január elsején vezették be –, és ez a lendület nekem nagyon szimpatikus volt. Nem feltétlenül maga a reform, hanem a lendület. Azt még lehetett hinni egy darabig, hogy most szétpattannak a gazdaságot szorító bilincsek. Az én közvetlen környezetben mindenképp nagyfokú szabadság érvényesült. Az egyetemet – oroszipszichológia szakra jártam az ELTÉ-re – nagyon élveztem. Utána villámgyorsan be tudtam tagolódni a nyilvánosságba is, a tudományos világba is, voltak kutatási megbízatásaim, érdekelt, amivel foglalkoztam. 1972-ben járhattam Németországban egy nyári egyetemen, 1975-ben kimehettem Amerikába. Mindkétszer dönthettem volna úgy, hogy kint maradok, de visszajöttem.

■ *Miért? Főleg, hogy – a Sors-húzó tanúsága szerint – az életed egyik nagy hibájának azt tartod, hogy nem*

mentél el innen még fiatalon, mert jobb karriert futhatnál volna be.

– Volt egy kisfiam, aki 1972-ben született. És idegennek, elhagyatottnak éreztem magam Amerikában. Nem akartam „csak” szociálpszichológus lenni. Mindenesetre 1975 után másfél évtizedig nem engedtek ki Amerikába, 1989-ben utazhattam oda újra először. Amszterdamba szerencsére Beöthy Erzsébet, az amszterdami egyetem magyar programjának vezetője jóvoltából rendszeresen ki tudtam menni. De volt egy bezártság-élményem, bár ezen a bezártságon belül, bármily paradoxul hangzik, volt egy iszonyatos szabadság-élményem is. Kiváló emberekkel lehettem együtt, Buda Bélával, Hankiss Elemérral, Huszár Tiborral, Mérei Ferencsel, Pataki Ferencsel, Szecső Tamással. A tanszék, ahol 1972 óta dolgoztam, remek volt, a hallgatók aranyosak – úgy éreztem, a pálya az enyém. Azt hiszem, ki is hoztam magamból a maximumot. Az oktatói tevékenységem is nagyon szerencsésen alakult. Bécsy Tamás meghívott Pécsre, hogy vegyek részt az ottani bölcsészkar alapításában. Ott valósult meg először az egyik nagy álmom, amit azóta is kergetek, az interdiszciplinaritás. Ne csak szociológus legyen valaki, ne csak pszichológus, közgazdász, fizikus, matematikus, hanem mindez együtt! A problémák ugyanis nem feltétlenül az egyes tudományterületek szerint kategorizálhatók.

■ *Huszonéves, harmincas tudósként, ráadásul szociológusként, szociálpszichológusként nyilván pontosan láttad, milyen rendszerben élsz. Vagy lett volna benned naivitás? Illúzió? Netán vakság?*

– Habermas megkülönbözteti a Rendszert és az Életvilágot. Én az Életvilágot választottam, a Rendszerről tudomást sem vettem. Teljesen szabad voltam a magánéletemben. Azt kutattam, amit akartam, olvastam a *Newsweeket*, a *New York Times-t*, melyeket az Intercontinental portáján vettem, Marlboro cigarettát szívtam. A nemzeti identitás érdekelt, s azzal foglalkozhattam. Remek kollégáim voltak, akikkel éjjel-nappal együtt ittunk, beszélgettünk, vitakoztunk.

■ *Mennyire okozott és mennyire okoz örömet valaminek a megértése és megértetése?*

– Nagyon az elevenemre tapintottál, ráadásul ezt még soha senki nem kérdezte meg tőlem! Ez okozza a legnagyobb örömet! Rátalálni egy problémára, megnézni, ahogy Esterházy írta a *Termelési regényben*, előlről-hátulról-oldalról, aludni rá egyet és reggelre meglelni a megoldást. A folyamat egyfelől tudatos, mert a problémát világosan látom. Másfelől meg tudattalan. Most írtam egy cikket a hatalomról – írtam róla egy könyvet is hat éve! –, közelebbről a bukásról, már majdnem kész voltam, de valami még hiányzott, csak nem tudtam, mi. Erre is aludtam egyet. És reggelre meglett a megoldás: a botrány. A botrány az a *trigger*, ami összeomlaszthatja a legszilárdabbnak vélt hatalmat is, békében persze, mert a háborús helyzet más.

■ *Tehát a probléma megtalálása és megoldása jelenti a legnagyobb örömet.*

– Igen, ez mindig borzasztó nagy örömmel jár! A közlés igazából már másodlagos, bár igyekszem minél érthetőbben fogalmazni, hogy sokak számára felfogható legyen. De ez már csak járulékos haszon. Röhejesen hangzik, de semmiféle külső motivációm nincs. Sokszor nem is fizetnek az előadásaimért! Megjegyzem, azt veszem észre magamon, hogy jobban élvezem az előadásaimat, ha nem fizetnek értük – ami nem akar biztatás lenni. Szinte transzban vagyok, amikor ezt csinálom.

■ *Gondolom, nincs, nem lesz utolsó probléma. „Ezt még megoldom, aztán abbahagyom.”*

– Nincs, ez az egész nem áll meg, nem tud, az egyik probléma szüli a másikat. Néhány éve Kőszegen is dolgozom a 2015-ben alapított Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetében. Interdiszciplináris projekteken veszek részt. Most épp a kvantummechanikát próbálom összehozni valahogy a szociálpszichológiával...

■ *Mi sem könnyebb ennél...*

– ...az evolúcióbölgéiát szintén a szociálpszichológiával, Szatmáry Eörs biológussal csinálunk egy fantasztikusan érdekes kooperációs kísérletet. Ezek az intellektuális kalandok számomra legalább olyan fon-

tosak, mint a mindennapi értelemben vett kalandok, sőt fontosabbak.

■ *Említetted, hogy kiváló emberekkel voltál együtt, nyilván egész különleges és inspiráló élmény olyanok közé tartozni, mint akiket felsoroltál. De ugyanakkor létezned kellett a hétköznapi közegében is. A múltkor töprengtünk Péterfy Gergellyel azon, hogy errefelé egy liberális értelmiségi eléggé magányos. Te mennyire érezted magad annak?*

– Nézd, Heidegger azt írja a *Lét és Időben*, hogy minden ember idegen. Ezt az ontológiai idegenséget próbáljuk átfordítani ismerőségbe, de ez csak időlegesen sikerülhet, mert az élet úgy van megkonstruálva, hogy legfeljebb a kettő közt tudsz létezni. A mindennapi életvilág kontextusa szerencsére úgy alakult nálam, hogy mindig meg tudtam találni azokat a közegeket, melyekben elfogadtak, ahol barátokra leltem. A *Sors-húzó* bemutatóján Bíró Judit meg is említette, hogy hetvenes-nyolcvanas években létezett a CSBK, a Csepeli Baráti Kör, a Népszínház utcai egykori Cápában találkoztunk hente. Hivatalosan Halászcárdának hívták. Elképesztő, Rejtő Jenő-i hely volt, stricik, kurvák, alvilági figurák... Kovács Zoli mutatta meg, az *ÉS* mostani főszerkesztője. Minden csütörtökön összejöttünk, mintegy tizenöten. Ott voltak a magyar és amerikai hallgatóim, akik Kaliforniából érkeztek egy félévre Magyarországra, s imádtak itt lenni. Kívül voltunk mindenben. Ez a fajta kilépés mindig is jellemző volt rám. Lehet, azért, mert általában nem tudok azonosulni azzal, ami van. Amerikában sem tudtam, de ott kevésbé voltam képes létrehozni a magam autonóm társas világát.

■ *Ez a cápázás azt mutatja, hogy tudsz lazítani is. Kibírsz egy kéthetes nyaralást is?*

– Nagyon szeretek nyaralni! Egy időben Dubrovnikban voltam minden nyáron, mostanában Krétán. Tenger és nap legyen! Gyerekkorom nyarait Siófokon töltöttem, ma onnan néhány kilométerre, Zamárdiban vagyok nyaranta, ott a nyaralóink.

■ *Mikor 1965-ben elkezdted az egyetemet, magyar szociálpszichológia még nem létezett...*

– Nem, a szociálpszichológia akkor „a burzsoázia szívének oly kedves” valami volt, így mi a proletariátus szívének oly kedves állatlélektant tanultuk, amit egyébként Kardos Lajos professzor fantasztikus szinten művelt. Ma is tudom hasznosítani, amit tőle tanultam. Egy állat esetében azonban nincs tudat, válsztás, érték, csak algoritmusok vannak, amiket a genetikai háttér határoz meg. Ami vagy helyes irányba viszi az állatot és túlélő lesz, vagy nem. Igaz, akad, mondjuk, olyan patkány, aki nem tud alkalmazkodni, és akkor ő kiesik. Egy nagyon szép evolúciós logika érzékelhető mindebben. Mostanában úgy látom,

hogy ebben a szép új világban egyre inkább mi emberek is algoritmusok szerint viselkedünk. Ezeket azonban nem a géneink határozzák meg, hanem az információs társadalom.

■ *Nézzük a reklámokat és megveszünk egy fogkefét vagy autót, amit nem is akartunk? Nézzük a politikai hirdetések, figyeljük a kampányokat és olyasvalakire szavazunk, akiről valójában nem tudunk semmit? Egyre kevesebb az autonóm, valóban gondolkodó személyiség?*

– Autonóm, valóban gondolkodó személyiségből sosem volt túlkínálat, csak éppen aki az volt, az kitűnt. Az új technológia a szürkék forradalma, mely halálra ítéli az autonóm személyiségeket. Ma jóval könnyebb belépni a nyilvánosság tereibe, mint korábban, miközben nem lett nagyobb azoknak az aránya, akiknek tényleg van mondanivalójuk. A tehetség nem demokratikus. Van, aki képes, s van, aki nem képes eredeti, önálló gondolkodásra. Az utóbbiak a szürkék, sőt ők vannak többségben. Ők uralják a társadalmi médiát. Amit ma látunk, az Habermas nyilvánosságról alkotott elképzelésének a paródiája.

■ *Ugyanakkor ez az új technológia – ami természetesen szintén külön interjú témája lehetne – roppantul meg is könnyíti az életünket.*

– Ha konzervatív lennék, azt mondanám, az új technológia ellustít bennünket. Halálra ítéli a memóriánkat, tönkreteszi a tájékozódó képességünket, megöli

a társas életünket, kiiktatja az időt és a teret az életünkben. Könnyebb lesz a halál.

■ *Ez utóbbiban nem vagyok biztos... Akkoriban, egyetemista korodban és a pályád elején mik voltak a legfontosabb kérdéseid, amikre választ kerestél?*

– Dosztojevszkijel indultam, belőle írtam a szakdolgozatomat. Rövidített változata megjelent a *Valóság*-ban, ami nagy szó volt. Dosztojevszkij az embereket titokzatos lényekként képzelte el, akik életük végéig próbálkoznak egymás titkainak a megfejtésével. Az ő műveiből próbáltam kiszedni azokat a sémákat, amik segítségével magam is megfejthetem a Dosztojevszkij-hősök titkait. Raszkolnyikov figuráját is elemeztem egyszer egy tanulmányban, aminek azt a címet adtam, hogy *A meghasonlás társadalomlélektana*. Ennek is megjelent egy rövidített változata a *Magyar Nemzet*-ben.

■ *Amit, mint tudjuk, a vidéki vasútállomásokon nem lehet kapni...*

– Úgy véltém, Raszkolnyikov baja nem az volt, hogy Napóleonnak képzelte magát, hanem az, hogy olyan társadalomban élt, amely a nagyságnak még a gondolatát sem volt képes elviselni. Törpék között nem lehet óriásnak lenni. Dosztojevszkij hőseiből kiindulva a problémáim személyiségpszichológiai jellegűek voltak, de szociálpszichológiaiak is, mert a személyiséget nem önmagába zártan, hanem a társadalomba vetve fogtam föl. Ez volt az első problémaköteg. A másodikra a konstanzi nyári egyetemen találtam rá: amikor az ember csoportban él, csoportban gondolkodik, működik, akkor milyen mechanizmusok segítségével állítja elő saját csoportra vonatkozó tudását, milyenekkel a más csoportokra vonatkozót, és a kettő hogyan egyeztethető vagy épp hogyan, miért nem egyeztethető össze egymással, milyen sztereotípiák, milyen előítéletek, milyen csapdák lépnek működésbe. Ezeknek a csapdáknak a lényege, hogy nekem nem az lesz az örömöm, hogy neked jó, hanem az, hogy neked rossz. És neked ugyanez a szempontrendszered.

■ *Dögöljön meg a szomszéd tehene is! Sőt, szélsőséges esetben, a szomszéd úgyszintén.*

– Ennek következtében a csoportok közt létrejön egy csiki-csuki játék – a malomban van olyan, hogy hol kinyitom a malmom, hol bezárom... Életem végéig hálás leszek Huszár Tibornak, amiért felhívta arra a figyelmem, hogy ez nem csupán egy kísérleti helyzet, ez maga a kelet-európai paradigma.

■ *Ezért magányos errefelé egy liberális értelmiségi... Pláne, hogy a saját csoportok folyvást újabb és újabb, néhanem egymással szembeforduló alcsoportokra bomlanak.*

Az előítéleteknek ez a kelet-európai sakktablája volt a második nagy problémaköteg. Így kerültem Allporthoz, akinek *Az előítélet* című művét le is fordítottam, 77-ben jelent meg nálunk.

■ *Magyar szakirodalom, gondolom, nemigen akadt.*

– Egy nagyon fontos inspirációt kaptam. Mikor 1975-ben kikerültem Amerikába, a New York-i Columbia Egyetemre, az első professzor, akivel találkoztam, Istvan Deak történész volt. Csodálatos ember. A kezembe nyomta Bibó István *Harmadik út* című könyvét, amit Szabó Zoltán szerkesztett; Londonban jelent meg 1960-ban. Olyan híres tanulmányok szerepeltek benne, mint *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*, az *Eltorzult magyar alkat*, *zsákutcás magyar történelem* vagy *A zsidókérdés Magyarországon!* Elolvastam először, elolvastam másodszor és azóta is ezt olvasom. Az ismert mondás szerint az orosz irodalom Gogol *Köppönyegéből* bújt elő. A magyar szociálpszichológia szerintem Bibó életművéből. Nála jobban ezt a kelet-európai csiki-csuki játékot senki nem írta le! Tulajdonképp tehát volt magyar szociálpszichológia, csak nem így hívták. Írtam aztán egy cikket Bibóról, amiben szociálpszichológusnak neveztem, és Erős Ferenc barátom megerősített abban, hogy igazam van. Bibó valószínűleg utolérhetetlen. Heidegger szerint mindig a kezdet a legnagyobb. Örök bánatom, hogy soha nem tartottam Huszár Tiborral, aki rendszeresen járt Bibóhoz interjúzni. Csak egyszer találkoztam vele, egy szerződést vittem el hozzá az Orsó utcába aláírni. Csupán azt voltam képes megkérdezni tőle, hogyan szólíthatom. „Tanár úr” – mondta. Lenyűgözött az az erkölcsi és tudományos erő, ami a szövegeiből áradt.

■ *Nehéz elképzelni, hogy félszeg vagy.*

– Mintha Széchenyivel találkoztam volna!

■ *Az említett problémakötegekből nőttek ki az első könyveid, 1979-ben A szociálpszichológia vázlata, 1985-ben a Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon a 70-es években, 1987-ben a Csoporttudat, nemzettudat, 1990-ben az ...és nem is kell hozzá zsidó. Az antiszemitizmus társadalomlélektana. És később is foglalkoztatott mindez, mutatja a 98-as Előítélet és antiszemitizmus, de akár az Örkeny Antallal közösen írt 2017-es Nemzet és migráció is. A végére lehet ennek jutni?*

– Még két könyvet akarok írni.

■ *Gondolod most...*

– Az egyikbe hamarosan bele is fogok. A mesterséges intelligencia gazdasági és társadalmi hatásairól, a közelítő szingularitásról fog szólni. Raymond Kurzweil szerint – feltaláló, a Google mesterséges intelligenciával foglalkozó részlegének vezetője – a szingularitásban megszűnik az emberi és a gépi értelem kö-

zötti különbség, eljön az új, emberfeletti ember, aki- nek eljöveteletét Nietzsche jövendölte meg. Az evolú- ciónak szerintem sincs vége. A természetes és a mes- terséges intelligencia harca még hátra van. A másik könyvet a magyar negativizmusról akarom írni, op- timista hangnemben. *Új Hitel* lesz a címe, Széchenyi után szabadon.

■ *Magától értetődik, hogy a csapdát jelentő séma helyett jobb lenne az az alapelve, hogy nekem az a jó, ha a másinak is jó.*

– Ez a kooperációs gondolat lényege, amit most, ahogy már említettem, Szathmáry Eörsszel próbálunk a magyar közoktatásba bevinni. Egy iskola, egy osztály vesz részt a kísérletünkben, amely ma még alap- kutatás. Az alkalmazás későbbi feladat, nem hiszem, hogy én még képes leszek rá.

■ *Bátor emberek vagytok. El tudjátok képzelni, hogy a mai magyar oktatásügy egészének képviselői, a tényle- gesen működő iskolák nyitottak erre?*

– Nem kell mindenért a kormányt hibáztatni. Épp elég, ha magunkat hibáztatjuk. És nem ülhetünk ölbe tett kézzel. A nemzetek sikere polgáraik sikerein mú- lik. A siker, mint arra Barabási Albert László rámutat, hálózatfüggő. A hálózatok akkor működnek megfe- lelően, ha az alapjuk a bizalom és a kooperáció. Ezt

a kooperációs elvet meg lehet tanítani. Akkor is, ha egyébként genetikailag a csapdákra vagyunk progra- mozva! Eredetileg ugyanis kis, maximum százötven fős csoportokban éltünk, és az volt a cél, hogy a má- sik csoportot agyonverjük és a javaikat elvegyük. Ma is ez van az agyunkban.

■ *Nem vagyok biztos abban, hogy egyforma erősséggel.*

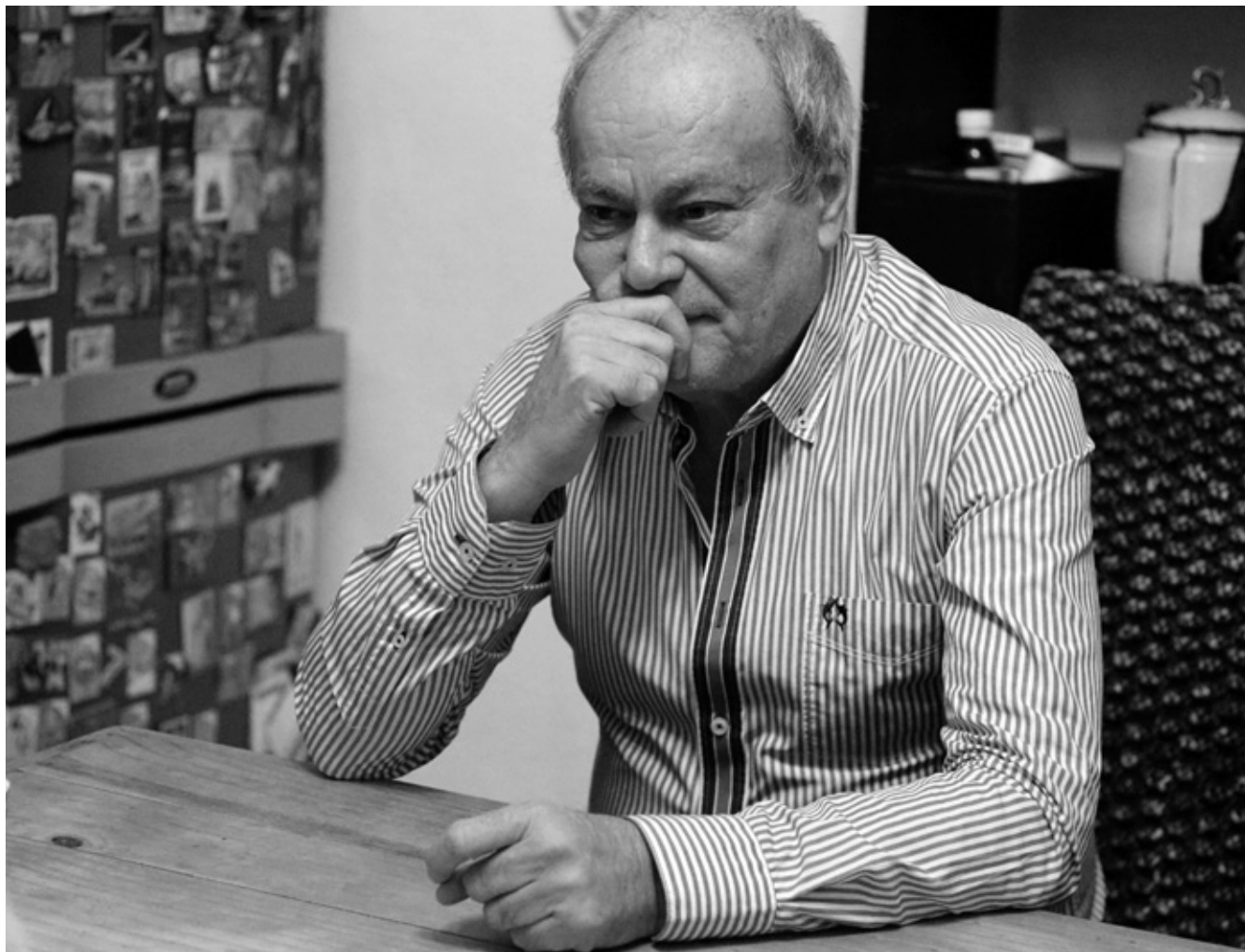
– De mindannyian ezt a mintát hozzuk magunkkal! Az nem mindegy persze, ki milyen társadalomba szü- letik. Olyanba, amelyik ezt megerősíti, vagy olyanba, ami átprogramozza. A kooperációs paradigma épp er- re az átprogramozásra szolgálna. Mert az emberiség azt a helyzetet, amiben most van, csak úgy képes túlélni, ha végre kilép ebből a kőkorszaki paradigmából és át- lép egy új, globalizációs paradigmába. És ezt minden nemzedéknél újra kell majd kezdeni.

■ *Van esély erre az átlépésre?*

– Minden nemzedék újrakezdheti a játszmát. A most születő nemzedékeknek az infokommunikációs tech- nológia páratlan esélyt kínál.

■ *És mi van, ha mégse lép át? Kihalunk, belátható időn belül?*

– A bukásra is van esély. A Föld, úgy látszik, elérte tú- rőképesége határát.

■ *Az újabb cikkeidben, tanulmányaidban felfedezni vélek valamiféle aggódó személyességet. Kilepsz a tudósi személytelenségből, az objektivitásból és közvetlenül megszólalsz te magad.*

– A személyesség semmiképp sem azt jelenti, hogy magamért aggodom, ezen már túl vagyok.

■ *Nem is úgy értettem. Bár az sem nagy öröm, hogy meghalunk.*

– A hatvanadik születésnapom nagy trauma volt, bele is betegedtem, az ünneplésre sem mentem el. Így hetvenhárom körül simán veszem az akadályokat, nem érdekel, hogy meghalok.

■ *Hm, meg kéne érnem a hetvenet... Amikor aggódó személyességet emlegetek, olyan írásaidra gondolok, mint például a ma már nem létező Kritika 2016. november-decemberi számában megjelent Befejezetlen evolúció, amiben részben igen merésznek tűnő, futurisztikus következtetésre jutsz: „Az ellenség s vele a harc kényszere (...) megmarad. A túlélésért vívott harcot nem a civilizációk, a nemzetek és az osztályok fogják megvívni, hanem megbízásukból egy hibrid faj, mely ötvözi a gépi és az emberi intelligenciát.” Részben pedig – itt válik személyessé és aggódóvá a hang – teljesen váratlanul Kormos István Nagy Lászlóval készített híres interjúját idézed, amiben a kérdezett költő azt üzenté a száz vagy öt-száz év múlva élőknek, hogy csókolja őket, „Ha lesz emberi arcuk egyáltalán”. És ezzel a komor, majdhogynem apokaliptikus mondattal zárod az írásod: „Ma, 2016-ban, még nem tudjuk megmondani, hogy lesz-e a Földön bárki, akit Nagy László megcsókolhatna majd.”*

– Az aggodalmam, mint az idézett sorokból is kiderül, globális. Lehet, ebben ott vannak a kőszegi élményeim is, ahol egészen kiváló természettudósok naponta arról beszélnek, hogy már mostanra visszafordíthatatlan természeti folyamatok mentek végbe, és a negatív hatásuk egyre érezhetőbb. És itt nemcsak a klímaváltozásra kell gondolni, hogy sok a kipusztult faj, csökken a biodiverzitás, azaz a fajok sokfélesége, új betegségek jelentek meg, vagy olyanok tértek vissza, amikről már azt gondoltuk, hogy végleg eltűntek. Továbbá a műszaki-technológiai változások következtében nagyon sok ember munkája feleslegessé válik, s közben eltűnik az a kulturális hagyomány, amiben például én felnőttem. Ez a folyamat már zajlik. Heidegger a *Lét és Időben* arról is beszélt, hogy az Akárki világa jön el. Ma már az is látható, hogy ez az Akárki egy digitális Akárki, aki teljes egészében átveheti feletted az uralmat és te nem leszel más, mint egy pusztá test.

■ *Nem hangzik biztatóan. Ez lenne a robot sapiens?*

– Peter Menzel és Faith D’Alusio raktak össze 2000-ben egy könyvet, melynek *Robot Sapiens* a címe. A mesterséges intelligencia vezető kutatóit szólaltat-

ták meg. Kiderül, hogy a robot sapiens el tud végezni bizonyos instrumentális feladatokat, például remekül műt, jobban, mint egy ember. Vagy tud szüretelni... És minél értelmesebbek ezek az embert helyettesítő alkalmazások, annál kevésbé lesz szükség az emberi értelemre. Ez az aggodalmam végső forrása! És állandóan azon töröm a fejem, hogyan lehetne ezt ellensúlyozni. Itt Hankiss Elemér nyomdokain járok. Ebből a szempontból két maxima van, a kanti és a nietzschei. Kant azt mondta, Horatius nyomán, hogy *Sapere aude!*, *Merj gondolkodni!* Ez azonban már most sem érvényes, tíz év múlva pedig végképp nem lesz az, mert a mesterséges intelligencia minden funkciót át fog venni! A nietzschei maxima a *Lebe kühn!*, a *Merj élni!* Ebben látok egy lehetőséget! Amit Heidegger létfelejtésnek nevez, abból ki kell lépnünk! Vissza kell vennünk az elveszett értelmet! És ez nem ismeretelméleti, hanem axiológiai szempontból értendő. Az axiológiai tudás az értékek tudása. Ezt a robotok sosem fogják elvenni tőlünk. Erre a tudásra van lehetőségünk és ennek a megőrzése nagy tett lenne! Csak ehhez újra kell huzalozni az egész gondolkodásunkat! Azon töprengök, miként lehet ezt megcsinálni.

■ *Rég nem a szociológia, a szociálpszichológia területén járunk. Úgy tűnik, Hankiss Elemérhez hasonlóan, te is eljutottál a filozófiai antropológiához.*

– Hát el. Ez baj?

■ *Dehogy baj! Bár a kérdései majdhogynem megoldhatatlanok.*

– Pont ebben van a lényeg! A megoldhatatlan a titok, ez a miénk! És most ezt akarja tőlünk elvenni a *big data!* Én meg nem engedem a titkot!

■ *Bármennyi, bármily változatos és bármily megbízható adatot dolgozunk is fel bármily gyorsan, a legfőbb titok szerintem nemigen oldódik meg. A fő kérdés, amit Ady így tett fel: „...mit csináljunk az életünkkel, / Ha fáj?”*

– Pontosan! Hogyan éljünk ne hiába! Erre válasz a nietzschei felszólítás! És csak akkor merhetsz élni, ha tudatában vagy, milyen hihetetlen lehetőségeid vannak! Egyébként úgy élsz, mint a Kardos Lajos patkányai.

■ *Ami nem a legjobb állapot.*

– Az is egy jó állapot! A patkányoknak mindenképp! Csak én nem akarok úgy élni! Nagyon sokan akarnak, nem tudatosan persze, én nem. Az algoritmizált ember nem boldog és nem boldogtalan, csupán teszi azt, ami az algoritmusból következik.

■ *Azt hiszem, sokféle boldogság van. Ami szerintem nem az, azt más még tarthatja annak. Baromi sokat keresek, ide-oda utazom, boldog vagyok. Nyertem a tippmixen,*

vége a melónak, nézzük a meccset a haverokkal, isszuk a sörünket, boldogok vagyunk. És próbáld nekik megmagyarázni, hogy a te életed értékesebb! Már persze ha az... Van a boldogságnak szociálpszichológiai definíciója?

– A boldogtalanságnak van. A boldogságnak nincs. Freud mondta, hogy aki nem pszichopata, az tud szeretni és tud dolgozni. Aki csak az egyiket vagy a másikat tudja, nem is beszélve arról, aki egyiket sem, az boldogtalan.

■ *Van olyan terület, amit szeretnél megismerni, de már nem lesz rá időd?*

– Hankiss Elemér egyik utolsó írása a kvantummechanika és a társadalomtudomány lehetséges kapcsolatáról szól. A tanulmány nemrég jelent meg a *Magyar Tudomány* 2018. októberi számában. A 2018-as tanév második felében Kőszegen Kroó Norbert és Thomas Filk elképesztően jó előadásokat tart a kvantummechanikáról. Ebben nagyon elmélyülnék... Meg a fénytamban! A fény egyszerre hullám és részecske. Mindenestre elindultam két irányba, a biológiaiba és a fizikaiba, a következő generációk szociálpszichológusainak ezeket már figyelembe kell venniük.

■ *Most kérdezem meg, miért is jó az evolúciobiológiát és a kvantummechanikát összekapcsolni a szociálpszichológiával?*

– Parmenidész jól tudta: Minden Egy. Ezért. A kvantummechanika és az emberi lélek a szabadságban lesz egygyé.

■ *Írtál egy rendkívül érdekes könyvet A hatalom anatómiája címmel, 2013-ban jelent meg. Tényleg nem született volna meg a politikai szerepvállalásod nélkül?*

– Nem. Biztos, hogy nem. Szexológiát azért nem írok, mert sose voltam bordélyházban. Kívülről nem lehet írni a hatalomról. Benne kell lenni, át kell élni.

■ *A Gyurcsány- és a Bajnai-kormány idején az informatikai tárca politikai államtitkára voltál, dolgoztál a gazdasági tárcánál és a Miniszterelnöki Hivatalban is. A Sors-húzó tanúsága szerint a Magyarországon maradás mellett azt tartod a másik nagy hibádnak, hogy „elvesztetted az eszedet” és 2002-ben nyolc évre beléptél a nagypolitikába. „Egyszerűen elkapott a hübrisz, hogy én most kormányülésekre járhatok, meg államfőkkel találkozhatok...” Nagyon rokonszenves öszinteséggel beszélsz arról, mennyire beszippantott a hiúság, elkábított a hatalom. Az jutott az eszembe, bele is borzongtam, hogy ha egy akkora intellektusú és erős önreflexióval élő emberre, mint te, így hat, akkor hogyan hat azokra, akik esetleg kisebb intellektuális erővel és kevesebb önreflexióval bírnak...*

– Eltorzulnak. Szemmel látható, hogy a hatalomtól mennyire eltorzulnak az emberek. És minél korlátla-

nabb a hatalom, annál korlátlanabb az eltorzulás. Ők biztosan nem veszik észre, de akinek van szeme a látásra, az láthatja.

■ *Látjuk.*

– A nagy tehetségek bemennek a gazdaságba, ott dolgoznak a multinacionális vállalatoknál. Létrehozzák az Amazont, a Google-t. A politikában most nem találsz ilyen képességű embereket.

■ *Ettől még nem szükségszerű eltorzulni. Szerintem amúgy nem biztos, hogy a politika világából hiányzik az erkölcs, amivel jót és rosszat meg lehet különböztetni. Te viszont ezt írod: „A politika lecsupaszított mezőjének szereplőit a hatalom vágya mozgatja. Ez az egyetlen erő, mely (...) a politikai cselekvők viselkedését motiválja.”*

– Ezt nem szokták elfogadni; én így látom. Ebben az esetben bent voltam a bordélyházban, közelről néztem a hölgyek-urak működését. Szó sem volt szerelemről, hűségéről, szépségről. Vér volt és arany.

■ *Semmi más mozgatóerő nincs?*

– Az a rossz hírem, hogy nincs. De ez nem baj! Egy futballistát sem lehet elítélni pusztán azért, mert a labda után rohan! Csak kordában kell tartani azt az óriási erőt, ami egy politikust mozgat a hatalom megszerzésében és megtartásában. Ha rossz a társadalom és nincs kontroll, a fenevadak szabadon garázdálkodhatnak. A fenevadság mindannyiunkban ott rejlik, féken kell tartani.

■ *Azért abban lehetnek különbségek, hogy ki miként, mire akarja használni a hatalmat, amit megszerzett vagy megkapott!*

– Lehetnek, de ez is kontroll kérdése. Ha nincs kontroll, a fenevad elszabadul.

■ *Beszéltünk Bibórol...*

– Ő történész, szociálpszichológus volt, nem politikus. És ő nem is volt bent a bordélyházban, csak járt a közelében. És ki volt az ő legjobb barátja? Erdei Ferenc, aki 1945 után nyomban beleszédült a politikába. Szociológusként zseni volt, de a politikai térben lefagyott. Nincs ember, aki ne szédülne bele a szakadékba, hisz a szakadék ott van! Ha úgy csinálna, mintha nem lenne ott és nem szédülne bele, akkor nem lenne igazi politikus, mint ahogyan nem volt az szegény Károlyi. Én ezt előre nem láttam.

■ *Nem vetted észre, hová kerültél?*

– Abszolút nem! Csak utólag! Közben baromi jól éreztem magam. A kuplerájban az ember jól érzi magát, amíg ott van.

■ *Te is őrsz a jó hatalomról! Igaz, ez a rész csak két és fél oldal... „A jó hatalom bizonyítéka az alacsony szintű korrupció, a hatalom birtokosainak elszámoltathatósága, az életszínvonal emelkedése, a demokrácia kiteljesedése.” Még azt is hozzáteszed, hogy új indikátor a partikularitások iránt megmutatkozó empátia, tehát például a szegények, a kisebbségek iránti figyelem.*

– A sienai városházán van két nagy freskó. Először a nyolcvanas években voltam Sienában, amikor még csak vízummal és hetven dollárral lehetett odamenni. Később már szabad emberként mentem el oda, többször is. A két nagy freskó a jó és a rossz kormányzás allegóriája, onnan vettem az ötletet.

■ *Hol van most jó kormányzás?*

– Már Ausztriát is jól kormányozzák! Hollandiát, Németországot! Vagy nézd meg az észteket! A paradoxon az, hogy nincs jó hatalom, jó kormányzás jó társadalom nélkül. Nem a hatalom csinálja a jó társadalmat! Épp fordítva: a jó társadalom választja a jó hatalmat. Ha nincs jó társadalom, ha nincsenek öntudatos polgárai, ott semmikor sem lesz jó polgári élet.

■ *Akkor nekünk, magyaroknak annyi! A bűvös körből nem lehet kitörni.*

– Én nagyon reménykedtem, hogy lehet. 1989–90 táján még inkább. De aztán egyre többször jutott eszembe Szelényi Iván egy mondata. Amikor Amerikában az ő vendégszeretetét élveztem a Los Angeles-i egye-

temen, gyakran kirándultunk a tengerpartra és folyvást Magyarország jövőjéről beszélgettünk. Egyszer azzal hűtött le: „Ne reménykedj, Magyarország nem lesz Ausztria.” Ezzel együtt nem szabad földadni. Széchenyi híres zárata a *Hitel*-ben: „Sokan azt gondolják: Magyarország – volt; én azt szeretném hinni: lesz.”

■ *Ő aztán igazán morális politikus!*

– Kétségtelenül kilóg a sorból. Nem véletlen, hogy megőrült... Mindenesetre ma is vannak, akik az ő útján járnának. A helyzet más, mint amilyennek látszik. Van egy Cipolla-hatás, aminek következtében az emberek megbűvölten nézik, mi történik. De nem mindenki. A mikrotörténevekben sokkal nagyobb erő van, mint hisszük! Csak ezeket a felszínre kellene hozni, össze kellene kapcsolni!

■ *Örömmel érzékelem benned azt az errefelé szokásos skizofréniát, amit magamban is, s ami még nyilván sokakat jellemez: egyfelől a csalódottság, a kilátástalanság bénító érzése, eseti depresszió, apátia, másfelől meg a kiút keresése: hátha Magyarország legalább olyan lesz, amilyen azért lehetne.*

– Fején találd a szöveget! Idéztem Széchenyit. Ez a hit köt össze engem, téged, sokunkat, akik ma élünk, azokkal, akik már nem élnek. A „másik Magyarország”-ot keressük, amelyről Ottlik Géza írt 1981-ben a *Kortársban*. A magyarság legjavában ott él a *Sein* és a *Sollen* feszültsége, melyet egy kívülálló valóban skizofréniának láthat.

■ *Minimum... Beszélj arról a Sors-húzóban, hogy államtitkárságod idején a saját politikustársaid sem értették, mit is akarsz.*

– Nem, mert a politikai kommunikáció szabályai, mint utólag rájöttem, nem a kooperáción alapulnak. Nem lehet őszintén beszélni, és ha netán mégis ezt tenéd, akkor is azt fogják hinni, nem vagy őszinte. Ez a szféra teljesen reménytelen. De a politikusokon át lépve az emberekhez, például a tanárokhoz, oda lehet fordulni. Az iskolakíséretünkben a tanárok és a gyerekek is lelkesen részt vesznek, különben nem is működne! Csak az ilyesmit korán kell elkezdni, legalább hatodikban. Nyolcadikban már nem lehet! Rengeteg dolgot meg lehet csinálni, csak meg kell találni hozzájuk az embereket, a mágnes-embereket, ahogy Németh László írta. És ezeket az embereket össze kell kapcsolni! Hálózatba kell őket szervezni – ez is az egyik vesszőparipám! Amit régen mikroközösségnek, helyi közösségnek neveztünk, az most az új technológia révén megsokszorozódik! Ez a *crowdsourcing*, mely lehetővé teszi az erők összpontosítását a virtuális térben, ami a valóságos térben működik. Egyes vállalkozások, szervezetek online formában kiszerveznek bizonyos munkákat tőlük független embereknek, ők alkotják a *crowd*-ot, a tömeget, hisz sokan vannak. A kifejezés 2006 óta létezik.

■ *Végül is mit értél el a politikusként? Elértél-e valamit?*

– Szinte semmit. Hiba volt. Elkapott a hübrisz. A tanulságokat viszont levontam, sokat tanultam. Megírtam *A hatalom anatómiáját*. Akár demokrácia van, akár diktatúra, a hatalom mindig egy ember kezében van, a többiek csak tercelnek. A különbség csak annyi, hogy demokráciában nagyobb a fluktuáció, könnyebb kiverni a hatalmat az azt birtokló személy kezéből.

■ *Egy tanítványoddal, Prazsák Gergővel írtatok egy könyvet Örök visszatérés? címmel, az alcím: Társadalom az információs korban.*

– Az információs társadalom adta lehetőségek megragadták a fantáziámat. Dolgoztam is ezen a területen, a MATÁV üzleti intelligencia-egységét én hoztam létre. Elméletileg pontosan látom, s ma még jobban, mint néhány éve, hogy a digitális átalakulás nélkül Magyarország tartósan a lejtőre kerül. Ez a felismerés vitt bele a politikába. De látnom kellett, hogy az igazság semmit sem ér erő nélkül, s az nekem nem volt. 2010-ben jött a Fidesz, de annak tervei közt sem volt jelen a digitális átalakulás. Teljesen jelentéktelen, súlytalan figurák kezébe került a terület, akik Manuel Castells vagy Barabási Albert-László nevét sem hallották. A községi szellemi élményeim is belejátszhattak abba, hogy ma már nem a múlt, nem a jelen, hanem a jövő érdekel a leginkább.

■ *A Sors-húzóban épp csak megemlítitek a migrációt. Annyit mondasz, hogy ennek a kérdésében nem tartasz a mainstreammel.*

– Valóban nem. Nem tudom felvállalni a liberális mainstreamet jellemző morális kozmopolitizmus attitűdjét. Nem helyeslem, hogy mindenki oda mehet, ahová akar, annak a közösségnek a beleegyezése nélkül, amelyikbe tart. Valahányszor Amerikába mentem, tapasztaltam, hogy soha sehol olyan alapos, már-már megalázó ellenőrzésnek nem vetik alá az embert, mint ott. Osztom természetesen azt, hogy a bizonyítottan üldözöttek befogadandók. De aki csak elindul, hogy jobb helyet keressen magának, mint ahol van, vagy pláne sok pénzért odaszállítatja magát, azt nem tartom befogadandónak.

■ *Ez ugyanaz, mint amit a kormány mond.*

– Rajtakaptál! Ebben kormánypárti vagyok. A propagandakampány természetesen nem az én szájam íze szerint zajlott és zajlik.

■ *Úgy gondolod – Örkény Antallal könyvet is írtatok a témáról, a Nemzet és migráció 2017-ben jelent meg –, hogy fizikailag lehetetlen Európában befogadni anynyi embert, amennyi útnak indult és indulna még? Reális a veszély, hogy „elveszik a kultúránkat”? Vagy „csak” nem működik a különböző kultúrák együttélése?*

– Nincs olyan, hogy „kultúra”. Kultúrák vannak. A kultúrák az ember létmódjához tartozó, folyamatosan változó jelrendszerek, melyeknek a jelentéseit csak azok képesek megfejteni, akik az adott kultúrában nőttek fel. Kultúrából sokféle van, amik persze kapcsolatban is vannak egymással. A lehetetlenre vállalkozik, aki a kultúrák keveredését, egymásra hatását meg akarja állítani. Az evolúció, ahogy mondtam, nem állt meg a homo sapiens megjelenésével, a létért folytatott harc ma is tart. Európa vesztesre áll ebben a harcban. A nyugati kultúra, s benne a magyar, valóban eltűnhet. De ezt a folyamatot se te, se én nem állíthatjuk le.

■ *Látsz valami megoldást?*

– Nem, de egy rossz hírem megint van. Neves természettudósok, köztük Daniel Brooks, a torontói egyetem professzora, azt mondják, hogy a várható klimatikus változások Magyarországot lényegében meg fogják kímélni, azaz a migrációs nyomás borzasztóan meg fog nőni. És nemcsak Afrikából indulnak el felénk, hanem, Brooks szerint, Bulgáriából és Romániából is. Nem tudom azt mondani, hogy fű, fa, virág jöjjön és én befogadom. Erre sehol nincsenek felkészülve!

■ *És nem is lehet felkészülni? Hisz senki sem jókedvűből indul útnak, valami elűzi onnan, ahol van! A „ma-*

gyarság” is hosszú vándorlás után érkezett a Kárpát-medencébe!

– Nem hasonlítanám össze a honfoglalást a mai helyzettel. A kilencedik században nem voltak államhatárok, nem voltak jogilag meghatározott viszonyok, melyek szabályozták volna, hogy ki hova mehet. Tragédiának tartanám, ha ma egész népek arra kényszerülnének, mint annak idején a magyarok. Ráadásul a politikusok, mint a struccok, a homokba dugják a fejüket. Ők rövid távra terveznek, a katasztrófa elkerülése pedig hosszú távú tervezést követelne. Nincs remény. Donald Trump ellen nincs orvosság.

■ *A politika nálunk a leszakadó rétegekkel sem törődik, akik így nemhogy az információs társadalomnak nem lesznek részei, hanem a mostani társadalomnak sem azok.*

– Nemrég kint jártam Kőbányán a Bajcsy-Zsilinszky Kórházban, a 37-es villamossal mentem – akikről beszélsz, ott vannak ezen a járaton. Régen el kellett menni Szabolcsba, hogy lásd a megalázottakat és megszorítottakat. Ma elég egy villamosút Pesten. A szegénység problémája összekapcsolódik a fölöslegessé váló emberekével. Hamarosan csak egy nagyon szűk rétegnek lesz munkája, amelyik képes lesz programozni, algoritmusokat készíteni, kreatívan és intelligens módon élni. A többség ebből kimarad. Ezen a problémán segítene a garantált alapjövedelem, aminek viszont lelkes híve vagyok.

■ *Egyszer azt mondtad, az egyik gyengéd az orosz lélek. Mi fogott meg benne? És mi az amerikaiban?*

– Közös bennük a nagyság, a végtelenség érzete. Ez a *frontier*-mentalitás: menni, menni előre, ott a határ, ahol épp meghúzom, és akkor még mindig mehetek tovább: Amerika még mindig Amerika, Oroszország még mindig Oroszország. Ez minden amerikaiban és minden oroszban ott van. Ami már csak az amerikai mentalitást jellemzi, az a pragmatizmus, az aznapra való gondolás – bár ez most felborulóban van. És az amerikaiak örülni szeretnek. Az oroszok szenvedni. Úgy gondolják, a szenvedés által jobbak lesznek és ezért nem is akarnak a szenvedéstől megszabadulni. Az oroszokban ott a meghasonlottság: van egy elviselhetetlen rendszer és azon belül van az elviselhetőség keresése az emberek egymás közötti viszonyaiban. Az amerikaiak remekül elboldogulnak a rendszerrel, szinte észre sem veszik a működését. Minden arról szól, hogy mindenki happy legyen. Nekem sokkal rokonszenvesebb az orosz mentalitás, a szenvedés dacára. Mert kinyit a másik felé.

■ *Akiben, mint egy tükörben, megláthatjuk magunkat, és ő is megláthatja magát bennünk. Gondolom, ezért fogad a honlapodon a versailles-i kastély tükörterme...*

– Kicsit nyugodtan...

■ *A tükörről eszembe jutott, hogy a magyar mentalitásnak a tükörbe nézés, az önismeretre törekvés mint ha nem lenne része.*

– Abszolút nem része! Ezen bukott el Széchenyi! Ő tükürt tartott. A nemzet pedig a Kossuth által ajánlott utat választotta. Meggyőződésem, hogy ma is azon az úton kellene járnunk, amit Széchenyi javasolt. Nehéz az írásait olvasni. Nagyon nyakatekerten ír, nem könnyű a közelébe férközni. De ha sikerül, megcsap a szenvedély és az értelem csodálatos, ritka egysége. Széchenyi szavai csikorognak, de a gondolatai kristálytiszták. Azt üzeni, hogy polgárok nélkül nincs polgári társadalom. És alulról felfelé, horizontálisan kell építkezni. Mindenkinek magának kell feltennie a kérdést: „Miért élek?”

■ *Széchenyi példakép?*

– Rengeteg nevet sorolhatnék fel az övén kívül is. Most csak egyet mondok: Apolló.

■ *Ez kellően titokzatos befejezés. A Sors-húzó kapcsán beszélgettünk, amiben sok mindenről esik szó, jóval többről, mint amit most érintettünk. Gondolom, meg vagy vele elégedve.*

– Meg. De tényleg lehetett volna hosszabb. Egyszer majd még írok egy önéletrajzot... ■ ■ ■

Csepeli György: 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, az ELTE és a Miskolci Egyetem professor emeritusa. Jelenleg Senior Research Fellow a Kőszegi Advanced Studies Institute-nál (Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete). Kutatási területe a csoportközi viszonyok szociálpszichológiája, a nemzeti érzés és tudat nemzetközi összehasonlításban, az antiszemitizmus, a cigányellenesség és a xenofóbia. Érdeklődése az utóbbi időben az új infokommunikációs technológiák gazdasági-társadalmi-társadalomlélektani következményei felé fordult.

D. Magyar Imre (1955): 1978-ban végzett a debreceni KLTE magyar–német szakán. 2013-ban ugyanitt szerzett PhD-fokozatot irodalom- és kultúratudományokból. Tanárként és újságíróként dolgozott, jelenleg szabadúszó. Készülő munkája *A magyarországi cigánység irodalma*. Kötete a Kalligramnál: *Hatvan plusz* (2018).

HOL A HATÁR?

Nagy várakozással vettem kézbe Szabó T. Anna új kötetét, a *Határt*. Egyfelől, mert a szerző korunk egyik legkiválóbb lírikusa, így a *Határ* mint a műnemváltás második „töréstartusztje” már önmagában figyelmet érdemel. Másfelől, mert az első prózakötetből megismert szövegeket vártam, olyan elbeszéléseket, amelyek a lírai nyelvhasználatot a történetekben rejlő jelentésrétegek megképződésének javára működtetik, csak – ahogy a fülszöveg is ígéri – „ezúttal nem a párhuzamos”, hanem „az egyén, és a család” témakörében. Ezt az olvasói elvárást erősíti egyébként a kiadó is, az azonos szín- és formavilágú borítókkal, a tipográfiával, a hasonló színekkel (a zöld, a sárga, a fekete javarészt azonos tónusaival) operáló védőborítókkal – mindkettő Szilágyi Lenke felvételének felhasználásával készült – párhuzamot teremt a két kötet között. Ahogy azonban a kíváncsi olvasó halad előre a kötet egyre mélyebb szövegerdejében, igen gyorsan elérkezik a pontra, ahol saját türelmének határával kényszerül szembenézni. Szabó T. Anna új, novelláskötetnek álcázott, valójában nyelvi-műfaji határokat (is) feszegető szöveggyűjteménye nemcsak nem fogott meg, hanem egyenesen csalódást okozott.

Bár már a *Töréstartuszt* is eklektikus gyűjtemény nyelvi megformáltság tekintetében, az olykor túlzó lírai nyelvhasználat kimondottan megtöri és elrontja a novellákat, mégis egy alapvetően ígéretes, a Szabó T.-lírával több helyen párbeszédbe lépő, egyedi és a líraiságot az esetek többségében jól működtető prózanyelv megszületésének lehettünk tanúi. Elég a kötetet nyitó, roppant szuggesztív, prózaformában megírt lírai szöveget, az *Origót* eszünkbe idéznünk, melynek valódi ereje éppen abban áll, ahogy a képszerű, metaforizált, ritmikus megszólalás rajzolja meg és teszi átélhetővé a testet a versenyűzésnek alárendelő fiatal nő narratíváját.

Szabó T. Anna: *Határ*
Magvető, Budapest, 2018

A *Határ* „személyes emlékekből táplálkozó prózái” esetében viszont épp ennek az ellenkezője történik: a sokszor unalomig ismétlődő lírai felsorolások egyszerűen megakadályozzák, hogy az olvasottak bármiféle történeté szerveződjenek. A metaforák öncélúan lebegnek, nincs mit megvilágítani, nincs mit láttassanak, a tartalmat megelőző üres formákká lesznek, mint például a *Hideg* nyitó soraiban, ahol a tél leírása nem tud a határátkelés okozta ridegség élményét felelevenítő narrátor belső valóságának metaforája lenni az olvasás folyamatában, mert a vízióvá duzzasztott, túlráajzott benyomáshalmaz, és az azt követő elbeszélői hang között olyan nagy a távolság, hogy nem tud létrejönni jelentésteremtő kapcsolat. Idegen testként lóg a történeten, mint egy kimerevített lírai pillanatfelvétel: „Tél. A lét tükörszava. Nem halál, hanem az élet kifordítása. Színe-visszája. A gonoszul sziszegő szélben visszavonódik sorra a te remtés. Csonttá fogy a bő hús, lerogy a lomb, a föld csupa romlás, mielőtt lehullna a hó. Latyak, mocsár, nyomokat benyelő, bőfőgő sár. Bemocskol ruhát és lelket, nem ígér feltámadást”. A képek felesleges halmozása (a tél az „élet kifordítása. Színe-visszája”), a túlírtág sok más szövegben is akadályozza az olvasói azonosulást, beleélés folyamatát. A *Beszorítva* első mondataiban kifejeződő feszültséget például egy klisé rontja el: „Tehetetlen harag. Gyúlik az izmokban, szorongatja a szívet, forr az erekben. Mindenki haragszik, még a legjámorabbak is felhergelhetők.” A *Por* kezdő sorainak viharleírása olyan nyira túlzásfolt és szurreális („Éjféli stroboszkóp a száraz föld fölött, krétafehéren pattog a kisült fű, villanóportól vibráló fekete gomolygás”), hogy az azt (egyébként szükségszerűen) követő-magyarázó elbeszélői toldással („–

jön a vihar”) társítva egyenesen groteszk hatást kelt. A szintén a román-magyar határátkelés élménykörét témájául avató *Be és vissza* narrátorának idegenségtapasztalatát és félelmét érzékeltető sorok esetében pedig az lehet a benyomásunk, hogy verset olvassunk, hiszen sokkal inkább a ritmus, mintsem a történet szervezi a szöveget: „Két pont között. Egyenes, görbe, egyenes. Üres sebesség, semmi sem vezérli, csak a belefúródás kérelhetetlenségének élvezete, lassú-lassú-gyors-gyors, szitáló egyenletes neonfény, és kint a kigyúló lámpák, a fekete felhők a szürke háttéren, a ragadozószemű szemafor. Hold lidéres lampionja imbolyog, őrzi a közelítő éjszakát, éjjeli lepkék csapódnak a mozdony mohó, monomániásan célra tartó reflektorába, pusztuláspöttyök a vágázó, erőlködő erőn. Reménytelen a tisztaság.” A jelzőkkel jócskán megterhelt, sűrűn áradó, sokszor a giccs határát súroló mondattekercek nemhogy nem hatnak támogatón az olvasottak megértésére és átérzésére, hanem elveszik a lehetőséget, hogy az olvasó megélje az elbeszélői impressziókban rejlő tragikumot.

Volt már arra példa az irodalomtörténetben, hogy a lexisz elsőbbséget élvezett a logossszal szemben, s korántsem funkciótlanul. Fel illik tehát tenünk a kérdést, miért tolakodik előre a nyelv mint matéria ennyire a Szabó T.-kötetben? A *nyelv eszközei* című írásban le lehetjük fel a választ, amely telis-tele van önreflexív, autopoétikus kinyilatkoztatásokkal: joggal merül fel a kérdés, miért nem kapott hangsúlyo-

sabb helyet a kötetben. A szöveg hossz-
szas felsorolásoktól és alliterációktól
terhelt szójátékfolyammal indul, amit
azonban ebben az esetben a későbbi
autopoétikus utalások indokoltta tesz-
nek: „Ne akarj mindent. De. Akarok.
Vágyom, kívánom, sóvárgom, szom-
jazom. Tág szemmel iszom a látványt,
érintem bőrrel, nyalom nyelvvel, fa-
lom foggal, belélegzem és kiköhögöm.
Akarom a tárgyakat, akarom a szava-
kat, akarom a testet és a ködöt, a haj-
nali tűzfalakat, a téglák réseiben a port,
a holdat, a benzingőt, a megsüllyedt
macskaköveket. Csiganyálat a csorba
cserepeken.” Egy önironikus, eltávo-
lító hang jelenik meg a „minden” bir-
toklására irányuló elbeszélői tevékeny-
séget „üres beszédként” megnevezés
írói gesztusában is: „Üres beszéd. Nem
patak lágy bukdosása a köveken, [...]
akadálytalan siklás a megértés teljessé-
gében. Barlangbeszéd csak, axiómák és
dadogás váltóláza, újra és újra és újra.
Megértés árnyéka: szó.” Az önirónia
folytatásának lehetünk tanúi az aláb-
bi reflexív kijelentésben is: „A mindent
akarom egészben. [...] Ehelyett mi
marad? A felsorolás mechanikájának
öröme, Címszavak”. A kötet címadó
határ szó ars poétikus értelme is e szö-
vegben rajzolódik ki, amikor a tér mint
az írói-költői szabadság metaforája
kezd el működni, és a teret börtönként
megnevező elbeszélő („Behatárolt te-
rek. Tág börtönök”) pár sorral lejjebb
a kötetben megtalált saját írói nyelvet
a tér átszelésével, a nyelvi-műfaji ha-
tárok átlépésének metaforájával vilá-
gítja meg: „Átszelem a teret, elterelek.
Mondom a magamét”. Nem sokkal ez-
után egy szentenciózus megfogalma-
zását olvashatjuk mindennek: „Ének
a nyelv, nem logika.” Ami itt meglá-
tásom szerint megfogalmazódik, nem
más, mint a valóság elbeszélhetlen-
ségének örökérvényű nyelvfilozófiai
problémája, ami a líráról az epika te-
rére átlépő művész esetében érthető-
en válik újra aktuálissá. A valóság ér-
zékelésének és a személyes egzisztenci-
ális részvételből fakadó tapasztalatnak
akadályként megjelenő nyelv Szabó T.
Anna kötetének azért is nagyon fontos
kérdése, mert a szövegek nagy többsé-
gét határozzák meg az önletrajzi vo-
natkozású élmények, a személyesebb
hangnem, így a kötet narratív alap-

szövegében a szubjektív emlékek nap-
lószerű (*Öt példázat, Mondatok, Álmo-
dott mondatok, A vers éjszakája*), illet-
ve esszészzerű (*A felnőtt gyermek, a No-
mád perzsa* néhány darabja) megszól-
laltatása is tetten érhető. A költői nyelv
szférájába való szüntelen, az egész kö-
tetet jellemző elbeszélői behatolás így
érthető a múlt felidézésével, a tapaszt-
alatok, hangulatok valóságának nyelvi
kifejezhetőségével küzdő elbeszélő én
válaszreakciójaként, aki a táj, a környe-
zet keltette érzelmi-hangulati díszpo-
zíciók sűrű, lírai leírásának eszközével,
a nyelv énekként, hangzasként, játé-
ként való felfogásával teremti meg sa-
ját írói valóságát.

Nagyon komoly probléma azon-
ban, hogy ez a főként érzéseket, be-
nyomásokat rögzítő beszédfoszlányok-
ból építkező saját írói valóság öncélúvá,
az olvasói értelemkonstruálás nehezen
átléphető határvidékekévé válik. Az al-
literációhalmok, a szójátékok, a külön-
böző lírai betétek, intertextusok szét-
feszítik a narratív vázat, amelyhez az
írások – nem épp szerencsés módon
– ragaszkodnak, így hozva létre próza
és líra olyan ötvözetét, melyben egyik
műforma sem tudja tenni a dolgát, így

ezek kioltják egymás hatóerejét. Az
alapvető olvasói benyomássá – ami ép-
pen a nyelvvel való határtalan bánás-
mód poétikájából fakad –, maga a for-
ma válik, ami a tartalom elé tolatodik:
idegenségével, szokatlanságával akadá-
lyozza a jelentésképződést. Éppen ezért
a kötetnek azok a legsikerültebb darab-
jai, amelyeket nem a lírai logika, ha-
nem a narratíva szervez. Ilyen például
a kötet első történetei közül a *Kupleráj
és amnézia*, a *Föld alatti angyalok*, vagy
a *Fűzet, fásor, fény*, valamint az utolsó
ciklus legtöbb szövege.

Hol a határ? Hol van a határa az
írói szabadságnak? Kellenek-e a hatá-
rok? Miért írunk? Kinek írunk? Szabó
T. Anna új kötete, a 35 szöveget magá-
ba foglaló, tematikájában, terjedelmé-
ben és nyelvi-műfaji megformáltságá-
ban is eklektikus *Határ* megkerülhetet-
lenné teszi ezeket a kérdéseket. ■ ■ ■

■ **Burján Ágnes** (Budapest, 1988): jelen-
leg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Irodalomtudományi Doktori Iskolájának
hallgatója, valamint a zirci III. Béla Gim-
názium, Művészeti Szakgimnázium és
Alapfokú Művészeti Iskola magyartanára.

HALMI ANNAMÁRIA

„Csak egy kis maradék érzés, ami néha-néha kibuggyan”

Nyerges Gábor Ádám tavaly (a 2018-
as Könyvhétre) megjelent verseskö-
tete, a *Berendezkedés* mondhatni egy
rutinos, avatott szerző munkája: há-
rom líra- (*Helyi érzéstelenítés, Számve-
tőforgó, Az elfelejtett ünnep*), egy pró-
za- (*Sziráno*) és egy álnév alatt publi-
kált, szerepköltészeti vállalkozás (Pe-
terence Sándor: *A fagyott pacsirta*) előzte
meg. Ehhez érdemes hozzátenni, hogy
éppen megjelenés előtt áll soron kö-
vetkező regénye – és mindössze har-
minc esztendő.

A *Berendezkedés* lírai világa ottho-
nos, ismerős: élei megkoptak az idők

Nyerges Gábor Ádám:
Berendezkedés
PRAE–Palimpszeszt, 2018

folyamán, színei pedig (már) nem
bántják a szemet, sokkal inkább refe-
renciapontként szolgálnak a tárgyak az
emlékek közötti eligazodáshoz. Mégis,
ahogy a cím is jelzi, az igazi tétje a be-
rendezkedés, vagyis inkább újrende-
zés: mi a teendő akkor, ha a látszóla-
gos nyugalomban sincs meg a bizton-
ság, az otthonosság érzete? Ha a bizo-
nyosság helyett a kérdések, elszalasz-

tott lehetőségek, *mi lett volna ha-k* uralkodnak?

Ha már az életkort emlegettük, különös elegy ebből a szempontból a könyv: birtokolja a fiatalok könyvedségét, jó értelemben vett nyegleségét, ám ugyanakkor felmutat egy olyasfajta, esetenként rezignáltságba áthajló szomorúságot, melankóliát, amely mintha valahonnan az élet „túl-só” oldaláról szólalna meg. Egy olyan hangon, amely birtokában van némi bölcsességnek, ezzel azonban nem tanítani, csupán megmutatni szeretne. Nehéz megragadni a versek általános természetét: rengeteg bennük a humor, a köznapi beszéd és beszédhelyzet, (a legtöbb esetben nem öncélú) trágárkodás és minden olvasónak a javára fordítható életigazságok. Mégis, mindezeket a könnyen hozzáférhető elemeket erős és érzékeny líraisággal rendezi egymás mellé, fűzi össze a kötet. Tulajdonképpen olyan, közhelyesnek is mondható, *örökzöld* kérdéseket feszeget az anyag, mint hogy miben rejlik a boldogság (vagy éppen mi a teendő, ha már rátaláltunk), mit jelent maradandót alkotni, mit kezdjünk az elmúlással. A versek nyelve tehát egyesíti a könnyű befogadhatóságot és az erőteljes líraiságot, a szövegek számos olyan sort tartalmaznak, amelyeknek részint egyszerűségükben rejlik a csillogásuk. A fentiekkel némiképp ellentmondásban ugyanakkor azt gondolom, hogy a *Berendezkedés* nem könnyű olvasmány: nem könnyű, mert sokat beszél, és minden szavára érdemes odafigyelni; és nem könnyű, mert közvetlensége mellett pontos és fájó igazságokat mutat fel, legyen szó (a megszólaló szempontjából) saját vagy külső tapasztalatokról. Ahogyan arra Kántor Péter is felhívja a fülszövegben a figyelmet, a *Berendezkedés* beszélője megfigyel, és szinte kivétel nélkül történeteket ír le; történeteket, amelyeknek azonban sok esetben nem a cselekményességükben van az erejük – sokkal inkább érzéseket, állapotokat és benyomásokat közvetítenek. („Kicsit szomorú, de cserébe gyorsan megszokható, / hogy így kiszűrültek az ég, meg amit aláképzeltém.” – *Keresetlen*)

Ugyanakkor a kötet nehézsége direkterbb értelemben is írható a terjedlem rovására: a hosszabb vagy hosszú-

verseken (*A síkból kiemelkedne, feltöltődne, Ez egy kávéház, Régi idők rajzfilmjei, A meg nem érkezők*, stb.), hiába tartalmaznak sziporkázó megoldásokat, az olvasói tekintet sokszor szinte átvonszolja magát rajtuk. Poétikailag ugyan legtöbbjük esetében indokolt az örvénylés vagy éppen a szószátyárság, de mégis azt gondolom, hogy ezek a könyv sebezhetőbb pontjainak számítanak. Korántsem rossz szövegek (sőt), de olvasásuk és követésük, felfejtésük megterhelő lehet.

Fontos szempont a versek pozíciójának a kérdése – voltaképpen többnyire azt látjuk, ahogyan a már említett módon a megszólaló folyamatosan kommentál vagy elbeszél, elmél; ugyanakkor olyasfajta benyomást is kelt, mintha egyedül, magányában tenné mindezt. („Úgy teszek, mint ha beszélnek valakihez / – senki sincs. Keresetlen szavak.” – *Keresetlen*) Nemcsak magánbeszédként értve a kötet anyagát, hanem *magában* beszélésnek, amely egy újabb, valamelyest tragikus élt kölcsönöz a kötetnek. Annál is inkább, ha ismét segítségül hívjuk Kántor Péter szavait a fülszövegből, és továbbgondoljuk, amit a védekezésről ír: nemcsak arról lehet itt szó, hogy a beszélő *szavakba bugyolálja* magát, és eképpen rejtőzik el a kíváncsi tekintetek elől, hanem arról is, hogy a folyamatos és terjedelmes, sőt esetenként terjedős beszéd segít elhárítani a csend fenyegetését. A csendét, amely talán a leginkább jelzi, hogy egyedül vagyunk; a csendét, amely szembenézésre és elidőzésre készlet. A *Berendezkedés* megszólalója azért beszél, hogy ne kelljen hallgatnia: történeteiből sok alkalommal kivonja magát – még akkor is megteszi a biztonságot nyújtó három lépést, ha éppen saját magáról gondolkodik, önmagára reflektál. A berendezkedés szónak van egyfajta számadást sejtető jellege is – még akkor is, ha a kifejezés a lezárás vagy az elmúlás elmentéte: ahhoz, hogy be tudjak rendezni (egy szobát, egy teret, egy jelenetet, egy életet), ismernem kell a tárgyakat, eszközöket, amelyek a rendelkezésemre állnak. Mintegy leporellószerűen végiglapozgatva az eseményeken, embe-
reken és emlékeken, amelyek a „létár” anyagát adják: tulajdonképpen ez történik a *Berendezkedés* lapjain is.

A folyamatos beszéd, a közlés igénye már rögtön az első szövegben (*Most, mikor* – talán nem véletlen a Tandori-áthallás) megjelenik: „rémlik, hogy valamit még mondanál”. Ahogy ez a zárlat is mutatja, a sok beszéd fontosságának illúziója mellett ugyanúgy ott lebeg ezek hiábavalósága, feleslegessége is – sokszor deklaráltan megjelenik a hiábavalóság, a minden mindegy érzete, a bizonytalanságba való belenyugvás. „[N]evezetesen, hogy minden mindegy már, / talán még inkább, mint amikor már jóval ez előtt, / évtizedekkel és évszázadokkal korábban is / minden mindegy és menthetetlen volt, talán.” (*Talán eleve, a belekódolt törekenységgel*)

A monologizálás vagy belső beszéd benyomásainak ellenére azért a versek mindig valakiről vagy valakihez szólnak, legyen az egy semleges megfigyelt, egy ismeretlen, vagy épp ennek az ellenkezője: egy, a megszólalóval érezhetően intim, bensőséges, szerelmi viszonyban álló személy. A kötetben az *itt és ott* állapotai nemcsak a térbeli lokalizáció szempontjából fontosak, hanem az emberi kapcsolatok perspektívájából is: számos esetben megmutatkozik a két végpont *közötti* állapot fontossága, vagy éppen annak a vágya, hogy *innen* végre eljuthassunk *oda*, bármit is jelentsen a két referenciapont (az adott szöveg kontextusában). Ennek egy optimistább, pozitívabb példája a *Túloldal*, az elmozdulást, a továbbállást azonban már sokkal inkább beletörődve, rezignáltan veszi tudomásul a *Tárgyaltan* beszélője. Bizonyos szem-

pontból ide sorolhatóak azok a versek is, amelyek az elszalasztott lehetőségekről és a beváltatlan reményekről, vagy épp a kisiklott tervekről, kapcsolatokról adnak számot. Ide sorolható a *Fejlemények*, a *Semmi sem változott*, a *Leginkább*, vagy az *Ez most egy tényleges* is.

A Fortepan-fotó és a rajta átnyúló Godzilla-szerű lény montázsa a borítón a berendezkedés mozzanatának megtörésére, ellehetetlenítésére is utalhat. Vagyis: az otthonosság, a nyugalom, a megállapodás lehetőségének felrúgására. A fogalom megnyitja az utat a nyugvopontra jutás előtt, mégis, itt van nekünk ez a szörnyeteg, aki nemcsak bekéredzkezik a képbe, de jórészt el is állja, felül is írja azt. Bizonyos értelemben a kötet szövegszerűen és tematikusan is ezt valósítja meg: egykét, az idill, de legalábbis a nyugalom állapotát megragadó verset leszámítva mindvégig a bizonytalanság, a megbánás, a beletörődés érzei uralkodnak; nincs út a fellélegzés, az elfogadás felé. Murzsa Tímea recenziójában az illuzórikusság állandóságára hívja fel a figyelmet: „a feltételes mód pedig sosem oldódik fel, nem válik jelenvalóvá, s még csak a jövőhöz sem tartozik, ahhoz túl illuzórikus. Illetve, ha mégis történik valami, a lírai én elszalasztja, nincs ott. Lekési saját nagyobb lelki tusáit (*Tárgytalan*), akkor bújjuk kabátba, amikor nincs szükség rá. (*Most, mikor*) Még azokban az írásokban is, melyek olyan vershelyzetből szólnak meg, ahol a megrajzolt alakok megélnék valamit, jelen vannak”.^{*} Ezzel visszatérünk ahhoz, amit gondolatmenetem elején hangsúlyoztam: *a mi lenne, mi lett volna, ha?* kérdéseihöz.

Visszatérve sárkánygyíkunkhoz, szövegbeli felbukkanása segíthet bennünket a kötet pozíciójának és tétjének jobb megértésében is: „hogya hasraütésszerűen, mondjuk a Deák téren / egyszeriben lenne egy ötven-száz méteres / sárkány vagy nagyobb óriásgyík, (...) eleinte még / megbámulnák és fényképeznek, (...) de a következő / percekben érkezők már csak elmennének / mellette.” Hasonló lehet a magára hagyottságában filozofálgató, meg-

figyelő, számot vető megszólalónk élménye, mint ahogy talán ez általános emberi tapasztalat is: a fájdalomban, a csalódásban eleinte mások is osztoznak velünk, ám szimpátiájuk és lelkesedésük alábbhagy idővel, annak ellenére, hogy a személyes sérelmek és traumák csak nem akarnak elhalványulni bennünk. Így a *Berendezkedés* embere inkább a szavak oltalmát választja a szembenézés helyett, a szétírást és a szétbeszélést egyfajta sajátos feldolgozási mechanizmussá téve.

A kötet címével megegyező című szöveg minden bizonnyal tudatosan került a záróvers pozíciójába, és mintegy indexként valamelyest a teljes kötet lényegét egyesíti. Mégis, a *berendezkedés* kezdést, de legalábbis folyamatosságot sugalló szavával szemben itt valamifajta véglegességgel, lezárással találkozunk, beköltözés helyett elköltözés, a tárgyak új helyének kijelölése helyett a megőrzésük feletti aggodalom uralja a szöveget. Mint egy lakást, sőt otthont, életünk egyes epizódjait is neheztelve hagyjuk ott – habár itt a továbblépés ideje, még min-

dig kapaszkodnánk. („Valami rögzíthető, mint egykori gyermekek egykedvű / ajtófélfákon porosodó egykori magasságai, dátumozott tollkarc-vonalkák?”) Hiába az akarat, hogy az a bizonyos arc mindenáron rögzüljön, megmaradjon: valójában már akkor sem volt jelen, amikor jelen volt (és az arc hiányában, azt helyettesítő szentimentális tárgyak megőrzése is hasztalanná válik). A *Berendezkedés* beszélője számára csak akkor jöhet el a feloldozás, ha elfogadja, hogy az arcot már erőfeszítések árán sem lehet (és nem is érdemes) felidézni: elfogadni, hogy ami elmúlt, megváltoztathatatlan. Nem a múltat szortírozni, vagy egy soha meg nem valószínű jövő szellemképe felett elidőzni: belépni az új *reggelbe*. ■■■

■ **Halmi Annamária** (1989): jelenleg az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe a 20. századi és a kortárs magyar irodalom, ezen belül is főként Pilinszky János költészetére és hatására. Tanulmányai, kritikái 2013 óta jelennek meg irodalmi folyóiratokban.

STEINMACHER KORNÉLIA

LÉLEKTŐL LÉLEKIG

Aki ismeri a képeit, annak könnyen a XVI. századi különc festő, Giuseppe Arcimboldo juthat az eszébe, ahogy Szabó Imola Julianna legújabb kötetét forgatja a kezében. A Habsburgok udvari festője, akit a szürrealisták előfutárának tartanak, különleges arcképeihez sosem találomra rendezett egymás mellé tárgyakat a részletek megformálásához, hanem mindig a képhez szorosan kapcsolódó, anatómiai és színvilágában is megfelelő formák, gyümölcsök, növények, állatok tárházából válogatott. A kötetet akár e rendhagyó módon megformált emberi képmások, a *Négy évszak* és az *Elemek* című sorozat (*Tavaszi, Nyári, Őszi, Téli*, illetve *Levegő, Tűz, Föld, Víz*). is illusztrálhatná. A növényi, az álla-

Szabó Imola Julianna:
Lakása van bennem
Jelenkor, Budapest, 2019

ti és az emberi jellemzők keveredése, egymásba való átalakulása és egymással való összemosása e verseskötetben egyrészt az élet körforgásának a megszokottól kissé eltérő bemutatása, másrészt egy sajátos jövőképe és múltidézés is, harmadrészt pedig a csak sejtethető, láthatatlan transzcendenshez való közös tartozás valamilyen formájú megragadása. A természethez fordulás, érzékenyítés nem a fantasztikum felé mozdítja el a versek által megteremtett világot. Ezek a sajátos általa-

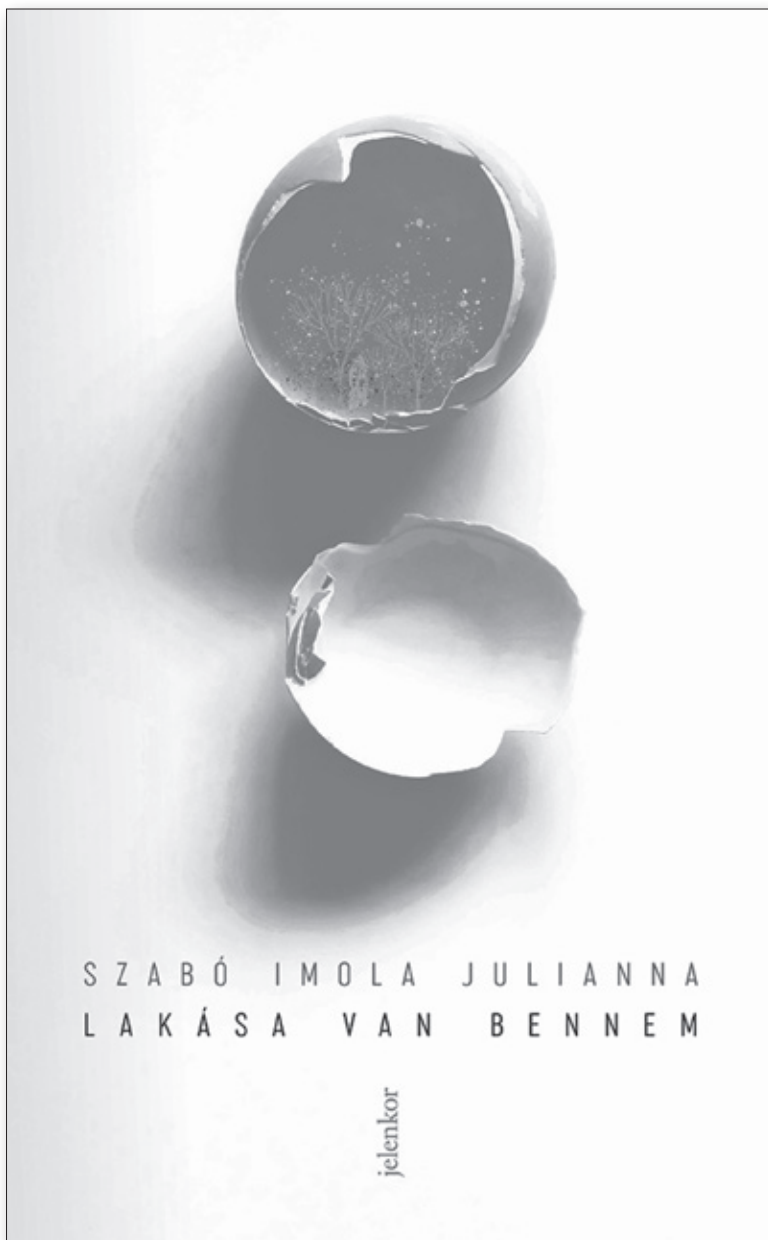
* MURZSA TÍMEA, „[D]on't get sentimental!”, Nyerges Gábor Ádám: *Berendezkedés*, Műút online, 2019. március 12. <https://www.muut.hu/archivum/30796> (Utolsó ellenőrzés: 2019. május 20.)

kulások és képzettársítások megmaradnak a jelképek és a szimbólumok szintjén, és az emberi test belső folyamatainak, az öregedésnek olykor naturalisztikus, erős ábrázolását igyekeznek ellenpontosítani.

A kötetben megjelenő lírai én óvatlanul túl közel merészkedik megfigyelése tárgyához. Érzékenységét a világban történő egyéni és közösségi traumák és tragédiák iránt nem tudja és nem is akarja kordában tartani: sebezhetősége révén pedig összegabalyodik benne a múlt, a jelen és a jövő – az egyik pillanatban még a külvilágot szemléli, a másik pillanatban már önmagáról ír, elveszti a kontrollt teremtés közben. A körülötte zajló eseményeket saját élményein keresztül teszi személyessé, és az emlékek felidézésén keresztül a lírai én egy különös utazáson vesz részt. Eközben folyamatos átalakuláson, átváltozáson megy át, s a hozzá tartozó különböző én-szilánkok, múlt-rögök hol jobban, hol kevésbé körvonalazhatóan válnak megragadhatóvá. A természetközelség és a sebezhetőség is egyfajta ösztönszerűséget eredményez.

A kötet hangvétele olyan benyomást kelt, mintha a lírai én a maga által megteremtett és rekonstruált világokban nem egy előre megtervezett útvonalon haladna végig, hanem bolyong és csapong, hol szeszélye, hol ösztöne, megérezése viszi egyik pontról a másikra, mintha csak egy vérbeli flaneur lenne a terepen – mely saját és a környezetében élők belső lelki világaiból, lelki és testi szenvedéseiből, meggyötört-ségéből mozaikszerűen áll össze. Nincs vezető, útiter, nincsenek előre tervezett állomások, látnivalók. A benyomások rögzítése, a vallomások közzététele az, amin keresztül egyre jobban ismerős lesz számára a környék és önmaga is. Így teszi egyre otthonosabbá, feltérképezhetővé a kötetbeli világot – saját és mások testét, a benne és a bennünk lezajló fiziológiai és érzelmi folyamatokat.

A lírai én átváltozásai, alakváltozatai egyfajta módosulást jelentenek érzelmi síkon, ahol hullámvölgyek és hegyek követik egymást a megváltozott élethelyzethez, egy életébe érkező, életéből távozó vagy vele szoros kapcsolatban nem is álló, általa személye-

sen nem is ismert egyén szenvedéséhez köthetően. Ezzel szorosan összefügg, hogy a lírai én is több alakban lép elénk. A két legerőteljesebb szerep, amely uralja a kötetet, egy anyaságát egyaránt ünneplő és az anyasággal megküzdő entitás, valamit egy túlérzékeny kórházi alkalmazott alakja.

A versek egy csoportja olyan érzést kelthet a befogadóban, hogy az öregeségről, öregedéssről és az ezzel járó testi változásokról nyilatkozó én egy hospice-ban dolgozik, ahol nem tudja megtartani a kellő érzelmi távolságot, lassan őrlődik fel a mindennapi tapasztal-

atok és benyomások sodrában. Benne és körülötte a krisztusi szenvedéstörténet játszódik le sokféleképpen és sokrétűen. Amíg mások félnek vagy iszonyodnak az öregedéstől, addig a lírai én szomorúsággal vegyes együttérzéssel fordul nagyszüleink generációjának kihasznált, magányos, elhanyagolt tagjai felé. Lelki és testi szenvedéseiket olykor naturalisztikusan ábrázoló verseibe úgy vegyül a flóra és a fauna szókincs-világa, ahogy a sokak által képviselt viszolygást, visszatetszést, kínos távolságtartásra való törekvést törli meg a lírai én empatikus hozzáállása.

*árványhajak vedlenek le a szélnek
mosdatás előtt kiüritik a folyosót
a betegek sorukra várnak
mint apálykor a sziklaperem
a fogkefe céltalan szúr a műfogsor fölé*

*a tengertől is vizket
de kicsit se hasonlít egy zuhanyfülkére
amikor a lassú
és hűvös sodrás egymásba kapaszkodik
mint korallzátonyban a mésvázak
kopik a medencecsont
a comb felső harmadán repedés
csak az egyik lábfej fekszik fel a vízre
akár egy hal, ami elhagyta a rajt
még az áramlat előtt*

(Etel néni combcsontja, 78.)

Elkerülhetetlen, ha idősebbek társágában hosszabban időzik az ember, hogy meghallgassuk ugyanazokat az elcsépeltnék, porosnak tűnő történeteket. A lírai én meglátja ezekben a történetekben a különlegeset, kíváncsi rájuk, és szinte érzékelhető, hogy jóleső érzéssel tölti el ez a jelenség. Egyik nagyapját sosem ismerhette meg, és talán ennek a személyes ismeretségnak a hiánya, egy elérhetetlen történetnek az üres helye az, amit betöltenek másokéi.

Egy-egy beteg, idős ember közeledő elmúlása egy mese, egy apró csoda elvesztését jelenti a világ számára, amely gyakran észrevétlenül illan el. Minden ember egyedi és megismételhetetlen – erre pedig az első látszatra sablonosnak tűnő emberi életutak, sorsok kapcsán is a növényi-állati és emberi alakok különleges egybejátszatása hívja fel a figyelmet nyelvi szinten.

De nemcsak a halál, a haldoklás, hanem a születés, az élet létrejötte is magában hordozza a krisztusi szenvedés egy transzformációját – a kilenc hónap, amelyben a születendő gyermeknek lakása lesz édesanyja méhe, illetve a születést követő időszak is ilyen, amely kapcsán a test mint lelakott lakás, roncsolt táj jelenik meg a kötetben.

*kettétört tojásból átbillegtetni
a sárgáját a fehérjétől
válni készültem én is
résnyire feszíteni a völgyet
hátamra emelni az elejtett mondatokat
mint lencsevékony térben a fénykarok*

*úgy görnyednek a sebhez a vérlemezkék
az orvos szerint merített papír az arcom
szerintem csak egy gödör
ahol átvészelem az évszakokat*

*a kitépott hajra nincs pakolás
csak egy bőröndnyi tárgy
pedig főztem és vasaltam
vártam türelmesen
hogy a félelemből kikel majd egy árny
aminek se húsa se igazsága
csak szárnyai.*

(Törés, Lelakott falak ciklus, 41.)

A kezdet és a vég néha szintén egybefonódik, összeér: az élet és halál örök körforgásának áramában olykor egymásban mutatkoznak meg: az öregek gyámoltalansága és kiszolgáltatottsága az újszülöttekéhez hasonló, a koraszülés, a terhesség alatt felfedezett betegség, a meddőség, a vetélés és az abortusz gondolatköre is ezt az egymásra tükrözhetőséget képviseli. A gyermek megszületése egy különös, ellentmondásos ajándék: hiszen az, ami világra jön, egy rész önmagunkból, magunkban hordozzuk hónapokon át, teljes egységben vagyunk vele – s ezen a ponton elveszítjük ezt a fajta semmi máshoz nem fogható közelséget. A gyermekáldás, a család kapcsán máshogy is előkerül a veszteségtől való fenyegetettség: a boldog családi idillel szemben ott van annak veszélye, hogy a család egyik tagja kilép ebből a kapcsolatból, hogy a másik fél megtörik, megváltozik, valamilyen szenvedélybetegség rabja lesz. Ez a félelem elsősorban a szülők generációjában megtapasztalt élményekben gyökeredzik. Szinte elérhetetlennek tűnik a magány kikerülése, az egy emberöltőn át tartó családi összetartozás reménye. Az emberi sors változékonyságában, kiszámíthatatlanságában felsejlik, hogy mindkét végpontnak meg lehetnek a maga csúfságai és szépségei, örömei és fájdalmai is.

A születés és a halál misztériuma mindig magában hordozza a szenvedést és az áldozathozatalt is – és ebben is megmutatkozik az, hogy az embert a Mindenható saját képmására teremtette. Valahol az isteni rendelkezésbe vetett hit, a panteizmus egy egyedi, XXI. századi megvallása, megélése

teszi lehetővé, hogy az apró tragédiák mind egyfajta feloldásba, feloldozásba torkolljanak a kötetben.

A természeti jelenségek és teremtmények, illetve az emberi alakok egybejátszását, összemérését valahol mélyen az a gondolatkör legitimálja, hogy mindannyian Isten teremtményei vagyunk. A kötetnek nem célja ennek a koncepciónak, elvnek a bizonyítása, propagálása – sőt, az válik fontossá, hogy képviselése ne legyen didaktikus és harsány. Ez a hitvallás adja a lehetőséget a nyelvi játékok, bravúrok, költői képek illetően használatára. A Krisztusra vonatkozatható asszociáció fenntarthatóságát a kötet első ciklusának megnevezése, a 33 is alátámasztja. A teremtő Istenben való közösséget, közös otthont – amelynek az életünk folyamán is megvannak a láthatatlan körvonalai, amelyek a általában érzékelhetővé, megragadhatóbbá válnak – párhuzamba állíthatjuk a lírai én otthonteremtő kísérleteivel, valamit azzal a csodaszerű, de nehéz sorssal, ami érzékenysége révén számára megadott: ahogy a szíve alatt gyermeke, úgy a lelkében is minden elesett, rászorult teremtmény otthonra talál.

A hat ciklusból álló kötetben (33, *Lelakott falak, Kartondobozok, Pongyolában jönnek az éhes nénik, Bácsik zsebében, Körfolyosó*) az írások nyelvi letisztultak, kimunkáltak, rendezettek, a megzabolázott nyelvi szinten mégis átüt, mégis erőteljesen érzékelhetővé válik a lírai én lelkében lejátszóó vihar, a parttalan érzelmek áradása, az ösztönösség. Mintha üvegből, legalábbis átlátszó anyagból lennének a verstestek is, mint ahogy az ábrázolt emberi test sokszor a belső szervek leírásait tartalmazza. E versek sajátos el-lentmondásosságát pedig az adja, hogy egyszerre jelenítenek meg egy nyílt és őszinte kitarukozást, illetve egy diszkrét titokzatosságot. ■ ■ ■

■ **Steinmacher Kornélia:** 1987-ben született Tapolcán. Az ELTE-n végezte el a Ké-ső romantikus és kora modern magyar irodalom doktori programot, majd muzeológusként, múzeumpedagógusként dolgozott Balassagyarmaton. Jelenleg szabadúszó irodalomtörténész, tematikus sétákat vezet Budapesten. Rendszeresen ír kritikákat kortárs irodalmi művekről.